

Doktori (PhD) értekezés

A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának
története
1914-1949.

Mudrák József

Debreceni Egyetem

BTK

2007

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
Az 1914-1949 közötti magyar felsőoktatás maitól eltérő vonásai, különös tekintettel a bölcsészettudományi karok szervezeti struktúrájára	4
Az egyetemi bölcsészkar előzménye: a Református Kollégium és annak Bölcsészeti Akadémiája	9
A Bölcsészettudományi Kar általános története	13
Szemináriumok és intézetek története	36
Tanárvizsgáló Bizottság és Tanárképzőintézet	111
A tanári kar és az asszisztencia	117
Magántanári habilitációk	120
Doktorálások	123
Pályatételek – pályamunkák	128
A Kar hallgatói társadalma (1914-1949)	132
Bibliográfia és egyéb források	168
Mellékletek	175

Bevezetés

A Debreceni Egyetem 2002-ben ünnepelte 90. születésnapját, 2012-ben lesz alapításának centenáriuma. A volt és leendő évforduló alkalmából mi sem méltóbb, mint a nagy múltú intézmény történetének alapos feldolgozása.

Az egyetem történetének feldolgozása tekintetében éppen a Bölcsészettudományi Kar van legjobban elmaradva, az orvos és agrártudományi karokon már születtek összefoglalások, a jogi kar jelenleg is ad ki történeti kiadványokat, a természettudományi kar 50 éves fennállása alkalmából jelentetett meg ismertetést. Az egyetem 1944-ig terjedő történetét 1967-ben Varga Zoltán történészprofesszor írta meg.

Azonban ezek a kötetek változó színvonalúak: vannak nagyon szakszerű, részletes kutatásokon alapuló tanulmányok, viszont létezik néhány elnagyolt és hevenyészett, a mélyebb kutatásokat nélkülöző összefoglalás.

Magam még 2000 táján latin szakdolgozatom révén kerültem kapcsolatba az egyetem történetével, ugyanis vitéz Mészáros Ede latinprofesszor életét dolgoztam fel az egyetemen és a családnál megtalálható dokumentumok alapján. Ezt követte a volt Régészeti Intézet történetének megírása, amelyből OTDK-dolgozat és történelem szakdolgozat született. Innen már csak egy lépés volt az egész Bölcsészettudományi Kar feldolgozása, amely jelen disszertáció tárgya.

Mint minden nagyobb témánál, szükséges volt időkeret meghatározása. A vizsgálódás kezdőpontja az egyetem megalapítása (illetve az előzményeket tekintve a Református Kollégium akadémiaja), a záró dátum látszott csupán kérdésesnek. Legcélszerűbb megoldásnak az 1949-es felsőoktatási reform időpontja kínálkozott, hiszen ekkor alakult át teljesen a dualizmuskori alapokon felépülő magyar felsőoktatási rendszer és ekkor épült ki a ma is nagyrészt érvényes struktúra.

Az anyaggyűjtésnél először is a kari tanácsülési jegyzőkönyvekre támaszkodtam, a hiányzó három tanévhez (1943/44 – 1945/46) használtam a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban a Bölcsészettudományi Kar és a Rektori Hivatal iktatott iratait. A megelőző és következő időszakokhoz szintén igénybe vettem a Rektori Hivatal anyagait, de ezeknek (hatalmas mennyiségű révén) mind a mai napig csak egy részét tudtam átnézni.

Természetesen felhasználtam a nyomtatott forrásokat, az egyetem évkönyveit és tanrendjeit is, a hallgatói társadalom tanulmányozásához továbbá a kari anyakönyveket (144

kötet), diákjóléti bizottsági jegyzőkönyveket (1945-1949) és a doktori szigorlatok jegyzőkönyveit is.

A dolgozat felépítését tekintve először egy sommás áttekintés található a korabeli felsőoktatási rendszerről, hiszen a történészek többségének sem egyértelmű a korabeli egyetemi struktúra. Ezt követi a Bölcsészettudományi Kar¹ történetének rövid összefoglalása, beleértve az előzményeket is. Ugyanis vannak olyan dolgok, amelyek nem köthetőek csupán egy tanszékhez, így szükséges egy általánosabb fejezet. Igazából (a téma sokrétűségéből, ezáltal szeparáltságából adódóan) itt nyílik tér valamelyest összefüggések megvilágítására, elemzésére. Ezeket követik az egyes tanszékek (szemináriumok, intézetek története) szorosan a hagyományos tanszéki sorrendben. Ezután kerül bemutatásra a bölcsészkar mellé szervezett Tanárképzőintézet, a professzorok és az asszisztencia helyzete, a magántanárok, illetve a doktorálások, valamint az első tudományos tevékenységre ösztönző pályatételek-pályamunkák. Végezetül, de nem utolsósorban a hallgatói társadalom zárja a sort, amely a társadalmi-szociális összetétel mellett az ösztöndíjak és segélyezés szempontjai alapján került feldolgozásra. Nem maradtak ki a feldolgozásból a kari ifjúsági egyesületek sem.

Ezúton köszönöm meg témavezetőm, Dr. Barta János irányítását, útmutatásait, továbbá a kari Dékáni Hivatal, a Hajdú-Bihar megyei Levéltár és az Egyetemi Kézirattár munkatársainak segítségét, türelmét. Külön köszönöm Dr. Gesztelyi Tamás docensnek, egykori témavezetőmnek és Dr. Korompai Gábornénak, a Kézirattár vezetőjének szakmai tanácsait, valamint PhD-hallgató barátaim közül az egyetemtörténettel foglalkozó Hollósi Gábornak és Király Sándornak észrevételeit, Szilágyi Zsoltnak a grafikonok és diagramok készítését. Végezetül hálás szívvel gondolok azokra az egykori hallgatókra (ma már idős emberekre), akik interjú során vagy levélben világítottak meg számomra egy-egy homályosabb pontot.²

Reméljük, az évfordulóra való felkészülés elindítja a szigorúan történelmi szempontokon alapuló, a források feltárásával készült kari és összegyetemi munkák sorát. Ennek a sorozatnak első darabja kíván lenni disszertációm.

---

¹ 1929-ig Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar. Az egyszerűség és érthetőség kedvéért írok folyamatosan Bölcsészettudományi Karról.

² Listájuk a szakirodalom és levéltári források után található.

Az 1914-1949 közötti magyar felsőoktatás a maiétól eltérő vonásai, különös tekintettel a bölcsészettudományi karok szervezeti struktúrájára

A dualizmus kori alapokra épült magyar felsőoktatás a XX. század első felében nagy mértékben eltérő vonásokat mutatott a mai állapotokhoz képest. Mivel ez a berendezkedés néhány erre specializálódott tudományos kutatótól eltekintve nemcsak a nagyközönség, hanem a történészek számára is ismeretlen és idegen, szükségesnek látom ennek főbb jellemvonásait vázlatosan ismertetni.

Legfőbb különbség a professzori és hallgatói létszámát tekintve kisebb egyetem, amelynek kettős feladatot tűzött maga elé: egyrészt a középiskolai tanárképzés, másrészt a tudós-utánpótlás nevelése. Az első feladat véghezvitelére a bölcsészkar mellé szerveztek Tanárképzőintézetet, ahol a hallgatók szaktárgyaiknak megfelelő gyakorlati és szakmódszertani képzést kaptak. A másik feladat nem volt intézményesített, hanem az adott professzor személyiségétől függött, ki tudott-e alakítani maga körül egy-egy tudományos iskolát.

Az egyetem és ezen belül a bölcsészkar is egyszemélyes tanszékekből (szemináriumokból és intézetekből) állott, egy professzor maga volt a tanszék (azaz költségvetési állás). Újabb diszciplína oktatása új tanszék megszervezését jelentette és arra a tanszékre professzor megválasztását. Sajátos helyi szükségmegoldás volt a szakelődői rendszer: ha egy-egy új témakör számára nem engedélyezett tanszéket a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, viszont akadt a tárgy előadására képzett szakember, az illetékes kar megválaszthatta szakelődőnek és helyi pénzből kapta a tiszteletdíját. Így megindulhatott abból a témakörből is az előadás és általában lehetett doktorálni, néha még tanári képesítést is szerezni.

A tanszékek élén nyilvános rendes tanár állott, illetve ha fiatalabbként került katedrára, nyilvános rendkívüli tanári rangot kapott, majd néhány éven belül tudományos és oktatói eredményeire tekintettel a kar felterjesztésére megkapta a nyilvános rendes tanári fokozatot (ilyen volt pl. Alföldi András, Csúry Bálint, Hankiss János, Soó Rezső vagy Szabó István).

Hiányzó tanszék témakörét megválasztott szakelődő adta elő, a nyelvtanulásra pedig lektorokat szerződtettek, lehetőleg külföldről anyanyelvi lektorokat, ám a politikai nehézségek miatt többnyire az adott nyelven kitűnően beszélő helyi gimnáziumi tanárokat alkalmaztak.

Külön kategória volt az „engedélyezett tanerők”-é³, a magántanároké, akik főleg középiskolai tanárok, egyetemi tanársegédek és múzeumi tisztviselők közül kerültek ki és habilitáció révén nyertek engedélyt az egyetemen óra tartására az általuk kért tárgykörből. Előadásaikkal színesítették az oktatást. Akadtak közöttük kiváló szakemberek, de közepes szintű kutatók is. Hosszú ideje oktató magántanárok a kar felterjesztésére az államfőtől nyilvános rendkívüli tanári címet kaptak.

Az egyszemélyes tanszék miatt szükséges volt asszisztencia létesítése, különösen a szemináriumok, gyakorlatok tartása végett. A tehetségesebb, szorgalmasabb és ambiciózus hallgatók közül a professzor gyakornokokat illetve tanársegédeket választott és azok a minisztérium megerősítésével működtek. Végig a tárgyalt időszakban alacsony volt a fizetéses („díjas”) segéd személyzet létszáma, a többség „díjtalan” munkatárs volt. Viszont nem teljesen igaz az a sokszor hangoztatott állítás, hogy „*a gyakornokok, tanársegédek ingyen dolgoztak a Horthy-korszakban*”. Félárú vasúti kedvezményt kaptak, a tanszéken saját íróasztalfiókjuk volt és a professzor igyekezett kisebb-nagyobb fizetéses munkához juttatni őket, valamint a különböző ösztöndíjak odaítélésénél is előnyt élveztek, 1937-től 1944-ig pedig a Horthy Miklós-ösztöndíjnak külön díjtalan gyakornokokra vonatkozó kategóriája volt.

A harmincas évek végétől intézeti tanárokat és berendelt gimnáziumi tanárokat is alkalmaztak (fizetéssel), valamint 1945 után díjas könyvtárkezelő-demonstrátorokat (ez a díjas gyakornoki helyhez hasonló kategória volt).

„A kari ülés, vagy mai szóhasználattal kari tanács, a fakultás legfontosabb fóruma volt, amely személyi és anyagi ügyekben széleskörű döntéshozatali jogkörrel rendelkezett. A szenioritás elvét szigorúan követve minden tanévben megválasztotta a kar dékánját [a prodékán mindig az előző évi dékán lett] és a rektorválasztásra küldendő elektorokat, bizottsági javaslat alapján döntött a megüresedett, vagy felállítandó tanszékre meghívandó professzor személyéről, úgyszintén a magántanári habilitálási kérelmekről. A kari ülés elé kerültek azonban folyó ügyek is, amelyeket ma már a dékáni hivatal intéz, így az indexláttamozások, indexhamisítások, szigorlati engedélyezések, sőt még a doktori szigorlati tantárgy-csoportosítások is. Nem csoda, hogy egy-egy jegyzőkönyv negyven gépelt oldalt is megtöltött és a kari tanács tanévenként általában tíz alkalommal ülésezett. Mindamellet a nyilvános rendes és rendkívüli tanárok, akik hivatalból tagjai voltak a testületnek [a szakelőadók viszont nem lehettek], szorgalmasan látogatták az üléseket, és alkalmanként alig

---

³ A szakirodalom által használt technikus terminus. V. ö.: Bíró Judit: Magántanárok a pesti tudományegyetemen 1848-1952. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 12.) ELTE, Budapest, 1990. – A magam részéről megfelelőbbnek tartom a „alkalmazott előadó” szakkifejezést, ez még nyelvtanilag, nyelvtörténetileg is közelebb áll („habilitálás” → „alkalmassá tevés”)

néhányan mentették ki magukat, és a magántanárok két képviselője is minden alkalommal megjelent. Az üléseknek külön szint adott, hogy megemlékeztek az egyetem elhunyt professzorairól, elbúcsúztatták a nyugdíjba vonuló tanártársakat, méltatták az újonnan kinevezett professzorok, a megválasztott és lelépő dékánok tudományos és vezetői érdemeit.”⁴

A korszakra végig jellemző, hogy az egyetemi tanszabadság elve alapján a professzor érdeklődési területe határozta meg a tanszék tudományos profilját és meghirdetett óráit is. Ennek a rendszernek megvoltak az előnyei, de a hátrányai is, amint Némedi Lajos professzor (saját emlékeire támaszkodva) írja összefoglaló munkájában:

„Előadást, sőt szemináriumot is rendszerint csak a professzor maga tartott a humán szakokon, sokszor két évfolyamnak egyszerre. Előnyei voltak ennek a rendszernek: ha a professzor jó szakember és jó pedagógus volt (de ez ritkán történt meg), igen magas szintű lehetett az oktatás. Másrészt nem kellett félni a hallgatóságnak a magas óraszámoktól, mert a professzor 8-9 óránál többet nem tartott. Az egyetemi tanszabadság országsszerte, tehát nemcsak Debrecenben meglehetősen anarchikus állapotokat teremtett sok esetben. Mivel egyre kevesebben vannak, akik a két háború közötti viszonyokra pontosan emlékeznek, erről az anarchiáról is szólni kell. 1930-ban a német professzor [Huss Richárd] két félévig adott elő pl. a szabadkőművesség történetéről Egyiptomtól kezdve a 18. századig: s tette ezt azért, mert a weimari nagy irodalmi korszak vezetői közel álltak a szabadkőműves páholyokhoz. Később egyik főkéllégiumában 11 féléven át elemezte Schiller kétségkívül jelentős drámáját, a Tell Vilmost, közben folyamatosan egybevetette azt a francia Lemierre Guillaume Tell-jével, cseppet sem törődve azzal, hogy a hallgatóság közt legfeljebb minden tizedik ért franciául.”⁵

Ezek természetesen extrém példák. De ha a professzor valóban elő akarta adni a »tananyagot«, akkor sem tehetett mást, mint hogy 8 féléven át megtette ezt. De ha valaki történetesen e sorozat 5. félévében lett első éves, kénytelen volt végighallgatni a második szigorlat (a szakvizsga) egész anyagát, letenni egy teljesen más anyagból az alapvizsgát, és aztán már nem is volt ésszerűen kötelezhető, hogy a most sorra kerülő előadásokat látogassa, hiszen ő ezt már megtanulta!”⁶

Ennek az áldatlan állapotnak próbált véget vetni az 1924. évi XXVII. törvénycikk alapján létrehozott Tanárképzőintézet, amelyre később még visszatérek.

---

⁴ Diószegi István (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1635-1985. Budapest, 1989. 98.p. – Bár a leírás a budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karáról szól, ugyanez igaz a debrecenire is.

⁵ Huss eredetileg francia-német szakos tanár volt.

⁶ Némedi Lajos: A Kossuth Lajos Tudományegyetem rövid története 1912-1987. (a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem 75 éve) Debrecen, 1988. 17.p.

Végezetül, de nem utolsósorban szólni kell a hallgatóságról: a szükséges személyes iratok (születési, erkölcsi és hatósági bizonyítványok) mellett középiskolai érettségi bizonyítvány kellett az egyetemre való beiratkozáshoz, felvételi vizsga nem volt. Más hazai főiskoláról vagy egyetemről beiratkozni kívánóknak távozási bizonyítványt kellett bemutatniuk.

Három kategóriában lehetett beiratkozni:

1. Beiktatott, rendes hallgatók (ők az egyetem teljes jogú polgárai, a többséget ezek alkotják).
2. Beírt, rendkívüli hallgatók (akiknek iratai hiányoztak vagy csak 1-2 tárgyat akartak felvenni).
3. Vendéghallgatók (ritka, Debrecenben alig fordult elő).

A képzési idő 4 év (8 félév) volt, majd ezután következett a tanárjelölteknek az egy évi gyakorlótanítás. Akárcsak ma, akkor is a hallgatók döntő többsége tanári diplomát kívánt szerezni, kisebbség volt „szabad bölcsész”. Ezért beiratkoztak nemcsak az egyetemre, hanem a Bölcsészettudományi Kar mellé szervezett Tanárképzőintézetbe is, ahol minden félévben szakjuknak megfelelő órákat hallgattak.

Az egyetemi hallgatóknak félévente tandíjat kellett fizetniük, ennek elmulasztása esetén a quaestori hivatal (tanulmányi osztály) törölte a nem fizetőt az adott félévről. Azonban lehetett kérni a szociális helyzet és a tanulmányi átlag alapján tandíjmentességet vagy tandíjkedvezményt. A hallgatók mintegy fele kapott egész, háromnegyed, fél vagy egynegyed tandíjkedvezményt.

A bölcsészkar tanulmányi „rend” csupán 20 óra hallgatását (tulajdonképpen felvételét) írta elő, egyetlen vizsga sem volt kötelező, kollokválni csak a tandíjkedvezményért folyamodóknak kellett.

Az egyetemre beiratkozott hallgatóknak nem volt szakjuk, a tanszabadság elve alapján mindenki azt vett fel, amit akart. Szakjuk csak a Tanárképzőbe beiratkozottaknak volt és pedig kettő, ritkán három. Tanári diplomát csak szakpárokban adtak ki. (Tehát aki pl. magyar-német szakos, tanárjelöltként az, a bölcsészkaron ugyanó szak nélkül egyszerű bölcsész.)

A tanári oklevelet szerezni kívánók a tanárképzőintézeti tagságon túl a negyedik félév végén alapvizsgát, a nyolcadik félév végén szakvizsgát majd a gyakorló év után pedig pedagógiai vizsgát kellett tenniük.

Doktori szigorlatra nyolc lehallgatott félév után lehetett jelentkezni, egy fő- és két melléktárgyból letett doktori szigorlat és a témavezető professzor által elfogadott, 100

példányban nyomtatásban megjelentetett disszertáció alapján avatták bölcsészdoktorrá (doctor philosophiae).

Mivel a doktorálás alapja 8 félév, a tanári diplomáé 8 egyetemi + 2 gyakorlótanítási félév, megtörténhetett a ma már furcsának tűnő helyzet, hogy valaki előbb ledoktorált, mint tanári diplomát kapott.

Az egyetemi bölcsészkar előzménye: a debreceni Református Kollégium és annak Bölcsészeti Akadémiája

A debreceni Református Kollégiumban már a XVI. század közepétől volt felsőoktatás lelkészképzés formájában. Természetesen a mai egyetemi-főiskolai méretekhez képest szerényebb formában: még a XVIII. században is mindössze öt önálló tanszékkal rendelkezett a Kollégium: kettő a teológiai tudományok számára, három a mindenre előkészítő filozófiai stúdiumok számára. A XIX. század első felében megjelennek a jogi tanszékek is.

Az 1848-49-es szabadságharc bukása utáni önkényuralom idején bevezetett Thun-féle oktatási reform keretében létrehozták az osztrák típusú nyolc osztályos gimnáziumot, felváltva az addigi hat osztályost és felszámolva az azt követő teológiai és jogi tanulmányokra előkészítő két évfolyamos bölcsészeti tanszak tanszékeit. 1860-ban ugyan ideiglenesen visszaállt a régi rendszer, de 1873-ban véglegesen győzött a nyolcosztályos gimnázium.⁷

A bölcsészeti tanszak tanárai részben a Kollégium gimnáziumához, részben a tanítóképzőhöz kerültek, de megmaradt kettő bölcsészeti főiskolai tanár, akik a „jogakadémia”-nak nevezett jogi tanszékeken, a teológián és a gimnáziumban tanítottak történelmet, irodalmat, nyelvészetet és a könyvtár igazgatását is ellátták, így a Kollégium sokoldalúan igénybe vette tudásukat. További célként a kettő tanszék (bölcseztudomány és történelem) fenntartásában egy bölcsészeti akadémia, majd egy tudományegyetem létrehozása szerepelt.⁸

Debrecenben az egyetemre való törekvés nem új keletű: Török József akadémikus, kollégiumi tanár már 1870. május 5-én kifejtette egy beszédében, hogy „*a debreceni főiskola többé, vagy legalább sok ideig, eddigi szűk keretében nem maradhat, a debreceni főiskolának egyetemmé kell alakulnia*”⁹, mégpedig állami egyetemmé, mert a református egyház nem tudja saját erejéből fenntartani.

---

⁷ Az 1873-ig terjedő időszak jó összefoglalása: Szentpéteri Kun Béla : Az egyetem alakulás története. (A debreceni Kollégium története I/2.) A Tiszántúli Református Egyházkerület kiadása, [Debrecen], 1941. 5-7.pp.

⁸ Csohány János: A korszakváltások évszázada (1849-1950). 242.p. In: Barcza József (szerk.): A Debreceni Református Kollégium története. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1988.

⁹ Szentpéteri Kun: Az egyetem alakulás története 8.p.

Mindehhez az első lépés egy bölcsészeti főiskola (akadémia) felállítása lehetett volna, ezt sürgette a középiskolai tanárképzés hiánya is, ahogyan ezt az 1881. évi debreceni református zsinat megállapította. 1892-ben a budapesti országos zsinat gróf Dégenfeld-Schomburg József tiszántúli egyházkerületi főgondnok és Tóth Sámuel debreceni teológiai professzor javaslatára határozatot hozott Debrecenben 12 tanszékkal bölcsészeti fakultás felállításáról.

Nem volt véletlen a zsinat nekibuzdulása: ugyanis 1892 májusában megszületett a tiszántúli egyházkerületi közgyűlés határozata a teológia és a jog önálló, államilag elismert akadémiákká való átszervezéséről. A bölcsészeti tárgyakat oktató két professzor mindkét kar tagjává vált, de dékánná egyik helyen sem lehetett választani őket. A bölcsészeti kar ügye azonban elsikkadt.

1905 tavaszán gróf Dégenfeld-Schomburg József főgondnok benyújtott egy részletesen kidolgozott javaslatot négy olyan tanszék megszervezéséről, amelyek korábban már voltak a Kollégiumban (magyar irodalom, görög és latin filológia, természettudomány) és ezekre kiváló tudósok, többnyire egykori kollégiumi diákok meghívását (Dézsi Lajos, Dóczi Imre, Fiók Károly és Bíró Lajos). Az eleinte népszerű javaslat árnyoldalai hamar kiderültek (a terv anyagi háttere nem volt kellőképpen megvilágítva, csak két tanári szakcsoportra – magyar és latin – készít fel, egy természettudományi tanszék önmagában felesleges fényűzés) és nagy többséggel leszavazták. Úgy látszott, a bölcsészkar felállításának terve ezzel elhalt.

Debrecen város vezetése unta meg a dolgot és 1906-ban 200 ezer koronás alapítvánnyal létrehozta a magyar irodalmi és a klasszika-filológiai tanszékeket, amelyekre Pap Károlyt és Fiók Károlyt hívták meg. Így már négy bölcsész professzor oktatott (Öreg János és Ferenczy Gyula a régi kettő). 1907-ben az egyházkerületi közgyűlés újabb két tanszék (magyar nyelvészet és klasszika-filológia) felállítását rendelte el, amelyek élére Pápay József és Darkó Jenő került.

A négy új tanszék betöltése után a Kollégium 1907 őszén megalakította a harmadik főiskolai tagozatot külön dékán vezetésével, a vallás- és közoktatásügyi miniszter pedig elismerte az itteni tanárképzést, így 1908 szeptemberével ténylegesen is létrejött a Bölcsészeti Akadémia.¹⁰ Ezután további tanszékek jöttek létre és töltettek be: 1909-ben a német nyelvészet (Schmidt Henrik, 1913-ban került a helyére Huss Richárd) és a pedagógia

---

¹⁰ A Bölcsészeti Akadémia történetéről: Szentpéteri Kun Béla: A debreceni bölcsészeti akadémia. 197-205.pp. In: Péterffy László (szerk.): Emlékkönyv Pap Károly főiskolai (akadémiai és egyetemi) tanári működésének harmincadik évfordulójára. Debrecen, 1939., Szentpéteri Kun Béla: Az egyetem alakulás története 24-27.pp. és Csohány János: A korszakváltások... 242-246.pp.

(Mitrovics Gyula), 1910-ben a magyar történelem (Rugonfalvi Kiss István) és végül 1911-ben az egyetemes történelem (Pokoly József).

A három akadémia közös vezetője az akadémiai igazgató volt, felváltva háromévente került rá egyik-egyik fakultásra az akadémiai igazgatóság. A bölcsészeti csupán 1911-ben adott akadémiai igazgatót Ferenczy Gyula személyében; másodszorra már nem kerülhetett rá sor, mert 1914-ben már tudományegyetem működött Debrecenben a Kollégium akadémiai tanszakai helyett.

Az egyetemmé alakulás története¹¹

Magyarországon református vagy közös protestáns egyetem létrehozása már Bethlen Gábor óta sokszor felmerült, de egyik terv és mozgalom sem ért célt. Az 1860-as években újra felvetődött a protestáns egyetem terve, Török József akadémikus idézett beszédében a debreceni Református Kollégium egyetemmé fejlesztése mellett tört lándzsát, mégpedig állami egyetemmé, mert a református egyház és Debrecen város anyagi ereje elégtelen.

1872-ben létrejött Kolozsvárott a második magyar egyetem. Ez a debreceni reményeket lelohasztotta, de nem sokáig, mert hamar felismerték, hogy mindenképpen szükség van egy harmadikra. Megindult a versengés a magyar városok között: Pozsony volt a legesélyesebb, mert hamarosan létrehozta akadémiait (jog, bölcsészet, evangélikus teológia). Az árvíz sújtotta Szeged fejlesztésében is nagy szerepet szántak egy ottani egyetemnek és Kassa is igényelte a Rákóczi Egyetem felállítását, ugyanakkor Pécs és Győr is felmerült lehetséges településként.

1905-ben hosszas vajúdas után a Tiszántúli Református Egyházkerület lemondott a református egyetem tervéről és elfogadta, hogy Debrecenben állami egyetem létesüljön. A város 112 hold erdős telket ajánlott fel, továbbá a bábaképzőt, a városi közkórházat, az építkezésekre pedig 3 millió koronát. Az egyházkerület főgondnoka, gróf Dégenfeld-Schomburg József nagy lelkesedéssel irányította az egyetemi mozgalmat, de a dolgok menete akkor vett csak gyorsabb ütemet, amikor 1910-ben újra gróf Tisza István Nemzeti Munkapártja vette át a kormányzatot. Tisza (a Kollégium egykori diákja) feltétlen híve volt az új egyetem Debrecenben történő megvalósításának.

„Debrecen városa 1911-ben emlékiratban fejté ki állami egyetem iránti kérését és foglalja össze felajánlásait. Az iratot igen nagyszámú küldöttség viszi fel és nyújtja át gróf

---

¹¹ Erről részletesen lásd : Szentpéteri Kun Béla: Az egyetemmé alakulás története. (különösen 28-61.pp.), továbbá: Némedi Lajos: i. m. 9-14.pp. és Csollány : i. m. 249-252.pp.

Zichy János kultuszminiszternek az Országház Kupolatermében. A nagy termet szinte teljesen megtöltik a küldöttek. Az egész Tiszántúl képviseltette magát: ilyen közügye volt az egész országrésznek a debreceni egyetem.”¹²

Zichy november 4-i leiratával megtörtént a megállapodás:

„A város 3 millió koronát, az egyetem területének közművesítését, a villamos vonalának az egyetemig kivezetését és 112 hold 238 négyszögöl földterületet bocsát a megegyezés szerint az egyetem rendelkezésére. Az egyházkerület lemond a Kollégiumban kifejlesztett teológiai, bölcsészeti és jogakadémiájáról. Azok beszüntetik működésüket. Professzorai pályázhatnak az új egyetem tanszékeire. Az egyházkerület évi 70 ezer koronát fizet az államnak a teológiai kar teljes fenntartására, viszont tanár csak református lelkészi oklevéllel rendelkező személy lehet. A Kollégium helyet ad az egyetem hittudományi, jogi és bölcsészkarának, valamint az orvosi kar dékáni hivatalának, míg el nem készül az egyetem új épülete és a klinikatelep. A három fakultás és az orvoskar dékáni hivatalának dologi kiadásait fedezi, amíg a Kollégiumban lesznek. Engedélyezi az egyetem számára a főiskolai könyvtár használatát.”¹³

A megállapodás után 1911. dec. 1-jén Zichy János beterjesztette a törvényjavaslatot a pozsonyi és a debreceni egyetem megszervezéséről. A pártpolitikai harcok miatt csak fél év múlva, 1912. jún. 5-én fogadta el a törvényjavaslatot a képviselőház, jún. 17-én pedig a főrendiház. Ezek után júl. 7-én így megszületett az 1912. évi XXXVI. törvénycikk, az ország két új egyetemmel gyarapodott: Debrecen és Pozsony (ez utóbbi a meggyilkolt királyné, Erzsébet nevét vette fel, a debreceni 1921-ig maradt név nélkül csak Tudományegyetem).

---

¹² Némédi: i. m. 10.p.

¹³ Csohány: i. m. 251-252.pp.

A Bölcsészettudományi Kar általános története

Az alapító törvény végrehajtása a közben kirobbant I. világháború miatt csak nehézkesen haladhatott. Némedi Lajos így ír erről: „1914. július 25-én jóváhagyja a király az egyetem szabályzatát. Eszerint az egyetemnek öt kara van: Református Hittudományi, Jog- és Államtudományi, Orvostudományi, Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi, Mennyiség- és Természettudományi Kar. A törvénycikk kimondja, hogy az egyetem „fokozatos fejlesztés mellett” jön létre, és nyilvánvaló, hogy egyelőre az első, második és negyedik kar kezdi el működését. Ezek a karok a Kollégiumban működnek is már az akadémiai tagozat keretében teljes tanári karral. Csupán az kell, hogy a tanszékekre megjelenjen a pályázati kiírás, és megtörténjék a professzorok kinevezése. Ez utóbbi 1914. augusztus 26-án meg is valósul.

A Kollégiumban az 1913/14. tanévben 24 tanszék működik: 6 a teológián, 9 a jogon és 9 a bölcsészeten. – Most 28 tanszéket töltenek be: 7 teológiai, 12 jogit és 9 bölcsészeti. A helybeli pályázók közül mindenkit kineveznek: 17-et azonnal, kettőt 1915-ben, illetve 1917-ben.¹⁴ 11 professzor jön más helyről, de mindenkinek volt már előzőleg is kapcsolata a Kollégiummal.¹⁵ (Időközben a tanszékek száma 30-ra emelkedik.)

1914. augusztus 26-án és 28-án a király kinevezi az egyetem első „tisztikarát”, vagyis az első Egyetemi Tanácsot: Kiss Ferenc teológiai professzor lesz az első rektor. A dékánok pedig Erdős József, Sz.[entpéteri] Kun Béla és Pokoly József professzorok. Minden kinevezés az egyházi vezetőkkel egyetértésben történik.”¹⁶

1914. október 5-én megkezdődtek az előadások, okt. 8-án ült össze először a Bölcsészettudományi Kar tanácsulása, ahol már szóba kerültek a Tanárképzőintézet és a Tanárvizsgáló Bizottság felállítása, valamint a hadba vonult tanárok (Darkó Jenő, Huss Richárd és Rugonfalvi Kiss István) felmentése. Darkó hamar visszakerült az egyetemre, de a másik kettőt még fél éveig helyettesíteni kellett. 1915 januárjában a minisztérium megszervezte a Tanárvizsgáló Bizottságot, áprilisban Darkó professzor elkészítette a doktori oklevél szövegét.

Régi szokás szerint az egyetem rektora és dékánjai díszjelvényeket viselnek. 1915 áprilisában megengedte a király, hogy a Debreceni Tudományegyetem is kapjon ilyeneket. A rektor utasítására Zutt Richárd iparművész tanár készítette el, mégpedig háborúban hódított hadianyagból.

---

¹⁴ Haendel Vilmos, illetve Mitrovics Gyula.

¹⁵ Némedi Lajos itt téved: pl. a kinevezett latinprofesszornak, Láng Nándornak nem volt előzőleg semmi köze Debrecenhez.

Az első két év az egyetemi oktatás alapfeltételeinek megteremtése jegyében zajlott: mivel a katonaság lefoglalta a kollégium helyiségeinek nagy részét, így a bölcsészakadémiának új helyiségek után kellett néznie. 1915 őszén az egyetem a Piac utca 51. sz. alatt az ún. Csanakházban bérelt egy 12 helyiségből álló lakást a magyar és német tanszékek számára, a Földrajzi Intézet pedig a Piac utca 24. sz. alatti épület harmadik emeletén nyert elhelyezést.¹⁷

Mivel több fontos tanszék hiányzott még ekkor, 1915 novemberében megalakult egy bizottság a legfontosabb tanszékek szervezésére, illetve a meglévő összevontak kettéválasztására.¹⁸ A fontossági sorrend ez lett: 1) francia, 2) archeológia, 3) ókori és középkori egyetemes történelem kettéválasztása, 4) középkori és újkori magyar történelem kettéválasztása, 5) filozófia-pedagógia kettéválasztása, 6) magyar és finnugor nyelvészet kettéválasztása. A Francia Tanszék kérdése Huss németprofesszor helyettesi megbízásával már 1916 nyarán (ideiglenesen) megoldódott, 1918 júliusában létrejött az önálló ókortörténet és pedagógia, viszont az archeológia (régészet) csak később valósult meg. A magyar történelem viszont végig csak egy tanszék maradt, ugyanígy a magyar és finnugor nyelvészet szimbiózisa is tartósnak bizonyult.

A fiatal egyetem első nagy tudománypolitikai koncepciója a balkanológiai program volt, amelynek szülőatyja és lelkes patrónusa Darkó Jenő görögprofesszor, a neves bizantinológus volt.¹⁹ 1915 decemberében mutatta be a kari tanácsülésen tervét, miszerint Debrecen lenne legalkalmasabb balkanológiai tanulmányok koncentrációs központjává. Darkó részletesen kidolgozott programja szerint hét új tanszék felállítására van szükség: 1) Közép- és újjörög filológiai (bizantinológiai) tanszék, 2) Sémi filológiai tanszék, 3) Kelet-Európa története tanszék, 4) Szláv filológiai tanszék, 5) Török-tatár filológiai tanszék, 6.) Oláh nyelv- és irodalom tanszék. Milleker Rezső földrajzprofesszor javaslatára kiegészítették a tervet egy hetedik tanszékkel, amely a Balkán gazdaságföldrajzával foglalkozott volna. Sajnálatos módon mindezekből nagyon kevés valósult meg, az is csak időlegesen (török, szerb-horvát, román lektorság, Török Tanszék), Trianon után pedig többször már-már az egyetem léte is megkérdőjeleződött.

Az elhunyt uralkodó, Ferenc József temetésén és az új király, IV. Károly megkoronázásán az akkori szokások szerint az ország főméltóságai között az egyetemek rektorai is részt vettek. Debrecenben az 1916/17-es tanévben éppen a latinprofesszor Láng

---

¹⁶ Némedi: i. m. 13-14.pp.

¹⁷ Némedi: i. m. 14.p., Varga Zoltán: A debreceni Tudományegyetem története I. [Debrecen], [1967.] 14.p.

¹⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1915/16. tanév, III. rendes ülés, 1915. nov. 26. 14. pont és melléklete.

Nándor volt a rektor, így őt érthette a megtisztelő kiküldetés. A koronázásra az egyetemről 10 főnyi hallgatóság mehetett, köztük három bölcsész (Kovács Antal, Molnár András és Müller István).²⁰

A zajló világháború ellenére a bölcsészkar gyarapodott: 1916 szeptemberétől Pröhle Vilmos kolozsvári magántanár áthabilitálásával tekintélyes szakembert szerzödtettek török lektornak, majd lassan alakult a török tanszék ügye is (1919 októberében lett végül megszervezve). 1918 júliusában Mitrovics Gyula kinevezésével létrejött az önálló pedagógia (Mitrovics az egyetlen a bölcsészeti akadémiai professzorok közül, akit 1914-ben nem vettek át!) és az ókortörténet (ide az egyetemes történet addigi professzora, Pokoly József jött át, Pokoly helyére pedig Szentpétery Imrét hívták meg).

Bár „*az őszirózsás forradalom idején az egyetem már politikai tényező*”²¹, az átalakulásban nyilvános szereplést a bölcsészkar professzorai közül senki sem vállalt, ez inkább néhány jogi és teológiai tanárra volt jellemző (Mártonffy Marcell, Ferenczy Gyula, Zoványi Jenő). A hallgatóság közül már akadt több bölcsészhallgató is, akik „kommunisztikus mozgalmakban” részt vettek. Ellenük a Tanácsköztársaság bukása után, 1919 decemberében eljárás is indult, amelynek végén Thury Levente bölcsészhallgatót 4 félévre az ország összes egyeteméről, Kiss Kálmánt 2 félévre a debreceni egyetemről kizárták, míg Kardos László (a későbbi neves irodalomtörténész) megdorgálásban részesült.²²

A Károlyi-kormányzat, majd a Tanácsköztársaság rendelkezései csak általánosságban vonatkoztak a bölcsészkarra (a királyi jelző megszüntetése, a néhai és a volt uralkodó portréjának levétele), egyetlen jelentősebb momentum az volt, hogy Kunfi miniszter 1919 februárjában értesítette az egyetemet, hogy kinevezte Dienes Pál budapesti egyetemi magántanárt a debreceni matematikai és természettudományi kar megszervezésére.²³ A bölcsészkar ezt örömmel vette tudomásul, de a bekövetkező román megszállás miatt ez már nem valósulhatott meg.

A történelmi Magyarország összeomlása nemcsak fájdalmasan érintette a bölcsészkar professzorait, hanem tettekre is sarkallta őket: 1918 decemberében Pap Károly irodalomprofesszor javaslatára a Kar szózatot szerkesztett a külföldi egyetemekhez hazánk

---

¹⁹ Erről lásd részletesen: Kerepeszki Róbert: Balkanológiai program a Debreceni Egyetemen a 20. század első felében. In: Velkey Ferenc (szerk.): Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LVII. – Történelmi Tanulmányok XIII. DE, Debrecen, 2005. 229-253.pp.

²⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1916/17. tanév, V. rendes ülés, 1917. jan. 20. 36.b) pont.

²¹ Némédi: i. m. 15.p., lásd még továbbá: Varga: i. m. 88-92.pp.

²² BTK Jegyzőkönyvek 1919/20. tanév, V. rendkívüli ülés, 1919. dec. 30. 25. pont.

²³ BTK Jegyzőkönyvek 1918/19. tanév, VI. rendes ülés, 1919. márc. 1. 39. pont. – Kmin. 35386/1919. IV. sz.

területi integritásának érdekében²⁴, illetve a Kar két székely (Darkó Jenő, Rugonfalvi Kiss István) és egy erdélyi szász (Huss Richárd) tagja próbált személyesen is informálódni Erdély és a magyarság politikai helyzetéről a megszállt területeken. Darkót 1919 januárjában a debreceni Székely Társaság elnökévé választották, ettől fogva az erdélyi menekültek ügyeinek intézője lett.²⁵

Rövid idegi napirenden volt a székhelyeikről elmenekült kolozsvári Ferenc József és a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemekkel való együttműködés, azok részleges befogadása Debrecenben, különösen a kolozsvári bölcsészkarat illetően.²⁶ Azonban a tárgyi feltételek hiánya, az elhelyezés nehézsége és személyi ellentétek, majd döntően a kormányzat eltérő állásfoglalása miatt ezek az egyetemek végül Szegeden és Pécsen nyertek elhelyezést.²⁷

Míthogy a budapesti Tudományegyetemet alapítójáról, Pázmány Péterről készültek elnevezni, 1920 decemberében a jogi kartól indult a javaslat, hogy a debreceni egyetem a Református Kollégium egykori diákjának, az egyetem megalapítása körül elévülhetetlen érdemeket szerzett néhai miniszterelnöknek, gróf Tisza Istvánnak nevét vegye fel. Miután a bölcsészkar is elfogadta a tervet²⁸, 1921. június 5-én nagy ünnepség keretében megtörtént a névadás. Ugyanebben az évben létrejött a Tisza István Tudományos Társaság két szakosztállyal (szellemtudományi és orvos-természettudományi) a tudományok ápolására és művelésére. Az egyesület első elnöke Pokoly József lett, alelnöke pedig Láng Nándor és Szontágh Félix professzorok.

1920 szeptemberében életbe lépett XXV. törvénycikk, ismertebb nevén „numerus clausus” azt mondta ki, hogy a hazai „népfajok” (nemzetiségek) tagjai csak arányszámuknak megfelelő számban tanulhatnak az egyetemeken. Bár az indoklás az értelmiségi túlképzés megakadályozásáról és az alapos képzés biztosításáról szólt, a törvény elsősorban a zsidóság ellen lett alkalmazva. A zsidóság aránya a felsőoktatási intézményekben alaposan lecsökkent, bár ez a bölcsészkarokon kevésbé volt érezhető, hiszen itt amúgy is alacsonyabb volt a létszámuk. A törvényt éppen ezért ritkán kellett alkalmazni (pl. 1921-ben: „*Grosz M. Tibor,*

---

²⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1918/19. tanév, IV. rendes ülés, 1918. dec. 9. 25. pont és II. rendkívüli ülés, 1918. dec. 27. 28. pont.

²⁵ Kerepeszki Róbert: Darkó Jenő tudományos szervező tevékenysége a m. kir. Tisza István Tudományegyetemen. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből II. Debrecen, 2005. 61.p.

²⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1920/21. tanév, IV. rendkívüli ülés, 1920. nov. 25. 29. pont. („Együttműködés az exul egyetemekkel”)

²⁷ Erről bővebben: Kiss József Mihály: Párhuzamos utak a kolozsvári és a pozsonyi egyetem válságos időszakának történetéhez. In: Kiss József Mihály (szerk.): Tanulmányok a magyar felsőoktatás XIX-XX. századi történetéből. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 14.) Budapest, 1991. 123-161.pp.

²⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1920/21. tanév, V. rendes ülés, 1920. dec. 15. 42. pont. (Ebben a tanévben ismét bölcsész a rektor Pokoly József történelemprofesszor személyében).

bár iratai egyébként rendben vannak, a numerus clausus betelte miatt nem vehető fel.”²⁹). Külföldi tiltakozásra a törvényt 1928-ban módosították.

Az összeomlás, forradalmak és Trianon után a bölcsészkar fejlődése is lelassult pár évre, csupán néhány személyi változás történt: 1919 októberében létrejött a Török Tanszék Pröhle Vilmos vezetésével, aki már 1916 óta tartott órákat, 1920 szeptemberétől Huss helyett Hankiss János lektor a Román Philológiai Szeminárium (Francia Tanszék) helyettes vezetője (1923 áprilisában nevezték ki nyilvános rendkívüli tanárnak). 1922 decemberében a teológiai karon Zoványi Jenő eltávolításával megüresedett egyháztörténeti tanszékre átment az addig az ókortörténet élén álló Pokoly József, helyére 1923 szeptemberében Alföldi András került. Nemsokára az egyetemes történelmi tanszék ürült meg Szentpétery Imre Budapestre távoztával 1923 decemberében, helyét 1924 februárjában Szabó Dezsővel töltötték be. Fájdalmas veszteség volt azonban, hogy a Török Tanszéket 1923 tavaszán a budapesti egyetemre helyezték át.

A rosszul értelmezett tanszabadság visszasságai és a tanulmányi rend hiánya miatt a bölcsészkar oktatás nem tett lehetővé a tanárjelöltek szakszerű képzését. Ezért született meg gróf Klebelsberg Kunó miniszter kezdeményezésére az 1924. évi XXVII. törvénycikk, aminek alapján a debreceni Tisza István-Tudományegyetemen is megszervezték a bölcsészkar mellé a Tanárképzőintézetet. Ez rendezettebbé tette a tanárképzést, de tökéletes megoldást nem eredményezett.

Az egyetem létesítésekor nem szerveztek természettudományi tanszékeket, ezek pótlása egyre sürgetőbb feladattá vált. Milleker Rezső földrajzprofesszor volt a motorja ennek a mozgalomnak, az ő kitartó fáradozásai hozták meg az eredményt, hogy Wodetzky József, az orvostudományi Fizikai Intézet vezetője elvállalta 1924-től a matematikai, majd 1925-től a fizikai szakelőadásokat, míg Bodnár János, az orvostudományi Vegytani Intézet igazgatója 1925-től a kémiai szakelőadásokat. 1925 szeptemberében további fejlesztések váltak valóra: Dávid Lajos és Szilády Zoltán budapesti magántanárok matematika, illetve állattan-növénytan, Milleker maga pedig ásvány-földtan szakelőadók lettek. Ez a helyzet még annyiban módosult hamarosan, hogy a növénytan részt Szilády átadta Greguss Pál magántanárnak, az ásvány-földtant pedig Milleker frissen habilitált magántanárának, a téma szakértőjének, Hoffer Andrásnak. Alig három év alatt kiépült a természettudományi oktatás a bölcsészkaron belül, habár még nem önálló tanszékekkel, csak megbízott előadókkal. Valószínűleg hozzájárult a

---

²⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1921/22. tanév, II. rendes ülés, 1921. szept. 17. 8. pont.

sikerhez az is, hogy 1924/25-ben ismét bölcsész a rektor, mégpedig Pap Károly irodalomprofesszor.

1926 novemberében a kar régi kívánsága is valóra vált: a sokat hiányolt és kérelmezett archeológiát Láng Nándor latinprofesszor szakelőadói megbízásával sikerült létrehozni.

A következő évben végre megindult a klinikai telep befejezése után a központi épület építése a Nagyerdőn Korb Flóris tervei alapján, az ünnepélyes alapkövetételre 1927. június 3-án került sor Klebelsberg miniszter jelenlétében. A tervekbe az egyetem professzorai is beleszólhattak: Láng Nándor latinprofesszor javaslatára vették kisebbre az eredetileg tervezett túl nagy, nehezen fűthető kupolát, míg Milleker Rezső földrajzprofesszor elérte, hogy a két tervezett, használhatatlan oldaltorony nem épült meg (az egyik meteorológiai, a másik csillagászati megfigyelő torony lett volna).

Súlyos események zavarták meg az egyetem nyugalma 1928 februárjában, majd még jobban októberben. A parlament a külföldi tiltakozások miatt módosította a numerus clausus-törvényt, amely a szélsőjobbaldali csoportok agresszióját váltotta ki. Október 22-én zavargások törtek ki a Tisza István-Tudományegyetemen is, a bajtársi egyesületek némely tagjaiból álló hangadók vezetésével mintegy 100-120 főnyi csoport (főleg joghallgatók) megzavarták az előadásokat és néhány zsidó hallgatót meg is vertek. Darkó Jenő ógörögprofesszor, az 1928/29-es tanév rektora az egyetemi tanács felhatalmazása alapján rendkívüli állapotot hirdetett ki és bezáratta az egyetemet.³⁰ A nyugalom csak november 5-re állt vissza.

Klebelsberg miniszter reformjainak egyike volt a húszas évek végén a polgári iskolai tanárképzés átszervezése.³¹ A decentralizáció jegyében³² a két állami polgári iskolai tanárképző iskolát összevonta és Szegedre helyezte át, részben áthallgatást előírva az egyetemre. Az egyesítéssel 10 tanári állás szabadult fel, amelyeket részben a debreceni egyetemi matematikai és természettudományi tanszékek felállítására használtak fel.

1929 elején kerültek meghirdetésre a létesítendő állattani, növénytani, ásvány-földtani valamint matematikai tanszékekre a professzori állások.³³ Mivel Debrecenben nem voltak illetékes szakemberek, Budapesten alakult meg a tanszékszervező bizottság a tudományegyetemi, műegyetemi és állatorvosi főiskolai tanárokból. Tagja lett a bizottságnak egyedülként Debrecenből Milleker Rezső is.

---

³⁰ Erről részletesebben: Kerepeszki: Darkó 63-64.pp.

³¹ Ladányi Andor: Klebelsberg felsőoktatási politikája. Argumentum Kiadó, Budapest, 2000. 50-53.pp.

³² Ne a fővárosban képezzék ki a zömmel vidékre kerülő polgári iskolai tanárjelölteket.

³³ VKM 97005/1928. sz.

1929 nyarán kapott kinevezést a Matematikai Szeminárium élére Dávid Lajos, az Állattani Intézet élére Hankó Béla, az Ásvány-Földtani Intézet vezetője pedig telegdi Róth Károly lett (a Növénytani Intézet betöltése berei Soó Rezsővel csak 1930 tavaszán történt meg). A bölcsészkar borzasztóan hálás volt: Klebelsberg minisztert honoris causa doktorrá választották és a tiszteletbeli nyilvános rendes tanári címet eszközölték ki neki a kormányzónál.

Ugyanekkor a gazdasági világválság idején nem szerveztek külön természettudományi kart, hanem ezek a tanszékek a bölcsészeti karon belül maradtak: *„Az új tanszékek szervezésével kapcsolatban a kar kifejezi azon óhaját, hogy költség és helyiség kímélés szempontjából [azaz ne kelljen külön dékáni hivatalt szervezni] ne alkottassék külön természettudományi és matematikai kar, hanem miként a budapesti kir. m. Pázmány Péter tudományegyetemen, a bölcsészettudományi kar kereteibe foglaltassék.”*³⁴ Emiatt változott meg a Kar pontos neve is „Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar” formáról egyszerűen „Bölcsészettudományi Kar” alakra.³⁵

1931 januárjában Alföldi Andrást, az Ókortörténeti Tanszék professzorát a budapesti egyetemre helyezték át, a tanszék helyettese Szabó Dezső lett. 1932 januárjában pedig a közkedvelt Láng Nándor nyugalomba vonulásával megüresedett II. Klasszika-filológiai Tanszéket (latin) sem töltötték be, hanem Darkó Jenő ógörögprofesszor lett a helyettes. E két tanszék be nem töltésének magasabb szempontjai voltak, mint arra hamarosan kitérek. (Láng régészeti-művészettörténeti szakelőadáságának művészettörténeti részét Mitrovics Gyula pedagógiaprofesszor, ismert esztéta vette át, de az archeológiára nem akadt vállalkozó.) Közben 1931 júniusában meghalt Pápay József, a magyar nyelvészet professzora. Az ő tanszékét viszont egy év múlva a jeles népnyelvkutató Csúry Bálint meghívásával rendezték.

Az egyetem főépülete 1932 nyarára lett készen, a Kollégiumtól való búcsúzás és az új épületbe való beköltözés az 1932/33-as tanév bölcsész rektorának, Rugonfalvi Kiss Istvánnak a vezetésével történt.

Már 1927-től működött nagy sikerrel a „Nyári Egyetem” néven ismertté vált szünidei tanfolyam, amely főleg Hankiss János és Milleker Rezső professzorok áldozatos munkája nyomán jött létre. Ugyancsak ők érték el a minisztériumnál 1933 áprilisában, hogy a

---

³⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1928/29. tanév, VII. rendes ülés, 1928. dec. 12. 32. pont. – A szegedi Ferenc József Tudományegyetemen volt külön Matematikai és Természettudományi Kar (Klebelsberg nagy hangsúlyt helyezett ennek megtartására és fejlesztésére), a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen viszont egyáltalán nem voltak természettudományi tanszékek sem (csak rövid ideig egy állattani tanszék ifj. báró Fejérváry Géza professzor vezetésével). Az 1940-ben újjászervezett/létrehozott kolozsvári és szegedi egyetemeken is volt külön kara a természettudományoknak.

bölcészeti karon belül Népművelési Kutató Intézet létesült, Hankiss és Milleker igazgatásával.³⁶

A sikerek mellett szólni kell a nehézségekről is. A gazdasági válság megfékezéséhez, valamint a restriktív folyamat sikerre viteléhez szükséges volt a kultusztárca kiadásainak csökkentése, ezek részeként az egyetemi tanszékek (főleg vidéken) némelyikének megszüntetése.³⁷ Ez természetesen a debreceni Tisza István-Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karát is érintette:

„A VKMiniszter [...] közli, hogy az egyetemi tanszékek számát egy végleges létszámban állapította meg, amely az eddigiekhez képest egyes karokon kisebb. Karunkon a tanszékek száma 16 volt, a végleges létszámot 14-ben állapította meg. Megszüntette, ill. szünetelnek az üresedésben lévő tanszékek közül az egyik classica philológiai és az egyik egyetemes történelmi tanszéknek a javadalma, mivel ezek már az 1932/33. tanévi költségvetésben nem szerepelnek, így karunkon a végleges létszámot elértük.”³⁸

Ezért nem töltötték be a latin és az ókortörténet tanszékeit, hanem majdnem egy évtizedig Darkó Jenő és Szabó Dezső helyettesítését hosszabbították meg évről-évre.

Az egyetemi tanári állások redukcióját „természetes apasztás útján” hajtották végre, amely a gyakorlatban főleg azt jelentette, hogy a régóta szünetelő vagy nyugdíjazás folytán megüresedő tanszéket nem töltötték be. Hogy mennyire hátrányos volt ez a (főleg vidéki) felsőoktatásra, mutatja az is, hogy pl. a négy egyetem 13 ókortudományi tanszéke közül hatot szüntettek meg.³⁹

A súlyos költségvetési restriktív mellett a gazdasági válság éveiben komoly veszélyt jelentettek a magyar felsőoktatás számára egyes vidéki egyetemek vagy karok megszüntetésének, illetve összevonásának tervei. Klebelsberg miniszter és Bethlen miniszterelnök egyértelműen kiállt a három vidéki egyetem fejlesztése mellett, de Hóman Bálint, illetve a miniszterelnök Gömbös Gyula lehetséges megoldásként vetette fel az egyetemi oktatás jobb koncentrációját. Ezeknek a terveknek megvalósulása 1933 őszén fenyegetett leginkább Debrecenben is:

---

³⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1929/30. tanév, III. rendes ülés, 1929. szept. 27. 21. pont. (Szabó Dezső történelemprofesszor javaslatára)

³⁶ VKM 16933/1933. IV. sz.

³⁷ Erről bővebben: Ladányi Andor: A gazdasági válságtól a háborúig (A magyar felsőoktatás az 1930-as években). Argumentum Kiadó, [Budapest], 2002. (különösen 9-35.pp.)

³⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1932/33. tanév, II. rendkívüli ülés, 1932. szept. 21. 11. pont. (VKM 18257/1932. sz. leirata alapján).

³⁹ Ladányi: i. m. 18.p.

„A vidéki egyetemeket megcsonkítás fenyegeti. Szegednek az orvosi, Pécsnek a bölcsészeti, Debrecennek a matematika-természettudományi karát fenyegeti a megszüntetés veszedeleme.”

Pap Károly azon évi dékán javasolta a következő ellenlépéseket:

„A megcsonkítás megakadályozására legsürgősebb teendő a közvélemény felvilágosítása már a lapok holnapi számában megcáfolni:

- 1) hogy a négy tanszék megszüntetése költségmegtakarítással járna;*
- 2) hogy a tanszakoknak nincs elég látogatottságuk;*
- 3) hogy a közvélemény követelné az egyetem megcsonkítását.”*

Darkó professzor még ehhez hozzátette: *„A tények bizonyítják, hogy Miskolctól le Békésig legalább nyolc vármegyének a debreceni egyetem a tudományos központja.”*⁴⁰

A debreceni egyetem mellett kiállt a város törvényhatósági bizottsága és a református egyház egyetemes konventje is, így a tiltakozások hatására a kultuszkormányzat elállt az egyetemcsonkítás tervétől.

Éppen a válság hosszas elhúzódása miatt a harmincas évek közepén kevés változás történt a tanári karban: 1933 szeptemberétől Tóth Lajos magántanár is szakelőadó lett elméleti fizikából a gyakorlati részt előadó Wodetzky József orvoskari professzor mellett, akit 1935 szeptemberében a budapesti egyetemre helyeztek át. Az orvoskari Fizikai Intézet élére (és egyben bölcsészkar szakelőadónak) Gyulai Zoltán került. 1936 szeptemberétől Tóth helyett Széll Kálmán volt az elméleti fizikai szakelőadó. Telegdi Róth Károlyt, az Ásvány-Földtani Intézet professzorát 1936 májusában az Iparügyi Minisztérium bányászati osztályára helyezték, helyére 1937 szeptemberében került Ferenczi István főgeológus az esélyesebb, addig a tanszéket helyettesítő Hoffer Andrással szemben.

A szűkebb értelemben vett bölcsészkar részeken Huss Richárd németprofesszor 1934 áprilisától indogermán nyelvészet szakelőadó lett, 1937 szeptemberében a régóta szünetelő archeológiai előadásoknak is akadt gazdája az Erdélyből menekült Roska Márton személyében. Megemlítendő még, hogy az 1936/37-es tanévben ismét a bölcsészkar adta a rektort Tankó Béla filozófiaprofesszor személyében.

Az 1938/39-es tanév ismét fejlődés és gyarapodás időszaka, több új tanszék létesült:

- a) angol nyelv és irodalom (Fest Sándort, az Eötvös Kollégium angoltanárát, neves történészt nevezték ki – ugyanekkor pályázott Szerb Antal is)
- b) olasz nyelv és irodalom (az 1935-ös magyar-olasz kultúregyezmény értelmében jött létre: addig a debreceni olasz egyesület vezetője, Renato Fleri helyettesített, az

olasz kormány küldött ki professzort: 1939-től Lorenzo Giusso, 1940-től Gaetano Trombetore személyében)

c) régészet (a kar régi kérése volt: Roska Márton szakelőadó végre professzori kinevezést kapott)

d) elméleti fizika (Széll Kálmán szakelőadó professzori kinevezése)

Az első bécsi döntés (1938. nov. 2.) és Kárpátalja visszafoglalása (1939 március) révén a budapesti és különösen a debreceni egyetemre érkezett nagyobb számú hallgató a visszacsatolt területekről. Számukra először pótfélévet hirdettek, majd a később jelentkezőknek magyar nyelvészetből, irodalomból, földrajzból, történelemből és alkotmánytörténetből kellett kollokválniuk.

Ezzel kapcsolatban két újabb tanszék szervezésére is sor került 1939 őszén:

a) rutén és szlovák nyelv és irodalom (Szláv Szeminárium) (a Kárpátaljáról zömmel Debrecenbe jövő rutén nemzetiségű hallgatók számára. Tulajdonképpen soha nem lett betöltve, előadói Kniezsa István és Sziklay László voltak.)

b) Kelet-Európa Történeti Szeminárium. (A Lengyelország lerohanása miatt megszűnt varsói Magyar Intézet átmentése Debrecenbe. Tanszékvezető a volt igazgató Divéky Adorján lett.)

A második bécsi döntéssel 1940 szeptemberének elején visszakerült Észak-Erdély és vele együtt a kolozsvári egyetem is. Így az 1920-as évek eleje óta „ideiglenesen” Szegeden működő Ferenc József Tudományegyetem visszaköltözhetett régi székhelyére. Csakhogy az ötödik egyetem újjászervezése számos problémát felvetett: a háborús felkészülésben lévő ország sem pénzügyi tekintetben, sem megfelelő kvalitású oktatói gárdát illetően nem bírt öt egyetemet ellátni. Ezért született meg az 1940. évi XXVIII. törvénycikk, amely kimondta, hogy a kolozsvári egyetem megfelelő ellátása érdekében a többi vidéki egyetemnek áldozatot kell hoznia: a törvény értelmében Szegeden új, Horthy Miklósról elnevezett tudományegyetemet kell létesíteni, ugyanakkor itt az egyetem jogi karának, a pécsi egyetem bölcsészeti karának, valamint a debreceni egyetem természettudományi tanszékeinek működését „*a további törvényes intézkedésig átmenetileg szüneteltetni kell.*”⁴¹

Mivel a debreceni egyetemet illetően a főispán, a polgármester és az egyházkerületi főgondnok tiltakozása hiábavaló volt, Mitrovics Gyula filozófiaprofesszor, az 1940/41-es tanév bölcsész rektora javaslatára Hóman miniszter elfogadta azt a kompromisszumos

---

⁴⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1933/34. tanév, IV. rendkívüli ülés, 1933. okt. 29. 33. pont.

⁴¹ Ladányi: i. m. 182.p.

javaslatot, hogy a természettudományi szakos tanárképzést szakelőadók alkalmazásával továbbra is biztosítsák. A törvény végleges szövege már ennek alapján fogalmazódott meg.⁴²

Az október 19-én keltezett rendelettel a debreceni bölcsészkarról Roska Márton, a régészet, Dávid Lajost, a matematika, Hankó Bélát, az állattan, berei Soó Rezsőt, a növénytan professzorát és Gyulai Zoltánt, az orvoskari Fizikai Intézet igazgató-professzorát (bölcész szakelőadót) Kolozsvárra helyezték át, míg Ferenczi István ásvány-földtani és a frissen kinevezett Széll Kálmán elméleti fizikai professzor Szegedre került. A fent említett professzorok már október eleje óta december végéig, január elejéig (rendeltetési helyükre való távozásukig) szakelőadóként vezették saját tanszéküket. Helyükre a törvény rendelkezése alapján szakelőadói státuszban megbízott előadók kerültek, mégpedig a matematikára Varga Ottó kolozsvári magántanár, az állattanra Csukás Zoltán pallagi mezőgazdasági akadémiai tanár és Satori József, Hankó volt tanársegéde, a növénytanra Máthé Imre magántanár, Soó volt tanársegéde, a fizikára Tóth Lajos magántanár, míg az ásvány-földtant ismét Hoffer vezette. Az orvoskari Fizikai Intézetet újra betöltötték Szalay Sándor magántanár professzori kinevezésével, aki bölcsészkarra szakelőadó is lett.

Az említett október 19-i rendelettel nem csupán a kolozsvári egyetemről történt intézkedés, hanem Debrecenben is történtek tanszékbetöltések: az említett Szalayn kívül a bölcsészkaron Darkó Jenő 1940 januári halála óta üresedésben lévő mindkét klasszika-filológiai tanszékét betöltötték. A latinra vitéz Mészáros Ede pécsi egyetemi magántanár, a görögre az alig 27 éves Szabó Árpád frankfurti magántanárt nevezték ki, ugyanekkor Paulovics István professzor a pécsi egyetemről átkerült Debrecenbe az Ókortörténeti Tanszék és a Régészeti Intézet élére.

A harmincas évek végén, negyvenes évek elején hozott zsidótörvények közül az első még kevésbé, de a második (1939. évi IV. tc.) és a harmadik (1941. évi XV. tc.) már konkrétan érintette az egyetemi hallgatóságot, hiszen visszaállította a numerus clausus-t, majd tovább szűkítette a zsidók lehetőségeit a felsőoktatásban. A debreceni bölcsészkar professzorai többségükben humánus, polgári szemléletűek voltak és a faji törvények kötelező végrehajtásakor lehetőleg minden enyhítő körülményt igyekeztek figyelembe venni:

- a) csak az újonnan felvettekre vonatkoztatták a törvényt, nem az összesre;
- b) újból beiratkozott régebbi zsidó hallgatóra nem vonatkoztatták a törvényt, mert az illető „régijogon” hallgató.

Mivel Debrecenben nem hajtották végre olyan szigorúan a zsidótörvényeket, több az izraelita felekezethez tartozó vagy időközben áttért hallgató iratkozott át a budapesti Pázmány

---

⁴² Ladányi: i. m. 184.p.

Péter Tudományegyetemről a debreceni bölcsészkarra (pl. Szendrői Anna, Szendrői Ágnes). Sőt még 1944 februárjában is vettek fel elsőévesnek izraelita hallgatókat[!].⁴³

A negyvenes évek első felében részint halálozás, részint nyugalomba vonulás miatt több tanszék élén változás állott be. 1941 februárjában (egymás utáni napon) meghalt Csúry Bálint nyelvész, majd Huss Richárd németprofesszor. A német tanszék élére elég hamar, már áprilisban Pukánszky Béla kapott kinevezést, de a magyar nyelvészet csak szeptemberben lett betöltve Bárczi Gézával. Ekkoriban kezdődött az egyetem kezdő tanári gárdájának nagyobb arányú nyugalomba vonulása: 1941 szeptemberében Mitrovics Gyula, 1942 őszén Pap Károly és Rugonfalvi Kiss István fejezte be egyetemi működését. Utódjaik kiválasztása lassan ment: hosszas, szenvedélyes vita után 1942 júniusában Karácsony Sándor lett a pedagógia professzora, de a magyar történelemre Szabó István, a magyar irodalomtörténetre Kerecsényi Dezső csak 1943 augusztusában lett kinevezve (a Kerecsényivel egyszerre pályázó Németh László elutasítása nagy port kavart).

Megemlítendő még, hogy 1942 januárjában kezdődött az embertan (antropológia) oktatása, Balogh Béla magántanár szakelőadói megbízatása folytán. Ugyanekkor rendeződött a matematikai előadások ügye is, ugyanis Dávid Lajos professzor Kolozsvárra távozása óta nem volt megbízott főelőadó. 1942 januárjának végén a Prágából hazatért, éppen Kolozsvárott foglalkoztatott Varga Ottó intézeti tanári és szakelőadói kinevezésével megoldódott ez is.

Természetesen a Bölcsészettudományi Kar nem nyugodott bele a természettudományi tanszékek leépítésébe, már csak azért sem, mert ez nem járt megtakarítással, hiszen a tanszékek ellátmányai, segédszemélyzete megmaradtak és a szakelőadók fizetése is majdnem annyi volt mint a professzoroké. Tehát előnye szinte alig volt a szüneteltetésnek, hátránya viszont annál több: alacsonyabb színvonalon működhetett csak a természettudományi oktatás és kutatás, nem lehetett habilitálni ilyen tárgyakból és a természettudományokat csak Milleker Rezső földrajzprofesszor képviselte a kari üléseken. Nem véletlen, hogy pl. a miniszternél tett tisztelgő látogatásokon is erről volt szó:

“A bölcsészettudományi kar dékánja a természettudományi tanszékek visszaállítását kérte. Erre V[allás- és] K[özoktatási] Miniszter úr kijelentette, hogy ez a kérés a szegedi és pécsi egyetemek kérésével junktimban [összekötve] van.”⁴⁴

A minisztérium azon az állásponton volt, hogy majd a háború után rendezik ezt a kérdést, akárcsak a pécsi bölcsészkar és a szegedi jogi kar visszaállítását.

---

⁴³ Feldman János Istvánt és Lów Ernő Sándort. (Hallgatói anyakönyvek 1943/44. II. félév)

⁴⁴ A debreceni Tisza István-Tudományegyetem vezetőségének tisztelgő látogatása 1943. okt. 7-én Szinyei Merse Jenő miniszternél, Fest Sándor dékán felszólalása. Erről beszámoló: Egyetemi Tanácsulési Jegyzőkönyvek 1943/44. tanév, III. rendes ülés, 1943. okt. 29. 77.p. (HBmL. VIII. 1/a. 23.k.)

Hankiss János franciaprofesszor 1943 áprilisában a Kállay-kormányban Szinyei Merse Jenő miniszter mellett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára lett. Valószínűleg államtitkári kinevezésénél azért esett a debreceni professzorra a választás, mert Hankiss nem németbarát, hanem a nyugati orientáció híve volt, főleg francia kapcsolatokkal és szerte a világon jó hírnevű kultúrdiplomatának számított. Államtitkársága alatt Bárczi Géza helyettesítette a Román Philológiai Szeminárium (Francia Intézet) élén.

Mint államtitkár Hankiss képviselte a minisztert 1943 szeptemberében az 1943/44-es tanév megnyitó ünnepségén, ahol a szélsőjobboldali Haendel Vilmos jogászprofesszor, prorektor azt a hírhedt beszédét mondta (a náciizmus fokozottabb kiszolgálását sürgetve), ami miatt mind a négy kar bizalmatlanságot szavazott Haendel ellen.

Magyarország német megszállása után a bevonuló német csapatok előbb az internátusokat (diákszallókat) foglalták le, majd 1944. május 30-án bejelentették igényüket a főépületre vagy a tanári villákra. Bodnár János vegyészprofesszor, akkori rektor az államtitkárral történt egyeztetés után úgy döntött, hogy a professzori lakások mentesítése érdekében az egyetem főépületét bocsátja a német hadsereg részére. Az egyetem több hivatala visszaköltözött a Református Kollégiumba, a hallgatók nagy része is itt kapott menedéket. A professzorok szabad bejárást kaptak a főépületbe, de az atrocitások elkerülése végett a hallgatók számára tilos volt a belépés. Az egyetemi tanács a miniszter segítségével próbálkozott a központi épület visszaszerzésével, sikertelenül.

Az 1944-45-ös tanévben ismét a bölcsészkarhoz került a rektorállítás joga. Szabó Dezsőt választották meg, de ő nem fogadta el a várhatóan nehéz feladatot, így helyette az államtitkárságról lemondott Hankiss Jánost választották meg. A minisztérium rendeletére szeptember 17-én két bombatámadás között megtartották a tanévnyitót és megkezdték az oktatást. Megfelelő helyiségek hiánya, a nem debreceni lakos professzorok megoldhatatlan utazási nehézségei és a gyér számú hallgatószám miatt október 5-én az egyetemi tanács az előadások ideiglenes szüneteltetését határozta el.

Mivel a minisztériummal az összeköttetés a hadihelyzet alakulása miatt megszakadt, Hankiss rektor Budapestre utazott további utasításokért. Szintén a fővárosba menekült több professzor is családjával együtt, részben a szovjetek elöl, részben a jobb megélhetés reményében. Budapesten a menekült professzorok néhány tanácsulást és szigorlatot tartottak, a bölcsészkaron egy doktorálás történt⁴⁵ és két doktoravatás.⁴⁶

---

⁴⁵ Mészáros Gyula László, aki Paulovics István professzor korábbi pécsi tanítványa volt.

⁴⁶ Az említett Mészáros Gyula László és a még Debrecenben doktorált Darkó Irén, a néhai Darkó Jenő professzor lánya, aki fel volt terjesztve kormányzógyűrés („sub auspiciis Gubernatoris”) avatásra, de a politikai helyzet miatt ebből már nem lehetett semmi.

Debrecenben csak két professzor (Tankó Béla és Szabó Dezső) és két magántanár (Berényi Dénes és Varga László) maradt a bölcsészkaron, ehhez még hozzászámíthatjuk az orvosi karhoz tartozó, de bölcsész tárgyakat is előadó kémia- (Bodnár János) és fizikaprofesszorokat (Szalay Sándor). A szovjet csapatok bevonulása után a harcok elültével hozzákezdtek az egyetem újjászervezéséhez: Bodnár prorektor lett a rektorhelyettes, a bölcsészkaron pedig a távollévő Divéky Adorján dékán és Fest Sándor prodékán helyett Szabó Dezső a dékánhelyettes (a rangidős Tankó nem vállalta). Mintegy 25-30 hallgatóval december 11-én indult újra a szemeszter a bölcsészkaron és január 31-ig tartott. Helyettesítéssel, előadók meghívásával ideiglenes el tudtak látni szinte minden tanszékét: Tankó Béla oktatta a filozófiát és a pedagógiát, valamint az angolt, Szabó Dezső az egyetemes történelmet, Bodnár János a kémiát, Szalay Sándor a fizikát és matematikát, Pap Károly nyugalmazott professzor és Juhász Géza tankerületi főigazgató a magyar irodalmat és nyelvet, Berényi Dénes a földrajzot, Varga László a klasszika-filológiát, a tanárképzőintézeti tanár Satori József az ásvány-földtant, állattant és növénytant, a behívott középiskolai tanárok közül Hettesheimer Ernő a franciát és németet, Simon László a történelmet és földrajzot, Madai Pál a történelmet, Fencik László szláv nyelvet és irodalmat.

Mivel a második félév kezdetekor (márc. 1.) még javában folytak a harcok Magyarország területén, továbbra is gondoskodni kellett a helyettesítésről. Az előző félévhez képest változások történtek: a középiskolai tanárok közül Papp István a magyar nyelvészetet, Csorba András az angolt, Molnár András a franciát, Varga Zoltán a történelmet és földrajzot (az államtitkárrá kievezett Simon László helyett), Gáborjáni Szabó Kálmán a művészettörténetet, Morvay Ferenc a matematikát látta el, míg Csobán Endre városi főlevéltáros az olasz nyelv és irodalom helyettese lett.

1945 márciusától kezdve sorra tértek vissza a professzorok Debrecenbe és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyenként külön-külön engedélyezte a szolgálatba való visszaállításukat. Pukánszky Béla németprofesszort és a már nyugdíjas Pap Károlyt az Igazolóbizottság állás- és nyugdíjvesztésre ítélte, de másodfokon a Népbíróság – több pozitív tanúvallomás alapján – felmentette őket. A visszatért Hankiss rektort pedig a Debrecenből való eltávozása miatt az egyetemi fegyelmi vizsgálat vezető állásra alkalmatlannak mondta ki, amire válaszul Hankiss lemondott a rektorságról.⁴⁷ Nem választottak helyette másik rektort a

---

⁴⁷ Egyetemi Tanácsi Jegyzőkönyvek 1944/45. tanév, X. rendkívüli ülés, 1945. máj. 5. 125.p. (HBmL. XXVI. 1/a. 1.k.) (a bizottság tagjai Czeglédy Sándor, Szalay Sándor és Verzár Gyula professzorok voltak):
“... nem állapítható meg az, hogy dr. Hankiss János rektor a professzorokat távozásra rábeszélte volna, de kétségtelen, hogy nem tartotta vissza a professzorokat az eltávozástól, amit pedig tőle, mint az egyetem

hátralévő időre, maradt Bodnár rektorhelyettes. (Viszont a következő tanévre így nem lehetett Hankiss prorektor sem, de a kandidálás joga a bölcsészkaré maradt, ezért lett 1945-46-ban Mészáros Ede latinprofesszor a prorektor.) Megfosztották állásától Nyireő István könyvtárigazgatót és a bölcsészkar magántanárok sorából törölték részint fasiszta magatartás, részint Nyugatra való távozás miatt Bakó Elemért, Kőfaragó-Gyelnik Vilmost, Végh Józsefet és Weidlein Jánost.

Az egyetem „megtisztítása”, a „reakciós erők eltávolítása” a debreceni Nemzeti Bizottság márc. 22-i és ápr. 6-i ülésén is szóba került, Bodnár rektorhelyettes és Kondor Imre bölcsészkar magántanár, nemzetgyűlési képviselők felszólalásai nyomán:

“Az egyetem az elmúlt 25 év alatt a sötét reakciós gondolatok melegágya volt és ebből a fertőzött talajból nőtt ki az a középosztálybeli nemzedék, mely elsősorban felelős hazánk romlásáért és a magyar névhez tapadt minden gyalázatért. Az egyetem nem lehet tovább a régi rendszer titkos bagolyvára. A Nemzeti Bizottság követeli, hogy a debreceni egyetemen, de a többiekben is új szellem érvényesüljön és a tanári katedrákról új hang csendüljön fel. Ezért felhívja a kormányt, hogy az egyetemi tanári státusz felújítása iránt minden tőle telhető intézkedést tegyen meg és a célból szükség esetén rendkívüli jogokat is vegyen igénybe. Új demokratikus szellemű értelmiség nevelése nélkül az ország építésére irányuló minden törekvés hiábavaló lenne.”

Szabó Dezső dékánhelyettes az egyetemi tanács ülésén cáfolta a túlzó vádakat:

„Azzal a váddal szemben, hogy a debreceni egyetem a reakció melegágya, rámutat arra, hogy a Sztójay-kormány által kinevezett debreceni főispán: Bessenyei Lajos beiktató beszédében »angolkóros«-nak nevezte a debreceni egyetem tanárait és ennek megfelelő eljárást helyezett velük szemben kilátásba, továbbá, hogy a debreceni egyetem bölcsészeti karáról sokan kerültek ki olyanok, akik ma vezető pozíciókat foglalnak el. Hamarjában csak néhány nevet tud megemlíteni, de bizonyára folytatni lehetne a listát. Megemlíti, hogy a debreceni egyetem bölcsészeti karának voltak hallgatói: Balogh István főispán, Juhász Géza tankerületi főigazgató, Kardoss László miniszteri tanácsos, Kiss József a Madisz elnöke, Kondor Imre a Nemzeti Bizottság tagja, Simon László kultuszminiszteri államtitkár.”⁴⁸

---

vezetőjétől el kellett várni. Ezzel a magatartásával dr. Hankiss János nem bizonyult elég erősnek arra, hogy az egyetem vezető pozícióját betöltse, de fegyelmi vétséget ez alapon megállapítani nem lehet.”

⁴⁸ Egyetemi Tanácsi Jegyzőkönyvek 1944/45. tanév, IX. rendes ülés, 1945. ápr. 27. 99.p. (HBmL. XXVI. 1/a. l.k.) – Részben idézi, részben összefoglalja: Némédi: i. m. 29.p. – Ugyanakkor Némédi téved abban, hogy a bölcsészkar a Nemzeti Bizottság említett erőteljes vádjainak helyeslése miatt szavazott bizalmatlanságot az Egyetemi Tanács 1945. jún. 27-i ülésén.

Szabó Árpád ógörögprofesszor a következő okok miatt kezdeményezte a bizalmatlansági indítványt Bodnár János rektorhelyettes ellen: 1) 1944 márciusában a tanács és a professzorok megkérdezése nélkül adta át a főépületet a németeknek, 2) elodázó magatartást tanúsított az egyetem visszaszerzése és a gettó-brutalitások

A Debreceni Egyetemi Kör és Kondor Imre javaslatára eltörölték az egyetem nevéből Tisza István nevét, Szabó Dezső pedig a címek és rangok használatának mellőzését javasolta.

A háborús viszonyok több professzor életét követelték: Budapest ostroma során bombatámadás következtében hunyt el Fest Sándor angolprofesszor, márciusban a háború utáni zűrzavarban Kerecsényi Dezső irodalmár valamint a politikai rendőrség üldöztetése miatt májusban Milleker Rezső földrajzprofesszor. Az ő helyettesítésükről is gondoskodni kellett és persze kiírták a pályázatokat az üres állásokra. Az angol tanszéket Hankiss János, Benigny Gyula és (haláláig) Tankó Béla együtt látták el (a két professzor irodalmat adott elő, Benigny nyelvészetet), a magyar irodalmat a gyorsan magántanárrá is habilitált Juhász Géza helyettesítette, míg a földrajzot Berényi Dénes és Márton Béla, a két régi magántanár közösen.

Leghamarabb a magyar irodalom lett betöltve Juhász Géza tankerületi főigazgató, addigi helyettes meghívásával, őt 1945 novemberében ki is nevezték⁴⁹, majd decemberben a földrajz élére Kádár László, a volt újvidéki Kereskedelmi Akadémia tanára került. Lassabban haladt az angol tanszék ügye: 1946 szeptemberében Országh László, az Eötvös Kollégium angoltanára, budapesti magántanár lett a helyettes, majd 1947 márciusában professzor. 1946 januárjában meghalt Tankó Béla filozófiaprofesszor, az ő utódlása is sokáig húzódott és politikai ügyé vált: itt mindenáron Tankó tanítványát, Kondor Imre magántanár, nemzetgyűlési képviselőt akarták meghívni, de képviselői megbízatása miatt csak 1947 decemberében kapott nyilvános rendes tanári kinevezést.⁵⁰ Az Orosz Tanszék is hamar megalakult a rutén helyett az új politikai helyzetnek megfelelően, de betölteni egészen 1950-ig nem sikerült, többnyire Kovács Ferenc középiskolai tanár, a Neveléstudományi Szeminárium tanársegéde helyettesített.

ügyében, 3) a hallgatóságot kizárta az egyetemről, 4) éppen ő képviseli az egyetemet a Nemzeti Bizottságban, 5) Berényi Dénes írásbeli kérésére sem adott áramot a Meteorológiai Intézetnek 1945 januárjában.

A jogi kar (Szentpéteri Kun Béla dékánhelyettes) támogatta a bölcsészkar javaslatát, a teológiai kar (Erdős Károly dékán) nem foglalkozott vele, az orvosi kar (Sántha Kálmán dékánhelyettes) viszont erőteljesen kiállt Bodnár mellett és megbuktatta a bizalmatlansági indítványt. Egyetemi Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1944/45. tanév, XIII. rendes ülés, 1945. jún. 27. 145.p. (HBmL. XXVI. 1/b. 3.d. 1346/1944-45. RH.)

⁴⁹ A pályázat mellőzésével történt gyors meghívást, a politikai szempontok érvényesülését (Juhász baloldalként háttérbe volt szorítva 1945 előtt) az Egyetemi Tanács ülésén Szentpéteri Kun Béla jogászprofesszor aggályosnak minősítette. (Egyetemi Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1944/45. tanév, XIII. rendes ülés, 1945. jún. 27. 194.p. – HBmL. XXVI. 1/a. 1.k.)

⁵⁰ Szentpéteri Kun Béla itt is szót emelt a politikai szempontoknak a tudományos szempontok fölé emelése ellen. (Egyetemi Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1944/45. tanév, XVI. rendes ülés, 1945. júl. 12. 376.p. (HBmL. XXVI. 1/b. 9.d. 3238/1945-46. RH.)

Az egyik legfontosabb feladatnak a természettudományi tanszékek visszaállítását, természettudományi és mezőgazdasági karok létesítését tartották 1945-ben.⁵¹ A minisztérium a két utóbbit elutasította (agráregyetem létesül Debrecenben, külön természettudományi kar Budapesten sincs)⁵², de a tanszékek fokozatos visszaállítása megkezdődött, sőt fejlődés is mutatkozott.

1945 szeptemberétől Kovács Lajos debreceni középiskolai tanár, szegedi magántanár az ásvány-földtan szakelőadója (a Németországba kisodródott Hoffer András helyett), a régiek közül Balogh Béla az antropológia, Szalay Sándor a fizika, Bodnár János a kísérleti, Szép Ödön az analitikai, ifj. Tankó Béla a szerves kémia, Varga Ottó a matematika szakelőadója ismét. 1945 szeptemberétől Soó Rezső a Növénytan Intézet, 1946 decemberétől Hankó Béla az Állattani Intézet vezetője beosztott kolozsvári nyilvános rendes tanári státuszban.⁵³ 1947 márciusában visszaállt a matematikai tanszék Varga Ottó nyilvános rendkívüli tanári kinevezésével (nyilvános rendes tanár csak 1948 szeptemberében lett), megalakulóban volt az Embertani Intézet, amelynek élére Balogh Bélát hívták meg, de a betöltés elhúzódott, majd Balogh halálával abbamaradt.

A természettudományi oktatás fejlődésének jelentős lépése volt, hogy 1947 februárjában megalakult a Szerves Kémiai Intézet ifj. Tankó Béla nyilvános rendes tanári kinevezésével (őt a Bölcsészettudományi Kar már 1945 júliusában meghívta!). Tovább szélesedett a kémiaoktatás 1947-ben Arany Sándor és Di Gléria János agráregyetemi professzorok kémiai technológiai, illetve fizikai kémiai szakelőadói meghívásával, ezekhez jött még 1948 szeptemberében Straub János orvoskari magántanár, aki (Szép Ödön helyett) az analitikai kémia előadója lett. A bölcsészkar keretein belül még egy tanszék visszaállítás történt: 1949 februárjában Budó Ágoston szegedi tanárképző főiskolai tanár az Elméleti Fizikai Tanszék nyilvános rendes tanára lett.

A negyvenes évek második felében a politika lassan, szívósan beférkőzött az egyetem falai közé: már 1945-ben a Rutén Tanszék átalakult Orosz Tanszékké, a Horthy-rezsimhez szorosan kapcsolódó kultúrpolitikusnak tartott Divéky Adorján professzort bár igazolták,

---

⁵¹ Egyetemi Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1945/46. tanév, V. rendkívüli ülés, 1945. nov. 3. 105.p. Verzár Gyula orvoskari prodékán javaslata (HBmL. XXVI. 1/a. 2.k.)

⁵² Némédi: i. m. 29-30.pp.

⁵³ Soó és Hankó helyzete nem volt tisztázott: a kari tanács tagja az egyetemi szabályzat szerint csak ide kinevezett professzor lehet, más nem. Végül a Kar úgy döntött (és ezt a minisztérium is elfogadta), hogy mivel nyilvános rendes tanári rangban vannak (bár nem itteni) és mindkettő már volt korábban a debreceni egyetem szabályosan kinevezett professzora, a Kar teljes jogú tagjainak tekintendők, bár az lenne a legjobb, ha a köztársasági elnök minél hamarabb kinevezné őket. (A probléma nem csak debreceni: a budapesti egyetemen is voltak beosztott kolozsvári ny. r. tanárok, pl. Gáldi László és Szilágyi Lóránd.)

mégis elüldöztek tanszéke éléről.⁵⁴ Az évtizedekig német-olasz lektorként dolgozó Wallisch Oszkárt nem vették vissza az egyetemre. Ugyanekkor az új szellemiséget képviselő irányzat pozíciókba került: Juhász Géza, majd Kondor Imre professzor lett, Kardos László, Varga Zoltán és Balogh István magántanári képesítést szereztek.

1945 januárjában megalakult a Debreceni Egyetemi Kör (DEK), a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) helyi szervezete egyre jobban hallatta szavát egyetemi kérdésekben, hogy a professzorok ne nélkülük döntsenek róluk. A DEK nagy szerepet kapott a hallgatók igazoltatásában is. A Bölcsészettudományi Kar hallgatósága is rohamosan nőtt⁵⁵ (míg 1926-1944 között 180-340 között ingadozott a hallgatói létszám, 1944-45-ben 181, 1945-46-ban 268, 1946-47-ben 345, 1947-48-ban 473, 1948-49-ben 483 fő⁵⁶), jelezve az egyetem szerepének, feladatának átalakulását. A hallgatói létszám növekedésében és ezen belül a munkás-paraszt származású hallgatók beözönlésében) nagy szerepe volt az 1946-tól induló népi kollégiumok terjedésének.⁵⁷

A negyvenes évek második felének végén az oktatás tartalma és formái is kezdtek változni: a fő kérdés a tanárképzés átalakulása, további célként az egész felsőoktatás reformja. Először az általános iskolák felső tagozatai számára szaktanárok képzését oldották meg oly módon, hogy 1947-48-ban pedagógiai főiskolákat létesítettek. Budapest, Szeged és Pécs mellett Debrecenben az egyetem épületében létesült ilyen, de ez az együttélés nem jelentett oktatási kapcsolatot, bár az új főiskola igazgatója, Némedi Lajos az egyetem magántanára és adjunktusa volt.⁵⁸ 1949-ben a főiskola Egerbe költözött át.

A későbbi tanszékmegszüntetések előzményeként 1948 júniusában megszűnt az ógörög tanszék, amely a középiskolai ógörög tanítás eltörlésével elvesztette utánpótlását. Miután hallgató már nem akadt, Szabó Árpád professzor Budapestre távozott, ott talált másik állást. Debrecenben Mészáros Ede latinprofesszor még egy ideig helyettesített, majd törölték a költségvetésből a tanszéket.

---

⁵⁴ Divéky elüldöztetéséről lásd részletesebben: Mudrák József: A debreceni Tudományegyetem Történelmi Intézetének (Szemináriumának) rövid története 1914-1949. 221.p. In: Velkey Ferenc (szerk.): Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LVII. – Történelmi Tanulmányok XIII. DE, Debrecen, 2005.

⁵⁵ Érdekes momentum, hogy az 1944-45-ös tanév II. félévében számos budapesti hallgató iratkozott át 1-2 félévre Debrecenbe, mert itt már szervezeten folyt az oktatás, míg a pesti egyetemet a háborús viszonyok és az ostrom megtépták.

⁵⁶ Saját számolás az eredeti kari anyakönyvek alapján.

⁵⁷ Némedi: i. m. 28-29.pp.

⁵⁸ Némedi: i. m. 31.p.

1948 nyarára formálódott ki a meghatározó tényezővé a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) berkeiben a felsőoktatás átalakítása, amelyet gyorsan kidolgoztak a minisztériumban⁵⁹:

- 1) szakképzés és tudományos kutatás összhangjának biztosítása
- 2) “haladó szellemű” tanári kar létrehozása
- 3) munkás és paraszt származású fiatalok bejuttatása az egyetemre
- 4) fegyelem az egyetemi oktatásban, vagyis kötelező előadások, gyakorlatok
- 5) marxizmus-leninizmus, valamint az orosz nyelv kötelező oktatása
- 6) tanárképzés átalakítása

Az előkészítő munkák után 1948 szeptemberében elkészült és 1949 januárjában jelent meg a kormány 260/1949. sz. rendeleteként. Megszűnt a Tanárképzőintézet és a Tanárvizsgáló Bizottság, munkakörüket a bölcsészkar vette át, ugyanakkor megszűntek a gyakorlógimnáziumok, illetve kikerültek az egyetem felügyeletéből. Mivel a rendelkezés azt is kimondta, hogy *“a kötelező előadások keretében a hallgatókkal a teljes vizsgaanyagot közölni kell”*, így nemcsak a professzor ad elő, hanem az egyetemek kaptak adjunktusi és tanársegédi állásokat.⁶⁰

A megszűnő Quaestura helyére Tanulmányi Osztályokat hoztak létre 1949 tavaszán, hogy ezek az osztályok végezzék el a szükséges szervező munkát, kísérjék figyelemmel a hallgatók tanulmányait és vezessenek nyilvántartást a hallgatók fejlődéséről. A Tanulmányi Osztályok igen széles hatáskört kaptak, politikailag őket tartotta a minisztérium igazán megbízható vezetőknek és nem egy esetben a dékán feje felett tartott velük közvetlen kapcsolatot.⁶¹

Hosszas szervező munka után 1949. május 16-ával megalakult az évtizedek óta hiába kért Természettudományi Kar, egy egészen rövid ideig öt kara volt az egyetemnek (ahogyan az alapítólevél is rendelkezett 1912-ben):

“a debreceni tudományegyetem bölcsészettudományi karának matematikai, ásványtani és földtani, növénytani, állattani, szerves kémiai és elméleti fizikai tanszékei és intézetei, valamint a meteorológiai intézet, a csillagvizsgáló intézet, a botanikus kert és az embertani

---

⁵⁹ Ortutay Gyula már két hónappal miniszterré kievezése után, 1947. máj. 17-én, majd 1948. okt. 4-én ismételtelen kifejtette a gyökeres változtatások szükségességét. Idézi: Némédi: i. m. 31-32.pp.

⁶⁰ Az 1948-49-es tanévben, a nagy átalakulások kezdetén ismét bölcsész a rektor: Pukánszky Béla németprofesszor.

⁶¹ A debreceni Bölcsészettudományi Karon Lemhényi Jenő lett a Tanulmányi Osztály vezetője és a Kar mindenható ura. Lemhényi (eredetileg: Lerchner) Jenő jó példa az 1945 utáni gyors politikai karrierekre: debreceni ócskavas-kereskedő, aki 1945-ben 30 évesen beiratkozott az egyetemre, 1948-ban Juhász Gézánál doktorált. A Debreceni Egyetemi Kör egyik vezetője, majd a Tanulmányi Osztály élére került.

intézet 1949. évi május hó 16-tól kezdve önálló természettudományi kart alkotnak. A kar elnevezése a Debreceni Tudományegyetem Természettudományi Kara.

A Kar vezetésével a legközelebbi választás alkalmával kijelölt dékán hivatalbalépéséig dékáni hatáskörrel dr. Varga Ottó ny. r. tanárt bízom meg. A kar szervezését továbbra is dr. Tankó Béla ny. r. tanárra bízom azzal, hogy minden ilyen irányú tevékenységéről a dékánt rendszeresen tájékoztatni köteles.”

“Az új természettudományi kar működését 1949. évi május hó 16-án kezdi meg. A kar jog és hatásköre a debreceni tudományegyetem többi karainak jog és hatáskörével egyező.”⁶²

Jelképezi a változásokat az is, hogy a miniszter már május 10-én eltörölte az egyetem vezetőségénél a láncok, a díszruhák és a díszbotok használatát, ezek múzeumba kerültek amint sok eddig értéknek tartott eszme is a történelem lomtárába került ekkor.⁶³ Nyáron kivált a Református Hittudományi Kar és egyházi vezetés alatt álló Teológiai Akadémiává vált, valamint szüneteltetve lett a Jog- és Államtudományi Kar.

A minisztériumban 1949 nyarán döntöttek arról, hogy a szovjet típusú népi demokráciában felesleges, sőt politikailag káros a klasszikus és a nyugati nyelvek tanítása, ezért a két vidéki egyetemen (Szeged és Debrecen) likvidálják ezeket, valamint néhány “politikailag nem megbízható”, “reakciós” professzort sürgősen leváltanak.⁶⁴

1949 szeptemberében láttak hozzá az ügy végső megoldásához. Hivatalos akta alig volt, mindent az akkoriban szokásos „kézi vezérléssel”, azaz telefonon és személyesen intéztek el. Éppen ezért a folyamat részletes ismeretében és megértésében fontos forrás Szabó István akkori dékán 1956-os visszaemlékezése.⁶⁵

“1949 szeptemberében, [Szabó István] dékáni működésének 3-4. hetében, Varga Ottó [természettudományi] dékántársán keresztül Szántó György, a Minisztérium egyetemi főosztályának vezetője azt a felszólítást küldte, hogy Mészáros Ede [latin]professzor kérje nyugdíjaztatását. Telefonon felhívta Szántó Györgyöt, akitől azt a tájékoztatást kapta, hogy a Minisztérium nyugdíjazni óhajtja Mészáros Edét, nevezett kérje nyugdíjaztatását. Mészáros professzor felutazott Budapestre, a Minisztériumban azonban nem jutott be Szántó

⁶² VKM 218733/1949. V. sz. rendelet. – BTK Jegyzőkönyvek 1948/49. tanév, XVIII. rendkívüli ülés, 1949. máj. 12. 280. pont. (megjegyzendő, a Földrajzi Intézet megmaradt a bölcsészkaron, bár heves vita volt erről)

⁶³ VKM 221320/1949. V. 1. sz. rendelet. A díszjelvények a Magyar Nemzeti Múzeumba, majd onnan a debreceni Déri Múzeumba kerültek. A jelvények elvetésében az is szerepet játszott korabeli megokolás szerint, hogy háborús hadianyagból készültek, nem a népek békés együttélését szolgálják.

⁶⁴ Lásd erről bővebben: Huszár Tibor: A hatalom rejtett dimenziói (Magyar Tudományos Tanács 1948-1949). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995. – Különös, hogy Némedi Lajos egyetemtörténeti összefoglalásában az idegennyelvi tanszékek megszüntetését nem is említi!

⁶⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1956/57. tanév, II. rendes ülés, 1956. dec. 6. 2. pont. – Az idegennyelvi tanszékek visszaállítása előtt kérte fel a Kari Tanács Szabó István professzort az előzmények és a megszüntetések részletes ismertetésére.

Györgyhöz, csupán Bodolai Gézával [a helyettesével] tudott tárgyalni. Mészáros professzor megkérdezte Bodolait, hogy miért nyugdíjazza őt a Minisztérium. Azt a választ kapta, hogy annak személyi jellegű oka nincs, egyszerűen nincs szükség a latin nyelv tanítására. Mészáros Ede kérte nyugdíjazását, mert fentállt annak veszélye, hogyha ezt nem teszi, semmiféle nyugdíjban nem fog részesülni.”

1949 szeptemberében több strukturális változás történt, többnyire a szovjet minta átvételével:

- 1) az idegen nyelvi tanszékek egybeolvasztásával megalakult a Modern Nyelvek Intézete (oroszl, angol, francia, német, olasz és román részintézetekkel, bár ez utóbbi nem realizálódott), amelynek igazgatótanácsába Pukánszky Béla németprofesszort, Ország László angolprofesszort és az orosz tanszékre kivezendő tanárt jelölték ki,
- 2) a két klasszika-filológiai tanszék (görög és latin), az Ókortörténeti Tanszék, a Régészeti Intézet és a Láng Nándor Múzeum összeolvadt “Ókori Tudományok Intézete” néven, amelynek igazgatója Járdányi-Paulovics István professzor lett,
- 3) megszűntek a tanszékek melletti segédintézmények (Társaslélektani Intézet, Népművelési Kutató Intézet, Láng Nándor Múzeum, Magyar Néprnyelvkutató Intézet)
- 4) minden tanszék (szeminárium) intézet lett,
- 5) létrejött a Néprajzi Intézet,
- 6) a Párttörténet előadása valamennyi karon,
- 7) minden intézetben tanulóköröket szerveztek a “lemorzsolódás” elleni küzdelem jegyében.

1948 októberében Trombatore Gaetano olaszprofesszor hazautazott Olaszországba és többé nem tért vissza. Ám ezzel a személyi változások még nem értek véget. Ismét Szabó István szavaival: “Kb. 2-3 héttel Mészáros Ede esete után Szántó György telefonon felhívta a dékánt [Szabó Istvánt] és utasította: szólítsa fel Karácsony Sándor [pedagógia]professzort, hogy kérje nyugdíjazását. Levélben felkérte [Sz. I.] Karácsonyt, hogy keresse fel Szántó Györgyöt. Karácsony Kondor Imre [filozófia]professzorral felutazott Budapestre. Több órási váratás után Karácsony Sándort fogadta először Szántó György. A tárgyalás folyamán szóváltás fejlődött ki közöttük.⁶⁶ Végeredményben Karácsony Sándor is kérte nyugdíjazását, nehogy nyugdíjigényét elveszítse.” “Azután Kondor Imre professzor ment be Szántó Györgyhöz s kiderült, hogy ő sem maradhat tovább a Karon.”

---

⁶⁶ Karácsony Sándor mint indulatos ember állítólag ráborította az asztalt a minisztériumi tisztviselőre.

1949 novemberében jelent meg az a minisztériumi rendelet⁶⁷, amely kimondta, hogy a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán *“az angol, francia, német, olasz szakos tanárképzést szüneteltetni kívánják”*.

Erről így emlékezett Szabó István:

“1949. november-december havában [helyesen: november elején] Kettesi Aladár rektor váratlanul rendkívüli tanácsulást hívott össze, amelyen megjelent Bikácsi és Bodolai Géza [titkárok] kíséretében Szántó György is és az új felsőoktatási programról tett bejelentést. Többek között bejelentette, hogy a modern nyelvi tanszékek Debrecenben megszűnnek, megszűnik tehát a német, francia, angol és olasz nyelv és irodalom tanítása és a hallgatóságra vonatkozólag majd megfelelő intézkedés fog történni. A bejelentés után szólásra emelkedett [Sz. I.] dékán Szántó Györgyhez kérdést intézett, hogy befejezett tényről van-e szó? Szántó György azt felelte: befejezett tényről, az ügy le van tárgyalva, ezen változtatni nem lehet, a rendelet, melyet a Miniszter aláírt, holnap-holnapután megérkezik.”

“A minisztérium szóbanforgó rendelkezése arról szólt, hogy a fenti tanszékek a Minisztérium rendelkezése értelmében szünetelnek. [...] [Sz. I.] Határozottan állítja, hogy a rendelet a tanszékek ideiglenes szüneteltetéséről szólt és ígérte, hogy a Minisztérium a professzorok elhelyezkedését biztosítani fogja. A Minisztérium nem sokat törődött ez ígéretével.”

Tehát hivatalosan nem szűntek meg a tanszékek, csak szünetelnek. A professzorokat eltávolították, a helyiségeket, bútorokat más tanszékek kapták meg, könyvtárunk az Egyetemi Könyvtárba került, hallgatóság nem volt – így a “szüneteltetés” elnevezés igazából “megszüntetés”-t takar.

A Bölcsészettudományi Kar 1949. nov. 11-én foglalkozott a nyelvszakos hallgatók átirányításával.⁶⁸ Eszerint 82 I-IV. évfolyamos angol, francia, német és olasz nyelvszakos hallgató volt. Ezek közül 26 Budapesten folytatná tanulmányait, 1 földrajz, 23 orosz szakot választ, 2 orosz-angol szakos az angol szakot leadja, 4 a TTK-ra távozott, 1 nem jelentkezett (kimaradt), 2 főnek egyéni kérése van (évhalasztás). A Budapestről kikerkező bizottság másnap elfogadta a Kar javaslatát.

Az 1949-es reform kétségtelenül hozott eredményeket is, de súlyos eltorzulások, a káderpolitika által elkövetett szektás hibák jellemezték. Az ország vezetése évszázados lemaradást kívánt gyorsan behozni és ez mennyiségi tekintetben sikerült csak, a minőség sok

---

⁶⁷ VKM 1426-35/1949. V. 1. sz.

⁶⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1949/50. tanév, III. rendkívüli ülés, 1949. nov. 11. 29. pont. (a latin szakos hallgatók többsége már szeptemberben átiratkozott más szakra, néhány viszont befejezheték tanulmányaikat)

helyen látványosan romlott. A debreceni Bölcsészettudományi Karon is 1949-ben egy másféle stílus, másféle felfogás alakult ki –, egy az addigitól eltérő, új politikai rendszer lenyomataként.

A rektoroknak és a Bölcsészettudományi Kar dékánjainak listája az 1. mellékletben található.

Szemináriumok és intézetek története

Habár a Bölcsészettudományi Kar történetét főbb vonalakban vázoltam az előző fejezetben, minthogy a tanszékek története többségében nincs még feldolgozva⁶⁹, mégis szükséges külön kitérni az egyes szemináriumokra és intézetekre külön-külön, pár oldalban összefoglalva történetüket, oktatói gárdájukat, habilitált magántanáraikat és a tartott előadásokat és szemináriumokat.

Az egyes tanszékeket az akkoriban megszokott, hagyományos sorrendben tárgyalom (I. szellemtudományi szakok: filozófiától a néprajzig; II. matematikai és természettudományi szakok: földrajztól a matematikáig), az egyes tanszékekhez tartozó segédintézményeket is megemlítve. A professzori és szakelőadói gárda listája a 2., tanszékenként meghirdetett pályatételek a 3. mellékletben találhatóak.

Legfontosabb forrásaim a Bölcsészettudományi Kar jegyzőkönyvei voltak, de az adatokat olykor a Rektori Hivatal iktatott iratai alapján pontosítottam. Nagy segítségemre volt néhány még élő egykori hallgató, akik az egyes homályos kérdések tisztázásában segítettek.

Bölcsészeti Szeminárium (Filozófia Tanszék)

Az egyetem megalakulásakor még együtt volt a filozófia és a pedagógia egy tanszék keretében az újkantiánus felfogást valló, Böhm Károly-tanítvány Tankó Béla⁷⁰ vezetése alatt, aki korábban a szászvárosi (Hunyad vm.) gimnáziumban, majd a Református Kollégium Bölcsészeti Akadémiáján tanított filozófiát. Tankó a filozófia mellett a pedagógia tanszék megszervezéséig (1918) pedagógiai tárgyú órákat is tartott, illetve a jogi karon is adott elő filozófiát és a Diákjóléti Bizottságban is fontos szerepet vitt. 1916 májusában meghívta a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem a filozófia tanszék élére, de ő nem fogadta el.

Mivel 1914-ben nyilvános rendkívüli tanárnak nevezték ki, a Bölcsészettudományi Kar többszöri felterjesztésére 1916 decemberében nyerte el a nyilvános rendes tanári fokozatot, majd 1920/21-es tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja. Húsz év múlva,

---

⁶⁹ A magyar nyelvészeti, az olasz, a történelmi, a régészeti, az állattani, a növénytani és a francia tanszékek rövid története jelent meg eddig, utóbbi öt eme disszertáció készítőjének jóvoltából. Külön ki kell emelnem, hogy a legtöbbször és legrészletesebben feldolgozott története a néprajzi tanszéknek van.

⁷⁰ Róla megjelent: Fenyő Imre: Tankó Béla. In: Ungvári János (szerk.): Pedagógusok Arcképcsarnoka 2005. Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület, [Debrecen], 2005. 184-187.pp. – Tankó filozófiájáról részletesen: Varga i. m. 159-161.pp.

1940/41-ben lett ismét dékán, amikor a bölcsészkar természettudományi tanszékeit megszűnés fenyegette, közben 1936/37-ben az egyetem rektora, 1937/38-ban prorektora.

Tankó két főkéllégiumot tartott, változóan 2, 3 vagy 4 órában (az 1930-as évektől 2 órás időtartamnál maradt meg): az egyik valamely nagyobb filozófiai témakört vizsgált (*Esztétika, Logika, Lélektan, Az erkölcs filozófiája*), a másik a filozófia történetét taglalta korszakokra bontva (*A Sokrates előtti filozófia, Platon és Aristoteles, A hellenisztikus kor filozófiája, A középkori filozófia, Az újkori filozófia, Kant, A XIX. század filozófiája*). Szemináriumi gyakorlatokat 2 órát tartott. Legérdekesebbek az 1-1 órás kiskollégiumai, amelyek változatos, kisebb témakört öleltek fel (*A modern metafizika, A zeneesztétika főkérdései, A komikum, Az igazság fogalma, Egyén és tömeg*) vagy valamely filozófus munkásságát tárgyalták (*Descartes, Nietzsche, Böhm Károly*).

Már egészen korán, 1918-ban lett magántanára a Bölcsészeti Szemináriumnak Zivuska Jenő beszercebányai, majd debreceni gimnáziumi tanár személyében, aki "A görög filozófia története" tárgykeréből habilitált. 1926 januárjában bekövetkezett haláláig tartott ógörög filozófiai tárgyú előadásokat, különösen Platonról és Aristotelesről.

1925-ben lett magántanár Vekerdi Béla, a Református Gimnázium tanára (tárgyköre: "Természetfilozófia és a természettudományi kutatások logikai alapjai"), aki egészen az 1949-es reformig oktatott (közben 1946 szeptemberében nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki): többnyire a tárgykörében megjelölt témákat adta elő felváltva félévenként, továbbá volt egy külön kedvenc problémaköre is: "*Okság és szabadakarat*".

Veszprémy Ferenc iparügyi minisztériumi osztálytanácsos is szerzett 1939-ben magántanári képesítést (tárgyköre: "Természetbölcselet különös tekintettel a szerves életre"), de 1945-ig csak négy félévben tartott előadást tudatvilágunk biológiai alapjairól.

A tanszék saját neveltje volt Kondor Imre: itt tanult, itt doktorált, sok éven át gyakornok, illetve tanársegéd. Tankó így vélekedett róla 1934-ben: "*kezdetől fogva mindig jobban elmélyülő érdeklődést tanúsított a filozófia iránt s az érdeklődés alól egyszer csak a született filozófus rátermettsége lepett meg, kollokviumaival is, de főleg szemináriumi dolgozataival, amelyekben a filozófia középponti, egyetemes kérdéseit épúgy önálló megvilágítás tárgyává tette, mint elágazó vonatkozásait az élet és az irodalom, vagyis a gyakorlat ezerarcu kérdéseinek megvilágításában.*"⁷¹ Kondor 1941-ben habilitált "Az újkori filozófiatörténet rendszertani vonatkozásai" tárgykeréből. Meghirdetett órái a lélektan, a világnézet, a közösségi élet problematikájának filozófiai megjelenéséről szóltak.

---

⁷¹ BTK Jegyzőkönyv 1933/34. tanév, X. rendes ülés, 1934. febr. 28. 95.I.a) pont. – Belföldi kutatási ösztöndíj ajánlás (az ösztöndíjat később megkapta).

Tankó Béla az 1925/26-os tanév második felében Bécsben és Berlinben tanulmányi szabadságon volt, ekkor Mitrovics Gyula pedagógiaprofesszor helyettesítette. Tizenhat év múlva, az 1941/42-es tanév II. félévében, Mitrovics Gyula végeleges nyugalomba vonulása után pedig Tankó vezette ideiglenesen a Neveléstudományi Szemináriumot.

Mikor 1946 januárjában Tankó Béla váratlanul elhunyt, a tanszék mihamarabbi betöltéséig a rokonszak, a pedagógia professzora, Karácsony Sándor vette át a filozófia ellátását. A pár hónapra tervezett helyettesítésből azonban félévек lettek, s akkor kezdődött a probléma igazán, amikor 1947 szeptemberének közepén Karácsony is beteg lett, így rövid időre Török István ref. hittudományi kari nyilvános rendes tanár és Vekkerdi Béla címzetes nyilvános rendkívüli tanár vezették a Bölcsészeti Szemináriumot.

Egyes csoportok (főként a hallgatóság és a Debreceni Egyetemi Szövetség) hónapok óta követelték Kondor Imre magántanár, nemzetgyűlési képviselő kinevezését, ami a képviselőségi összeférhetetlenség miatt csak 1947 szeptemberében valósult meg.⁷² Pukánszky Béla németprofesszor inkább Bartók György szegedi, majd kolozsvári filozófiaprofesszor meghívását szerette volna elérni, de leszavazták.⁷³

Kondor Imre⁷⁴ professzor – amennyire 3 félévből ezt meg lehet ítélni – Tankó témabeosztását vitte tovább, azonban jelennek meg új elemek: az újkori filozófia történetéből külön ismertette a Spinozától Leibnizig terjedő időszakot, valamint újszerű, gyakorlatias választás a *“Forrástanulmányok a praesokratikusokhoz”* c. kollégiuma.

1949 őszén a hagyományos filozófiaoktatás megszüntetése mellett döntöttek a kommunista párt vezetői és a minisztériumban felszólították Kondort, hogy mondjon le a tanszék éléről és valamelyik nagy egyetemi könyvtár vezetője lehet.⁷⁵ 1949 december végéig vezethette tanszékét (*“dr. Kondor Imre ny. r. tanár a filozófia tanszék vezetése alól felmentését és más szolgálati helyre való beosztását [...] kérte a miniszter úrtól.”*⁷⁶ A Filozófiai Intézet vezetője ideiglenesen Juhász Géza irodalomprofesszor lett, az előadásokat

---

⁷² VKM 138097/1947. VI. sz. -

⁷³ Egyetemi Tanácsülési jegyzőkönyvek 1945/46. tanév, XVI. rendes ülés, 1946. júl. 12. 376.p. – Juhász Géza és Karácsony Sándor erőltették a Tankóhoz hasonlóan Böhm Károly-tanítvány, idősebb menekült professzor Bartók helyett a jó politikai kapcsolatokkal rendelkező Kondor meghívását. Hiszen ha nem hívják meg Kondort, az *“kedvezőtlen politikai következményekkel járna nemcsak a kar, de az egész egyetem számára.”* (HBmL. XXVI. 1/b. 9.d. 3238/1945-46. RH.) – Szóba kerültek még jelöltként: Bucsay Mihály, Horkay László, Földes Papp Károly, Mátrai László, Muzsnai László, Vatai László.

⁷⁴ Róla megjelent: Futala Tibor: Kondor Imre (1911-1990). Könyvtáros 40 (1990) 609-611.pp.

⁷⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1956/57. tanév, II. rendes ülés, 1956. dec. 6. 2. pont. (Szabó István egykori dékán visszaemlékezése). – Kondor később a Műegyetem könyvtárának igazgatója lett.

⁷⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1949/50. tanév, IX. rendkívüli ülés, 1950. febr. 9. 55. pont.

Erdélyi Gábor demonstrátor, Fegyveres Zsigmond gyakornok és Pétersz László II. évf. hallgató tartották, amíg a filozófia helyén megalakult a Marxizmus-Leninizmus Intézet.⁷⁷

Neveléstudományi Szeminárium (Pedagógia Tanszék)

Mivel a megalakuláskor nem vált külön a filozófia és a pedagógia, 1918-ig a filozófiaprofesszor Tankó Béla tartotta a pedagógiai előadásokat is. 1917-től Mitrovics Gyula⁷⁸ magántanárrá habilitálása révén már szélesedett a pedagógiai oktatás, majd 1917 őszén megtörtént a Neveléstudományi Szeminárium létrehozása és betöltetése. Előbb Imre Sándort, a budapesti polgári iskolai tanárképzőintézet pedagógiatanárát akarták meghívni, de ő nem fogadta el.

Ezután került sor a pályázat kiírására. Hárman jelentkeztek a tanszék vezetésére: Péter János hódmezővásárhelyi gimnáziumi igazgatónak igazából nem volt sok esélye, így ő hamar kiesett a jelöltek közül, az igazi verseny Szelényi Ödön pozsonyi teológiai akadémiai tanár és a helyzeti előnyben lévő Mitrovics Gyula magántanár, a Református Kollégium könyvtárigazgatója között folyt. A Kar természetesen a helybeli Mitrovicsot pártolta jobban, akit az uralkodó 1918 júniusában nevezett ki.⁷⁹

Az új professzor nagy lendülettel fogott hozzá tanszéke felszereléséhez: 1923 februárjában⁸⁰ 100-100 ezer koronát kért alapművek beszerzésére, bútorzatra és kísérleti eszközökre. Jellemző a tanszék és az akkori pedagógiai oktatás ellátásának hiányosságaira és nehézségeire kérvényének indoklása:

“1914-ben, az egyetem létesítésekor a filozófia és pedagógia számára közös tanszék volt szervezve s azért akkor külön paedagógiai szeminárium nem is létesült. Mikor a két tanszék egymástól elválasztatott és én a pedagógiai katedrára 1918 júniusában kinevezettem, a politikai összeomlás csakhamar bekövetkezett és így gondolni sem lehetett arra, hogy az önállósított pedagógiai szeminárium ugynevezett alapfelszerelési hitelben részesüljön. Azért a pedagógiai szeminárium a legszükségesebb segédeszközöket is nélkülözni kénytelen. Így pl. teljesen hiányoznak a pedagógiai irodalom klasszikusai. Annyira, hogy hallgatóim kezébe nem adhatok egy Comeniust, egy Pestolazzit, egy Herbartot, Montaignet, stb.

⁷⁷ VKM 1425-4-1/1950. VI. 1. sz.

⁷⁸ Róla megjelent: Vaskó László: Mitrovics Gyula oktatáspolitikai és pedagógusképzési elképzelései. In: Orosz Gábor (szerk.): Tanárképzésünk egykor és ma. Acta Paedagogica Debrecina 94 (1995) 7-20.pp., Vincze Tamás: Mitrovics Gyula. In: Ungvári János (szerk.): Pedagógusok Arcképcsarnoka 2005. 98-101.pp. – Tudományos munkásságáról lásd részletesen: Varga Zoltán: i. m. 161-167.pp.

⁷⁹ VKM 100263/1918. IV. sz. (1918. jún. 5.)

⁸⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1922/23. tanév, IX. rendes ülés, 1923. febr. 27. 60. pont.

Könyvgyűjteményünk, a legkisebb füzetet is beszámítva, 99 darabból áll. Mivel sem gyakorló középiskola, sem tanárképző intézet, sem kísérleti eszközök a pedagógiai tanárnak munkáját nem támogatják, de még csak megfelelő kézi könyvtár és szemináriumi helyiség sem, egyetemünkön az ifjuság pedagógiai képzése a leghanyagoltabb állapotban van, mert a neveléstudomány tanárának munkája a legelemibb dologi feltételeket is nélkülözi. Hogy mit jelent ez oly fakultáson, melynek gyakorlati szempontból legfontosabb feladata épen a tanárképzés, hogy mit jelent ez a jövő tanári nemzedék tanítói munkájának sikere szempontjából, azt ezek után külön nem kell kiemelnem.”

A pszichológiával is foglalkozó, különösen az intelligencamérések iránt érdeklődő Mitorvics 1925 tavaszán a tanszék mellett Kísérleti Lélektani (tulajdonképpen pszichológiai) Intézetet szervezett, amelyet a minisztérium csak nehezen engedélyezett.⁸¹

Még 1915-ben a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent Posch Jenő „Lelki jelenségeink” c. kétkötetes pszichológiai kézikönyvét tizenöt példányban megkapta a minisztériumtól a Bölcsészettudományi Kar, a raktáron lévő könyvek sorsáról 1924. január 26-án⁸² úgy határozott a kari tanácsülés, hogy ezután minden évben a pedagógiai vizsgán legjobb eredményt felmutató hallgató kapjon egy-egy példányt ajándékkönyvként.

A kötetek a következő tanév végétől 1932-ig kerültek kiosztásra:

1926	Lengyel Lajos
1927	Thamó Mária
1928	Dr. Szabó István
1929	Szabó Ilona
1930	Berky Ilona és Zilahy Ferenc
1931	Végh László
1932	Bíró János és Kiszely Magda

Mitrovics Gyula 1923/24-ben a Bölcsészettudományi kar dékánja volt, majd 1940/41-ben az egyetem rektora⁸³, rektori tevékenységének egyik legfontosabb momentuma a természettudományi tanszékek megőrzése 1940-ben a kolozsvári egyetem újraindításával járó leépítések során.

Mitrovics 3 órás főkéllégiumában valamely nagyobb pedagógiai-pszichológia témakört boncolgatott (*Az értelmi nevelés, Az érzelmi nevelés, Az akarat nevelése, Nemzetnevelés, A neveléstudomány bölcseleti alapjai*), másik, 2 órás főkéllégiumában pedig a pedagógia történetét korszakokra tagolva (*A görögök, a rómaiak, a középkor, a reformáció*

⁸¹ VKM 82/1925. IV. sz. rendelet elutasítja, majd a VKM 73094/1925. IV. sz. rendelet megengedte.

⁸² BTK Jegyzőkönyvek 1923/24. tanév, VIII. rendes ülés, 1924. jan. 26. 60. pont.

kora, az újkor neveléstörténete). Mindezekhez tartozott 2 órás *Szemináriumi gyakorlatok*. Gyakran tartott pszichológiai órákat is (*Lélektani kísérletek, Pszichológiai [sic!] gyakorlatok*).

Láng Nándor nyugalomba vonulása után 1932 szeptemberében⁸⁴ Hankiss János javaslatára az esztétika, a művészettörténet iránt is érdeklődő Mitrovics Gyulát választották meg művészettörténet szakelőadónak, amelyet nyugdíjazásáig évről-évre ellátott.

1925-ben habilitált a korábbi vetélytárs, Szelényi Ödön “Az újabbkori magyar nevelés története” tárgykörből és 1931 szeptemberi haláláig tartott órákat, többnyire a XVII-XX. századi pedagógiai mozgalmakról.

A másik habilitáló 1934-ben Karácsony Sándor, a budapesti Zrínyi Miklós Főgimnázium tanára volt, aki akkor már országosan ismert tudósa a nyelvlélektannak. Eredetileg habilitációs témaköre “A nevelélmélet néplélektani alapjai” lett volna, de Mitrovics javaslatára “Az iskola nevelő munkája” tárgykörre változtatott át. Nyolc éven át magántanári előadásait szinte minden félévben nagyszámú közönség előtt tartotta. Órái az iskola akarati, érzelmi, vallásos, nemzeti és szexuális neveléséről szóltak.

Mitrovics Gyula 1941 szeptember elején nyugalomba vonult, de már az előző tanév végén, 1941 májusában megindult a bizottsági munka a tanszék mihamarabbi betöltésére. Két komoly jelölt volt: Karácsony Sándor, a helybeli magántanár és Boda István szegedi magántanár, a kassai Kereskedelmi Főiskola tanára. Tankó Béla volt Karácsony érdekeinek szószólója, míg Szabó Dezső és maga Mitrovics is nagyon élesen Karácsony ellenében Boda mellett foglaltak állást.

Mivel a vita nagyon sokáig nem dőlt el, az 1941/42-es tanév első félévében maga Mitrovics Gyula, a másodikban Tankó Béla helyettesített, míg végül 1942 júniusában Karácsony Sándort nevezték ki a tanszék élére.⁸⁵

Karácsony⁸⁶ 3 vagy 2 órás egyik főkollégiumában valamely nagyobb pedagógiai tárgykört adott elő (*Pedagógia és filozófia, A tanítás problémái, Didaktika*, stb.), másik 2 órás főkollégiumában neveléstörténetet oktatott főleg jeles pedagógusok személye köré csoportosítva (Herbart, Pestolazzi, Comenius, Rousseau, Apáczai Csere János, stb.). Szemináriumát “*Pedagógiai enciklopédia*” címszó alatt hirdette meg, 1944-ig külön ruszin hallgatóknak is. A II. világháború után aktuális politikai-pedagógiai kérdésekről tartott még 1-

---

⁸³ Prorektor nem lett a következő tanévben, mert nyugalomba vonult.

⁸⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1932/33. tanév, III. rendes ülés, 1932. szept. 30. 20.h) pont.

⁸⁵ VKM 90433/1942. IV. sz. (1942. jún. 30.)

⁸⁶ Róla megjelent: Lendvai L. Ferenc: Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986., Kontra György: Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor. BIP, Budapest, 2003.

1 órás kiskollégiumokat is (*A tanárképzés reformja, Az egyetem és az akadémia reformja, Cserkészlet*).

Karácsony professzorsága idején habilitált 1945-ben Lükő Gábor “A neveléstudomány folklorisztikus alapjai” és 1946-ban Kiss Árpád “A nevelés és neveléstudomány legújabb törekvései” tárgykörből, valamint 1947-ben áthabilitálták a Kolozsvárott négy évvel korábban magántanári rangot elnyert Kiss Tihamért (tárgyköre: “A gyermekkor lélektana”). Lükő óráin irodalmi, zenei nevelési kérdésekkel foglalkozott, Kiss Árpád új neveléstudományi irányzatokat ismertetett, Kiss Tihamér a gyermeki gondolkodás fejlődését vizsgálta.

1949 őszére Karácsony Sándor tevékenysége, szellemisége egyre kellemetlenebbé vált a berendezkedő kommunista hatalomnak, így felszólították, hogy kérje nyugdíjaztatását.⁸⁷ 1950-ig vezethette tanszékét (“...*dr. Karácsony Sándor ny. r. tanár megrongált egészségi állapota miatt az 1949-50. tanév II. felére a pedagógiai tanszék vezetése alól felmentését és egyben a félév végéig fizetéses betegszabadság engedélyezését kérte a miniszter úrtól*”).⁸⁸

Görög-latin Philológiai Szeminárium (I. és II. Klasszika-filológiai Tanszék)⁸⁹

Már a bölcsészkar előzményében, a Református Kollégium Bölcsészeti Akadémiáján is két tanszéke volt a klasszika-filológiának, a görögöt Darkó Jenő⁹⁰, a latint Fiók Károly vezette. Az egyetem megszervezésekor a görög tanszékre Darkó került át, a latinra a nyugalomba vonult Fiók helyett Láng Nándor⁹¹ budapesti gimnáziumi tanár, egyetemi magántanárt neveztek ki nyilvános rendes tanári ranggal 1914 augusztusában. A két tanszék (görög és latin) alkotta együttesen a Görög-latin Philológiai Szemináriumot.

Darkó Jenő az 1918/19-es és 1938/39-es tanévekben a Bölcsészettudományi Kar dékánja, az 1928/29-es tanévben pedig az egyetem rektora volt. A főként közép- és újjörög

⁸⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1956/57. tanév, II. rendes ülés, 1956. dec. 6. 2. pont. (Szabó István egykori dékán visszaemlékezése).

⁸⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1949/50. tanév, IX. rendkívüli ülés, 1950. febr. 9. 55. pont.

⁸⁹ Ez a fejezet megjelent először franciául: Mudrák, József: L’histoire du Séminaire de Philologie Gréco-latine à l’Université de Debrecen de 1914 à 1949. *Acta Classica Universitatis Debreceniensis* 42 (2006) 223-232.pp.; majd magyarul: Mudrák József: A Debreceni Tudományegyetem Görög-latin Philológiai Szemináriumának története (1914-1949) *Antik Tanulmányok* 50 (2006) 323-331.pp.

⁹⁰ Róla megjelent: Szabó Árpád: Darkó Jenő emlékezete. (Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Emlékbeszédék I. kötet, 4. Szám) Debrecen, 1940., Moravcsik Gyula: Darkó Jenő. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 65 (1941) 58-60.pp., Kapitánffy István: Darkó Jenő emlékezete. *Antik Tanulmányok* 27 (1980) 105-108.pp. – Legújabbán: Kerepeszki: i. m. 57-84.pp. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 210-211.pp.

⁹¹ Róla megjelent: Oroszlán Zoltán: Láng Nándor. *Archeológiai Értesítő* 79 (1952) 202-203.pp., Oroszlán Zoltán: Láng Nándor. *Acta Archeologica* 2 (1952) 337-340.pp., Marót Károly: Láng Nándor. *Antik Tanulmányok* 1 (1954) 149-150.pp., Gesztelyi Tamás: Die wissenschaftliche Laufbahn des Láng Nándor. *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*, 1984.

filológiával, különösen a középkori magyar-bizánci kapcsolatokkal foglalkozó Darkó már a tízes évek közepén kidolgozta nagyívű balkanológiai koncepcióját⁹² és ennek megghiúsulása ellenére támogatott minden Balkánnal kapcsolatos kezdeményezést (török tanszék, bolgár lektorátus, stb.). Ezenkívül mint a debreceni Székely Egyesület elnöke, cikkeivel és előadásaival támogatta a román uralom alá került székely honfitársait és bírálta a dáko-román kontinuitás elméletét.

Darkó 3 órás főkéllégiumként félévente ógörög hangtant, szótant vagy mondattant tartott, néha azonban egy-egy speciális témát (*Az attikai tragoedia fejlődése, A görög-latin philológia encyclopaediája*), emellett 2 órás mellékkelegiumként különböző auktorok (Aischylos, Euripides, Herodotos, Homeros, Demosthenes, Thukydides, stb.) olvasása. Mindezeket 2 órás szemináriumi gyakorlatok egészítették ki.

Láng Nándor volt az első tanév (1914/15-ös) prodékánja, majd a következő, 1915/16-os tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja, az 1916/17-es tanévben az egyetem rektora (ő képviselte rektorként az egyetemet Ferenc József temetésén és az új király, IV. Károly megkoronázásán). Az egyetemi diáksegélyezés megszervezése és jótékony alapítványai révén a bölcsészkar legrokonszenvesebb, legkedveltebb professzorának számított. Tudományos érdeklődési köre egyre inkább a régészet és a művészettörténet felé fordult és ez tükröződött előadásaiban is (*Római provinciális művészet, Válogatott antik műemlékek magyarázata*). Természetesen 3 órás főkéllégiumként a római irodalom történetét oktatta félévente egy-egy korszakot bemutatva (pl. *Cicero kora, Augustus kora, császárság kora*), 2 órában auktorolvasás szerepelt (Cicero, Horatius, Ovidius, Tibullus), emellett szemináriumi gyakorlatok.

Láng az 1920-as évek elején megszervezte a később róla elnevezett „Classica-philológiai és művészettörténeti Muzeum”-ot, amely a Görög-latin Philológiai Szeminárium részeként a két tanszék segédintézményeként működött, magját képezve egy későbbi archeológiai, illetve művészettörténeti tanszéknek. Mivel a régészetnek az egyetemen nem volt tanszéke, 1926 novemberétől Láng Nándor szakelőadói minőségben oktatta az archeológiát.⁹³

A húszas évek folyamán Láng Nándor oktatta a latin stúdiumokat és tartotta régészeti-művészettörténeti előadásait, emellett szinte minden fontosabb kari ügy aktív részese volt. Feladatai minden energiáját felemésztették, így előbb az 1931/32-es tanév I. félévére

---

⁹² BTK jegyzőkönyvek 1915/16. tanév, IV. rendes ülés, 1915. dec. 21. 26. pont.

⁹³ BTK Jegyzőkönyvek 1926/27. tanév, VI. rendes ülés, 1926. nov. 23. 42. pont. – Megerősítése: VKM 91275/1926. IV. sz.

szabadságot kért, majd 60 éves korára és hosszú szolgálati idejére tekintettel beadta nyugdíjaztatási kérelmét és 1932 január végével a minisztérium nyugalomba helyezte.⁹⁴

A közkedvelt Láng professzort hosszasan búcsúztatták⁹⁵ és 1931 decemberében Darkó Jenőt választották a latin tanszék helyettesítésére a további betöltésig⁹⁶, ám ez az ideiglenesnek szánt állapot tartós maradt és egészen Darkó 1940 januári haláláig tartott.

Mivel Darkó a nemzetközi bizantinológiai társaság alelnöke volt, az egyesület évenként tartott közgyűlésén való részvételre mindent tanévben szabadságot kapott, ilyenkor általában az indogermanista nyelvész Benigny Gyula, valamint Szutor Zoltán középiskolai tanár helyettesítették.

Már 1917-ben magántanári képesítést szerzett Benigny Gyula debreceni református főgimnáziumi tanár „Indogermán összehasonlító nyelvészet különös tekintettel a latin és görög nyelvekre” tárgykörből. A Bölcsészettudományi Kar leghosszabb ideig (1917-től 1949-ig folyamatosan) működő magántanára volt, aki előadásait többnyire a klasszika-filológiai, néha a német tanszéken hirdette meg. Szorgos tanári munkássága jutalmául 1932 decemberében nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.⁹⁷

1924-ben habilitálták Fehér Géza középiskolai tanárt „A magyar történet görög kútfőinek philológiai feldolgozása” tárgykörből. A Darkó Jenő teljes támogatását élvező fiatal bizantinológus a klasszika-filológián és a történelmen is tartott előadásokat, amikor éppen nem Bulgáriában volt valahol tanulmányúton vagy munkahelye, a szófiai magyar nagykövetség elengedte. 1933 novemberében nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.⁹⁸

A harmadik és egyben utolsó habilitáció Varga Lászlóé, aki a Tanárképzőintézetben a görög és latin órákat tartotta. Az 1939 májusában elindult habilitációs eljárás Darkó váratlan halála miatt megszakadt, majd a széles látókörű irodalmár, a franciaprofesszor Hankiss János bevonásával zajlott le 1940 októberére.

Pár hónapnyi betegség után, 1940 januárjában Darkó Jenő professzor elhunyt⁹⁹ és így klasszika-filológus nélkül maradt a debreceni Tisza István-Tudományegyetem: mindkét tanszék betöltésre várt, a két magántanár (Benigny és Fehér) más munkahelyen dolgozott és

---

⁹⁴ VKM 920-11/1932. IX. 110. sz.

⁹⁵ 1931. dec. 16. (nyugdíjazásának bejelentése) és 1932. febr. 11. (tényleges nyugalomba vonulása) rendkívüli kari üléseken. – 1931 decemberében nevezték el a múzeumot Lángról.

⁹⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1931/32. tanév, VII. rendkívüli ülés, 1931. dec. 16. 49. pont. – Megerősítése: VKM 14922/1931. IV. sz.

⁹⁷ VKM 25272/1932. IV. sz.

⁹⁸ VKM 24206/1933. IV. sz.

nem vállalta (nem is voltak szoros értelemben vett görög-latin filológusok), Varga László habilitációja pedig még folyamatban volt. Ennek ellenére a Tanárképzőintézetben jól működő Varga Lászlót bízták meg a tanszékek ideiglenes ellátásával és a hallgatók oktatásával 1940 január közepén.¹⁰⁰

1940 márciusában alakult meg a klasszika-filológiai tanszékek betöltésére alakult bizottság (Rugonfalvi Kiss István dékán, Pap Károly, Huss Richárd, Mitrovics Gyula, Hankiss János és Fest Sándor professzorok)¹⁰¹ és június 21-én Huss Richárd németprofesszor, előadó javaslata alapján döntöttek a jelöletről.¹⁰²

A második bécsi döntéssel visszakapott kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem új tisztikarának kievezésével együtt töltötték be 1940 októberében a debreceni Tisza István-Tudományegyetem Görög-latin Philológiai Szemináriumát¹⁰³: a latin tanszék élére vitéz Mészáros Edét¹⁰⁴, a megszűnt pécsi bölcsészkar magántanárát¹⁰⁵, a görög tanszék vezetőjévé pedig az alig 27 éves Szabó Árpádot.¹⁰⁶

Mészáros Ede bizonyos görög-latin filológiai problémákkal (*Smyrnai Bión, Vergilius eschatológiája, Iuvenalis élete*), de főképpen a magyarországi latinság kérdéseivel foglalkozott. Egyetemi előadásait illetően általában 3 órás irodalomtörténeti (*a római irodalom archaikus-, arany-, ezüstkora vagy a római satira, levél*) és 2 órás történeti latin

---

⁹⁹ 1940. jan. 8-án halt meg kórházban. A Tisza István Tudományos Társaságban Szabó Árpád mondott emlékbeszédet (ez meg is jelent), Darkó tanítványa, a későbbi neves író, Szabó Magda pedig professzora emlékének ajánlotta latin doktori disszertációját ("Pro memoria professoris Eugenii Darkó").

¹⁰⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1939/40. tanév, VI. rendkívüli ülés, 1940. jan. 18. 75. pont. – Megegyezése: VKM 33831/1940. IV. sz.

¹⁰¹ BTK Jegyzőkönyvek 1939/40. tanév, VII. rendes ülés, 1940. márc. 7. 99.h) pont.

¹⁰² BTK Jegyzőkönyvek 1939/40. tanév, X. rendkívüli ülés, 1940. jún. 21. 165. pont, majd formahiba miatt újratárgyalva: XI. rendkívüli ülés, 1940. júl. 1. 176. pont. – Első helyen a fiatal, ám jelentős szakmai hírnévvel rendelkező Szabó Árpád frankfurti magántanárt jelölték, a másodikként Kövendí Dénes kunszentmiklósi gimnáziumi tanárt, harmadik helyen Módi Mihály budapesti tanárképzőintézeti gyakorló gimnáziumi tanárt és szegedi magántanárt nevezték meg. Furcsa, hogy a széles körű klasszika-filológiai munkásságot folytató és jelentős pedagógiai tapasztalatokkal rendelkező vitéz Mészáros Ede pécsi tanárképzőintézeti gyakorló gimnáziumi és egyetemi magántanárt nem jelölték, pedig Huss javaslatában is őt nevezi meg mint akinek munkássága legjobban átfogja a tanszék témakörét. – Pályáztak még: Ivánka Endre budapesti egyetemi gyakornok, magántanár és a tanszéket ideiglenesen vezető Varga László.

¹⁰³ VKM 34861/1940. IV. sz. (kelt 1940. okt. 19-én).

¹⁰⁴ Róla megjelent: Mudrák József: Vitéz Mészáros Ede klasszika-filológus élete és munkássága. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem Történetéből II. Debrecen, 2005. 4-40.pp. – Tudományos munkásságáról még: Varga Zoltán: i. m. 211-212.pp.

¹⁰⁵ A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem újjászervezéséről szóló törvény (1940. évi XXVIII. törvénycikk) kimondta, hogy a pécsi Erzsébet Tudományegyetem bölcsészeti kara, a debreceni Tisza István-Tudományegyetem természettudományi tanszékei és az újonnan felállított szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem jogi kara ideiglenesen szünetelnek, de Debrecenben gondoskodni kell a természettudományi oktatásról. (Ladányi Andor: A magyar felsőoktatás a 20. században. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999. 67-68.pp.)

¹⁰⁶ Róla megjelent: Szilágyi János György: Szabó Árpádról. Búcsú és emlékezet. Antik Tanulmányok 47 (2003) 129-131.pp., Sarkady János: Szabó Árpád (1913-2001). Antik Tanulmányok 47 (2003) 132-133.pp. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 212-214.pp.

nyelvtant tartott. Szemináriumi gyakorlatok cím alatt 2 órában auktorolvasás szerepelt. Néha még 1 órában *“Olvasmányok a magyarországi latinság köréből”* is szerepelt.

Szabó Árpád *“tudományos érdeklődése középpontjában az ókori görögség társadalmi, politikai és szellemi életének tanulmányozása állott”*¹⁰⁷, különösen Periklész kora és Sokrates és Athén munkáival aratott nagy sikert. Egyetemi előadásában a 3 órás (és néha még 1 órás) görög auktorolvasási órái (Herakleitos, Platon ifjúkori dialógusai, Xenophon) és *előadásai (A görög állam, Görög és modern tragédiák)*, szemináriumi gyakorlatai (2 órában) mellett 2 órában időnként latin auktorokat is adott elő (*Plautus, Livius és a római történetírás, Cicero: De oratore*, stb.), emiatt volt ellentét közte és Mészáros latinprofesszor között.

Hamarosan tisztázódtak az alárendeltségi viszonyok is: 1941 január végén a kari tanácsülés a Görög-latin Philológiai Szeminárium igazgatójává a rangidős vitéz Mészáros Edét választotta meg, Szabó Árpád pedig vezető tanári címet kapott.¹⁰⁸

A két tanszék újbóli betöltésével egy évtizednyi fejlődés kezdődött, amelyet a II. világháború, illetve Debrecen hadszíntérré változása 1944-ben rövid időre akasztott meg.

A középiskolai ógörög-, illetve latinoktatás háttérbe szorításával az 1940-es évek második felében az egyetemi képzés is elvesztette bázisának túlnyomó részét. Ennek első felvonása az volt, hogy 1948 tavaszára – hallgató hiányában – névlegessé vált az ógörög tanszék és Szabó Árpád professzor (1945-től nyilvános rendes tanár ő is) véglegesen Budapestre távozott. A minisztérium a továbbiakban szüneteltette a tanszéket, de Mészáros Ede szakelőadóként adott elő görög tárgyakat.¹⁰⁹

Átmeneti fejlesztésként 1948 júniusában Mészáros Ede középlatin, Varga László magántanár pedig újlatin irodalom témakörből lett szakelőadó.¹¹⁰

1949 szeptemberében jött a végleges csapás a minisztérium részéről egy rendelet formájában, amely kimondta, hogy *“a Klasszika-Filológiai Intézet [sic!] a Régészeti Intézettel és a Láng Nándor Múzeummal közös intézetet alkosson «Ókori Tudományok Intézete» néven...”*¹¹¹ Ezzel formailag megszűnt a két tanszék, illetve összefogva a Görög-latin Philológiai Szeminárium. Mészáros Edét szabadságolták, majd dec. 31-vel nyugdíjazták, a hátramaradó ügyeket Benigny Gyula és Varga László magántanárok intézték. A hallgatók nagy részének más szakot kellett felvennie (többnyire az orosz) és csak kevesen, a

¹⁰⁷ Varga Zoltán: i. m. 212.p.

¹⁰⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1940/41. tanév, VII. rendes ülés, 1941. jan. 28. 47.t) pont.

¹⁰⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1947/48. tanév, XV. rendes ülés, 1948. júl. 7. 170.b) pont. – VKM. 199461/1948. VI. sz. rendelete (kelt 1948. jún. 25-én).

¹¹⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1947/48. tanév, XIII. rendes ülés, 1948. jún. 7. 143.a) pont. – Megerősítése: VKM. 214406/1949. VI. sz.

¹¹¹ VKM. 1426-Szerv-1/1949. V. 1. sz.

kommunista hatalom által “megbízható”-nak tartott személyek iratkozhattak át a budapesti egyetemre.¹¹² Még az ősz folyamán megszűnt a többi idegennyelvi tanszék is, csak az orosz maradt meg.

Talán ez volt a legszomorúbb időszaka a Debreceni Tudományegyetemnek és csak 1957-ben az idegennyelvi szakok (köztük a klasszika-filológia) újraindításával állt vissza a normális állapot.

Magyar nyelvtudományi és összehasonlító finn-ugor és ural-altáji nyelvészeti Szeminárium¹¹³

A két tudományterületet összefogó tanszék¹¹⁴ alapításakor Pápay Józsefet¹¹⁵, a neves finnugristát, a Kollégium bölcsészeti akadémiajának tanárát nevezték ki professzornak. Pápay szervezte meg a kettős tanszéket, kijelölve a tudományos irányvonalat már az elnevezéssel is. Egyetemi tanári teendői mellett az 1917/18-as tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja volt.

Pápay 3 (illetve néha 2) órás főkéllégiumában magyar nyelvtant tartott (*Történeti magyar nyelvtan: alaktan, szóképzés, ragozás; Magyar mondattan: egyszerű és összetett mondat, Magyar nyelvjárások*), emellett egy-egy 2 órás finn (*Finnugor összehasonlító hangtan és alaktan*) és nyelvtörténeti (*Régi magyar nyelvemlékek olvasása és magyarázása*) volt. A szeminárium “*Magyar nyelvészeti gyakorlatok*” címen szerepelt.

Oktatói munkáját jó jellemzik a nála készült szakdolgozatok és disszertációk. Az 56 szakdolgozathoz 7 finnugor témájú, 22 magyar nyelvtörténeti és 14 nyelvjárásokkal foglalkozó. A nyelvjárási témák nagy száma nem véletlen, hiszen Pápay foglalkozott nyelvjáráskutatással is, így a tanszék későbbi népnyelvkutató profiljának gyökerei ideáig nyúlnak vissza.

Bár a szakdolgozatok közül csak 7 (12,5%), de a négy doktori disszertációból kettő foglalkozott finnugor, illetve osztják és vogul témával (Ambrus Ilona: Az északi osztják és

---

¹¹² Erről részletesebben: Mudrák József: i. m. 13.p. és Mudrák József: Az idegennyelvi tanszékek szüneteltetése (1949-1957). (Morzsák az Egyetem történetéből 12.) Egyetemi Élet, 2002/3. 11. szám.

¹¹³ A tanszék rövid története megjelent: Jakab László – Keresztes László: A debreceni magyar és finnugor nyelvtudományi tanszékek története (1914-1990). (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai 55.) Debrecen, 1990. – az 1914-1949 közötti rész: 7-15.pp.

¹¹⁴ A tanszék kettéválasztására volt törekvés, de nem valósult meg: BTK Jegyzőkönyvek 1915/16. tanév, III. rendes ülés, 1915. nov. 26. 14. pont és melléklete.

¹¹⁵ Róla megjelent: Kálmán Béla: Pápay József munkássága. Nyelvtudományi Közlemények 84 (1982) 414-418.pp., Adorjáni Dezső – Nagy István: Szent szenvedély: Emléksorok Pápay Józsefről. Nagyigmánd Önkormányzat Képviselőtestülete, Nagyigmánd, 1994. –Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 240-241.pp.

északi vogul nyelv nominális mondatai és Kopányi Mária: Az északi osztják nyelv jelzős szerkezetei). Pápay legjobb tanítványai közül Papp István később kezdett el finnugor témával foglalkozni, Fazekas Jenő pedig már Pápay utódjánál doktorált (Az egyszerű mondat fajtái az északi osztják nyelvben).¹¹⁶

Ugyanis 1931 júniusában elhunyt Pápay József, helyettesítését több mint két féleven át Pap Károly irodalomprofesszor látta el, Zsigmond Ferenc és Benigny Gyula magántanárok bevonásával.

Pápay halálakor Milleker Rezső dékán ösztönzésére megindult gyűjtésből befolyt 636 pengő 33 fillérből létrehozott “Dr. Pápay József jutalomdíj emlékalapítvány”-t magyar nyelvészeti szakos hallgatók disszertációjának kiadására.¹¹⁷ Néhány év tőkésítés után 1936-tól került kiosztásra a mindenkor kamat 50%-a (általában 14-16 pengő):

1935/36.	Bartha Katalin	1939/40.	Imre Samu
1936/37.	Bartha Katalin	1940/41.	Vámosi Nándor
1937/38.	Ruszkay Endre	1941/42.	Kovács István
1938/39.	Ruszkay Endre	1942/43.	Nagy János

Bár a tanszékbetöltésnél több neves nyelvész (Beke Ödön, Erdélyi Lajos, Fuchs Dávid, Pais Dezső, stb.) számításba jött, mégis a pályázatás mellőzésével Csúry Bálintot¹¹⁸, a kolozsvári ref. kollégium tanárát hívták meg nyilvános rendkívüli tanári rangban. Mivel Csúry román állampolgár volt, 1932 októberétől külön szerződéssel megbízott vezető és a repatriálása (visszahonosítása) után december 13-án nevezte ki Horthy kormányzó.¹¹⁹

A kar többszöri indítványozására és több évtizedes népryelvutatói eredményeire tekintettel már 1935 júliusában megkapta a nyilvános rendes tanári rangot¹²⁰, majd 1937/38-ban a Bölcsészettudományi Kar dékánja lett.

Csúry nagyjából követte Pápay órafelosztását: 3 órás főkéllégiuma magyar nyelvtani volt (*Magyar hangtan, Magyar alaktan, Magyar mondattan, A magyar szókincs*), mellékollégiumainak egyike finn (*Finn nyelvtan, Finn olvasmányok*), a másik nyelvtörténeti (*Ómagyar olvasmányok*). A szeminárium itt is “*Magyar nyelvészeti gyakorlatok*” név alatt futott. Újdonság volt viszont “*A népryelvbúvárlat módszere*” c. foglalkozás.

¹¹⁶ Jakab – Keresztes: i. m. 10-11.pp.

¹¹⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1931/32. tanév, XIII. rendes ülés, 1932. máj. 27. 101.p) pont és melléklete (alapítólevél).

¹¹⁸ Róla megjelent: Balassa Iván: Csúry Bálint. (A múlt magyar tudósai) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988., Kálnási Árpád: Fejezetek a Csúry-iskola történetéből. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai 72.) Debrecen, 1998. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 241-243.pp.

¹¹⁹ Megbízatása: VKM 23490/1932. IV. sz., ny. rk. tanári kinevezése: VKM 25275/1932. IV. sz.

Csúry Bálint kilenc évnyi itteni professzorsága alatt iskolát teremtett: tanítványainak feladatul tűzte ki szülőföldjükön, lakóhelyükön a nyelvjárások és a szókincs feldolgozását, illetve Debrecenben a különböző foglalkozási ágak szakkifejezéseinek, munkamenetének és eszközeinek részletes leírását. E témakörökben 19 pályamunka, 17 szakdolgozat és 7 doktori disszertáció (Bakó Elemér, Balassa Iván, Bartha Katalin, Kiss Géza, Nagy Jenő, Pető József és Végh József) született. Eredményes szervező munkáját dicséri a Magyar Néprnyelvkutató Intézet létrehozása és a Magyar Néprnyelv c. folyóirat kiadása.¹²¹

1937-ben ketten is szereztek magántanári címet: nagyborosnyói Bartha Károly debreceni kollégiumi tanítóképzőintézeti tanár “A magyar nyelvjáráskutatás különös tekintettel a néprajzra” és a volt Pápay-tanítvány, Papp István hatvani reálgimnáziumi tanár “Nyelvlélektan különös tekintettel a magyar nyelv történetére és földrajzára” tárgykörből. Bartha a magyarság, különösen Erdély néprajzi csoportjairól tartott előadásokat, Papp a nyelvlélektan főkérdéseiről és a nyelvi jelenségek eredetéről beszélt.

Váratlanul, 55 évesen hunyt el 1941 februárjában Csúry Bálint, helyettesei előbb tanársegédei, Bakó Elemér és Végh József, majd a két magántanár, Bartha Károly és Papp István lettek.

Ismét meghívással lett betöltve a tanszék, mégpedig Bárczi Géza¹²² budapesti gimnáziumi tanár és egyetemi magántanár személyében, akit a kormányzó 1941 szeptemberében nevezett ki.¹²³

A nyelvtörténész-filológus Bárczi folytatta elődje néprnyelvkutató tevékenységét és megkezdte a hosszú ideje megakadt magyar nyelvatlasz készítésének munkálatait. Számos kitűnő szakkönyv megjelentetése mellett a kutatói gárda nevelésében (Abaffy Erzsébet, Szathmári István, stb.) is résztvett és az 1948/49-es tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja volt.

Bárczi gyökeresen szakított az addigi órafelosztással és abban az időben szokatlan módon sok előadást és szemináriumot tartott: főkollégiuma neki is nyelvtani volt (*A magyar szókészlet forrásai, Történeti magyar hangtan, A magyar igekötők, Magyar névragozás*, stb.), mellékkollégiuma már többféle: 1.) *Nyelvtörténeti alapismeretek*. 2.) *Néprnyelvi módszertani*

---

¹²⁰ VKM 25154/1935. IV. sz.

¹²¹ Jakab – Keresztes: i. m. 12-13.pp.

¹²² Róla megjelent: Benkő Loránd: Bárczi Géza. *Magyar Tudomány* 21 (1976) 316-319.pp., Bolla Kálmán: Bárczi Géza (1894-1975). (A hetvenes évek magyar nyelvészei – Pályaképek és önvalloások 4.) ELTE Fonetikai Tanszék, [Budapest], 1994., Szathmári István – E. Abaffy Erzsébet – B. Lőrinczy Éva (szerk.): Bárczi Géza Emlékkönyv. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 200.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1994., Szathmári István: Bárczi Géza. (A múlt magyar tudósai) Akadémiai Kiadó, Budapest, [1995]. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 243-244.pp.

¹²³ VKM 43292/1941. IV. sz.

gyakorlatok. 3.) *Finn nyelvtan, Finn olvasmányok, Osztyák olvasmányok*. Szemináriumot is háromfelét hirdetett 1-1 órában: 1.) *Bevezetés a magyar szótörténetbe*. (Proszeminárium I. éveseknek.) 2.) *Magyar nyelvészeti gyakorlatok*. (Proszeminárium II. éveseknek.) 3.) *Nyelv emlékek olvasása*. (Szeminárium III-IV. éveseknek.). Bárczi így általában 3-4 féle kollégiumot és 3 különböző szemináriumot tartott!

Nála is ketten habilitáltak 1943-ban: Hegedűs Lajos debreceni gyakorló gimnáziumi tanár “Kísérleti fonetika” és Bakó Elemér, a Magyar Népryelvkutató Intézet tanársegéde “Magyar hangtan különös tekintettel népryelvünk leíró, földrajzi és történeti viszonyaira” tárgyköréből. Hegedűs tárgykörét 1947-ben kibővítették “Kísérleti fonetika és magyar népryelvkutatás” témára. Bakó emigrálása előtt csak egyetlen félévben tartott órát “*Fejezetek a magyar népryelv hangtörténetéből*” címmel, igaz, ehhez gyakorlati foglalkozás is társult. Hegedűs előadásai a hanglemezes népryelvkutatásról szóltak.

1945 szeptemberében Papp István magántanárt finn nyelvi szakelőadónak választották¹²⁴, mint szakelőadó tartott egy 3 órás irodalmi előadást (*Juhani Aho, Kivi Elek művei, a Kalevala világa*, stb.) és egy 2 órás nyelvészeti kollégiumot.

Bárczi Géza 1952-ig oktatott Debrecenben, amikor is létrehozták számára a budapesti egyetemen a II. számú magyar nyelvészeti tanszéket.

Magyar Népryelvkutató Intézet

1937 márciusában adott be kérvényt¹²⁵ Csűry Bálint a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz a magyar nyelvészeti tanszék mellett magyar népryelvkutató intézet felállítása érdekében és kért dotációt

- a) vizsgálati eszközökre és felszerelésre,
- b) rendszeres kutató kiszállások költségeire,
- c) a kutató munkálatok közzétételére,
- d) kutatóösztöndíjakra és fizetéses segédszemélyzetre.

A minisztérium rövid huzavona után 1937 novemberében engedélyezte az intézet létesítését.¹²⁶ Hamarosan létrejött az intézet saját folyóirata, a Magyar Népryelv, 1938 márciusától két díjtalan gyakornokkal rendelkezett, majd 1940 októberében Bakó Elemér tanársegéd fizetéses berendelt gimnáziumi helyettes tanári státuszt kapott.

---

¹²⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1945/46. tanév, I. rendes ülés, 1945. szept. 25. 42. pont. (HBmL. XXVI. 3/b. 2.d. 163/1945-46. BTK.)

¹²⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1936/37. tanév, VIII. rendes ülés, 1937. márc. 18. 74.c) pont.

¹²⁶ VKM 23908/1937. IV. sz.

Bárczi Géza igazgatósága idején is szépen működött az intézet, amelyet az 1949-es felsőoktatási reform szüntetett meg.

Magyar Irodalomtörténeti Szeminárium

A magyar irodalomtörténet professzora az egyetem alapításától majdnem három évtizeden át Pap Károly¹²⁷, a XVII-XVIII. századi magyar irodalom (főleg Horvát István, Arany János) buzgó kutatója volt, aki már a Kollégium bölcsészeti akadémiáján is betöltötte ezt a tisztséget. Nagymérvű publikációs tevékenysége mellett már korán, az 1916/17-es tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja volt, majd 1924/25-ben az egyetem rektora, a következő tanévben prorektora. Az 1933/34-es tanévben újra a bölcsészkar dékánjává választották, majd ezután is a kar rangidős professzoraként tisztelték. Tekintélyére jellemző, hogy 1939-ben tiszteletére a tanítványai emlékkönyvet adtak ki.¹²⁸

Pap 3 órás főkollégiumaiban felosztotta fél évekre a magyar irodalmat (*A régi magyar irodalom története 1526-ig, A protestáns kor irodalma, A katolikus visszahatás kora, A nemzetietlen kor irodalma, A felújulás korának irodalma, A reformkor irodalma, Irodalmunk története a szabadságharc bukásától Arany haláláig [vagy néha] a század végéig*). Ennél tovább nem ment, számára a magyar irodalomtörténet a XIX. század végével lezárult. Szemináriumi (*Irodalomtörténeti gyakorlatok...*) mindig a föelőadás tematikáját követték. Tartott még 2 órás mellékkollégiumokat speciális témákról (Csokonai, Kazinczy, Kölcsey, Petőfi és Madách, Tompa, a Toldi-trilógia, stb.). Legérdekesebb című kiskollégiuma 1920-ban lett meghirdetve: *A legfájdalmasabb hangok a magyar költészetben* (heti 1 órában).

Elsőként 1918-ban Gyulai Ágost budapesti tanárképzőintézeti tanár habilitált “A XIX. század magyar irodalma” tárgy körből, de mivel a következő hat félévben nem tartott előadást, 1921 májusában *venia legendi-jét* (előadási jogát) megvonták.¹²⁹

Zsigmond Ferenc, a karcagi, majd a debreceni ref. gimnázium tudós tanára 1923-ban “A XIX. és XX. századi magyar irodalom különös tekintettel a szépprózai elbeszélésekre” tárgy körből szerzett magántanári képesítést.¹³⁰ A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává is választott tanárt a Bölcsészettudományi Kar is megtisztelte azzal, hogy 1930 októberében kijárta neki a nyilvános rendkívüli tanári címet.¹³¹ Sajnos idegbántalmai miatt

¹²⁷ Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 214-218.pp.

¹²⁸ Péterffy László (szerk.): Emlékkönyv Pap Károly főiskolai (akadémiai és egyetemi) tanári működésének harmincadik évfordulójára. Debrecen, 1939. (bibliográfiával)

¹²⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1920/21. tanév, XI. rendes ülés, 1921. máj. 25. 71.p. – Minisztériumi megerősítés: VKM 115.908/1921. IV/a.

¹³⁰ Zsigmond tudományos munkásságáról feltűnően részletesen és hosszan: Varga Zoltán: i. m. 219-227.pp.

¹³¹ VKM 410-11-1484/1930. IV. sz.

többször volt betegszabadságon, majd 1934-ben nyugalomba vonult.¹³² Zsigmond előadásainak témája Jókai, Herczeg, Móricz, az Ady-kérdés volt, de ő beszélt először (már 1925-ben!) az orosz irodalomnak a magyarra gyakorolt hatásáról.

Gulyás József, a sárospataki gimnázium tanára, korának neves Csokonai-kutatója 1927-ben habilitált “A XVIII. század magyar irodalomtörténete” tárgykörből. Gulyás meghirdetett órái Bessenyei, Csokonai, Kazinczy, Mikes munkásságát, továbbá a XVIII. század irodalmát (ilyen címen egyben, néha 3 félévre elosztva: *A kuruc költészet, A nemzetietlen kor, A felújulás kora*).

Nyireő István könyvtárigazgató 1930-ban “Könyvtártudomány”-ból habilitált és tartott 1944-ig félévente több kollégiumot (néha hármat is) könyvtörténetből (korszakokra felosztva), valamint könyvtártant.

1935-ben ketten is habilitáltak: az egyik Németh Antal, az Országos Színészegyesület színiiskolájának tanára (hamarosan a Nemzeti Színház igazgatója) “A színháztudomány” tárgykörből; a másik Vajthó László, a budapesti Berzsenyi reálgimnázium tanára, aki szövegkiadói tevékenységével szerzett magának elismerést (tárgyköre: “A XIX. és XX. század magyar irodalma különös tekintettel a verses műfajokra”). Németh a magyar színészet történetéről és színháztudományi elméleti kérdésekről tartott előadásokat, Vajthó pedig Bessenyei, Vajda, Reviczky, Komjáthy valamint Arany János és Ady Endre munkásságát ismertette. Vajthót hosszas tanári munkássága jutalmaképpen 1944 februárjában nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.¹³³

Két évvel később Márffy Oszkár, a milánói egyetem előadója szerzett képesítést “Kulturális kapcsolatok Olaszország és Magyarország között a múltban és a jelenben” tárgykörből, bár Darkó Jenő, Mitrovics Gyula és főként Dávid Lajos professzorok élénken tiltakoztak Márffy habilitálása ellen, mert az inkább népszerűsítő, mint tudományos munkákkal rendelkezett.¹³⁴ Márffy előadásain Arany és Petőfi olasz fogadtatásáról, illetve a magyar irodalom olasz hatásairól beszélt. 1944 áprilisában szívbetegsége miatt lemondott magántanári jogosítványáról.¹³⁵

1941-ben ismét két habilitáció zajlott le: Kozocsa Sándor, a Magyar Nemzeti Múzeum alkönyvtárosa, az ismert bibliográfus “A bibliográfia elmélete és története” tárgykörből. Két félévben tartott előadást: *A bibliográfia elmélete és története, Az irodalomtörténetírás*

---

¹³² BTK Jegyzőkönyvek 1933/34. tanév, IX. rendes ülés, 1934. febr. 3. 74.d) pont., Új Magyar Irodalmi Lexikon III. 2508.p. – Ezzel szemben Varga Zoltán (i. m. 219.p.) tévesen 1932-t ír!

¹³³ VKM 54840/1944. IV. sz. (kelt 1944. febr. 19-én).

¹³⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1936/37. tanév, X. rendes ülés, 1937. máj. 28. 127.c) pont.

¹³⁵ Eredeti lemondó levele (Fonyód, 1944. ápr. 28.) (HBmL. VIII. 8/b. 43.d. 668/1943-44. BTK.)

bibliográfiája. 1943 májusában viszont lemondott előadási jogáról, mert a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem áthabilitálta.¹³⁶ A másik habilitáló a neves Berzsenyi-kutató Merényi Oszkár, kaposvári kereskedelmi iskolai tanár volt, aki a pécsi egyetemről habilitált át. Tárgyköre “A magyar irodalmi művek kiadásainak története”, amit 1946-ban kiterjesztettek “A magyar irodalom fejlődése különös tekintettel a klasszicizmusra” témára.¹³⁷ Tartott órákat Balassiról, Berzsenyiről, Bessenyeiről, Gyöngyösiről és Kölcseyről, mindig “különös tekintettel az ízlés- és kiadástörténeti összefüggésekre”. 1946-tól kezdve főleg a XVI-XIX. század irodalmi irányairól beszélt.

Pap Károly 1942 szeptemberében nyugalmába vonult, a helyettesítést az 1942/43-as tanév első felében saját maga vállalta, a második félévben Hankiss János franciaprofesszor.

A Szabó Dezső dékán vezette bizottság először Zsigmond Ferencet kérte fel tanszékvezetőnek, de ő korára és betegségére hivatkozva nem vállalta.¹³⁸ Ezután került sor a pályázat kiírására, amelyre hatan jelentkeztek: Juhász Géza debreceni ref. Dóczy leánygimnáziumi tanár, Kerecsényi Dezső budapesti főgimnáziumi tanár, egyetemi magántanár, Tóth Béla székelyudvarhelyi gimnáziumi tanár, Vajthó László helyi magántanár és az országosan elismert író (és nem irodalomtörténész!) Németh László, akinek elutasítása nagy botrányt váltott ki.¹³⁹

Bár a helybeli pályázó Vajthónak is voltak támogatói (Hankiss, Karácsony), első helyen a minden szempontból megfelelő Kerecsényi Dezsőt¹⁴⁰ jelölték, akit a Kormányzó 1943 augusztus 7-én kinevezett nyilvános rendkívüli tanárnak¹⁴¹, 1944 október 7-én lett nyilvános rendes tanár.¹⁴²

Kerecsényi csupán egyetlen tanévet tölthetett a debreceni egyetemen, azt is a II. világháború eseményei miatt korlátozott nevelési lehetőségeket nyújtó időszakban. A háború végi zűrzavaros időszakban 1945. március 24-én hunyt el.

---

¹³⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1942/43. tanév, IX. rendes ülés, 1943. máj. 5. 99.f) pont.

¹³⁷ VKM 65481/1946. VI. sz.

¹³⁸ Erről ír Vajthó is visszaemlékezéseiben: Vajthó László: Tanári pályám emlékezete. Tankönyvkiadó, Budapest, 1969. 193-194.pp.

¹³⁹ Erről megjelent: Barta János: Németh László debreceni katedrája. Kortárs 1984/11. szám. 1798-1809.pp. – A Horváth János-tanítvány, filológus-irodalomtörténész Kerecsényi mellett döntöttek a “szépíró” Németh helyett. A második helyen a helyzeti előnyben lévő Vajthót jelölték, Juhász Géza a harmadik lett.

¹⁴⁰ Róla megjelent: Pálmai Kálmán: Kerecsényi Dezső. (A múlt magyar tudósai) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. – Tudományos munkásságáról szükséges: Varga Zoltán: i. m. 218.p.

¹⁴¹ VKM 69903/1943. IV. sz.

¹⁴² 260/1944-45. BTK. (HBmL. XXVI. 3/b. 1.d.) – A háborús zűrzavar miatt nem érkezett hivatalos minisztériumi leirat.

Főkollégiumát Kerecsényi 3 órában *A magyar irodalom fejlődésmenete* címmel hirdette meg, a mellékkollégium *A népi elv irodalmunkban* volt. Szemináriumi gyakorlatok mellett I-II. éveseknek prozemináriumot is tartott.

Az újrainduláskor, 1945 első felében ismét a nyugalmazott professor, Pap Károly helyettesített, mellette a tankerületi főigazgatóvá előlépett Juhász Géza tartott előadásokat. Juhász közben gyorsan le is habilitált “A magyar irodalom története” tárgykörből.¹⁴³ 1945 júniusában Pukánszky Béla németprofesszor javaslatára meghívták a magyar irodalomtörténeti tanszék élére.¹⁴⁴ Juhászt 1945 november 10-én nevezte ki a köztársasági elnök nyilvános rendes tanárnak.¹⁴⁵

Juhász Géza¹⁴⁶ 3 órás főkollégiumában a magyar irodalom korszakait vette sorra, 2 órás mellékkollégiumában egy-egy író, költőt (Móricz, Babits, Tamási Áron, Németh László, József Attila, Kosztolányi) ismertetett. Szemináriumait két részre bontotta, kezdők és haladók számára.

A világháború után elsőként Vatai László miniszteri osztálytanácsos habilitált, tárgyköre “Irodalom filozófiája különös tekintettel a XIX-XX. század irodalmára”. Mivel azonban négy féléven át nem hirdetett előadást, 1948 márciusában megvonták magántanári jogosítványát.¹⁴⁷

1947-ben három habilitáció is történt: Kardos László miniszteri tanácsos “A magyar műfordítás története az utolsó félszázadban”, Koczogh Ákos, a debreceni gyakorló gimnázium tanára “Magyar népi irodalom” és Pukánszky Béláné Kádár Jolán nyug. országos főlevéltárnok (Pukánszky Béla professor felesége) “A nemzeti színészet története a magyar művelődés keretében” tárgykörökben. Kardos órái Babitsról mint műfordítóról szóltak, Koczogh Adyról, Pukánszky Béláné viszont a XIX. század első felének színjátszásáról tartott előadásokat.

---

¹⁴³ 1945 áprilisában adta be habilitációs kérvényét, a kollokvium és próbaelőadás elengedésével máj. 28-én habilitálták (BTK Jegyzőkönyvek 1944/45. tanév, VI. rendes ülés, 24. pont. – HBmL. XXVI. 3/b. 1.d. 262/1944-45. BTK.), bár a tanszék nem volt betöltve, így nem is lehetett volna habilitációt lefolytatni a tanszék betöltéséig. Juhász tárgyköre is szokatlan nagy, nem habilitálhatnak a tanszék teljes tárgyköréből (Pukánszky Béla németprofesszor volt az első bíráló, akinek tanszékéhez a szabályzat szerint tartozni fog a magántanár).

¹⁴⁴ A pályázat mellőzésével történt gyors meghívást, a politikai szempontok érvényesülését az Egyetemi Tanács ülésén Szentpéteri Kun Béla jogászprofesszor aggályosnak minősítette “*más név fel sem merült, pedig a néhai Kerecsényi nem régen történt kinevezése alkalmával többen is pályáztak*”. (Egyetemi Tanácsulési Jegyzőkönyvek 1944/45. tanév, XIII. rendes ülés, 1945. jún. 27. 194.p. – HBmL. XXVI. 1/a. 1.k.)

¹⁴⁵ VKM 72629/1945. V. sz.

¹⁴⁶ Róla megjelent: Juhász Izabella (szerk.): Juhász Géza bibliográfia. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak munkássága 5.) KLTE Könyvtára, Debrecen, 1971., Juhász Izabella (szerk.): Juhász Géza-életrajz. KLTE, Debrecen, 1975., Juhász Béla: Juhász Géza emlékezete. Debreceni Szemle, 1996.

¹⁴⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1947/48. tanév, X. rendes ülés, 1948. márc. 9. 105. pont.

Utolsóként 1948-ban Angyal Endre gimnáziumi tanár “A magyar irodalom dunavölgyi kapcsolatai” tárgykörből szerzett magántanári képesítést. Egy félévben tarthatott órát *Keleteurópai barokk irodalom* címmel.

1946-ban Földessy Gyula kapott címzetes nyilvános rendes tanári kitüntetést, kárpótolván azért, hogy a Horthy-korszakban a magántanárságra nem juthatott el. Három féléven át Ady költészetéről és világnézetéről tartott órákat.

A tanszék oktatóinak száma azzal is növekedett, hogy 1947 februárjától Kardos Pál budapesti zsidó gimnáziumi tanár intézeti tanárként dolgozott Juhász professzor mellett.¹⁴⁸

Juhász Géza nyugdíjazásáig, 1964-ig oktatott az egyetemen.

Germán Philológiai Szeminárium – Német Intézet¹⁴⁹

Az egyetem megszervezésekor létrehozott Germán Philológiai Szeminárium élére a Kollégium bölcsészeti akadémiajának hasonló tanszékét egy éve helyettesként ellátó, kolozsvári kereskedelmi iskolai tanár és egyetemi magántanár Huss Richárdot¹⁵⁰ nevezték ki nyilvános rendkívüli tanári rangban.

Nagyban nehezítette a működés megindulását, hogy az időközben kitört világháborúban Huss katonai szolgálatot teljesített és csak 1916 májusában sikerült felmentetni, addig Láng Nándor, Pápay József és Tankó Béla professzorok tartottak helyette órákat.

A frontról visszatért Huss nagy erővel kezdett munkához, 1918 áprilisától már nyilvános rendes tanári rangban.¹⁵¹ Éveken át helyettesítette a francia tanszéket és élete nagy műve, az erdélyi német nyelvjárások feltérképezésére, sok évi munka után éppen dékánóságának idején (1922/23-as tanév) hozta létre a Német Fonetikai és Nyelvatlasz Intézetet.

Főkollégiumnak Huss 2 vagy 3 órában egyrészt *A német irodalom története* szerepelt korszakokra tagolva (*Kezdetek, lovagkor, XIV-XVI., XVII., XVIII és XIX. század*), illetve *A német nyelv fejlődése (1. indogermán és germán; 2. gót, ófelnémet, középfelnémet; 3. A II. Lautverschiebungtól kezdve)*. Mellékkollégiumnak különböző irodalomtörténeti előadásokat tartott (*A háborús költészet a német irodalomban, A modern német dráma Gerhart*

¹⁴⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, VII. rendes ülés, 1947. febr. 23. 63. pont. – VKM 143723/1946. IV. sz.

¹⁴⁹ A tanszék sokáig Germán Philológiai Szeminárium volt, csak amikor önállóvá vált az Angol Szeminárium, kezdték el a kettős elnevezést használni.

¹⁵⁰ Huss tudományos munkásságáról Varga Zoltán: i. m. 237-239.pp.

¹⁵¹ VKM 62341/1918. IV. sz.

Hauptmannig, Lessing és a szabadkőművesség). Szinte minden félévben tartott *Gót, ófelnémet és középfelnémet nyelvtant és szövegolvasást*. Szemináriumai többnyire auktorolvasást jelentettek (*A Nibelung-ének, A gót biblia olvasása, Goethe Faust-ja, Schiller drámái*, stb.) Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hajlamos volt periférikus dolgoknak féléves tantárgyakat szentelni, mint erről egykori tanítványa, Némedi Lajos ír.¹⁵²

Mivel Huss másik szakterülete az indogermán összehasonlító nyelvészet volt, Pap Károly dékán javaslatára 1934 februárjában megválasztották indogermán szakelőadónak¹⁵³ és ezt a feladatot haláláig el is látta.

Már nagyon korán, 1917-ben habilitált Benigny Gyula debreceni ref. főgimnáziumi tanár. Eredetileg témaköre “Indogermán összehasonlító nyelvtudomány” lett volna, de munkásságát ismerő Huss javaslatára “Indogermán nyelvészet, különös tekintettel a latin és görög nyelvekre” témára változtatta át. Benigny mint a Bölcsészettudományi Kar legszorgalmasabb magántanára 1917-től 1949-ig szinte minden félévben tartott előadásokat hol a német, hol a klasszika-filológiai tanszékeken. Így nem véletlen, hogy Huss és Darkó professzorok javaslatára 1932 decemberében megkapta a címzetes nyilvános rendkívüli tanári rangot.¹⁵⁴ *Általános, (illetve indogermán) nyelvtudomány* címmel hirdette meg előadásait.

A nyíregyházi gimnázium tanára és az egyetem skandináv lektora, Leffler Béla 1924-ben szerzett magántanári képesítést “Svéd irodalomtörténet” tárgykörből. Minthogy hamarosan a stockholmi magyar nagykövetség kulturális attaséja lett, egyre kevesebbet tartott Debrecenben órákat és többször kényszerült a kartól felmentést kérni. Huss és Hankiss professzorok javaslatára 1932-ben ő is megkapta a nyilvános tanári címet.¹⁵⁵ Előadásai svéd írókról (Tegnér, Zelma Lagerlöf) szóltak.

A leendő angol tanszék reményében habilitálták 1928-ban Kundt Ernőt, a budapesti egyetem közgazdaságtudományi karának angol nyelvi előadóját “A XVIII. és XIX. századi angol irodalom” tárgykörből.

Weidlein János szarvasi gimnáziumi tanár 1937 márciusában “Német nyelvészet különös tekintettel a magyarországi német nyelvjárásokra” tárgykörből kérte habilitációját, majd megváltoztatta “Hazai német telepek nyelvjáráskutatása” témakörre. Hosszas huzavona

---

¹⁵² „1930-ban a német professzor két félévig adott elő pl. a szabadkőművesség történetéről Egyiptomtól kezdve a 18. századig: s tette ezt azért, mert a weimari nagy irodalmi korszak vezetői közel álltak a szabadkőműves páholyokhoz. Később egyik főkollégiumában 11 féléven át elemezte Schiller kétségkívül jelentős drámáját, a *Tell Vilmost*, közben folyamatosan egybevetette azt a francia Lemierre Guillaume *Tell-jével*, cseppet sem törődve azzal, hogy a hallgatóság közt legfeljebb minden tizedik ért franciául.” Némedi Lajos: i. m. 17.p.

¹⁵³ BTK Jegyzőkönyvek 1933/34. tanév, IX. rendes ülés, 1934. febr. 3. 74.i) pont.

¹⁵⁴ VKM 25272/1932. IV. sz.

¹⁵⁵ VKM 20702/1932. IV. sz.

után 1941 januárjában habilitáltak.¹⁵⁶ Négy félévben tartott órákat a magyarországi németiség nyelv- és településtörténetéről.

Huss Richárd 1941 februárjában halt meg, helyettesítését Fest Sándor és Hankiss János professzorokra bízta, illetve Benigny Gyula tartott indogermán nyelvészeti előadásokat.

A tanszék vezetésére többen is pályáztak (Jausz Béla tanárképzőintézeti előadó, Némedi Lajos lektor, vitéz Réz Henrik budapesti evangélikus gimnáziumi tanár), a Fest Sándor vezette bizottság a pályázók közül egyedül Pukánszky Béla¹⁵⁷ budapesti egyetemi címzetes nyilvános rendkívüli tanárt, tanügyi főtanácsost, a magyarországi németiség elismert kutatóját találta érdemesnek.

1941 április 26-án nevezte ki¹⁵⁸ nyilvános rendes tanári rangban Horthy kormányzó Pukánszkyt, aki az 1947/48-as tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja, majd a következő tanévben az egyetem rektora lett.

Pukánszky egyik főkollégiuma irodalom volt: *A német irodalomtörténet áttekintése (I. Középkor, II. A reformáció kora, III. A barokk költészet, IV. A felvilágosodás, V. Az irracionizmus, VI. A klasszicizmus, VII. A romantika, VIII. Realizmus, IX. A XIX. század második fele)*, a másik nyelvészeti: *Történeti német nyelvtan*. 1 órás mellékkollégiumában vagy egy-egy auktorral foglalkozott (*Rainer Maria Rilke, Gerhart Hauptmann, Thomas Mann*) vagy kisebb irodalmi témákkal (*A német impresszionizmus és szimbolizmus, A mai német irodalom főirányai*, stb.). Mindezeket egészítette ki a 2 órás *Német szemináriumi gyakorlatok*.

Nála csak egyetlen habilitáció történt: 1942-ben Némedi Lajos, a debreceni gyakorló gimnázium tanára, volt lektor “Újabb német irodalomtörténet különös tekintettel a magyar-német kapcsolatokra” tárgykörből. Lenau, C. F. Meyer, Lessing és magyar kapcsolataik voltak eleninte előadásainak tárgya, majd a negyvenes évek végén német irodalomtörténetet tartott.

---

¹⁵⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1936/37. tanév, VIII. rendes ülés, 1937. márc. 18. 80. pont; 1938/39. tanév, VI. rendes ülés, 1939. jan. 26. 73. pont; 1939/40. tanév, VII. rendes ülés, 1940. márc. 7. 102. pont. – a két bíráló (Huss és Csűry) közül Csűry Bálint nem fogadta el az eredeti tárgykört, ezért a Szabályzat 11§-a értelmében harmadik bírálót (Pap Károly) jelölték ki. Ezután viszont Weidlein az új tárgykörből kérte habilitálását, így új bírálók lettek (ismét Huss és Csűry).

¹⁵⁷ Némedi Lajos: Pukánszky Béla (1895-1950). Német Filológiai Tanulmányok 1964. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Germanisztikai Intézetének kiadványai). Tankönyvkiadó, Budapest, 1965. – Pukánszky tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 239-240.pp.

¹⁵⁸ VKM 38063/1941. IV. sz. – A fővárosért rajongó és a vidéket száműzetésnek érző Pukánszky állítólag csak azért fogadta el a debreceni katedrát, “nehogy olyan ember kerüljön újból a német tanszék élére, mint az elődöm” – nyilatkozta bizalmas körben hűséges hallgatóinak (Zányi Edith egykori hallgató közlése). Mivel a tanszék betöltése a II. világháború idején történt, félni lehetett a német kormányzat beavatkozásától, hogy megürülő egyik magyarországi német tanszékre nácibarátot, vagy népi németet nevezzenek ki.

1946 szeptemberétől ismét feléledt az indogermán (azaz most már: indoeurópai) nyelvészeti szakelődés Benigny Gyula személyében.

Minthogy modern nyelvi tanszék nem lehet el anyanyelvi lektor nélkül, már 1914-ben felvették Horvay Róbert főiskolai tanárt lektornak, őt 1916-ban a fiatal Hankiss János váltotta fel. Hankiss professzori kinevezése miatt 1923-tól Wallisch Oszkár tanárképzőintézeti tanár lett a német (és az olasz) lektor hosszú évtizedekre. 1925-től 1935-ig Jausz Béla is volt lektor. Wallisch 1940-ig látta el a német lektori teendőket, utána Némedi Lajos (1940-41) és Lengyel Imre (1941-44) következett. A háború után 1945-46-ban Hettesheimer Ernő, majd 1946-tól Sziva József gimnáziumi tanár volt a német lektor.

1926-tól 1944-ig a német birodalmi kormányzat is küldött ki lektorokat Debrecenbe (Walter Stoll, Karl Simon, Karl Bouda, Rudolf Hartmann, Wolfgang Heybey, Helmut Schluroff).

1949 őszén történt az idegennyelvi tanszékek elsorvasztása: először még szeptemberben “Modern Nyelvek Intézete” néven olvadt össze az angol, francia, német és olasz tanszék, majd novemberben megjelent a rendelet ezeknek a szakoknak, illetve tanszékeknek szüneteltetéséről.¹⁵⁹ Pukánszky Béla 1949 őszén már súlyos beteg volt és kórházban feküdt, majd fél év múlva meg is halt.¹⁶⁰

Német Fonetikai és Nyelvatlasz Intézet

Minthogy Huss Richárd erdélyi (besztercei) szász családból származott, talán innen magyarázható erős érdeklődése az erdélyi német nyelvjáráskutatás iránt, amelyet több évtizeden át, számos publikációban kifejtett. Amellett történetét, hogy az Erdély északkeleti részén beszélt német nyelv a dél-luxemburgi, a dél-erdélyi viszont nagyjában a moselfrank-ripari nyelvterület nyugati részének nyelvjárásához áll a legközelebb.

Dékánágának idején, 1922-23-ban szervezte meg a Német Fonetikai és Nyelvatlasz Intézetet a Germán Philológiai Szeminárium segédintézményeként.¹⁶¹ Törekvéseiben segítségére volt Pápay József professzor, a finnugor nyelvész.

1923-tól szerepel a Tanrendekben *Gyakorlatok a fonetikai intézetben (a német birodalmi és az erdélyi szász nyelvatlaszok alapján)*. c. tantárgy, heti 12 órában.

---

¹⁵⁹ VKM 1426-35/1949. V. 1. sz.

¹⁶⁰ Pukánszkyval terveit voltak a minisztériumnak: először a Magyar-Szovjet Társaság debreceni elnökévé akarták megtenni, majd tanszékének megszüntetése miatt Szegedre vagy Pécsre akarták áthelyezni.

¹⁶¹ Jóváhagyása: VKM 10017/1923. IV. sz. (kelt 1923. márc. 19-én). Huss kinevezése igazgatónak az új intézet élére: VKM 45200/1923. IV. sz.

Az itt folyó munkáról Huss egy 1925 júniusi kérvényéből¹⁶² szerezhetünk ismereteket: „...[itt lettek kidolgozva] az általam elkészített erdélyi szász és luxemburgi tájszólási [atlasz] fölvételei”, „...Ebben a nyelvatlasz intézetben, amelyben a marburgi német nyelvatlasz alapján elkészítettük a német birodalom tájszólási térképeit, 8 év óta [!] állandóan 5-8 hallgató működik és dolgozik”, „...[intézetem] szoros kapcsolatban áll a marburgi nyelvatlasz intézettel, a bécsi Phonogrammarchivval és a luxemburgi nyelvtársasággal.”

Huss két kiadványsorozatot is létrehozott: az egyik a Szeminárium és az Intézet közös sorozata volt (*Swemmel. Német irodalmi és nyelvtudományi dolgozatok a Debreceni Tudományegyetem Német Szemináriumából és Nyelvatlasz és Fonetikai Intézetéből*), a másik csak a Nyelvatlasz Intézeté (*Wärbel. Dolgozatok a Debreceni Tudományegyetem Nyelvatlasz és Fonetikai Intézetéből*), ahol több hallgató nyelvészeti dolgozata is megjelent:

Bácsy Ernő: Die Urkundenspache in den Rheinlanden bis etwa 1500. (1934)

Tóth Kálmán: Das bikácsi Deutschtum und seine Mundart. (1934)

Schlitt Ádám: Die Mundart von Szakadát. (1938)

Lugossy Emma: Die Frage der Labiovelarreiche in Indogermanischen mit besonderer Rücksicht auf das Germanische. (1940)

Huss Richárd halála után a Német Fonetikai és Nyelvatlasz Intézet rövidesen megszűnt.

Angol Szeminárium¹⁶³

Az egyetem megalakulásakor, az I. világháború viszonyai közepette több olyan modern nyelvi tanszék (angol, francia, olasz) nem alakult meg, amelyekre szükség lett volna. Ezek helyett ideiglenes megoldásként nyelvi lektorokat alkalmaztak. 1914 decemberében Tankó Béla filozófiaprofesszort bízták meg a lektori teendővel¹⁶⁴, majd miután többirányú elfoglaltságai miatt 1922 májusától nem vállalta, az amerikai születésű Thomas Welsh lett a lektor hosszú évtizedekre (szinte magyarrá vált Welsh Tamás néven).

A debreceni Tisza István Tudományegyetemen az 1920-as években újabb nyelvi tanszékek felállításának gondolata merült fel, szoros összefüggésben a középiskolák igényeivel. Ugyanis a környékbeli gimnáziumokban egyre több helyen igényelték az angol nyelv tanítását, ami megfelelő tanárok alkalmazását kívánta meg.

¹⁶² BTK Jegyzőkönyvek 1924/25. tanév, XV. rendes ülés, 1925. jún. 3. 99. pont.

¹⁶³ A tanszék 1945-1949 közötti története megjelent: Békés, Ágnes: The Rebirth of the Debrecen English Department after 1945. Angol Filológiai Tanulmányok 11(1977) 11-17.pp. (a szerző a korszakban tanársegéd volt itt). – Az 1945 előtti tanszéktörténetéről Pelyvás-Ferencsik István egykori hallgató szolgáltatott adatokat.

¹⁶⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1914/15. tanév, IV. rendes ülés, 1914. dec. 9. 26. pont.

A leendő angol tanszék reményében habilitálták a germanista Huss Richárd vezetésével 1928-ban Kundt Ernőt, a budapesti egyetem közgazdaságtudományi karának angol nyelvi előadóját “A XVIII. és XIX. századi angol irodalom” tárgykörből, majd 1937 novemberében megkapta a nyilvános rendkívüli tanári címet.¹⁶⁵ 1937-ben habilitációs tárgykörét kibővítették „Angol nyelvészet”-re is.¹⁶⁶ Kundt váltakozva általában angol irodalmi műfajokról tartott irodalomtörténeti előadásokat, más félévekben pedig angol nyelvtannal foglalkozott.

Már 1926 októberében javasolta Hankiss János franciaprofesszor egy modern nyelvi (angol vagy olasz) tanszék felállítását, 1937 márciusában a történész Szabó Dezső, júniusban a germanista Huss Richárd terjesztett elő beadványt angol tanszék felállításáról¹⁶⁷, addig csak a lektorátus működött Welsh Tamás vezetésével.

Minthogy a British Council vállalta a leendő tanszék finanszírozásának nagy részét, a Minisztérium a sokszori elutasítás után 1938 áprilisában bizottságot szervezett és szabályos pályázatot írt ki a felállítandó tanszék betöltésére. Négy pályázat érkezett be, ebből ketten (Hetzel Géza és Pfisterer Miklós középiskolai tanárok) még nem rendelkeztek kellő tudományos felkészültséggel. A két komoly jelölt Fest Sándor¹⁶⁸, az Eötvös Kollégium angoltanára, az angol-magyar kapcsolatok kutatója, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja és a csupán egy évvel előbb, Szegeden habilitált Szerb Antal fővárosi felsőkereskedelmi iskolai tanár volt.

Hosszas mérlegelés után 1938 júniusában mondta ki a végső szót a Pap Károly irodalomprofesszor vezette bizottság, Fest Sándort jelölve egyedül tanszékvezetőnek.¹⁶⁹

A tanszék megnyitását 1939. május 16-ára nagyszabású ünnepség keretében tervezték, amelynek során az idelátogató yorki érsek honoris causa doktorrá avatására is sor került volna. Előzetes tervek szerint beszédet mondott volna Sir Geoffrey Knox budapesti angol nagykövet és Fest tartott volna előadást: “*Párhuzam az angol és a magyar alkotmány*

---

¹⁶⁵ VKM 29056/1937. IV. sz.

¹⁶⁶ VKM 23077/1937. IV. sz.

¹⁶⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1926/27. tanév, III. rendkívüli ülés, 1926. okt. 7. 22. pont; 1936/37. tanév, VIII. rendes ülés, 1937. márc. 18. 87. pont és 1936/37. tanév, IX. rendes ülés, 1937. máj. 3. 93. pont.

¹⁶⁸ Róla megjelent: Maller Sándor: Fest Sándor emlékezete. Irodalomtörténet 66 (1984) 654-665.pp. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 240.p.

¹⁶⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1937/38. tanév, XVII. rendkívüli ülés, 1938. jún. 25. 182. pont.

Szerb Antal ellen ez volt a kifogás:

„*Dr. Szerb Antal* budapesti felsőkereskedelmi iskolai tanár és szegedi egyetemi magántanár munkásságának súlypontja a magyar irodalomtörténetre esik, mely téren szerzett tudományos érdemeinek méltatása ez alkalommal nem lehet feladatunk. Angol irodalommal foglalkozó munkái, bár kétségtelenül széleskörű olvasottságról s finom megfigyelőképességről tanuskodnak, inkább a tudomány népszerűsítése terén érdemesek és hasznosak, míg az önálló, rendszeres és eredményes kutató munka már kevésbé tűnik ki ezen műveiből”

fejlődése között a XIII. században (angol és magyar érintkezések az utolsó Árpád-házi királyok idején)” címmel.¹⁷⁰ Nemsokára kiderült, hogy a yorki érsek látogatása elmarad, majd az ünnepség is októberre halasztódott és a kitört háború miatt már csak nagyon szerény keretek között lett megtartva.¹⁷¹

Fest 3 vagy 2 órás főkéllégiumában az angol irodalom történetét mondta el félévekre lebontva (ó-angol, közép-angol, XVI., XVII., XVIII. századi irodalom, a romantikus költészet kora, a XIX. század első fele, az újabb angol irodalom), 2 órás mellékollégiumainak egyike mindig Shakespeare műveivel foglalkozott, a másik változatos témakörű volt (*Angolszász történelem, ó-angol költészet, Chancer, Milton*, stb.). Mindezekhez 2 órás szemináriumi gyakorlatok járultak.

Fest Sándor 1941 február-április között Hankiss Jánossal a német tanszék helyettesítője volt, majd az 1943-44-es tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja. Tragikus körülmények között, Budapest ostroma során halt meg 1944. dec. 30-án.

1945 első felében Csorba András és Kéry László előadók oktatták az angol szaktantárgyakat, majd az 1945-46-os tanévben Hankiss János és Tankó Béla professzorok, valamint Benigny Gyula címzetes nyilvános rendkívüli tanár, a kitűnő indoeurópai nyelvész helyettesítettek. 1946 szeptemberében Pukánszky Béla németprofesszor javaslatára Ország László, az Eötvös Kollégium angoltanára, budapesti egyetemi magántanár lett a helyettes a tanszék betöltéséig¹⁷², majd a köztársasági elnök 1947 márciusában kinevezte nyilvános rendes tanárnak.¹⁷³

Ország¹⁷⁴ 3 vagy 4 órás főkéllégiumában az angol irodalom történetét tárgyalta (*Középkor, Az angol renaissance, Milton és kora*), 2, ill. 1 órás mellékollégiumai közül az egyik nyelvtörténettel foglalkozott, a másik egy-egy jelentős író vagy költő munkásságával (*Shakespeare, Wordsworth, John Keats*). I-II. éveseknek *Proszeminárium*, III-IV. éveseknek *Szemináriumi gyakorlatok* cím alatt hirdetett gyakorlati foglalkozásokat.

Erről megjelent: Mudrák József: Szerb Antal és az Angol Tanszék alapítása. (Egyetemi Élet, 2001/02. 14. szám).

¹⁷⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1938/39. tanév, VIII. rendes ülés, 1939. márc. 14. 97.n) pont.

¹⁷¹ VKM 27775/1939. IV. sz., illetve VKM 3505/1939. Eln. C. sz.

¹⁷² BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, I. rendkívüli ülés, 1946. szept. 3. 4. pont.

¹⁷³ VKM 48517/1947. VI. sz. – A tanszékre pályáztak még: Berg Pál, a budapesti Madách Gimnázium tanára, Dezső László lelkész-örnagy, Gál István budapesti könyvtáros, Hervei Géza gimnáziumi tanár, Kerékgyártó Elemér VKM-hez beosztott tanár, Kónya Sándor budapesti ref. gimnáziumi tanár, Szenczi Miklós, a londoni egyetem volt magyar lektora.

¹⁷⁴ Róla megjelent: Egri Péter: Ország László. Irodalomtörténet 66 (1984) 793-794.pp., Vadon Lehel: Ország László. Eger, 1994., Vadon Lehel: Ország László. (A Debreceni Tudományegyetem Tanárainak munkássága 18.) DE Könyvtára, Debrecen, 1997.

Lutter Tibort, az Eötvös Kollégium angoltanárát, Ország budapesti tanítványát 1948-ban habilitálták “Az angol felvilágosodás irodalma” tárgykeréből. Egyetlen félévben tartott órát “*Salisbury és a 18. századi gondolkodás*” címmel.

Mint említettem, az egyetem megalakulása után Tankó Béla professzor, majd hamarosan Welsh Tamás lett az angol lektor, akinek politikai nyomásra kellett 1942 februárjában távoznia.¹⁷⁵ 1940 januárja óta az USA-ból hazatért Sebestyén Endre ref. lelkész személyében második lektor is volt, aki a háború végéig maradt állásában.

A II. világháború után Lukács Lászlót, a Református Kollégium könyvtárigazgatóját bízták meg a lektori teendővel, aki az idegennyelvi tanszékek megszüntetéséig maradt is. Ország László az angoloktatás hatékonysága végett mindenképpen akart anyanyelvi lektort szerződtetni a debreceni egyetemre (1947 áprilisában Harold Edwards upsalai egyetemi lektor, 1948 februárjában Thomas Beach főiskolai tanár, 1949 márciusában K. J. Swann budapesti előadó került szóba), de részben a politikai helyzet, részben anyagi nehézségek miatt ez már nem valósulhatott meg.

Román Philológiai Szeminárium – Francia Intézet¹⁷⁶

Az 1914 nyarán megszervezett debreceni egyetemen nem létesült francia tanszék, sőt a francia nyelv tanításának feltételei sem voltak adottak. Ez utóbbi problémát lehetett hamarabb és könnyebben orvosolni: már három hónap múlva, 1914 decemberében úgy döntött a Bölcsészettudományi Kar tanácsa, hogy saját kari keretből megbízza Vág Sándor helybeli főreáliskolai tanárt a francia lektori teendővel, mert a háború miatt francia anyanyelvű tanárt nem lehetett szerezni.¹⁷⁷

Nemcsak a francia, de más fontos tanszékek (archeológia, ókortörténet, pedagógia, stb.) is hiányoztak még az egyetem bölcsészkaráról, az 1915 szeptemberében készült részletes felterjesztés első helyen kiemelve a francia tanszék megszervezését kérte a Minisztériumtól: *“... a kar jelenlegi berendezésében a legérzékenyebben érzett szükséglet egy francianyelv és irodalmi tanszék. A bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar körébe tartozó összes tanszakok, bár egyes tanszékek túlterhelésével, úgy ahogy, ha mindjárt kumulatív is, el*

¹⁷⁵ Mint amerikai állampolgárt minisztériumi nyomásra el kellett bocsátani. Welsh 1945 elején tragikus körülmények között halt meg Debrecenben.

¹⁷⁶ A tanszék sokáig Román Philológiai Szeminárium volt, csak amikor önállóvá vált az Olasz Intézet, kezdték el a kettős elnevezést használni. – Ez a fejezet megjelent: Mudrák József: Román Philológiai Szeminárium – Francia Intézet. Debreceni Szemle 2007/2. 235-239.pp.

¹⁷⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1914/15. tanév, IV. rendes ülés, 1914. dec. 9. 26. pont; VKM 166735/1914. IV. sz. alatt elfogadva.

vannak látva, csak a francia nyelv- és irodalom előadásáról nincsen gondoskodva; a tanárjelölteknek alkalma nyílik az összes disciplinák hallgatására, melyeket a tanárvizsgálati szabályzat előír, egynek, a francia nyelvi disciplináknak kivételével. Ezt a hiányt a mostani félév elején sulyosan kellett éreznünk, amidőn két oly hallgató jelentkezett, ki modern philológiát, németet és franciát, akart hallgatni és az utóbbi tanszék hiánya miatt nem iratkozhatok be karunkra, hanem kénytelenek voltak más egyetemre távozni.”¹⁷⁸

Mivel nem történt semmi, fél év múlva, az 1916. májusában a katonai szolgálatból frissen hazatért Huss Richárd németprofesszor kérte, hogy 2 órás irodalmi és 2 órás nyelvészeti előadással helyettesítse a francia nyelv és irodalom szakot. A Minisztérium válaszában Huss kérésének eleget tett, emellett kifejezte, hogy *“elvileg engedélyezi tanszék létesítését”*. Ezt úgy kell érteni, hogy nem zárkózik el mereven francia tanszék létesítésétől, de pénzt nem ad, oldják meg úgy, ahogy tudják.¹⁷⁹ Később ez az elvi hozzájárulás lesz az újbóli kérvények fő támpillére.

A francia nyelv tanításának és a tanszék szervezésének újabb fejezete kezdődött azzal, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1916 szeptemberében Hankiss János egri állami főreáliskolai tanárt nevezte ki Vág helyébe francia (és egyben német) lektornak.¹⁸⁰

Hankiss személyében egy fiatal, energikus szervező került a debreceni egyetemre, aki irodalomtörténeti dolgozataival már hírnevet szerzett. *“A francia irodalom története a XVIII. században”* tárgy körből 1919 áprilisában habilitálta őt a Bölcsészettudományi Kar.

Mivel a hallgatók száma egyre növekedett, Pokoly József történészprofesszor az 1918. novemberében a kari ülésen javaslatot tett, hogy szervezzenek bizottságot a Francia nyelv és irodalom Tanszék létrehozására.¹⁸¹

A Berinkey-kormány 1919. febr. 27-i leiratában a tanszék felállításához hozzájárulását adta¹⁸² és az említett kari bizottság most már a tanszék betöltésének kérdését vizsgálhatta meg: ápr. 3-i bizottsági ülésükön úgy döntöttek, hogy ne meghívás, hanem hivatalos pályáztatás legyen.

Azonban a dolgok menetébe közbeszólt a történelem: a Berinkey-kormány megbukott, elkövetkezett a Tanácsköztársaság, illetve a Tiszántúl és benne Debrecen román megszállás alá került. Hankisst a Külügyminisztérium Tudományos Osztályára, a Békeszerződést

¹⁷⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1915/16. tanév, III. rendes ülés, 1915. nov. 26. 14. pont.

¹⁷⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1915/16. tanév, IX. rendes ülés, 1916. máj. 19. 52. pont. – VKM 67856/1916. IV. sz. alatt elfogadva. – Huss eredetileg a budapesti egyetemen német-francia szakot végzett és egy ideig Franciaországban a nancy-i és a bordeaux-i egyetem lektora volt.

¹⁸⁰ VKM 2977/1916. IV. sz. alatt. – Hankiss mint lektor kezdőknek (*Beszéd és nyelvgyakorlatok*) és haladóknak (*Tudományos és szépprózai olvasmányok*) tartott heti 3-3 órában nyelvórákat.

¹⁸¹ BTK Jegyzőkönyvek 1918/19. tanév, III. rendes ülés, 1918. nov. 27. 19. pont.

Előkészítő Irodába rendelték be, ő fordította franciára a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos magyar javaslatokat és ellenérveket.

Sőt, még ennél is súlyosabbá vált a helyzet, amikor a Minisztérium 1920 májusában azt közölte, hogy a nehéz anyagi helyzet miatt *“a francia tanszék nem hirdethető és tölthető be”*.¹⁸³ Ez azért volt igen kínos helyzet, mert Huss már semmiféle győzködés hatására nem vállalta tovább a helyettesítést. Ezért 1920 szeptemberében a Debrecenbe visszatérő Hankiss Jánost kérték fel.¹⁸⁴

1921. nov. 29-i kari ülésen hangzik el Huss Richárdtól a következő, immár sikeres javaslat francia tanszék szervezésének és betöltésének kérvényezése tárgyában – a Minisztérium fél év múlva [!] áldását adja a tanszék betöltéséhez és pályázat kiírásához.¹⁸⁵

Egy pályázat érkezett csupán, és a Kar egyhangúlag elfogadta a pályázó Hankiss János¹⁸⁶ jelölését, elismerve Hankiss irodalomtörténész, nemkülönben lektori és magántanári érdemeit. 1923 március 29-én a Kormányzó ki is nevezte Hankisst nyilvános rendkívüli tanárnak,¹⁸⁷ majd 1929 március 19-én nyilvános rendes tanár lett.

Főkéllégiumként 3 órában irodalomtörténeti előadásokat tartott (*A francia regény/dráma/vígjáték a XVIII./XIX. században, A francia regény fejlődése*, stb.), emellett 2 órás nyelvészeti mellékkollégiumot (*Francia történeti hangtan/alaktan/jelentéstan/mondattan román összehasonlító alapon*) és egy másik 2 órás, vegyes tárgyú mellékkollégiumot (*Molière, Voltaire, Alfred de Musset, Francia verstan, Ófrancia szövegek olvasása*, stb.). Mindezekhez 2 órás *Szemináriumi gyakorlatok* járultak.

Hankiss hihetetlen munkabírású, nagy szervezőképességű professzora lett az egyetemnek. Széleskörű publikációs tevékenysége mellett az ő nevéhez fűződik a Nyári Egyetem és a Népművelési Kutató Intézet megszervezése Milleker Rezső földrajzprofesszorral. Az 1929-30-as tanévben a Bölcsészettudományi kar dékánja, majd a három rákövetkező tanévben (!) (Milleker dékán mellett) prodékán, az 1944-45-ös csonka, a háború viharaitól megtépzott tanévben az egyetem rektora. Saját tanszékének ellátása mellett helyettesítette a német (1938, 1941), a magyar irodalomtörténeti (1943), az angol (1945-1946)

---

¹⁸² Közokt. Min. 4511/1919. IV. sz.

¹⁸³ VKM 28194/1920. IV. sz.

¹⁸⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1920/21 tanév, I. rendes ülés, 1920. szept. 16. 5. pont. – Minisztériumi megerősítés: VKM 130224/1920. IV. sz.

¹⁸⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1921/22. tanév, V. rendes ülés, 1921. nov. 29. 61.a) pont. – Elfogadás: VKM 30094/1922. IV. sz. alatt.

¹⁸⁶ Róla megjelent: Szénássyné Ludányi Valéria (szerk.): Hankiss János bibliográfia. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak munkássága 6.) KLTE Könyvtára, Debrecen, 1987., Gorilovics Tivadar: Hankiss János. Határ 1992/4-5. 73-81.pp. – Hankiss tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 230-237.pp.

¹⁸⁷ VKM 45188/1923. IV. sz.

és az olasz tanszéket (1946-1947). Ő tartott az egyetemen spanyol nyelvet, 1947-től lektorként is. 1947-1949 között ideiglenesen az egyetemi könyvtár igazgatói tisztségével is megbízták.

Mint a Nemzetközi Irodalomtörténeti Társaság titkára szervezte annak világkongresszusait és 1938-tól 1943-ig kiadta Debrecenben a társaság folyóiratát, a *Helicont*. Szinte minden évben, gyakran évente többször is tartott előadásokat külföldön (Párizs, München, Varsó, Amszterdam, Róma, Tallinn, Lyon, stb.), ezalatt óráit Kovács Máté és Kardos Tamás tanársegédek, illetve a Tanárképzőintézetben vitéz Fejes Andor tartották.¹⁸⁸ Besegítettek ebben a lektorok is.

1943 áprilisában a Kállay-kormányban Szinyei Merse Jenő miniszter mellett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára lett. Valószínűleg államtitkári kinevezésénél azért esett a debreceni professzorra a választás, mert Hankiss nem németbarát, hanem a nyugati orientáció híve volt, főleg francia kapcsolatokkal és szerte a világon jó hírnevű kultúrdiplomatának számított. Államtitkársága alatt a magyar nyelvészeti tanszék tanára, Bárczi Géza helyettesített, aki korábban főként francia filológiával foglalkozott.

Államtitkári tisztségéről a német bevonulás miatti tiltakozásképpen mondott le, de a lemondás politikai okait hivatalosan elfedte az, hogy 1944 május 22-én az egyetem tanácsa rektorrá választotta az 1944-45-ös tanévre¹⁸⁹.

Hankiss rektorsága a II. világháború legzavarosabb időszakára esett, amikor az ország hadszíntérré vált, az oktatás pedig szünetelt. Miután 1944 októberének elején a minisztériummal megszakadt a kapcsolat, Hankiss Budapestre utazott megbeszélésre és további utasításokért, de visszatérni már nem tudott a hadi helyzet alakulása miatt.

1945 májusában a Budapestről megérkező Hankiss rektort a Debrecenből való eltávozása miatt megindított fegyelmi vizsgálat vezető állásra alkalmatlannak mondta ki, amire válaszul Hankiss lemondott a rektorságról.¹⁹⁰

---

¹⁸⁸ Mivel Hankissnak 1943-ig nem volt magántanára és az összes órát egyedül tartotta, a szokásosnál nagyobb mértékben épített a Tanárképzőintézetben francia szaktantárgyakat előadó tanárra, vitéz Fejes Andorra és az állandó lektor Molnár Andrára.

¹⁸⁹ 1944. máj. 22-én du. 6 órakor a Református Kollégium kis tanácstermében történt a választás, amelyen először Szabó Dezső történelemprofesszort választották meg, de ő nem fogadta el. (HBmL. VIII. 1/b. 86.d. 2402/1943-44. etsz. RH.)

¹⁹⁰ Egyetemi Tanácsi Jegyzőkönyvek 1944/45. tanév, X. rendkívüli ülés, 1945. máj. 5. 125.p. (HBmL. XXVI. 1/a. 1.k.) (a bizottság tagjai Czeglédy Sándor, Szalay Sándor és Verzár Gyula professzorok voltak):

“... *nem állapítható meg az, hogy dr. Hankiss János rector a professzorokat távozásra rábeszélte volna, de kétségtelen, hogy nem tartotta vissza a professzorokat az eltávozástól, amit pedig tőle, mint az egyetem vezetőjétől el kellett várni. Ezzel a magatartásával dr. Hankiss János nem bizonyult elég erősnek arra, hogy az egyetem vezető pozícióját betöltse, de fegyelmi vétséget ez alapon megállapítani nem lehet.*”

Az egyetlen habilitáció a tanszéken 1943-ban történt: Gerlótei Jenő, a Francia Intézethez beosztott kisvárdai gimnáziumi tanár, a Helicon folyóirat titkára szerzett magántanári képesítést “Irodalomelmélet különös tekintettel az újkori francia és német irodalomra” tárgykörből. Meghirdetett órái *Az irodalom és a képzőművészet kapcsolatainak kutatása* és *Valéry irodalomtörténeti ösztönzései* voltak minden félévben.

Természetesen a francia nyelv oktatása nem lehetett volna eredményes a lektorok közreműködése nélkül. Mint említettem, a tanszék betöltése előtt Vág Sándor, majd Hankiss János volt a lektor. A húszas évek közepétől Molnár András, illetve 1935-től Kovács Máté is lektor volt 1944-ig. Hankiss időnként tudott szerződtetni anyanyelvi lektorokat is: André Lang (1926), Balaskó Árpádné Suzanne Moreau (1930-1933), Pierre Aubin (1934-1935), Paula Champellier (1937-1939), Alexandre Calame (1943-44). A felsoroltak csak időlegesen vállalták megbízatásukat, a világháborúk alatt pedig már alig lehetett született franciát szerződtetni. A negyvenes évek második felében végig Molnár András volt a lektor.¹⁹¹

1949 őszén történt az idegennyelvi tanszékek elsorvasztása: először még szeptemberben “Modern Nyelvek Intézete” néven olvadt össze az angol, francia, német és olasz tanszék, majd novemberben megjelent a rendelet ezeknek a szakoknak, illetve tanszékeknek a szüneteltetéséről.¹⁹² Hankiss János – ahogyan a többi nyelvprofesszor is – december 31-ig maradt rendelkezési állományban, majd őt az Egyetemi Könyvtárba helyezték át, ahol volt tanítványa, lektora Kovács Máté volt az igazgató.

A többi tanszékhez hasonlóan a francia is csak 1957 januárjában szerveződött újra, oktató munkát pedig csak az 1957-58-as tanévvel kezdődően végezhetett.

Olasz Intézet¹⁹³

Az egyetem létrehozásakor olasz tanszék nem létesült, lektort is csak 1923 elején alkalmaztak Láng Nándor latinprofesszor javaslatára Wallisch Oszkár középiskolai tanár személyében¹⁹⁴, aki egészen 1949-es haláláig betöltötte ezt a posztot.

A Bölcsészettudományi Karról többször is kérvényezték olasz tanszék felállítását: 1924 szeptemberében Szabó Dezső történelemprofesszor¹⁹⁵ és 1926 októberében Hankiss

---

¹⁹¹ Hankiss ragaszkodása Molnár Andrásához onnan eredeztethető, hogy együtt szolgáltak az I. világháborúban.

¹⁹² VKM 1426-35/1949. V. 1. sz.

¹⁹³ Az intézet történetének megismeréséhez és megértéséhez nagy segítséget nyújtott Dr. Zányi Edith, aki 1938-1943 között hallgatóként, majd 1946-tól 1949-ig lektorként tartozott az Olasz Intézethez. – Legújabbban megjelent ebben a témában: Madarász Imre: A Debreceni Egyetem Olasz Tanszékének története. Debreceni Szemle, 2006/4. 551-554.pp. (az 551. lapon nagyon röviden és elnagyolt írással az 1949-ig történekről).

¹⁹⁴ VKM 16081/1923. IV. sz. (kelt 1923. jan. 31-én)

János, a francia tanszék nyilvános rendes tanára¹⁹⁶. Nem elhanyagolható szempont volt a tanszék kérelmezésénél, hogy a budapesti nagykövetsége révén az olasz kormány, a Magyar-Olasz Bank Rt., a Dante Társaság, az Istituto Italiano di Cultura debreceni szekciója (élén Renato Flerivel) a húszas-harmincas évek folyamán több alkalommal is kisebb-nagyobb könyvadományban részesítette a Bölcsészettudományi Kart, amelyeket a Román Philológiai Szemináriumban helyeztek el, megalakítván annak olasz szakosztályát és a későbbi Olasz Intézet magvát.

Míg nem volt önálló tanszék, Wallisch Oszkár lektor (aki 1931-ben Rómában olasz irodalomból doktorált) fáradhatatlanul tanította és népszerűsítette az olasz nyelvet, Márffy Oszkár magántanár (1937-ben habilitált “Kulturális kapcsolatok Olaszország és Magyarország között a múltban és jelenben” tárgykörből) tartott a magyar irodalomtörténeti tanszéken olasz irodalmi órákat. Rövid ideig, 1925-1927 között működött Debrecenben Ermenegildo Lambertenghi anyanyelvi lektor is.

1935-től nyaranta a perugiai nyári egyetemre utazhatott ki egy-egy olaszul jól tudó hallgató¹⁹⁷:

1935	Dr. Ember Ernő	1939	P. Balogh Sándor
1936	Mihályi József	1940	Szoboszlai Miklós
1937	Makay László és Valent Ernő	1941	Dobler Géza és Kacsala Mária ¹⁹⁸
1938	Juhász István	1942	Dobler Géza és Kacsala Mária

Az 1935. febr. 16-án Rómában megkötött magyar-olasz kulturális egyezmény értelmében az olasz kormányzat vállalta többek között, hogy a debreceni és szegedi egyetemekre tanerőket fog küldeni.¹⁹⁹

Átmeneti megoldásként 1935 novemberében Renato Flerit (aki az előző év óta anyanyelvi lektorként működött) olasz szakelőadóvá választották²⁰⁰, így megindulhatott az olasz nyelvi tanárképzés, majd nemsokára Fleri tanszékhelyettesi kinevezést kapott.

Fleri 3 órás főkéllégiumában az olasz irodalom történetét tekintette át félévekre lebontva (*kezdetek, Ducento, Trecento, XV., XVI., XVII. és XVIII. század*), 2 órás mellékollégiuma nyelvészeti volt (*olasz történeti nyelvtan*), míg szemináriumuk auktorkolvasást jelentett (*Ariosto, Tasso, Petrarca, Boccaccio*, de főleg *Dante*).

¹⁹⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1924/25. tanév, II. rendes ülés, 1924. szept. 29. 16. pont.

¹⁹⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1926/27. tanév, III. rendkívüli ülés, 1926. okt. 7. 22. pont.

¹⁹⁷ VKM 21860/1935. IV. sz.

¹⁹⁸ Nem vették igénybe.

¹⁹⁹ Ladányi: A gazdasági válságtól... 168.p.

²⁰⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1935/36. tanév, III. rendes ülés, 1935. okt. 2. 11.h) pont. – VKM 29124/1935. IV. sz. engedélyezve.

1939 áprilisában az olasz kormány áldozatkészsége olasz nyelvi és irodalmi tanszék megszervezését tette lehetővé²⁰¹ és Lorenzo Giusso nápolyi egyetemi magántanárt küldték ki, akit a Kormányzó 1939 júliusában ki is nevezett nyilvános rendkívüli tanárrá.²⁰² Giusso nyelvészeti előadásában és a szeminárium tartásában követte Flerit, de irodalomtörténetből Gaibattista Vico-val, valamint a kortárs olasz irodalommal foglalkozott.

Giusso december elején foglalta el tanszékét, de nagyon keveset volt Debrecenben és 1940 áprilisában Rugonfalvi Kiss István dékán azt az információt kapta a nagykövetségtől, hogy *“Giusso professzor már nem tér vissza Debrecenbe”*.²⁰³ Helyette ismét Renato Fleri lett az ideiglenes vezető.

Szerették volna (főleg Hankiss) Rodolfo Mosca budapesti professzort megnyerni a debreceni tanszék élére, azonban mégis 1941 februárjában Trombatore Gaetano olasz egyetemi magántanár neveztetett ki nyilvános rendkívüli tanári rangban.²⁰⁴

Trombatore professzor 3 órás főkéllégiumában az olasz irodalom történetét tekintette át (gyakorta tartott kedvenc témája: *A »Trecento« kisebb írói*), 2-2 órás mellékollégiumai közül az egyikben egyes olasz auktorok életével és munkásságával foglalkozott (*Dante, Manzoni, Alfieri, Fogarazzo, Leopardi*, stb.), a másik mindig *Történeti olasz nyelvtan* volt. Nála is 2 órás *Olasz szemináriumi gyakorlatok* foglalkozás lett meghirdetve.

Trombatore Gaetano szervezte meg igazából a debreceni egyetemi Olasz Intézetet, iskolát szervezett maga körül tanítványai szűkebb csoportjából (Kertész Márta, Dobler Géza, Csüllög Mária, Zányi Edith, stb.). 1942-1944 között ismét volt anyanyelvi lektor Tempesti Folco személyében. Trombatore Gaetano mint *“szalonkommunista”* 1944 júniusában a náciizmus elől menekülve hagyta el Magyarországot.

1945-46-ban Tóth László, a római egyetem volt magyar lektora helyettesítette az olasz tanszékét (ő 1943-ban doktorált pedagógiából Debrecenben), de 1946 őszén visszarendelték Olaszországba.²⁰⁵ Ezután Hankiss Jánost választották meg helyettesnek²⁰⁶ és Zányi Edith berendelt gimnáziumi tanárt lektornak. Tóth és Hankiss nagyjából ugyanolyan felosztásban tartotta olasz óráit, mint elődeik, Tóthnál szerepel önálló féléves előadásként az írók közül Marini és Goldoni, Hankissnál Verga.

---

²⁰¹ VKM 27201/1939. IV. sz.

²⁰² VKM 34326/1939. IV. sz.

²⁰³ BTK Jegyzőkönyvek 1939/40. tanév, VIII. rendes ülés, 1940. ápr. 30. 123.k) pont és VKM 29594/1940. IV. sz.: *“az olasz királyi követség közlése szerint Giusso Lorenzo egy. ny. rk. tanár egészségi állapotára való tekintettel tanszékét elfoglalni nem tudja”*. – Valójában a budapesti olasz nagykövetséggel, illetve az olasz kormányzattal romlott meg a kapcsolata, ezért rendelték vissza a fiatal, bohém és kissé meggondolatlan professzort. (Dr. Zányi Edith közlése).

²⁰⁴ VKM 34811/1941. IV. sz.

²⁰⁵ VKM 87542/1946. X. sz. – a római és a nápolyi egyetemek lektorátusainak ellátásával lett megbízva.

Ekkor történt a váratlan fordulat: a Minisztérium három hónap múlva, decemberben küldött válaszában nem erősítette meg Hankiss megválasztását, mert *“az 1946-47-es költségvetésben az olasz tanszék nem szerepel”*. Hogy a hallgatók ne veszítsék el már teljesített félévüket, a Bölcsészettudományi Kar a régi bevált módszerhez folyamodott: Hankiss szakelőadó lett, így helyi díjazásban részesült.

1947 szeptemberében visszatért Debrecenbe Trombatore Gaetano, így ekkortól fogva ő lett a szakelőadó a tanszék megszűntetéséig (1948 szeptemberében megkapta a nyilvános rendes tanári rangot²⁰⁷), majd végleg hazautazott. Utoljára az 1949 októberi kari ülésen volt ott, azután *“igazoltan távol”*.

Török nyelv és irodalom Szeminárium²⁰⁸

Már az Egyetem alapítása után alig néhány évvel megjelentek olyan vélemények, hogy földrajzi és népességi viszonyai miatt Debrecen lenne legalkalmasabb a Balkánnal foglalkozó tudományágak központjának Magyarországon, e törekvés irányító atyja Darkó Jenő bizantinológus, az Ógörög Tanszék (akkori hivatalos nevén: I. Klasszika-filológiai Tanszék) vezetője volt.

Hamarosan megalakult egy balkanológiai bizottság, amely 1915. december 17-i ülésén egy hét tanszékből álló Balkanológiai Intézet tervét készítette el, de azt is leszögezte, hogy míg ez – anyagiak hiányában – meg nem valósul, mindenképpen szükséges egy török lektorátus felállítása²⁰⁹. Ajánlkozott is egy Hrvic Mustafa nevű, török származású és akkor végzett hallgató, akit a Minisztérium 1916 márciusában kinevezett török lektorra²¹⁰. Ennek távozása után Dr. Pröhle Vilmos nyíregyházi gimnáziumi tanár és egyetemi magántanár, ismert orientalista lett a lektor 1916 szeptemberében²¹¹, aki pár hónappal azelőtt habilitált át a kolozsvári egyetemről. 1918 áprilisában nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.²¹²

---

²⁰⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, I. rendkívüli ülés, 1946. szept. 3. 3. pont.

²⁰⁷ VKM 197356/1948. VI. sz.

²⁰⁸ Erről megjelent: Mudrák József: Volt egyszer egy Török Tanszék. (Egyetemi Élet, 2001/2. 13. szám)

²⁰⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1915/16. tanév, IV. rendes ülés, 1915. dec. 21. 26. pont és melléklete.

²¹⁰ VKM 24334/1916. IV. sz.

²¹¹ VKM 130475/1916. IV. sz.

²¹² VKM 62344/1918. IV. sz. – Habilitációs tárgyköre: *“A török nyelv és irodalom, különös tekintettel a magyar vonatkozásokra”*

1916 novemberében Pröhle Vilmos, 1917 októberében Huss Richárd németprofesszor tett javaslatot török tanszék felállítására, majd Huss újabb, 1918 novemberi beadványára már bizottság is alakult (Darkó dékán vezetésével) a kérdés rendezésére.²¹³

Nagy sikerként könyvelhette el az Egyetem, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1919 novemberében engedélyezte a Török nyelv és irodalom Szeminárium (azaz Tanszék) megszervezését, ugyanakkor kinevezték Pröhle Vilmost²¹⁴ egyetemi nyilvános rendes tanárrá tanszékvezetőként²¹⁵. Pröhle annyira tettekes és lelkes volt, hogy vállalta volna japán nyelvi előadások tartását is, de nem tudtak erre anyagi fedezetet találni.

Pröhle 1 órás irodalomtörténeti előadást tartott (*A török irodalom fejlődése Konstantinápoly elfoglalásáig; Nagy Szulejmánig; Nagy Szulejmán korától; Sinászi efendi fellépésétől napjainkig*) valamint szintén 1 órás nyelvtant, 1923-ban emelte már ezeket 2, illetve 3 órára.

1920 májusában a tanszék vezetése és más irányú elfoglaltságai miatt Pröhle lemondott a lektori teendőkről és ajánlására Pawlas István alezedelet választották meg a következő tanévre török lektornak, aki csupán egy hónapig viselte ezt a tisztséget.²¹⁶

A szépen bővülő egyetem balkáni stúdiumokra való törekvését végzetes csapásként érte, hogy a Minisztérium 1923 márciusában váratlanul egy leiratot intézett a debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetemhez, hogy a Török nyelv és irodalom Tanszékét áthelyezik a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetemre Kelet-ázsiai nyelvek és irodalmak Tanszék néven²¹⁷ és felszólítják Pröhle professzort, hogy tegye le az esküt Budapesten²¹⁸. A döntés okait nem ismerjük, mindenestre a Bölcsészkar felháborodottan tiltakozott, memorandumot készített, hogy „*a Balkanológiai Intézetünk egyetlen eddig megvalósult tanszékét is el akarják venni*”.²¹⁹ Azért is kínos volt a megszüntetésről szóló határozat, mert abban a félévben a 78 bölcsészhallgató közül 10-en (13 %) jelentkeztek török szakra.

Nem használt semmit, 1923 októberében már azt közli a Minisztérium, hogy a debreceni Török Tanszékét a költségvetésből törölte. Pröhle professzor megható levélben

---

²¹³ BTK Jegyzőkönyvek 1916/17. tanév, III. rendes ülés, 1916. nov. 24. 20. pont; 1917/18. tanév, II. rendes ülés, 1917. okt. 30. 16. pont és 1918/19. tanév, III. rendes ülés, 1918. nov. 27. 20. pont. A bizottság további tagjai Pápay József, Rugonfalvi Kiss István és Huss Richárd professzorok voltak.

²¹⁴ Róla megjelent: Sinor Dénes: Emlékezés Pröhle Vilmosra. Magyar Nyelv 91 (1995) 100-103.pp.

²¹⁵ VKM 186985/1919. B. XVI. sz.

²¹⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1919/20. tanév, XI. rendes ülés, 1920. máj. 28. 64. pont. – Pröhle lemondása: VKM 72828/1920. IV. sz., Pawlas megerősítése: VKM 70151/1920. IV. sz. – Pawlas István öt évig a ruméliai török csendőrségnél szolgált, az I. világháború ideje alatt pedig a török hadseregnél.

²¹⁷ VKM 26608/1923. IV. sz. (kelt 1923. márc. 7-én)

²¹⁸ VKM 127892/1923. IV. sz.

²¹⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1922/23. tanév, XI. rendes ülés, 1923. márc. 26. 73. pont.

búcsúzott a Kartól, kérve, hogy „*tartsák meg jó emlékezetükben a Debrecenben töltött pár éve alapján*”.²²⁰

Török nyelv és irodalomból nem tűztek ki pályatételeket és a tanszék rövid ideig tartó fennállása miatt egyetlen tanári szakdolgozat vagy doktori disszertáció sem született.

Szláv Szeminárium (Rutén és Szlovák nyelv és irodalom Tanszék)

A Felvidék déli részének 1938 novemberének elején történt visszacsatolása után szükségessé vált szlovák (vagy ahogyan akkoriban gyakran nevezték: tót) lektorság felállítása. A Bölcsészettudományi Kar hamar lépett az ügyben: következő, novemberi ülésén Hankiss János franciaprofesszor javaslatára ifj. Tóth László végzős joghallgatót, majd decemberben szintén Hankiss javaslatára Sziklay László nyíregyházi középiskolai tanárt is szlovák lektorrá választották.²²¹

Változott a helyzet azáltal, hogy 1939 márciusában Kárpátalja ismét magyar fennhatóság alá került: mivel a visszatért Felvidék keleti részéhez és Kárpátaljához a legközelebbi egyetem a debreceni és e területekről jelentős számú hallgatóság érkezése volt várható – akik között szlovák és ruszin nemzetiségűek is vannak –, szükségessé tette szlovák és rutén tanszékek felállítását.

Mivel új tanszékek szervezésére nem volt fedezet, a kar a régóta jól bevált szakelőadói rendszerhez nyúlt. Bizottság alakult a szlavisztikai tanszékek ügyének rendezésére Darkó Jenő dékánból, Csűry Bálint, Hankiss János és Huss Richárd professzorokból és 1939 májusában javaslatukra Sziklay László²²² lektort szláv irodalom, Kniezsa István²²³ budapesti egyetemi magántanárt pedig szláv nyelvészet szakelőadóvá választották (Tóth László megmaradt lektornak).²²⁴

Kniezsa főkéllégiumként minden félévben 2 órás *Ó-egyházi szláv nyelvtant* tartott, mellékollégiumaiban pedig 1-1 órában *Orosz történeti nyelvtant* és Magyar-orosz (rutén) nyelvjárásokkal foglalkozott.

---

²²⁰ Részlet Pröhle 1923. okt. 31-i búcsúleveléből. Közli: BTK Jegyzőkönyvek 1923/24. tanév, V. rendes ülés, 1923. nov. 20. 24.i) pont.

²²¹ BTK Jegyzőkönyvek 1938/39. tanév, III. rendes ülés, 1938. nov. 24. 43. pont és IV. rendes ülés, 1938. dec. 14. 53.c) pont. – Elfogadása: VKM 25394/1939. IV. sz.

²²² Róla megjelent: Sótér István: Sziklay László. Helikon, 33 (1987) 287-289.pp.

²²³ Róla megjelent: Kiss Lajos: Kniezsa István. (A múlt magyar tudósai) Akadémiai Kiadó, Budapest, [1994].

²²⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1938/39. tanév, X. rendes ülés, 1939. máj. 17. 144. pont. – Elfogadása: VKM 20804/1939. IV. sz.

Sziklay 2 órás főkéllégiumában mindvégig a pánszláv eszme fejlődéstörténetét adta elő, egyik mellékollégiumában szlovák, ill. rutén szerzőkkel (*Hviczdoslav, Martin Kukučín*), a szlovák irodalom történetével foglalkozott. Ezt egészítette ki szlovák és rutén szemináriumi gyakorlata. Később, Kniezsa lemondása után nyelvtani órákat is tartott.

Tovább erősödött a nyelvoktatás azáltal, hogy Rugonfalvi Kiss István dékán javaslatára 1940 márciusában Ujhelyi Mihály ungvári gör. kat. líceumi és tanítóképzőintézeti helyettes tanárt „magyarorosz” (rutén) lektorra választották.²²⁵ Viszont debreceni szempontból sajnálatos, hogy Kniezsa Istvánt 1940 októberében Kolozsvárra, a szláv filológiai tanszékre kinevezték professzornak, így itteni szakelőadását feladni kényszerült. Azonban továbbra is figyelemmel kísérte a debreceni szlavisztika sorsát és számos esetben segített hasznos tanácsaival.

1941-ben a Minisztérium felvette a költségvetésbe a szlavisztikai tanszéket és utasítást adott a betöltetésre. A Divéky Adorján, Fest Sándor, vitéz Mészáros Ede és Rugonfalvi Kiss István professzorokból álló bizottság nem talált megfelelő személyt, így továbbra is Sziklay László szakelőadó maradt és a megalakult Szláv Szeminárium megbízott igazgatója Pukánszky Béla németprofesszor lett.²²⁶

A világháborúba való magyar belépés után fél évvel Sziklay Lászlót is behívták katonának, így előállott az a helyzet, hogy 1942 első felében rutén nyelvi előadások nem voltak és a hallgatók közül sokan Budapestre iratkoztak át.²²⁷

Az aggasztó helyzet miatt 1942 júniusában Milleker Rezső dékán, Bárczi Géza, Divéky Adorján és Hankiss János professzorokból újra megalakult egy bizottság, amely Kniezsa István véleményét is kikérte.²²⁸ Nem sok eredmény született a bizottság munkájából, mert meghívás nem volt lehetséges, a pályázatra sem jelentkezett senki. Sikerült azonban felmentetni Sziklayt, aki egészen 1944-ig irányította tanszéket. Rajta és a lektorokon kívül Jaszkov Cyrill tanársegéd, gimnáziumi tanár oktatta a hallgatókat.

A II. világháború után a Felvidék déli része és a Kárpátalja ismét elkerültek Magyarországtól, így a tanszék létjogosultsága megszűnt.

Más szakokkal párosítva rutén nyelv és irodalomból és szlovák nyelv és irodalomból is adtak ki tanári okleveleket, de a fentebb említett okok miatt csak kevesen szereztek tanári

---

²²⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1939/40. tanév, VII. rendes ülés, 1940. márc. 7. 99.c) pont. – Elfogadása: VKM 28860/1940. IV. sz.

²²⁶ VKM 40009/1941. IV. sz.

²²⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1941/42. tanév, VIII. rendes ülés, 1942. máj. 6. 142.d) pont.

²²⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1941/42. tanév, IX. rendes ülés, 1942. jún. 3. 176.l) pont.

diplomát (Jaszkov Cyrill, Román Endre, Szák György, Breza István, Szmuzsanicza András, Choma Viktor, Gróh Rozália, Máthé László).

Szláv Szeminárium (Orosz nyelv és irodalom Tanszék)²²⁹

Az orosz és a szláv nyelvek oktatásának már 1945 előtt is voltak kezdeményei a debreceni Tisza István Tudományegyetemen, ezek közé tartozik a szlovák és rutén lektorság, illetve tanszék megszervezése, továbbá Popoff Mihály görög katolikus érseki helynök orosz-bolgár lektorsága 1938 januárjától.²³⁰

A II. világháború végével és a szovjet győzelemmel Magyarország szovjet érdekszférába került, így gyökeresen megváltozott a helyzet: az orosz nyelv előtérbe került és már egy tudományegyetem nem működhetett szlavisztikai stúdiumok nélkül.

Legelőször is gondoskodni kellett nyelvi lektorról: 1945-ben végig Fencik László városi tisztviselő, 1946 első felében Sefcsik Béla, szeptember-októberben Longauer Albin tanította az orosz nyelvet. Az átmeneti megoldások után 1946 novemberében Mészáros Ede dékán javaslatára Béres János MÁV-főtisztet állandósították orosz lektorként.²³¹

A megszűnt Rutén és Szlovák nyelv és irodalom Tanszék helyett Orosz nyelv és irodalom Tanszéket szerveztek, ez alkotta most a Szláv Szemináriumot. Mivel nem sikerült betölteni a tanszéket, Kovács Ferenc²³² gimnáziumi tanárt, a Neveléstudományi Szeminárium tanársegédét választották meg helyettesnek évről-évre, aki egyúttal Budapesten az Országos Szabdművelődési Tanács titkári tisztét is ellátta. Kovács főkéllégiumai 2 órás irodalmi (*Puskin és kortársai, A XIX. század orosz irodalom, Modern orosz irodalom*) és 2 órás nyelvészeti (*Leíró orosz nyelvtan*) előadások voltak. *Orosz szemináriumi gyakorlatok* cím alatt eleinte régebbi szerzők (Gogol, Lermontov) szerepeltek, 1947-től viszont ez állandóan „szovjetírók olvasása” alcímmel futott.

1948-ban Kovács Ferenc „megromlott egészsége miatt” nem vállalta tovább a feladatot.²³³ Ekkor Pukánszky Béla dékán javaslatára Juhász Géza irodalomprofesszor és Benigny Gyula címzetes nyilvános rendkívüli tanár, a jeles nyelvész vállalták az orosz

²²⁹ A tanszék történetéről megjelent: Agyagási Klára (főszerk.): A szlavisztika 50 éve a Kossuth Lajos Tudományegyetemen 1949-1999. Debrecen, 1999. (különösen a 45-53.pp.), D. Molnár István: Ötvenéves-e a debreceni szlavisztika? Debreceni Szemle 1999/3. 424-434.pp.

²³⁰ Popoff Mihályról lásd részletesen: Mudrák József: Orosz emigráns a Tisza István Tudományegyetemen. (Egyetemi Élet, 2001/2. 15. szám.)

²³¹ BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, IV. rendes ülés, 1946. nov. 15. 44. pont.

²³² Nevét később “Fabricius-Kovács Ferenc”-re változtatta. Róla megjelent: Balázs János: Fabricius-Kovács Ferenc. Magyar Nyelv 74 (1978) 376-377.pp., Hajdú Péter: Fabricius-Kovács Ferenc. Nyelvtudományi Közlemények 84 (1979) 175-177.pp.

²³³ Valójában Budapesten az Országos Neveléstudományi Intézetnél kapott állást.

előadásokat (Juhász orosz irodalom, Benigny orosz nyelvtudomány) Bihari József gimnáziumi tanár bevonásával.²³⁴

1948 szeptemberében Bárczi Géza dékán javaslatára Balczyk Emil budapesti egyetemi adjunktust akarták meghívni az orosz tanszékre²³⁵, majd a tanszék betöltésre alakult bizottság (Hankiss János, Juhász Géza és Pukánszky Béla professzorok) javaslatára egyhangúan Balczyk meghívása mellett döntöttek.²³⁶ Azonban a minisztériumban azt a választ kapták, hogy hamarosan szovjet vendégprofesszorok érkeznek a debreceni tanszék élére. Azonban a várt professzor, illetve professzorok nem érkeztek meg még sokáig.

Mivel nem sikerült megoldani a tanszék betöltésének kérdését, továbbra is megmaradt Benigny és Juhász Géza helyettesi tiszte, illetve 1949 szeptemberétől Pukánszky Béla németprofesszor lett a Szláv Szeminárium névleges igazgatója.

1949 őszén a felsőoktatási reform keretében megszűntek a nyelvi szakok és csak az orosz maradt meg, a más nyelvszakokon tanuló hallgatók közül csak kevesen folytathatták megkezdett tanulmányaikat, a többségnek orosz szakot kellett felvenni. Ugyanekkor egy rendelet²³⁷ létrehozta a Szláv Szeminárium helyett az Orosz Intézetet a megsokasodott feladatok ellátására.

Minthogy hivatalos vezető továbbra sem került Debrecenbe, Juhász Géza javaslatára 1949 októberében a nyelvet már jól ismerő hallgatók közül további lektoroknak megválasztották Dombrovsky Józsefet és Kiss Lajost²³⁸ (mindketten később elismert professzorok lettek).

1950-ben még egy ideig a Budapestről visszatért Kovács Ferenc volt szakelőadó, majd végre megérkezett az Orosz Intézet élére Valentyin Nyikolajevics Pokrovskij professzor.

Történelmi Szeminárium (Intézet)²³⁹

(Magyar Történelmi, Ókortörténeti, Egyetemes Történelmi és Kelet-Európa
Történelmi Tanszékek)

---

²³⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1947/48. tanév, X. rendes ülés, 1948. márc. 9. 104.a) pont.

²³⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1948/49. tanév, II. rendkívüli ülés, 1948. szept. 18. 11. pont.

²³⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1948/49. tanév, XI. rendes ülés, 1949. jan. 25. 208. pont.

²³⁷ VKM 1426-35/1949. V.

²³⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1949/50. tanév, II. rendes ülés, 1949. okt. 26. 18.g) és 23. pont.

²³⁹ Más tanszékeknél is következtelen módon váltakozik a szeminárium és a tanszék elnevezés, de fokozottan igaz a Történelmi Szemináriumra (Intézetre), minthogy az ezt alkotó négy tanszék is gyakran szemináriumokként említik (pl. Kelet-Európa Történelmi Szeminárium), így szerepel kiadványsorozatukon is.

Az egyetem kialakításakor két tanszéket szerveztek a történelemnek, ahogyan ez a Református Kollégium Bölcsészeti Akadémiáján is megvolt. A Magyar Történelmi Szeminárium vezetője Rugonfalvi Kiss István²⁴⁰ lett nyilvános rendes tanári rangban, aki rövid Győr vármegyei levéltárosság után 1911-től a Bölcsészeti Akadémián vezette a magyar történelmi tanszéket.

R. Kiss a magyar történelmi tanszék vezetőjeként és 1924-től a Történelmi Intézet igazgatójaként rengeteget tett az egyetem történelmi tanszékeinek fejlesztéséért, négy ízben választották meg a Bölcsészettudományi Kar dékánjának (1919-20, 1927-28, 1928-29, 1939-40) és az 1932-33-as tanévben az egyetem rektora volt.

Rugonfalvi Kiss a magyar történelmet félévente egy-egy korszakot bemutatva adta elő (*Magyarország története: az Árpádok idejében, az Anjou-korban, a vegyes házbeli királyok korában, a Jagelló-korban, 1526-1608., 1608-1711, ill. XVIII. században, XIX. században*) 4 órás főkéllégiumként, mindig témában hozzá kapcsolva a szemináriumot (2 óra) „*a magyar történelem kútforrása ...-ból*” címmel. Ezekén túl tartott *Heraldika, Magyar művelődéstörténelem, A nádori méltóság története*, stb. speciális témakörű mellékkollégiumokat is.

Az Egyetemes Történelmi Szeminárium vezetője, Pokoly József²⁴¹ is a Református Kollégium bölcsészeti tagozatának hasonló tanszékéről jött át, míg korábban a kolozsvári teológiai akadémia tanára volt. Pokoly József volt a Bölcsészettudományi Kar első dékánja (1914-15), majd 1920-21-ben az egyetem rektora lett.

Pokoly felerészben egy 4 vagy 5 órás ókori (*A görögök története a perzsa háborúkban, A hellenizmus kora, A római köztársaság története, A római birodalom a császárság korában*) és felerészben egy 2 vagy 3 órás egyetemes történelmi kollégiumot adott elő (*A reformáció százada, Európa története a renaissance korban*, stb.), ezeken kívül szemináriumi gyakorlatokat 2 órában.

A korai időkben, az I. világháború megpróbáltatásai közepette nehezen indult a történelemoktatás, mert R. Kiss István katonai szolgálatot teljesített és csak 1916 januárjában tudta elfoglalni katedróját, addig Darkó Jenő, Pap Károly és Pokoly professzorok tartottak helyette órákat.

---

²⁴⁰ Róla megjelent: Polgárdy Géza: Rugonfalvi Kiss István emlékezete. Confessio, 2001. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 198-202.pp. – Legújabb feldolgozás (publikálatlan): Zambon Csaba: Rugonfalvi Kiss István élete és történelmi munkássága. Szakdolgozat, ELTE, 1998.

²⁴¹ Róla megjelent: Révész Imre: Pokoly József. (Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Emlékbeszédek I. kötet, 2. szám) Debrecen, 1936., Barcza József: Pokoly József emlékkötet. (A debreceni Református Teológiai Akadémia Egyháztörténelmi Tanszékének tanulmányi füzetei 31.) Debrecen, 1994. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 197-198.pp.

Mivel a Történelmi Szeminárium felszerelése elég kezdetleges volt, R. Kiss kért a minisztériumtól segítyt és maga is jó példával járt elől, mert saját gyűjteményét (13 középkori és 91 újkori eredeti oklevél) a szemináriumnak ajándékozta.²⁴² Később is sokat gyarapodott a könyvtár és a felszerelés különféle vásárlások és ajándékozások révén (pl. Voetter Ottó hagyatéka, Láng Nándor latinprofesszor ajándékai, stb.).

Legsürgősebb feladat volt az egyetemes történelemtől különálló ókortörténeti tanszék létrehozása, ami többszöri kérelmezés után 1918 júliusában sikerült.²⁴³ Pokoly átkerült az ókortörténet élére, az egyetemes történeti tanszék élére 1918 augusztusában R. Kiss javaslatára Szentpétery Imre²⁴⁴ budapesti főgimnáziumi tanárt és egyetemi magántanárt hívták meg.²⁴⁵

Szentpétery is kisebb korszakokra tagolva félévenként 4 órában adta elő az egyetemes történelmet (Pl. egy félév az újkor történetéből *A renaissance és a felfedezések kora* vagy *A reformáció kora*). Szemináriumi gyakorlatai nagyrészt középkori oklevelek olvasását jelentette, de 1 órás mellékkollégiumnak is adott elő gyakran *Oklevéltan-t*.

1922 végén Zoványi Jenő eltávolításával a hittudományi karon megüresedett az egyháztörténeti tanszék. Pokoly József, aki mindig is inkább egyháztörténész volt, kihasználta a lehetőséget és áthelyeztette magát. Az így megüresedett ókortörténeti tanszék betöltésére Huss Richárd dékánból, Láng Nándor, Rugonfalvi Kiss István és Szentpétery Imre professzorokból bizottság létesült. Két pályázat érkezett be, Alföldi András²⁴⁶ nemzeti múzeumi tisztviselőé és Bruckner Győző miskolci jogakadémiai tanáré, aki a debreceni egyetem magántanára is volt. Mivel nem tudtak kettejük közül választani, Szentpétery javaslatára azonos helyen („aequo loco”) terjesztették fel őket a minisztériumhoz.²⁴⁷

---

²⁴² BTK Jegyzőkönyvek 1915/16. tanév, VI. rendes ülés, 1916. febr. 21. 38. pont. – Segély megadása: VKM 30099/1916. IV. sz.

²⁴³ VKM 111048/1918. IV. sz. leirata: “Ő Felsége hadszíntéren folyó évi jún. 18-án kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy az egyetemes történelem számára második tanszék engedélyeztessék [...] az ókorit a mostani, a közép- és újkorit a szervezendő tanszékre bizassék.”

²⁴⁴ Róla megjelent: Ember Győző: Szentpétery Imre. Akadémiai Értesítő 72 (1949-1950) I. 99.p. – Nagyon röviden ír róla: Varga Zoltán: i. m. 196.p.

²⁴⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1917/18. tanév, XIV. rendkívüli ülés, 1918. aug. 6. 100. pont. – Szóba kerültek jelöltként a következők: Hóman Bálint, Veress Endre, Gárdonyi Albert, Divéky Adorján, Madzsar Imre. Komoly jelöltként csak Szentpétery Imre és Horváth Jenő nagyváradai jogakadémiai tanár szerepelt. – Szentpétery kinevezése: VKM 169882/1918. IV. sz.

²⁴⁶ Róla megjelent: Alföldy Géza – L. Weber (szerk.): Bibliographie von Andreas Alföldi. Bonn, 1966., Orationes et studia a discipulis admiratoribusque Andreae Alföldi... Acta Classica Universitatis Debreceniensis Tom. XXXIII.(1997). Debrecen, 1998. – Legújabbban: Forisek Péter: Alföldi András a debreceni egyetemen (1923-1930). Debreceni Szemle 2005/2. 231-238.pp. – Nagyon röviden ír róla: Varga Zoltán: i. m. 196.p.

²⁴⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1922/23. tanév, XV. rendes ülés, 1923. jún. 25. 113. pont és melléklete. – Alföldinek szépen induló és már jelentős eredményeket felmutató, ókori római tárgyú tudományos munkássága volt, de tanári tapasztalatokkal nem rendelkezett. Bruckner idősebb pedagógus, de nem ókorral foglalkozott. A tanszék betöltéséről lásd részletesen: Forisek: i. m. 231-233.pp.

Horthy kormányzó 1923 szeptemberében Alföldi Andrászt nevezte ki nyilvános rendkívüli tanári rangban az Ókortörténeti Szeminárium élére.²⁴⁸ A Bölcsészettudományi Kar többszöri sürgetésére, tudományos érdemeire való tekintettel 1929 márciusában nevezték ki nyilvános rendes tanárnak.²⁴⁹

Alföldi főkéllégiumai a 2 órás *Görög történelem* és a 3 órás *Római történelem* voltak, emellett mellékollégiumként (2 órában) szerepeltek speciális témák (*Magyarország és a római birodalom, Római numizmatika, stb.*). Szemináriumként „*Forráskritikai gyakorlatok*”-at hirdetett.

1923 szeptemberében Szentpétery Imrét a budapesti egyetemen a történelmi segédtudományok tanszékre, elhunyt mestere, Fejérpataky László helyére nevezték ki. Szentpétery nem siette el az áthelyezést, részt vett az utódjának kiválasztásán munkálkodó bizottságban mint annak előadója és csak december közepén távozott Budapestre.

Az egyetemes történelmi tanszék betöltésére alakult bizottság (Mitrovics Gyula dékán, Alföldi András, Milleker Rezső, Rugonfalvi Kiss István és Szentpétery Imre professzorok) 1923 októberében ült össze és egyöntetűen Szabó Dezső budapesti gyakorló főgimnáziumi tanár, egyetemi magántanár meghívása mellett döntöttek.²⁵⁰

Szabó Dezsőt²⁵¹ 1924 márciusában nevezték ki nyilvános rendes tanárrá²⁵² és a Történelmi Intézet leghosszabb ideig működő, átmenetileg több tanszéket is ellátó, szorgalmas professzora lett, akit négyszer is dékánná választottak (1924-25, 1925-26, 1926-27, 1942-43. tanévekre).

Főkéllégiumát 4 órában valamelyik század története címmel hirdette meg (pl. *A XVII. század története*), szemináriuma („*Kútfőgyakorlatok az ... század történetéhez*”) is ehhez igazodott. Időnként század helyett konkrét témakört jelölt meg *Az investitúra harc, A nemzeti államok megalakulása, A vallásháborúk kora, stb.*). Tartott még 2 órában *Újkori paleográfia* előadást is.

Pokoly távozása óta nem volt vezetője a Történelmi Szemináriumnak, ezért Szabó Dezső javaslatára R. Kiss Istvánt választották meg igazgatónak, aki nyugalomba vonulásáig töltötte be ezt a posztot. Ugyanekkor került szóba, hogy a szemináriumi munka

---

²⁴⁸ VKM 109436/1923. IV. sz.

²⁴⁹ VKM 410-11-437/1929. IV. sz.

²⁵⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1923/24. tanév, III. rendes ülés, 1923. okt. 23. 12. pont. – Szóba kerültek jelöltként: Horváth Jenő, Balanyi György, Patek Ferenc, Miskolczi Gyula.

²⁵¹ Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 202-204.pp.

²⁵² VKM 17887/1924. IV. sz.

hatékonyaságának fokozására szükség lenne egy „szaksegédre” (tanársegédre).²⁵³ Ez a következő tanévtől meg is valósult, az első fizetéstelen tanársegéd Salacz Gábor lett.²⁵⁴

Alföldi az 1930-31-es tanév I. félévében betegszabadságon volt régi háborús sérülésének kiújulása miatt és már nem is tért vissza Debrecenbe, mert 1931 januárjában a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen létesített „A magyar föld archeológiája” tanszék élére nevezték ki.²⁵⁵ Már Alföldi betegszabadságának idejére megválasztották Szabó Dezsőt helyettesnek, hogy *Görög történelem* címen heti 2, *Római történelem* címen heti 3 órában tartson előadásokat.²⁵⁶ Mivel nem sikerült az ókortörténetet betölteni, a helyettesi megbízás félévente meghosszabbításra került egészen 1940-ig.²⁵⁷

1939 márciusában merült fel Kelet-Európa Történelmi Tanszék felállításának gondolata, majd május 4-én megalakult a bizottság Darkó Jenő ógörögprofesszor, (azon évi dékán) vezetésével a történelmi tanszékek vezetőiből, amely a tanszék megszervezéséről döntött:

„A bizottság egyhangulag kijelenti, hogy a keleteurópai történelmi tanszéknek egyetemünkön való megszervezését elsősorú tudományos szükségnek véli; és pedig olyan módon, hogy ennek a tanszéknek a tárgyköre a közép- és újkorra terjedhet ki; különösen most hogy Kárpátalja visszacsatolásával egyetemünk feladatai megszorodtak és épen egyetemünk földrajzi helyzeténél fogva is itten van helye egy ilyen tanszéknek.”²⁵⁸

Alig két hét múlva, május 17-én végleges döntés született a tanszék felállításáról és arra a pályázat mellőzésével Divéky Adorjánt²⁵⁹, a varsói Magyar Intézet igazgatóját hívták meg, akit a kormányzó 1939 szeptemberében nevezett ki nyilvános rendes tanárnak.²⁶⁰ Amikor Németország és a Szovjetunió lerohanta Lengyelországot, a Magyar Intézet is felszámolásra került. Divéky a háborús viszontagságok közepette 1940 februárjában

²⁵³ BTK Jegyzőkönyvek 1924/25. tanév, VII. rendes ülés, 1924. dec. 18. 46. pont. – R. Kiss igazgatói megerősítése: VKM 119302/1924. IV. sz.

²⁵⁴ Fizetéstelen tanársegéd engedélyezése (addig csak a Földrajzi Intézet rendelkezett ilyennel): VKM 119301/1924. IV. sz. – Megjegyzendő, hogy a későbbi neves professzorok közül Szabó István és Varga Zoltán is volt tanársegéd.

²⁵⁵ VKM 327/1931. IV. sz.

²⁵⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1930/31. tanév, III. rendes ülés, 1930. szept. 25. 19. pont (R. Kiss István javaslata). – Megerősítése: VKM 410-11-1450/1930. IV. sz.

²⁵⁷ Az 1931-es sikertelen pályázat után 1935-ben próbálták újra betölteni az Ókortörténelmi Tanszékét: Oroszlán Zoltán és Paulovics István ellenében Nagy Lajost, az Aquincumi Múzeum igazgatóját választották meg, aki nem fogadta el a megbízatást. (BTK Jegyzőkönyvek 1934/35. tanév, XV. rendkívüli ülés, 1935. jún. 22. 120. pont)

²⁵⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1938/39. tanév, X. rendes ülés, 1939. máj. 17. 143. pont. – Erről megjelent: Mudrák József: Kelet-Európa Történelmi Tanszék. (Egyetemi Élet 2002/03. 3. szám)

²⁵⁹ Róla megjelent: Kovács Endre: Divéky Adorján. Századok 99 (1969) 1390-1391.pp., Mudrák József: A bölcsészkar egykori professzora: Divéky Adorján. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I. Debrecen, 2005. 24-26.pp. – Munkásságáról nagyon röviden ír Varga Zoltán (i. m. 204.p.).

foglalhatta el helyét és nemsokára sikerült elérnie, hogy volt intézete anyagát Varsóból a debreceni egyetem szerezzze meg.²⁶¹

Divéky 3 órában Lengyelország, 2 órában Oroszország történetének egy korszakát adta elő félévenként, gyakran az előadás címében is nagy hangsúlyt fektetve a magyar-lengyel kapcsolatokra. 1943 szeptemberétől szemináriumot is hirdetett.

1940 októberében, a visszacsatolt kolozsvári egyetem új tisztikarának kinevezésével egyszerre töltötték be a többi egyetemeken üresedésben lévő tanszékeket, így az Ókortörténeti Tanszék és a Régészeti Intézet élére a pécsi egyetem ókortörténeti és klasszika-archeológiai tanszékének addigi tanárát, Paulovics Istvánt²⁶² nevezték ki nyilvános rendes tanári rangban.²⁶³

Paulovics is maradt az addig megszokott 3-3 órás *Görög, ill. Római történelem* főkollégiumnál félévente felváltva, emelett a változatosságot 2 órás mellékkollégiumai adták (*A pannoniai és daciai határvédelem, Róma város topográfija, A Pontus-vidék az ókorban, stb.*).

Rugonfalvi Kiss István, a magyar történelem professzora az 1941-42-es tanévre tudományos munkájának befejezése céljából szabadságot kapott²⁶⁴, majd 1942. okt. 1-jével nyugalomba vonult.²⁶⁵ Már szabadságolása alatt is, majd a tanszék újbóli betöltéséig Szabó Dezsőt választották meg helyettesnek²⁶⁶, a Történelmi Intézet igazgatója pedig Divéky Adorján lett.

Bár a legfontosabb, a magyar történelmi tanszék betöltése sürgős feladat volt, lassan haladt az ügy: 1942 szeptemberében megalakult ugyan a bizottság (Szabó Dezső dékán, Divéky Adorján, Fest Sándor és Paulovics István professzorok), 1943 májusára érkeztek be a végleges pályázatok: Ferdinandy Mihály, a szentesi múzeum igazgatója és Szabó István, az Országos Levéltár tisztviselője, budapesti egyetemi magántanár nyújtották be jelentkezésüket.²⁶⁷

---

²⁶⁰ VKM 32315/1939. IV. sz. – Felmentése a varsói intézet vezetése alól: VKM 26846/1940. IV. sz.

²⁶¹ VKM 33181/1940. IV. sz.

²⁶² Róla megjelent: Oroszlán Zoltán: Járdányi-Paulovics István. Archeológiai Értesítő 81(1954) 202-203.pp. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 209-210.pp. – Paulovics István családnevét 1945-ben “Járdányi-Paulovics”-ra változtatta!

²⁶³ VKM 34861/1940. IV. sz.

²⁶⁴ VKM 43719/1941. IV. sz.

²⁶⁵ VKM 21510/1942. IV. sz.

²⁶⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1941/42. tanév, I. rendkívüli ülés, 1941. szept. 10. 14. pont. – Szabó Dezső az 1942-43-as tanév II. felében saját tanszéke és a magyar történelem mellett a kutatói szabadságon lévő Divéky tanszékét is helyettesítette és ugyanabban a tanévben dékán is volt!

²⁶⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1942/43. tanév, IX. rendes ülés, 1943. máj. 5. 101. pont és melléklete.

Divéky Adorján előadó javaslatára a népiségtörténeti munkáival már komoly tudományos rangot szerzett Szabó Istvánt²⁶⁸ választották, akit 1943 augusztusában nevezték ki nyilvános rendkívüli tanárnak (1944 októberében lett nyilvános rendes tanár). Szabó István Debrecenben nagy hatású történésszé, iskolateremtő professzorral vált, akinek tanítványai ma is elismert szakemberek. Szabó István volt a dékán az 1949-50-es tanévben, a nagy felsőoktatási változtatások idején.

Szabó Istvánnak a 4 órás Magyarország történetének egy-egy korszakát ismertető főkéllégium mellett tudományos eredményeit közkinccsé tevő 1 órás kiskollégiumai voltak jelentősek (*Az örökös jobbágyság, Parasztönkormányzatok a XVI-XVII. században, A jobbágyszabadság, stb.*). Szakítva elődei szokásával szemináriumát két csoportra bontva (kezdőknek és haladóknak) két tantárgyként hirdette meg.

Divékty az 1944-45-ös tanévre dékánná választották, de csak egy hónapig tölthette be tisztét, majd a közeledő front elől professzortársaival együtt Budapestre menekült (a történelemprofesszorok közül Szabó Dezső maradt Debrecenben). Divéky Adorján a háború után 1945 áprilisáig oktatott a debreceni egyetemen. Távozásának körülményeire Szabó István később így emlékezett vissza:

*“...amikor 1944 utolsó és 1945 első hónapjaiban egyes professzorok ellen ifjúsági és más szervek részéről különböző akciók indultak meg, Divéky Adorján professzort az ifjúság részéről az egyetem nem kívánatos tagjának minősítették. Miután Divéky professzor azt a tanácsot kapta, hogy ne maradjon Debrecenben, visszautazott Budapestre és ott is maradt.”*²⁶⁹

Divéky Adorján 1947 januárjától az Országos Levéltárban dolgozott; a költségvetésből törölt tanszékének visszaállítását pedig többször kérte a Bölcsészettudományi Kar és Szabó Dezsőt helyettesnek és szakelőadónak választották meg.²⁷⁰ Ő lett a Történelmi Intézet új igazgatója is.

Mivel 1945 után egy minisztériumi rendelet²⁷¹ előírta, hogy minden tanárjelöltnek kell vizsgázni társadalomtudományból és társadalomismeretből, így a frissen habilitált magántanárt, Balogh István főispánt választották meg társadalomtudomány szakelőadónak

²⁶⁸ Róla megjelent: Sinkovics István: Szabó István. Levéltári Közlemények 40 (1969) 191-192.pp., Szabad György: Szabó István. Századok 104(1970) 516-518.pp., Bitskey Istvánné (szerk.): Szabó István, 1898-1969. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak munkássága 1.) KLTE Könyvtára, Debrecen, 1982. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 204-205.pp. – Szabó István a debreceni egyetemen végzett jogot és történelmet és 1927-1928 között a Történelmi Intézet tanársegéde volt.

²⁶⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1956/57. tanév, II. rendes ülés, 1956. dec. 6. 2. pont. – Szabó István volt dékán beszámolója az 1949-es tanszékmegszüntetéséről és annak előzményeiről.

²⁷⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, VII. rendes ülés, 1947. febr. 24. 63. pont. – Divéky levéltári kinevezése: VKM 150168/1946. VI. sz. – Szabó Dezső helyettesi és szakelőadói megerősítése: VKM 22577/1947. VI. sz. és VKM 45177/1947. VI. sz. A helyettesítést 1948 végéig tartották fenn.

²⁷¹ VKM 141216/1946. VI. sz.

1947 májusában.²⁷² Balogh 1948 júliusában lemondott, helyére előbb Szabó Árpád professzort, majd Némedi Lajos magántanárt akarták megnyerni. Végül a jogi karon ugyanezt előadó Vas Tibor ottani magántanárt bízták meg 1949 februárjában.²⁷³

Történelemből a következők szereztek magántanári habilitációt és előadásaikkal színesítették az egyetemi történelemoktatást:

1923-ban habilitált át a kolozsvári egyetemről Bruckner Győző jogakadémiai tanár. Tárgyköre “A Felvidék művelődéstörténete” volt, a középkori és újkori városfejlődésről tartott órákat, kiemelve a városi jogkönyvek forrásértékét. 1941 áprilisában nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.²⁷⁴

Egy évvel később a klasszika-filológián habilitált ugyan Fehér Géza “A magyar történet görög kútfőinek philológiai feldolgozása” tárgykörből, de a történelmen is tartott előadásokat a középkori magyar-bolgár kapcsolatokról, amikor éppen nem Bulgáriában volt valahol tanulmányúton vagy munkahelye, a szófiai magyar nagykövetség elengedte. 1933 novemberében nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.²⁷⁵

Másfél évtized múlva, 1938-ban történt a következő habilitálás: Bobula Ida, a budapesti Sarolta kollégium igazgatója “Fejezetek az újkori magyar kultúrtörténelemből” tárgykörből.²⁷⁶ Órái a magyar történelem nőalakjairól szóltak.

1940-ben vitéz Kárpáthy-Kravjánszky Mór gödöllői premontrei kanonok-tanár szerzett magántanári képesítést “A XVI-XVII. századi magyar történelem külpolitikai relációi” témakörből. Előadásokat nem tarthatott, mert 1940 decemberében elhunyt.

Két év múlva, 1942-ben a Történelmi Intézet egykori tanársegéde, ekkor már Borsod vármegye főlevéltárosa, Klein Gáspár habilitált “A történelem segédtudományai” tárgykörből. Tárgyai közül a 2 vagy 3 órás Írástörténet (*Latin paleográfia*) volt állandó, emellett *Oklevéltan* és *Címertan* szerepelt sűrűn, ugyanilyen óraszámban.

1944-ben habilitált a korábbi tanársegéd, Varga Zoltán. Előadásai a magyar reformkor és a szabadságharc politikai, gazdasági és társadalmi kérdéseit vizsgálták.

---

²⁷² BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, XI. rendes ülés, 1947. máj. 31. 129. pont. – Megerősítése: VKM 119589/1947. VI. sz.

²⁷³ BTK Jegyzőkönyvek 1948/49. tanév, XIV. rendes ülés, 1949. febr. 28. 232. pont. – Megerősítése: VKM 214204/1949. VI. sz.

²⁷⁴ VKM 37910/1941. IV. sz.

²⁷⁵ VKM 24206/1933. IV. sz.

²⁷⁶ Bobula Ida Magyarországon a nők történelmi szereplésével és híres asszonyok életével foglalkozott, a negyvenes évek második felében Dél-Amerikába történt emigrálása után pedig témát változtatott és a legnevesebb, legelismertebb sumerológus lett.

Végül 1947-ben Balogh István muzeológus, Hajdú vármegye kisgazdapárti főispánja “A Tiszántúl néptörténete” tárgykörből szerzett magántanári képesítést. Előadásokat az Alföld és azon belül a Tiszántúl gazdasági és társadalmi életéről tartott.

Régészeti Intézet (régészet és művészettörténet)²⁷⁷

A Debreceni Egyetemnek mindig is mintaképéül tekintett kolozsvári egyetemen az elsőnek alapított tíz tanszék között ott volt az archeológia (régészet); így érthető, hogy itt Debrecenben már 1915 márciusában felmerül tanszék létesítésének gondolata e tárgy fontosságát hangsúlyozva: „*Ma már Európa és Amerika minden egyetemén külön tanszéke van az archaeológiának, mert elismerik, hogy az antik kultúra ismereténél az irodalmi források nyújtotta anyaggal – mely a classica-philológia tárgya – egyenértékű az emlékbeli anyag szolgáltatása tanulság; elismerik, hogy az antik művészet oly abszolút becsű értékeket mutat föl, amelyekkel való foglalkozás elengedhetetlen kötelessége az egyetemnek.*”²⁷⁸ Természetesen Debrecen esetében a régészetnek az őskori és koraközépkori anyagot is fel kell dolgoznia.

Ám a régészet ekkor még nem jött létre az egyetemen, így Alföldi András ókortörténész professzor 1924 októberi, Láng Nándor klasszika-filológus 1926 októberi hasonló javaslata sem nyert elfogadást a minisztérium részéről.²⁷⁹

Rugonfalvi Kiss István, a Történelmi Szeminárium (Intézet) igazgatója javaslatára született meg átmeneti megoldásként 1926 novemberében egy archeológia szakelőadás, amelyet Láng Nándor latinprofesszor, ismert archeológus vállalt el.²⁸⁰ Félévente a görög, illetve a római művészetről tartott előadásokat, utóbbinál mindig kitérve a hazai vonatkozásokra is. „*Archeológiai szeminárium*” címen gyakorlati foglalkozást is hirdetett.

Láng Nándor azonban 1932. január 31-én nyugalomba vonult, többszöri kérésre sem vállalta el a szakelőadói tisztség további betöltését. Mitrovics Gyula pedagógiaprofesszor, a neves esztéta tartott ezután művészettörténet órákat. Mitrovics órái a görög építésztől az olasz reneszánszig tartottak, amihez szemináriumi gyakorlat is járult. Az archeológia viszont egy időre megszűnt létezni a debreceni Tisza István Tudományegyetemen.

²⁷⁷ Erről lásd bővebben: Mudrák József: A Debreceni Egyetem volt Régészeti Intézetének története és előzményei. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I. Debrecen, 2005. 4-20.pp.

²⁷⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1915/16. tanév, III. rendes ülés, 1915. nov. 26. 14. pont és melléklete.

²⁷⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1924/25. tanév, V. rendes ülés, 1924. okt. 28. 26. pont és 1926/27. tanév, III. rendkívüli ülés, 1926. okt. 7. 9. pont.

²⁸⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1926/27. tanév, VI. rendes ülés, 1926. nov. 23. 42. pont.

Ennek ellenére nem mondtak le teljesen a régészetről, mert a központi épület tervezésénél a könyvtártól balra a földszinti folyosót és termeket, szobákat az archeológiának szánták (ezt utóbb az Ásvány-kőzetan kapta meg), illetve a két klasszika-filológiai tanszékhez (görög és latin) Láng Nándor szervezett egy művészettörténeti és régészeti múzeumot, amelyet nyugalomba vonulásakor róla neveztek el.

1937 júniusában az Erdélyből menekülni kényszerült Roska Márton régészprofesszor meghívásával újra indult a szakelődés. ²⁸¹ Többszöri kérésre végül 1938 májusában megengedte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Régészeti Intézet szervezését ²⁸² és élére Roska Mártont nevezte ki a kormányzó nyilvános rendes tanári rangban. ²⁸³ Intézet létesült, nem tanszék, tehát nem önálló hallgatósággal, hanem a történelem szakosak számára, akik doktorálhattak is régészetből.

Roska több kollégiumot is tartott, másokhoz viszonyítva elég sokat: az egyik 2 órában a régészet korszakait ismertette (*A régibb kőkor, A középső kőkor, Az újabb kőkor, A rézkor, A bronzkor*), a másik a hazánk területén élt népek anyagát (*A gót (v. hún v. avar) uralom emlékei hazánkban*). Minden félévben szerepelt *Magyarország és Erdély (ill. A Felvidék és az anyaország) művelődéstörténeti kapcsolatai az őskortól kezdve* c. kiskollégiuma. Másik ilyen mellékkollégium speciálisan kis témakörű volt (*A nagyszentmiklósi kincs; A dákoromán kérdés régészeti megvilágításban*). Tartott minden félévben *Régészeti gyakorlatokat*, sőt 1940-ben *Muzeológiai gyakorlatok* is meghirdetésre került!

Roska Márton 1940 végén visszament a kolozsvári egyetemre, helyét a Régészeti Intézet élén Paulovics István pécsi professzor, Savaria (Szombathely) feltárója vette át, aki a régóta üresedésben lévő Ókortörténeti Tanszék vezetője is lett. ²⁸⁴

Paulovics (1945-től Járdányi-Paulovics) István az Ókortörténeti Tanszék és a Régészeti Intézet mellett a művészettörténeti előadásokat is elvállalta szakelődőként, ez utóbbiban 1941 szeptembere és 1942 decembere között Baranyai Béla jogászprofesszor felesége, Dannenberg Hildegard volt a segítője, szintén szakelődői megbízással.

Járdányi-Paulovics általában 2 órában tartott előadást egy-egy művészettörténeti korszakról (*Görög-római szobrászat, Az európai építőstílusok kialakulása, A renaissance képzőművészete, A cinquecento művészete*, stb.), néha még egy kisebb témakörű

---

²⁸¹ BTK Jegyzőkönyvek 1936/37. tanév, XII. rendkívüli ülés, 1937. jún. 21. 146. pont. – Megerősítése: VKM 25090/1937. IV. sz., Roska Márton repatriálása (visszahonosítása): BM 62386/1937. III. sz.

²⁸² VKM 21557/1938. IV. sz.

²⁸³ VKM 25182/1938. IV. sz.

²⁸⁴ VKM 34861/1940. IV. sz.

kiskollégiumot (*Acquincum emlékei, Caludia Savaria, Germán-alakok Pannóniában*). Mindezekhez járult a *Régészeti és művészettörténeti gyakorlatok* c. foglalkozás.

Baranyainé 1-1 órában magyar és egyetemes művészettörténeti előadásokat tartott félévente (pl. 1942/43. II. félév: *Renaissance és barokk Magyarországon*, illetve *Ónémetalföldi és ónémet táblafestészet*).

Járdányi-Paulovics István az 1945-46-os tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja volt, elismert és megbecsült professzor. Vezetésével magas szintű tudományos munka folyt az intézet falai közt, gyakran jártak ki ásatásokra és többen doktoráltak is archeológiából (Betfia László, Dombay János, Mészáros Gyula László, Csikesz Ferenc, Fülep Ferenc).

Az 1940-es évek végi egyetemi nagy átszervezések részeként 1949 szeptemberében a Régészeti Intézetet, a Láng Nándor Múzeumot és az akkor már szünetelő klasszika-filológiai tanszékeket a minisztérium összevonta „Ókori Tudományok Intézete” néven, Járdányi-Paulovics igazgatósága alatt.

Formailag ekkor szűnt meg a különálló régészet, gyakorlatilag pedig Járdányi-Paulovics István professzor halálával, ami 1952. december 9-én következett be.

Magántanár csak 1947-ben került az intézethez, ekkor habilitálták Kádár Zoltánt, az Iparművészeti Iskola tanárát „Klasszikus és keresztény-római művészet” tárgykeréből. Mivel Kádárt elbocsátották munkahelyéről, Járdányi-Paulovics elérte, hogy 1948 májusában Kádár Zoltánt is szakelőadóvá válasszák²⁸⁵, valamint hogy 1948 szeptemberében intézeti tanárként beosszák a Régészeti Intézethez.²⁸⁶ Szűkebb szakterületéről, az eurázsiai állatszimbolika köréből tartott főleg előadásokat.

Általában a művészettörténethez számították Csenki Imre karnagyot is, akit 1947 júniusában zenei lektorra választottak²⁸⁷. Csenki egyrészt *Énekkari művelődés* c. kollégiumot hirdetett, másik óráján Bartók Béla munkásságával foglalkozott.

Néprajzi Intézet és előzményei²⁸⁸

²⁸⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1947/48. tanév, XII. rendes ülés, 1948. máj. 4. 131.g) pont.

²⁸⁶ VKM 195843/1948. VI. sz.

²⁸⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, XIV. rendes ülés, 1947. jún. 21. 160. pont. – Elfogadása: VKM 119589/1947. VI. sz.

²⁸⁸ A tanszék történetéről több munka is született: Barna Gábor: A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének története. 5-10.pp. In: Ujváry Zoltán – Dám László: A Néprajzi Tanszék harminc éve. (Folklór és Etnográfia 4.) Debrecen, 1979.; Dankó Imre: Néprajzi oktatás Debrecenben 1949 előtt. 125-134.pp. In: Ujváry Zoltán (szerk.): Eredmények és feladatok. A Gömör kutatás és a Debreceni Néprajzi Intézet. Gömör Néprajza XXX. Debrecen, 1991.; T. Bereczki Ibolya: A Néprajzi Tanszék negyven éve. 123-184.pp. In: Ujváry Zoltán (szerk.): Eredmények és feladatok...; Dankó Imre: Ötven év története. 36-58.pp. In: Ujváry Zoltán (szerk.): 50 éves a Néprajzi Tanszék – Jubileumi kötet. (Folklór és Etnográfia 100.) Debrecen, 1999. – Ebből is látszik, a néprajzi tanszék története sokkal feldolgozottabb, mint bármely másik tanszéké a Bölcsészettudományi Karon.

A Debreceni Egyetemen csak 1949 őszén létesült a Néprajzi Tanszék, ám előzményei a 30-as évekre nyúlnak vissza.

Néprajzi tárgyú tudományos munkák addig a földrajz és a magyar nyelvészet tárgykörén belül születtek, így nem véletlen, hogy ezeknek a tanszékeknek a vezetői (Milleker Rezső és Csúry Bálint) szorgalmazták leghamarabb néprajz létrehozását, az első javaslat 1936 február 6-án Milleker Rezső földrajzprofesszortól való.²⁸⁹

Komoly előrelépés volt a néprajz irányába, hogy sokszori próbálkozás után 1937 novemberében engedélyezte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Csúry Bálintnak a magyar nyelvészethez kapcsolódó Magyar Népnyelvkutató Intézet felállítását.²⁹⁰ Csúry vezetésével minden egyes diákja feldolgozta saját lakóhelyének tájnyelvi szókincsét.

Újabb lendületet kapott a néprajz ügye az Erdélyből menekülni kényszerült Roska Márton régészprofesszor Debrecenbe kerülésével, aki lelkesen támogatta néprajzi tanszék létrehozását és a rangos tudós, Visky Károly meghívását:

„Alig van nép, amelyik olyan mostohán bánt volna néprajzi kincseivel, mint a magyar és nincs nép a világon, amelyiknek olyannyira fontos volna e téren minden lehető megtenni, mint a magyar. – Hazánkban a néprajznak csak egy tanszéke van: a budapesti [a szegedi ekkor szünetelt]. Egy másodikra és egy harmadikra is égető szükség volna. A másodikat nekünk kell megkapnunk. Debrecen a megcsonkított ország tudományos hídfőjének kell kiépítenünk. Ebbe illenék bele a második néprajzi tanszék itten való felállítása. Erre most, átmeneti formában, mód és lehetőség kínálkozik. – Eltekintve ui. attól, hogy miniszterünk [gróf Teleki Pál] terveinek egyik sarkalatos pontja a néprajz felkarolása, a legkiválóbb szakemberink egyike, Visky Károly, ma hivatásának és nagy tudásának meg nem felelő beosztásban örli fel erejét [a közgyűjtemények országos főelőadója volt].”²⁹¹

Ekkor, 1938 szeptemberében nem talált megértésre a debreceni néprajz ügye a minisztériumban, mint ahogy Roska következő, 1940 áprilisi indítványa sem. A kolozsvári egyetem visszatérével pedig Kolozsvár kapta a néprajzi tanszéket és ide került Visky Károly is tanszékvezetőnek.²⁹²

A döntő változást az idézte elő, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1949 februárjában a Kolozsvárról eltávolított Gunda Béla néprajzprofesszort a debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karához osztotta be szolgálattételre, ám azt nem

²⁸⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1935/36. tanév, IX. rendkívüli ülés, 1936. febr. 6. 73. pont.

²⁹⁰ VKM 23908/1937. IV. sz.

²⁹¹ BTK Jegyzőkönyvek 1938/39. tanév, I. rendkívüli ülés, 1938. szept. 9. 5. pont. – Erről megjelent: Mudrák József: A Néprajzi Tanszék előzményei. Egyetemi Élet, 2002/03. 10. szám.

²⁹² Visky helyére került Kolozsvárra 1943-ban Gunda Béla.

tisztázta a miniszteri leirat, hogy Gunda melyik meglévő tanszékhez tartozik, hol hirdessen meg órákat.²⁹³ Mindesetre – a régi jól bevált módszerhez folyamodva – márc. 1-től szakelőadóként adta elő a néprajzot.

Gunda alig pár hét múlva, az áprilisi kari ülésen részletes előterjesztést nyújtott be néprajzi intézet szervezésére, csatolva a nagy gonddal és szakértelemmel kidolgozott részletes tervezetet is.²⁹⁴

A minisztérium a kar által pártolólag felterjesztett előterjesztést elfogadta és 1949 szeptemberében a Néprajzi Intézet létesítését engedélyezte és ennek élére Gunda Bélát nyilvános rendkívüli tanári rangban kinevezte.²⁹⁵

A megszűnt Népművelési Kutató Intézet anyaga is ide került Hankiss János jóvoltából. De a Néprajzi Intézet felfejlődése és kiteljesedése – ez már az 1949 utáni időszak történetéhez tartozik.

Földrajzi Intézet²⁹⁶

A debreceni egyetem megszervezésekor az alig 27 éves Milleker Rezsőt²⁹⁷, a budapesti egyetem Földrajzi Intézetének tanársegédét nevezték ki nyilvános rendkívüli tanári rangban a Földrajzi Intézet élére. Milleker vetette meg az intézet alapjait az I. világháború idején: bérelt állandó helyiségeket, ajándékozások és ügyes vásárlások révén gyarapította a könyvtárat és a felszerelést és még tanulmányi kirándulásokat is tudott szervezni hallgatói számára.

Nem annyira tudós vagy pedagógus, hanem kiváló szervező és népszerűsítő egyéniség volt jellemző Millekerre. Ő hozta létre a Magyar Földrajzi Társaság ma is kedvelt népszerűsítő folyóiratát, „Földgömb” címmel, Hankiss János franciaprofesszorral megszervezték a Nyári Egyetemet és kiadták a Debreceni Szemlét (Milleker vezette a természettudományi részleget). Milleker Rezső az 1932-ben az egyetem tanáraiból alakult Tisza István Tudományos Társaságban is fontos szerepet vitt, az ő kezdeményezésére

---

²⁹³ VKM 212777/1949. VI. sz. (kelt 1949. febr. 23-án). – Erről megjelent: Ujváry Zoltán: Gunda Béla kinevezése a debreceni egyetemre és a Néprajzi Intézet megalakulása. (Ethnica, 1999/1.) és ugyanez az “50 éves a Néprajzi Tanszék – Jubileumi kötet”-ben is (19-35.pp.).

²⁹⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1948/49. tanév, XVI. rendes ülés, 1949. ápr. 28. 276. pont és melléklete. – A tervezetet teljes egészében közli: Ujváry Zoltán: i. m. 21-25.pp.

²⁹⁵ Az intézet engedélyezése: VKM 16/1949. V. 1. sz. – Gunda kinevezése: VKM 218642/1949. V. 1. sz.

²⁹⁶ A tanszék történetéről megjelent: Szabó József: A debreceni egyetem Földrajzi Tanszékének működése 1914-től 1945-ig. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok VIII. Érd, 1990. 9-14.pp.

²⁹⁷ Róla megjelent: Haltenberger Mihály: In memoriam [Milleker Rezső]. Földrajzi Közlemények 76 (1948) 1-2.pp., Süli-Zakar István: Milleker Rezső professzor élete és debreceni munkássága (Közlemények a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből 200.) Debrecen, 1995. – Nagyon szűkszavúan ír róla Varga Zoltán (i. m. 244.p.).

szerveződött meg annak Honismertető Bizottsága, amely vezetésével fontos kutatómunkát végzett.

Az intenzív tudományszervező professzor már hamar, 1918 áprilisában megkapta a nyilvános rendes tanári rangot²⁹⁸, majd ötször választották meg a Bölcsészettudományi Kar dékánjává: először az 1921-22-es tanévre, majd tíz év múlva háromszor egymás után (1930-31, 1931-32, 1932-33), végül az 1941-42-es tanévre is.

Milleker szervezőképességét bizonyítja az is, hogy az egész bölcsészkaron először a Földrajzi Intézetben volt beosztott gimnáziumi tanár (1920-ban Simkó Gyula), beosztott könyvtárista (szintén 1920-ban Vranay Erzsébet), tanársegéd (1921-ben Pauer István) és gyakornok (1923-ban Berényi Dénes).

Milleker 3 órás főkéllégiuma gyakran *Általános földrajz* volt, máskor egy-egy nagyobb témakör (*Hegységek képződése és elmúlása, A szél munkája, A föld belső erői*, stb.). 2 órás mellékollégiuma ritkán a földtudományok egyéb témakör köré csoportosult (*Oceanográfia, A hó és a jég, A klíma*), de többnyire kontinensek illetve nagyobb területek földrajzi viszonyairól szóltak (*A keleti Alpok, A Földközi-tenger vidéke, Skandináv államok, India*).²⁹⁹ Földrajzi gyakorlatokat két csoportban tartott: *Kezdőknek* (I-II. évf.), *Haladóknak* (III-IV. évf.), eleinte 2-2, 1920-tól 4-4, végül 1932-től 8-8 órában.

A professzor munkáját a gyakorlatoknál nagyban segítették a gyakornokai, tanársegédei: a húszas-harmincas években a később magántanárokká, utóbb professzorokká váló Berényi Dénes és Mendöl Tibor, később pedig Betfia László, Kéry Menyhért és Giday Kálmán.

1928-ban szervezte meg Milleker a Földrajzi Intézetben belül a meteorológiai állomást, amelyből 1934 májusában alakult meg a Meteorológiai Intézet.³⁰⁰ Ennek igazgatója Milleker lett, de a tényleges munkát az akkor már jeles meteorológiai szakembernek számító Berényi Dénes irányította intézeti tanári státuszban.

1935 májusában került át a Földrajzi Intézethez az orvosi kar tulajdonában lévő csillagvizsgáló³⁰¹, amelyből 1943-ban alakult meg a Csillagvizsgáló Intézet, ugyancsak Milleker vezetésével. Nagyon rövid életű volt a világháború alatt szervezett Földrengésjelző és Kutató Intézet.³⁰²

---

²⁹⁸ VKM 62341/1918. IV. sz.

²⁹⁹ 1941-ben ilyen címmel is hirdetett politikai földrajzi előadást: *“Az új Európa”*.

³⁰⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1933/34. tanév, XIII. rendes ülés, 1934. máj. 28. 147. pont. – Engedélyezése: VKM 19401/1934. IV. sz.

³⁰¹ BTK Jegyzőkönyvek 1934/35. tanév, XIII. rendes ülés, 1935. máj. 28. 101.k) pont. – A csillagvizsgálót Wodetzky József professzor, az orvostudományi Fizikai Intézet igazgatója hozta létre.

³⁰² Süli-Zakar: i. m. 15-16.pp.

Bármely más szemináriumhoz és intézethez képest a Földrajzi Intézetben fontosabb szerepet töltöttek be a magántanárok, akik előadásaikkal nem csupán színesítették az oktatást, hanem Milleker professzor tudatosan vonta be őket a hallgatók képzésébe.

1923-ban Márton Béla kereskedelmi iskolai tanár szerzett magántanári képesítést „Gazdasági földrajz” tárgykörből, amelyet 1946-ban kibővítettek „Leíró földrajz”-ra.³⁰³ Mint a bölcsészkar egyik legszorgalmasabb magántanára, évtizedeken át előadásaival hozzájárult a földrajzhallgatók alaposabb képzéséhez. Érdemei elismerésül már 1933 szeptemberében megkapta a nyilvános rendkívüli tanári címet.³⁰⁴ Márton többnyire *Általános gazdasági (vagy forgalmi) földrajzot* tartott, illetve egyes kontinensek gazdasági földrajzáról külön is előadott.

Két év múlva, 1925-ben a jeles etnográfus, a Déri Múzeum igazgatója, Ecsedi István „A magyar föld- és néprajz” tárgykörből szerzett képesítést és 1936 májusi haláláig tartott előadásokat a történelmi Magyarország nagyobb tájegységeinek földrajzáról és néprajzáról.

1926-ban Hoffer András főgimnáziumi tanár habilitált „Az ősföldrajz” tárgykörből. A földtan első művelője volt a debreceni egyetemen, óráit eleinte a földrajzon, majd a hamarosan létesülő Ásvány-Földtani Intézetben tartotta.

Háromévi huzavona után, 1930-ban fejeződött be Leidenfrost Gyula budapesti főiskolai tanár habilitációja „Tengertan” tárgykörből. Óráit többnyire *Fejezetek a tengertanból* címmel hirdette meg.

Berényi Dénes tanársegéd 1933-ban szerezte meg magántanári jogosítványát „Meteorológia” tárgykörből. 1946 decemberében nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.³⁰⁵ Kollégiumának címe többnyire *Általános meteorológia* volt, de gyakran egy-egy részterülettel is külön foglalkozott (*Éghajlattan, Leíró klimatológia, Mikroklíma*).

A másik tanársegéd, Mendöl Tibor pedig 1937-ben habilitált „Emberföldrajz” témakörből, óráin a magyar városföldrajzzal, a népsűrűséggel és más demográfiai problémákkal foglalkozott. Nem sokáig tartott előadásokat Debrecenben, mert 1941 januárjában a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem újonnan létesült emberföldrajzi tanszékére nyilvános rendkívüli tanárrá nevezték ki.

Milleker professzor súlyosbodó betegsége és családi okok miatt 1943-ban Budapestre költözött és onnan járt Debrecenbe. A háború után már nem is tért vissza az egyetemre, Budapesten halt meg 1945 májusában máig tisztázatlan körülmények között.³⁰⁶

---

³⁰³ VKM 85766/1946. VI. sz.

³⁰⁴ VKM 22249/1933. IV. sz.

³⁰⁵ VKM 147830/1946. VI. sz.

³⁰⁶ „Egyesek azt beszélték, hogy az ostrom után internáló táborban halt éhen, mások arról beszéltek, hogy fosztogató ukrán katonák gyilkolták meg, ismét mások azt a hírt hozták, hogy felesége nyomdájának munkásaival

Már a német megszállás alatt is, majd a harcok elvonulása után is Berényi Dénes és Márton Béla vezették az intézetet és oktatták a hallgatókat, mígnem az 1945-46-os tanév kezdetén Kádár Lászlót³⁰⁷, az újvidéki Keleti Kereskedelmi Akadémia (Főiskola) volt tanárát nevezték ki a földrajz élére nyilvános rendkívüli tanári rangban.³⁰⁸

Kádár László Millekertől szépen berendezett, kész intézetet örökölt, így hamar megindulhatott a munka. Kádárt elég hamar, két év múlva 1947 júniusában a köztársasági elnök nyilvános rendes tanárrá nevezte ki³⁰⁹, majd az 1948-49-es tanévben a Bölcsészettudományi Kar prodékánja volt a rektorrrá választott Pukánszky Béla helyett. Dékán csak jóval később, az időközben megalakult Természettudományi Karon lett.

Kádár két főkéllégiumot tartott 2-2 órában *Általános földrajz. I. rész.* és *Általános földrajz. II. rész* címek alatt, az I. részben *A föld fizikája*, *A föld felszíne* és *Csillagászati földrajz* szerepelt, míg a II. részbe *Emberföldrajz*, *Biogeográfia*, *A glaciális erózió* tartozott. Néha tartott 1 órás kiskollégiumot is (*A futóhomok formái*, *A karsztjelenség*). *Földrajzi gyakorlatok* 2-2 órában kezdőknek (I. évf.) és haladóknak (II. évf.) szolt, a III-IV. évesek számára *Földrajzi szeminárium* lett meghirdetve. 1947 januárjától Kádár az érdeklődők számára heti 10 órás *Csillagászati gyakorlatok* foglalkozást is szervezett.

Egykori kereskedelmi akadémiai tanársegédét, Eördögh Béla gimnáziumi tanárt áthelyeztette Tatáról Debrecenbe, ahol be lett osztva az egyetem Földrajzi Intézetéhez. 1947 januárban Berényi Dénes meteorológia szakelőadó lett³¹⁰, majd 1948 májusában Márton Bélát leíró földrajz szakelőadóvá választották³¹¹, tovább szélesítve a földrajzoktatást.

Sikertelenül próbálkozott azonban Kádár 1948-ban csillagászati tanszék létrehozásával (erre a kolozsvári intézet költségvetési áthelyezésével lett volna mód) és arra Dezső Lóránt volt kolozsvári ny. rk. tanár kineveztetésével.

---

való civakodás közben érte a halál.” Süli-Zakar: i. m. 22.pp. és Lente Rudolfné Nemesi Ilona egykori hallgató közlése. – Ezzel szemben a rektor által kiküldött Nyireő István volt könyvtárigazgató jelentésében ezt írta: „Halálát súlyos betegség okozta, melyet f. hó április elején történt politikai őrizetbevétele után kapott, s ahonnan e miatt, mikor már nagyon komollyá vált, május 2-án haza engedték. Sajnos az otthoni gondos ápolás sem tudott segíteni a sok éhezés és gyötrelem okozta szervezeten.” (HBmL. XXVI. 1/b. 3.d. 1251/1944-45. RH.)

³⁰⁷ Róla megjelent: Borsy Zoltán: Kádár László egyetemi tanár, a Földrajzi Társaság társelnöke 70 éves. *Földrajzi Közlemények* 102 (1978) 201-209.pp., Balázs Melinda – Síró Judit: Kádár László. *Debreceni Szemle* 1988/2. 105-110.pp.

³⁰⁸ Kádárral egyszerre Berényi Dénes és Márton Béla magántanárok is pályáztak, a bizottság előadója (Szabó István történelemprofesszor) Mendöl Tibor volt debreceni magántanár, budapesti földrajzprofesszor véleményét kérte ki és azt elfogadva döntöttek Kádár javára.

³⁰⁹ VKM 96521/1947. VI. sz.

³¹⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, VI. rendkívüli ülés, 1947. jan. 8. 57. pont. – Megerősítése: VKM 71826/1947. VI. sz.

³¹¹ BTK Jegyzőkönyvek 1947/48. tanév, XII. rendes ülés, 1948. máj. 4. 131.g) pont. – Megerősítése: VKM 206316/1948. VI. sz.

1949 májusában a Természettudományi Kar felállításakor még a Földrajzi Intézet nem került át, két év múlva viszont odacsatolták, új viszonyokat teremtve ezzel.

Ásvány-földtani Intézet³¹²

1925. február 26-án jelentette be Milleker Rezső földrajzprofesszor a Bölcsészettudományi Kar tanácsülésén, hogy a természettudományi előadások kibővítése céljából közettani és földtani előadásokat kíván tartani. Rugonfalvi Kiss István és Szabó Dezső történelemprofesszorok ehhez kapcsolódva beadványt készítettek a minisztériumhoz:

„A földtan és közettan egyetemünkön két szempontból lenne fontos: ma is érezhető hiányt töltene be a megkezdett természettudományi előadások kiegészítéseképpen és mint a földrajz és történelem segédtudománya.

A földtan és közettan alapvető ismereteket nyújt a természettudomány csaknem minden ágának; önálló szempontból való előadása oly evidensen fontos, hogy felesleges erről bővebben beszélni.”³¹³

A felsoroltakon kívül az a szempont játszott szerepet, hogy a földrajz, természetrajz (biológia) és vegyész (kémia) szakos hallgatóknak feltétlenül szükségük van ásvány-földtani ismeretekre.

A Vallas- és Közoktatásügyi Minisztérium pozitív válasza után 1925 szeptemberében meg is választották Milleker professzort ásvány-közet és földtan szakelőadóvá.³¹⁴ Milleker 1926 novemberében lemondott a szakelőadóságról, maga helyett frissen habilitált magántanárát, a téma szakértőjét, Hoffer Andrászt ajánlva, akit meg is választottak.³¹⁵ Mint szakelőadók Milleker, majd Hoffer Általános ásványtant és földtant tartottak, gyakorlatokkal.

Hoffer András³¹⁶ sokoldalú tudós és tanárként középiskolai tanársága mellett többször is vezette az ásvány-földtani oktatást rendszeres magántanári előadásain kívül. Magántanárként a közetalkotó ásványokról, a kristályos palákról, a vulkánosságról tartott

---

³¹² Az intézet történetéről (pontosabban közetgyűjteményéről) megjelent: Székyné Fux Vilma – Kozák Miklós: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Ásvány- és földtani Tanszékének gyűjteményei. 219-228.pp. In.: Kecskeméti Tibor – Papp Gábor (szerk.): Földünk hazai kincsesházai – Tanulmányok a magyar földtudományi gyűjtemények történetéről (Studia naturalia 4.) Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, 1994.

³¹³ BTK Jegyzőkönyvek 1924/25. tanév, X. rendes ülés, 1925. febr. 26. 67. pont.

³¹⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1925/26. tanév, I. rendkívüli ülés, 1925. szept. 7. 7. pont. – Megerősítése: VKM 73092/1925. IV. sz.

³¹⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1926/27. tanév, VI. rendes ülés, 41. pont. – Hoffer megerősítése: VKM 91271/1926. IV. sz.

³¹⁶ Róla megjelent: Székyné Fux Vilma: Harminc éve hunyt el Hoffer András. Földtani Tudománytörténeti Évkönyvek, 1978. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 246.p.

előadásokat, illetve még egyik kedvelt témaköréből, a Tokaji-hegység geológiájáról. Sokéves munkássága jutalmául 1937 decemberében nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.³¹⁷

1929 szeptemberében történt a természettudományi tanszékek, köztük az Ásványföldtani Intézet alapítása és arra telegdi Róth Károlynak, a Magyar Földtani Intézet munkatársának kinevezése nyilvános rendkívüli tanárként.³¹⁸ (A budapesti tanszékszervező bizottság egyformán ajánlotta Hoffert és telegdi Róthot, a minisztérium az utóbbit választotta.³¹⁹)

Telegdi Róth Károly³²⁰ személyében egy már nemzetközileg is elismert szakember került Debrecenbe; nem véletlen, hogy 1931-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, 1933 júniusában pedig nyilvános rendes tanárrá nevezték ki.³²¹ Az ő nevéhez fűződik az intézet felszerelése és kiváló tanítványok (ifj. Noszky Jenő, Ormós Erzsébet) kinevelése.

A tantárgyakat illetően *Kristálytant gyakorlatokkal* (I. éveseknek), *Általános és rendszeres ásványtant gyakorlatokkal* (az előbbi I-II. éveseknek, az utóbbit III-IV. éveseknek), *Kőzettant gyakorlatokkal* (III-IV. éveseknek) és *Általános, illetve történeti földtant gyakorlatokkal* (III-IV. éveseknek) tartott. A tudományos munkára, doktorálásra készülőknél *Haladottak foglalkozása* című heti 15 órás foglalkozást jelölt ki.

1936 májusában a következő tanévre megválasztották telegdi Róth Károlyt a Bölcsészettudományi Kar dékánjává, de ezt nem fogadta el és egyúttal bejelentette, hogy az iparügyi minisztérium meghívta őt a bányászati osztály vezetésére. Júniusban nevezték ki a minisztériumba, Szabó Dezső professzor javaslatára pedig a bölcsészkar a címzetes nyilvános rendes tanári rangot eszközölte ki a számára a minisztériumtól.³²²

Helyette ismét Hoffer András lett a vezető előadó helyettesi minőségben, az intézet igazgatói teendőit Hankó Béla professzor, az Állattani Intézet vezetője látta el. Megalakult a tanszék újbóli betöltésére is a bizottság (berei Soó Rezső dékán, Milleker Rezső és Hankó Béla professzorok), amelynek előadója, Hankó Béla 1937 májusában terjesztette elő javaslatát, amelyet a kar egyöntetűen elfogadott. Eszerint első helyen és kizárólag Hoffer

³¹⁷ VKM 29873/1937. IV. sz.

³¹⁸ VKM 410-11-1149/1929. IV. sz.

³¹⁹ A debreceni természettudományi tanszékek betöltését budapesti bizottság végezte, Debrecenben ugyanis nem voltak megfelelő szakemberek. A harmadik jelölt vitéz Lengyel Endre volt.

³²⁰ Róla megjelent: Horusitzky Ferenc: Telegdi Róth Károly emlékezete. Földtani Közlemények 87(1957) 247-253.pp. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 246-247.pp. – Megjegyzendő, hogy a korszakban nevét "telegdi Róth"-nak írták (Debrecenben mindig így szerepel nemesi előnévként, mint pl. berei Soó Rezső professzor), utóbb a szakkönyvek és lexikonok "Telegdi Róth" formában a T betűnél hozzák.

³²¹ VKM 19555/1933. IV. sz.

³²² Iparügyi minisztériumi kinevezése: VKM 23401/1936. IV. sz. – C. ny. r. tanári kitüntetés: VKM 25470/1936. IV. sz. (ő volt az első ilyen kitüntetett a debreceni Tisza István Tudományegyetemen).

Andrást jelölték tanszékvezetőnek, másodsorban vitéz Lengyel Endre szegedi magántanárt és Szádeczky-Kardoss Elemér soproni bányamérnöki főiskolai adjunktust.³²³

Nagy meglepetésként a várakozások ellenére nem Hoffert, hanem Ferenczi István m. kir. főgeológust, a szegedi egyetem magántanárát nevezték ki nyilvános rendkívüli tanári rangban.³²⁴

Ferenczi István³²⁵ nagy lendülettel fogott az intézet felszereléséhez és a debreceni Ásvány-földtani Intézet országos viszonylatban kiemelkedővé tételéhez: 1938 márciusából maradt fenn egy beszámolója, hogy kinevezése óta (alig hat hónap alatt!) milyen ajándékokat kapott intézete:

„Dr. Kutassy Endre c. ny. rk. tanár 36 fajta budai és bakonyi értékes triász kövületanyagot 258 példányban,

MNM Ásvány- és Őslénytani Osztálya paleozoos és mezozoos kövületanyagot 165 példányban,

Dr. Cholnoky Jenő prof. a Balaton Tudományos Tanulmányozásának Eredményei c. sorozatot,

Dr. Szalai Tibor múzeumi őr 22 darabból álló paleogeográfiai térképsorozatot”

ajándékozott.³²⁶

Ugyanazokat az előadásokat és gyakorlatokat tartotta, mint telegdi Róth, továbbá még *Ásványfizikai és ásványkémiai gyakorlatokat*, valamint *Földtani kirándulások* is szerepelt a tanrendekben.

Ferenczi professzor elérte azt is, hogy magántanárát, Vigh Gyula főgeológust 1939 áprilisában őslénytani szakelőadóvá választották³²⁷, így ezután lehetett doktorálni ebből a tárgyból is. Az intézet kutatási lehetőségeit fokozta azzal, hogy 1939 júniusában Mazalán Pál budapesti mélyfúrás vállalkozótól kapott „hosszú kölcsönidőre” egy fúrófelszerelést, majd 1940 áprilisában a Magyar Optikai Művek Rt. ajándékozott egy legújabb gyártmányú 35 D-típusú szintező műszert tartozékokkal, műszertokkal és állvánnyal.

---

³²³ BTK Jegyzőkönyvek 1936/37. tanév, IX. rendes ülés, 1937. máj. 3. 100. pont és melléklete. – Pályáztak még: Ferenczi István m. kir. főgeológus, Koch Sándor magyar nemzeti múzeumi őr, Kutassy Endre budapesti egyetemi adjunktus, Papp Ferenc műegyetemi adjunktus, Reichert Róbert budapesti egyetemi adjunktus és Tokody László gimnáziumi tanár, mind budapesti egyetemi magántanárok (kivéve Ferenczit, aki a szegedi egyetemen).

³²⁴ VKM 24468/1937. IV. sz.

³²⁵ Róla megjelent: Urbancsik János: Dr. Ferenczi István emlékezete. Földtani Közlemények 116(1986) 75-78.pp. – Varga Zoltán csak megemlíti a nevét, de a többi professzortól eltérően nem ír a tudományos munkásságáról (i. m. 246.p.)!

³²⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1937/38. tanév, X. rendes ülés, 1938. márc. 4. 104.b) pont.

³²⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1938/39. tanév, IX. rendes ülés, 1939. ápr. 18. 128. pont.

Ugyanekkor azt sem szabad elfeledni, hogy Ferenczi tanítványai voltak a XX. század második fele magyar geológiájának olyan jelentős személyiségei, mint Balogh Kálmán vagy Fux Vilma.

1940 októberében Ferenczit áthelyezték a szegedi egyetem földtani tanszékére³²⁸, de december végéig szakelőadóként vezette debreceni intézetét. Mivel a debreceni természettudományi tanszékek nem töltettek be a kolozsvári egyetem ellátásának érdekében, 1941 januárjában ismét Hoffer Andrást választották meg szakelőadónak³²⁹ és ez a helyzet maradt meg a háború végéig.

1945-ben politikai okokból Hoffer nem térhetett vissza az Ásvány-földtani Intézet élére, hanem a Debrecenben végzett és a helybeli gimnáziumban tanító Kovács Lajost³³⁰, a szegedi egyetem magántanárát hívták meg szakelőadónak. Kovács az I. éveseknek *Kristálytant*, a II. éveseknek *Általános ásványtant*, a III-IV. éveseknek *Általános és történeti földtant* és *Kőzettant* tartott, természetesen mindegyikhez a hozzátartozó gyakorlatokkal.

A minisztérium csak 1948 februárjában járult hozzá a tanszék visszaállításához.³³¹ Pukánszky Béla dékánból, Kádár László, Soó Rezső, Hankó Béla és Tankó Béla professzorokból bizottság alakult, amely 1948 júliusára készítette el jelentését (előadó Kádár László földrajzprofesszor): első helyen Sztrókey Kálmán budapesti magántanárt, a Pázmány Péter Tudományegyetem Ásvány-kőzettani Intézetének intézeti tanárát, a második helyen Földvári Aladár budapesti magántanárt, főgeológust, a Földtani Intézet munkatársát jelölték, míg Kovács Lajos a harmadik helyre került.³³²

Azonban a tanszék betöltetése Földvári Aladárral 1949-ben már csak az időközben megalakult Természettudományi Karon belül valósult meg.

Nemcsak a professzorok, az intézet magántanárai is koruk legjobb szakemberei közé tartoztak:

1930-ban habilitált Dudichné Vendl Mária, a Magyar Nemzeti Múzeum öre „Kristálytan” tárgykörből. 1945-ös haláláig tartott nagy érdeklődéssel fogadott kristálytani órákat *Válogatott fejezetek a kristálytan köréből* vagy *Kristálymérés, számítás és szerkesztés*

---

³²⁸ VKM 34862/1940. IV. sz.

³²⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1940/41. tanév, VII. rendes ülés, 1941. jan. 28. 47.r) pont. – Megerősítése: VKM 3457/1940. IV. sz.

³³⁰ Róla megjelent: Némedi Varga István: Kovács Lajos emlékezete. Földtani Közlemények 109 (1979) 340-348.pp. – Kovács Lajos 1931-ben doktorált földtan főtárgyból telegdi Róth Károlynál, majd a debreceni főgimnázium tanára volt. Azért habilitált Szegeden, mert Debrecenben nem lehetett a tanszék betöltetlensége miatt (Hoffer csak szakelőadó!).

³³¹ VKM 192857/1948. VI. sz. (kelt 1948. febr. 25-én).

³³² BTK Jegyzőkönyvek 1947/48. tanév, XV. rendes ülés, 1948. úl. 7. 171. pont és melléklete. – Pályáztak még: Bogsch László budapesti magántanár, a PPTE Őslénytani Intézetének intézeti tanára és Kertai György szegedi magántanár, MAORT-olajgeológus.

címmel. Ő volt az első női magántanár Magyarországon.³³³ 1941 áprilisában nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.³³⁴

A következő évben, 1931-ben szerzett magántanári képesítést Arany Sándor, a debreceni vegykísérleti állomás talajtani laboratóriumának vezetője „Talajtan” tárgykörből. Órái többnyire *Válogatott fejezetek a talajtanból* vagy *Általános talajtan* címmel kerültek meghirdetésre. 1941 áprilisában Dudichné Vendl Máriával egyszerre kapott nyilvános rendkívüli tanári címet.³³⁵

1936-ban Vigh Gyula m. kir. főgeológus habilitált „A mezozoikum ős-állatvilága és rétegtana” tárgykörből. 1939 áprilisában tárgykörét kiterjesztették „Őslénytan” témakörre is³³⁶, így lehetett 1939-1944 között őslénytan szakelőadó. 2 órás *Általános és rendszeres őslénytan* előadást tartott 1 órás *Őslénytani gyakorlatokkal*.

Szalai Tibor, az Országos Magyar Természettudományi Múzeum őre 1938-ban habilitált „Földszerkezettan (tektonika)” tárgykörből. Minden félévben *Földszerkezettan* címmel hirdette meg előadását.

1947-ban még történt egy áthabilitálás: Kovács Lajos szakelőadó 1944-ben Szegeden megszerzett „A földtörténet középkora (mezozoikum)” tárgykörből képesítését fogadta el a debreceni egyetem.

Állattani Intézet³³⁷

A természettudományi tanszékek létesítésének legfőbb támogatója, Milleker Rezső földrajzprofesszor tett először javaslatot 1925 októberében állattani és növényntani előadások szervezésére, Szilády Zoltán szegedi magántanárt jelölve:

„Jelenleg a természetrajz két rokon tárgyát, a földrajzot és a vegytant már tanítják egyetemünkön. Ez iskolaévben a természetrajz tárgykörének a felét, az ásvány- és kőzettant, továbbá a geológiát előadjuk [...] sürgős szükség van az állat- és növényntan előadására. A debreceni különben az egyetlen egyetem Magyarországon, ahol a két tárgyat nem adják még elő [...] ne maradjunk az ország egyetlen csonka egyeteme és hallgatóinkat ne veszítsük el.”³³⁸

³³³ Ladányi Andor: A gazdasági válságtól... 108.p.

³³⁴ VKM 37910/1941. IV. sz.

³³⁵ VKM 37910/1941. IV. sz.

³³⁶ VKM 28528/1939. IV. sz.

³³⁷ Ez a fejezet megjelent: Mudrák József: Az Állattani és Növényntani Intézet a Bölcsészettudományi Karon (1929-1949). In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2006. 8-13.pp.

³³⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1925/26. tanév, III. rendes ülés, 1925. okt. 29. 30. pont.

Javaslatára meg is választották Szilády Zoltánt³³⁹ állattan (és szükségből növénytan) szakelőadónak.³⁴⁰ Szilády érdeme legfőképpen abban áll, hogy tulajdonképpen a semmiből hozott létre Debrecenben biológiaoktatást.³⁴¹

Szilády 1929 júniusáig volt szakelőadó, amikor is létrehozták az Állattani Intézetet és a budapesti tanszékszervező bizottság javaslatára jún. 28-án nemes Hankó Bélát, a tihanyi Biológiai Intézet igazgatóját nevezték ki nyilvános rendkívüli tanári rangban.³⁴²

Hankó Béla³⁴³ építette ki az intézetet egy évtizedes itteni munkássága alatt. 1933 július 9-én nyilvános rendes tanár lett³⁴⁴, majd az 1935-36-os tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja.

Hankó általában félévente *Általános állattant* és *Állatszövettant* tartott I-II. éveseknek, *Állatrendszertant* és *Állatélettant* III-IV. éveseknek, az élettanhoz és a szövettanhoz 4 órás gyakorlat is tartozott (a szövettani gyakorlatok gyakran „*bonctani gyakorlatok*” címen lettek meghirdetve). A tudományos munkára, doktorálásra készülőknek *Haladottak foglalkozása* című heti 15 órás foglalkozást jelölt ki.

Szépen gyarapodott az intézet felszerelése is különféle ajándékozások révén: „*Csiky Ernő, a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárának igazgatója, kérésre megajándékozta az Állattani Intézetet az Annales Muz. Nat. Hist. Hung. teljes sorozatával, továbbá egy 8 darabból álló rovargyűjteménnyel, melyeknek minimum 500 P az értéke*” (1932 március), „*Dr. Entz Géza, az MNM állattárának igazgatója kérésre intézetemnek ajándékozta a cc. 300 P értékű szakkönyvtárat, amely a néhai Dr. Zilahi Kiss Endre entomologusé volt*” (1933 december), „*Dr. Pongrácz Sándor [debreceni] magántanár [a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárának igazgatója] az állattani intézet gyűjteményét 17 db. embriológiai borszesz készítmény üvegestül, 4 db. emberi koponya, 1 db. barlangi medve koponya és 1 db. ujszülött emberi csecsemőcsontváz adományozásával mintegy 450 P értékkel gazdagította*” (1936 december), stb.³⁴⁵

³³⁹ Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 248.p. – Szilády zoológus volt elsősorban, a növénytant csak szükségből vállalta, mielőtt akadt alkalmasabb jelölt (Greguss Pál és Paál Árpád), 1927 szeptemberében le is mondott erről a megbízatról.

³⁴⁰ A minisztérium nehezen fogadta el: VKM 86145/1925. IV. sz. (elutasítás), majd VKM 94365/1925. IV. sz. (megerősítés).

³⁴¹ Erről megjelent: Mudrák József: A debreceni biológiaoktatás megalapozója: Szilády Zoltán. (Egyetemi Élet, 2001/02. 16. szám).

³⁴² VKM 410-11-1149/1929. IV. sz.

³⁴³ Róla megjelent: Szabó István: Hankó Béla emlékezete. Állattani Közlemények 57 (1970) 3-10.pp.; Matolcsi János: Hankó Béla. Magyar Agrártörténeti Életrajzok I. Budapest, 1987. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 248-249.pp.

³⁴⁴ VKM 19551/1933. IV. sz.

³⁴⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1931/32. tanév, XI. rendes ülés, 1932. márc. 17. 78.h) pont; 1933/34. tanév, VI. rendes ülés, 1933. dec. 22. 60. pont; 1936/37. tanév, V. rendes ülés, 1936. dec. 7. 39.e) pont.

Mivel az állattan professzorának hatalmas anyagot kellett átfognia, szükséges volt gyakornokok, tanársegédek alkalmazása, főleg a gyakorlatok tartására. *„Intézetemben pl. nemcsak általános állattan, bonctan, összehasonlító szervtan, szövettan, ökológia és állatrendszertan, hanem állatélettani előadások is folynak, amelyeket magam tartok.”* – nyilatkozta 1932 novemberében, díjas tanársegédi állás megszervezését kérve.³⁴⁶ Ez a sokirányú oktatói munka megkövetelte tanársegéd, illetve több gyakornok alkalmazását, akik közül többen később neves szakemberek lettek (Zilahi Sebess Géza, örösi Pál Zoltán, Sátori József, vitéz Nagy Barnabás, stb.).

Az Állattani Intézet órákinálatát kiegészítették a magántanárok órái:

Elsőként 1931-ben Pongrácz Sándor, a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) Állattárának tisztviselője (1935-től igazgatója) „Származástan” tárgykörből habilitált és 1945-ös haláláig tartott órákat összehasonlító fejlődéstan témakörben. 1937. nov. 17-én nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.³⁴⁷

1933-ban örösi Pál Zoltán, az Állattani Intézet tanársegéde, a későbbi neves méhszakértő „A rovarok biológiája” tárgykörből szerzett képesítést. Órái többnyire a rovarok anatómiájáról szóltak.

A következő évben két habilitáció is történt: az egyik Wagner Jánosé, az MNM Állattárának gyakornokáé „A puhatestű állatok természetrajza”, a másik Balogh Béláé, a szolnoki Verseygy Ferenc Gimnázium tanáráé „Antropologia” tárgykörből. Wagner többnyire Magyarország csiga- és kagylófajairól tartott órákat, Balogh a Föld és különösen a magyarság antropológiáját elemezte, valamint az emberi test külső alaktanáról adott elő.

1941-re fejeződött be Pell Máriának, a budapesti Gizella királyné leánygimnázium tanárnőjének még 1938-ban elkezdődött habilitációja „A tenger zooplanktonja” tárgykörből. Fő témaköre a vízi élettér ökológiája volt, de a szivacsokról és a planktonról is rendszeresen hirdetett előadásokat.

A második bécsi döntés értelmében visszakerült Észak-Erdéllyel magyar fennhatóság alá került a kolozsvári egyetem is, amelynek állatrendszertani tanszékére helyezték át Hankó Bélát 1940. október 19-én.³⁴⁸ Már október elején tudott dolog volt ez, így átmenetileg állattan szakelőadóvá választották Debrecenben okt. 8-án³⁴⁹, amelyről dec. 3-án mondott le.

---

³⁴⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1932/33. tanév, IV. rendes ülés, 1932. nov. 5. 34. pont.

³⁴⁷ VKM 29056/1937. IV. sz.

³⁴⁸ VKM 34859/1940. IV. sz.

³⁴⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1940/41. tanév, III. rendkívüli ülés, 1940. okt. 8. 10. pont.

Javaslatára 1941 januárjában Csukás Zoltán³⁵⁰ magántanárt, a pallagi mezőgazdasági akadémia tanárát és Sántori Józsefet, Hankó volt tanársegédét választották meg állattan szakelőadónak.³⁵¹

1941 májusában Csukás Zoltán lett az Állattani Intézet igazgatója, a helyettese pedig Sántori.³⁵² Azonban Sántori helyettesi megbízása csak 1942 februárjáig tartott, ekkor a kari ülésen Csukás panasza nyomán („Sántori József mégis olyan módon viselkedik, mintha ő volna az állattani intézet igazgatója”) megvonták a mandátumát.³⁵³ Csukás Zoltán 1944-ig viselte a szakelőadói és megbízott igazgatói tiszteletet.

Csukás *Általános állattant (Anatómia – Ökológia)* és *Állatélettant* tartott, Sántori pedig *Állatrendszertant* és *Állatszövettant*, valamint *Állatföldrajzot* is. Sántori leváltása után Csukás vette át annak óráit is. 1943-ban bukkan fel először a *Fejlődéstan* külön előadásként.

A természettudományi oktatás nagy pártfogója, Milleker Rezső földrajzprofesszor javaslata nyomán Balogh Béla magántanárt 1941 decemberében embertani szakelőadóvá választották.³⁵⁴ Ugyanis Szegeden, Kolozsvárott és Budapesten is volt már tanszéke az antropológiának, így habár teljes értékű tanszékkal nem is, szakelőadói szinten meg tudták oldani Debrecenben az antropológiai oktatást, mégpedig olyan régi szakemberrel, mint Balogh Béla. 1946. nov. 11-én nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki.³⁵⁵

Két-két órás főkéllégiumában *Örökléstant* és *Antropológiát* adott elő, utóbbit két órás gyakorlattal. Szerepelt még a negyvenes évek első felében az akkori korszellemnek megfelelően „*Eugenika. Különös tekintettel a magyarságra.*” c. kéllégium is.

A II. világháború után ismét Sántori József tanársegéd vezette szakelőadóként a tanszéket, majd a Bölcsészettudományi Kar meghívta Kolozsvárról Hankó Bélát, akit a minisztérium 1946 decemberében szolgálattételre ide is rendelt.³⁵⁶ Jogilag felemás helyzetet teremtett, hogy Hankó a debreceni egyetemi Állattani Intézetet nem kinevezett professzorként, hanem beosztott kolozsvári nyilvános rendes tanárként vezette. Így elvileg nem lehetett (volna) tagja a Kari Tanácsnak és a professzorsággal járó más jogokat sem

---

³⁵⁰ Róla megjelent: Mócsy János: Csukás Zoltán. Magyar Tudomány, 2 (1957) 417-418.pp.; Fülöp Mária Éva: Csukás Zoltán. Magyar Agrártörténeti Életrajzok I. Budapest, 1987. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 249.p.

³⁵¹ BTK Jegyzőkönyvek 1940/41. tanév, VII. rendes ülés, 1941. jan. 28. 47.r) pont. – Megerősítése: VKM 3457/1941. IV. sz.

³⁵² BTK Jegyzőkönyvek 1940/41. tanév, XVI. rendes ülés, 1941. máj. 28. 126.p) pont.

³⁵³ BTK Jegyzőkönyvek 1941/42. tanév, VI. rendes ülés, 1942. febr. 11. 107.m) pont.

³⁵⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1941/42. tanév, IV. rendes ülés, 1942. febr. 11. 89. pont. – Megerősítése: VKM 84367/1942. IV. sz.

³⁵⁵ VKM 135388/1946. VI. sz.

³⁵⁶ VKM 136361/1946. VI. sz.

bírhatta volna. Ennek a helyzetnek 1948 júniusában lett vége, amikor Hankó megkapta professzori kinevezését.³⁵⁷

Ebből az időszakból is tudunk ajándékozásról, illetve beszerzésről: a minisztérium 1947 szeptemberében megengedte, hogy Hankó professzor intézete számára átvegye „*a sárospataki várkastély kitömött exotikus emlős állat fejeit*”.³⁵⁸

Balogh Béla a világháború után is folytatta az antropológiai oktatást szakelőadóként egészen 1947 decemberében bekövetkezett haláláig (1945 augusztusában a Bölcsészettudományi Kar kérte az embertani tanszék felállítását és arra Balogh nyilvános rendkívüli tanárként való meghívását, de nem valósult meg³⁵⁹). Az 1947/48-as tanév második felében Hankó Béla és Soó Rezső növénytan professzor együtt látta el az antropológia szakelőadóságot, majd 1948 májusában Malán Mihály volt kolozsvári nyilvános rendes tanárt bízták meg ezzel³⁶⁰, aki később az antropológia professzora is lett az ötvenes években itt.

A negyvenes évek második felében is több habilitáció történt:

1948-ban Homonnay Nándor volt kolozsvári magántanár, a vácrátóti vadkísérleti állomás igazgatója „A madarak állatföldrajza különös tekintettel a hazai viszonyokra” tárgykörből, Horváth János volt kolozsvári magántanár, a tihanyi Biológiai Kutatóintézet adjunktusa „A talaj véglények alak- és élettana” tárgykörből és Szemes Gábor, a Természettudományi Múzeumhoz berendelt tanárképzőintézet tanár „Az algák rendszertana és ökológiája” tárgykörből szerzett magántanári képesítést. 1949-ban Nagy Jenő nyugalmazott gimnáziumi tanár „Állatföldrajz” tárgykörből nyert képesítést (ő már 1927-ben is beadta kérelmét, de akkor elsikkadt az ügy).

A magántanárok közül örösi Pál Zoltánnak és Wagner Jánosnak 1947 áprilisában a kari tanácsülés megszavazta a nyilvános rendkívüli tanári címet, de nem érkezett erre minisztériumi válasz.³⁶¹

A Természettudományi Kar 1949 májusi megalakulásával az állattan is átkerült a bölcsészkarra, így a további fejlődés már annak történetéhez tartozik.

---

³⁵⁷ VKM 197357/1948. VI. sz.

³⁵⁸ VKM 121318/1947. VI. sz. (HBmL. XXVI. 1/b. 14.d. 73/1947-48. RH.)

³⁵⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1944/45. tanév, XIV. rendkívüli ülés, 1945. aug. 8. 99. pont. (HBmL. XXVI. 3/b. 1.d. 622/1944-45. BTK.) – Az előadó Hankiss János franciaprofesszor szerint a természettudományi tanszékek alapításakor “rosszul értelmezett takarékoság” miatt nem lett szervezve a növénytan és az állattan mellé embertan is.

³⁶⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1947/48. tanév, XII. rendes ülés, 1948. máj. 4. 131.g) pont.

³⁶¹ BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, X. rendes ülés, 1947. ápr. 26. 95. és 96. pont.

Növénytani Intézet³⁶²

A természettudományi tanszékek létesítésének legfőbb támogatója, Milleker Rezső földrajzprofesszor tett először javaslatot 1925 októberében állattani és növénytani előadások szervezésére, Szilády Zoltán szegedi magántanárt jelölve:

„Jelenleg a természetrajz két rokon tárgyát, a földrajzot és a vegytant már tanítják egyetemünkön. Ez iskolaévben a természetrajz tárgykörének a felét, az ásvány- és kőzettant, továbbá a geológiát előadjuk [...] sürgős szükség van az állat- és növénytan előadására. A debreceni különben az egyetlen egyetem Magyarországon, ahol a két tárgyat nem adják még elő [...] ne maradjunk az ország egyetlen csonka egyeteme és hallgatóinkat ne veszítsük el.”³⁶³

Javaslatára meg is választották Szilády Zoltánt³⁶⁴ állattan (és szükségből növénytan) szakelőadónak.³⁶⁵ Szilády zoológus volt elsősorban, a növénytant csak szükségből vállalta. Érdeme legfőképpen abban áll, hogy tulajdonképpen a semmiből hozott létre Debrecenben biológiaoktatást.³⁶⁶

Szilády 1927 szeptemberében lemondott a növénytani szakelőadóságról és október elején Greguss Pál³⁶⁷ szegedi főiskolai tanárt és egyetemi magántanárt választották meg helyette.³⁶⁸

1929 szeptemberének elején megtörtént a régóta kért természettudományi tanszékek (állattan, ásvány-földtan, matematika) létrehozása és betöltése, csak a növénytanié húzódott még el. Így Gregusst a szakelőadás mellett megbízták a tanszék helyettesítésével³⁶⁹ és bizottság alakult a növénytan betöltésére (Hankiss János dékán, telegdi Róth Károly, Dávid Lajos, Hankó Béla, Milleker Rezső, Bodnár János, Wodetzky és Verzár Frigyes professzorok). A bizottság előadója, Hankó Béla állattanprofesszor javaslatára első helyen az idős botanikus Scherffel Aladárt, a tihanyi Biológiai Kutatóintézet könyvtárosát és Greguss

---

³⁶² Az intézet első évtizedéről Soó Rezső professzor készített alapos beszámolót: Dr. b. Soó Rezső: A debreceni Egyetemi Növénytani Intézet és Botanikus Kert tíz éve 1929-1939. Debrecen, 1940. és Dr. b. Soó Rezső: A debreceni Egyetemi Növénytani Intézet és Botanikus Kert 1940-ben. Debrecen, 1941. (az utóbbi csak 3 lap!) – Ez a fejezet megjelent: lásd a 327. l. l. jegyzetét!

³⁶³ BTK Jegyzőkönyvek 1925/26. tanév, III. rendes ülés, 1925. okt. 29. 30. pont.

³⁶⁴ Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 248. p.

³⁶⁵ A minisztérium nehezen fogadta el: VKM 86145/1925. IV. sz. (elutasítás), majd VKM 94365/1925. IV. sz. (megerősítés).

³⁶⁶ Erről megjelent: Mudrák József: A debreceni biológiaoktatás megalapozója: Szilády Zoltán. (Egyetemi Élet, 2001/02. 16. szám).

³⁶⁷ Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 250. p.

³⁶⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1927/28. tanév, IV. rendkívüli ülés, 1927. okt. 5. 37. pont. – Megerősítése: VKM 77425/1927. IV. sz. – Eredetileg Rapaics Raymundot akarták meghívni növénytani szakelőadónak, de ő nem vállalta. A két jelentkező (Greguss Pál és Paál Árpád) között a szavazás 6:3 arányban Gregussnak kedvezett.

³⁶⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1929/30. tanév, I. rendkívüli ülés, 1929. szept. 4. 2. pont. – Megerősítése: VKM 410-1-342/1929. IV. sz.

Pált jelölték, a második helyre a fiatal berei Soó Rezsőt szintén a tihanyi intézetből, végül a harmadik helyen Boros Ádámot, a Gyógynövény Kísérleti Állomás adjunktusát.³⁷⁰

Sokak nagy meglepetésére a második helyen jelölt, növényföldrajzi és cönológiai (növénytársulástani) munkáiról már ismert, mindössze huszonhat éves berei Soó Rezsőt nevezte ki a kormányzó 1929 december 21-én nyilvános rendkívüli tanárrá.³⁷¹

Soó Rezső³⁷² nevéhez fűződik a Növénytani Intézet létrehozása és felfejlesztése, nemzetközi hírnevének megalapozása. Soó 1935 július 6-án nyilvános rendes tanár lett³⁷³, majd az 1936/37-es tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja, a következő tanévben prodeánja. Nagy hangsúlyt fektetett tanítványai nevelésére is, akik tudományos kutatásaiban fontos segítőtársai voltak (Zólyomi Bálint, Máthé Imre, Hargitai Zoltán, Ujvárosi Miklós, Ubrizsy Gábor, Felföldy Lajos, stb.).

Előadásait tekintve általában I. éveseknek *Általános növénytant*, II-IV. éveseknek *Növényrendszertant*, *Növényélettant* és *Növényföldrajzot* tartott, a rendszertanhoz 3 órás gyakorlat is tartozott. A tudományos munkára, doktorálásra készülőknek *Haladottak foglalkozása* című heti 15 órás foglalkozást jelölt ki.

Soó nevéhez fűződik az egyetemi Botanikus Kert átvétele a Növénytani Intézethez 1933 júliusában és szakszerű kiépítése 1935-től kezdve.³⁷⁴ 1937-től külön gyakornoka is volt a Botanikus Kertnek.

A Növénytani Intézet magántanárai voltak:

Elsőként 1934-ben Kőfaragó-Gyelnik Vilmos, a Magyar Nemzeti Múzeum növénytani osztályának öre, a kiváló zuzmószakértő habilitált „A telepes növények (Thallophyta) alak-, élet- és rendszertana” tárgykörből, 1945-ös tragikus haláláig tartott órákat, többnyire zuzmóhatározási alapismereteket.

1937-ben Soó első tanítványa, a Magyar Nemzeti Múzeum növénytani osztályának gyakornoka, Zólyomi Bálint szerzett magántanári képesítést „Magyarország növényföldrajza” tárgykörből. Két féléven át tartott csak órákat Debrecenben, *Történeti növényföldrajz* címmel.

---

³⁷⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1929/30. tanév, III. rendes ülés, 1929. szept. 27. 18. pont és melléklete. – Pályáztak még: báró Andreánszky Gábor, a budapesti egyetem növényföldrajzi tanszékének adjunktusa, Hollendonner Ferenc budapesti tanárképző főiskolai tanár és Varga Ferenc aszói gimnáziumi tanár.

³⁷¹ VKM 410-11-2088/1929. IV. sz. – A szakmai pletyka szerint azért ő kapta a kinevezést, mert előző nyáron együtt nyaralt gróf Klebelsberg Kunó miniszterrel a siófoki strandon.

³⁷² Róla megjelent: Máthé Imre: Soó Rezső 19003-1980. Botanikai Közlemények 67 (1981) 161-165.pp., Szabó T. Attila – Felföldy Lajos – Balázs Ferenc – Borhidi Attila – Simon Tibor: Soó Rezső (1903-1980). Emlékbeszédek az MTA elhunyt tagjai felett. (Akadémiai Műhely: Emlékbeszédek). MTA, Budapest, 1999., Molnár V. Attila: Soó Rezső (1903-1980). Kitaibelia 9 (2004) 3-18.pp. (IX/1. Soó Rezső emlékszám.) – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 251.p.

³⁷³ VKM 25153/1935. IV. sz.

³⁷⁴ Máthé Imre: Debreceni Egyetemi Botanikus Kert. Debreceni Képes Kalendárium 1942. 119-123.pp. és Varga Zoltán: i. m. 19-20.pp.

A következő évben Gulyás Antal, a pallagi gazdasági akadémia tanára habilitált, tárgyköre „Növénykórtan (baktériumos, gomba, vírusos és nem élősködő jellegű növényi betegségek)”. Általában baktériumos és vírusos növényi megbetegedésekről adott elő.

Utolsóként 1940-ben Soó legkedvesebb tanítványa, a Növénytani Intézet tanársegéde, Máthé Imre habilitált „Florisztikai növényföldrajz” tárgykörből, előadásainak címe is általában ez volt.

Az 1940-ben a második bécsi döntéssel visszakerült kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem növényföldrajzi tanszékére berei Soó Rezsőt helyezték át 1940. okt. 19-én.³⁷⁵ Már hetekkel korábban, október 8-án Soót növénytan szakelőadónak választották.³⁷⁶ S

Soó 1941. jan. 11-én mondott le végleg a szakelőadásáról és távozott Kolozsvárra, helyette a következő kari ülésen, január végén Máthé Imre³⁷⁷ magántanárt választották meg növénytani szakelőadónak³⁷⁸, majd május végén a Növénytani Intézet igazgatója is lett.³⁷⁹ Ezután a háború végéig folytatólagosan Máthét választották meg növénytan szakelőadónak, a fizetési tanársegédi állásáról viszont 1942 szeptemberében lemondott, mert a pallagi gazdasági akadémiához segédtanárrá nevezték ki.³⁸⁰

1944 közepén szóba került Zólyomi Bálintnak, a szegedi Eötvös Kollégium igazgatójának intézeti tanárként beosztása a debreceni Növénytani Intézethez³⁸¹ (és így lehetne szakelőadó is), de ez a háború miatt nem valósult meg.

A II. világháború után egy ideig Satori József, az Állattani Intézet tanársegéde vezette a Növénytani Intézetet (az állattan és az ásvány-földtan mellett), majd 1945 szeptemberében a Kolozsvárról elmenekült Soó Rezsőt visszahívta a debreceni egyetem³⁸² és beosztott kolozsvári nyilvános rendes tanárként vezette a Növénytani Intézetet, szabályos professzori kinevezésére már csak az 1949 májusában megalakuló Természettudományi Kar keretein belül került sor.

---

³⁷⁵ VKM 34859/1940. IV. sz. – Soó régi vágya volt, hogy példaképe, Borbás Vince egykori professzor kolozsvári katedráját átvehesse.

³⁷⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1940/41. tanév, III. rendkívüli ülés, 1940. okt. 8. 10. pont.

³⁷⁷ Róla megjelent: Kovács Margit: Máthé Imre. Magyar Tudomány 38 (1993) 1130-1131.pp.

³⁷⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1940/41. tanév, VII. rendes ülés, 1941. jan. 28. 47.r) pont. – Megerősítése: VKM 3457/1941. IV. sz.

³⁷⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1940/41. tanév, XVI. rendes ülés, 1941. máj. 28. 126.p) pont.

³⁸⁰ Földműv. Min. 4693/1942. eln. sz.

³⁸¹ vitéz Nagy Iván minisztériumi osztályfőnök bizalmas levele (Budapest, 1944. máj. 13.). (HBmL. VIII. 1/b. 85.d. 1521/1943-44. RH.). – A tervek szerint Zólyomi elhelyezése teljesen Varga Ottó matematikai szakelőadó, intézeti tanár jogállásának mintájára szerveződött volna.

³⁸² „*a pesti életbe halálosan belefáradván a legjobban szeretnék visszatérni Debrecenbe, ahol életem legszebb 10 évét töltöttem – ó elmúló ifjúság! – s abba az intézetbe, amelyet magam szervezvéen igazán a szívemhez nőtt.*” – Soó Rezső levele Szabó Dezső dékánhelyetteshez (Budapest, 1945. jún. 20.) (Bölcsészettudományi Kar Iktatott Iratok – HBmL. XXVI. 3/b. 1.d. 468/1944-45. BTK).

Ebben az időszakban már csak egy habilitáció történt: 1949-ben Ubrizsy Gábor „A makroszkópikus gombák rendszertana és növényföldrajza” tárgykörből szerzett előadási jogot, de órát már nem tarthatott.³⁸³

Fizika Szakelőadáság és Elméleti Fizika Tanszék

A természettudományi oktatás lelkes szervezője, Milleker Rezső földrajzprofesszor javasolta először 1923 májusában, hogy a frissen betöltött orvoskari intézetek vezetőinek bevonásával induljon meg a fizikai és a kémiai oktatás.³⁸⁴ Így a következő tanév elejétől (1924 szeptember) Wodetzky József³⁸⁵ nyilvános rendes tanár, az orvoskari Fizikai Intézet igazgatója tartott fizikai előadásokat a Bölcsészettudományi Karon is. Megbízásának hivatalos jelleget is adtak azáltal, hogy 1925 februárjában fizika, majd 1925 szeptemberétől folyamatosan elméleti és gyakorlati fizika szakelőadóvá választották.³⁸⁶

Wodetzky megválasztásával megindulhatott a bölcsészkaron a fizika tanári képzés és bölcsészdoktorátust is lehetett tenni.³⁸⁷ Wodetzky főkéllégiuma minden félévben a heti 5 órás *Kísérleti fizika* volt, 2 órás mellékollégiuma változóan egy-egy témakört dolgozott fel (*Thermodynamika, Elméleti hőtan, Elméleti fénytan, A kvantumelmélet alapvonalai*, stb.). I. éveseknek *Előkészítés a fizikai gyakorlatokra* címmel (2 óra), míg felsőbb éveseknek *Fizikai gyakorlatok* címmel (6 óra) lett meghirdetve foglalkozás. 1932 szeptemberében tovább bővült a kínálat: *Válogatott fejezetek a kémiai fizikából* és *Analitikai mechanika* címmel 2-2 órás mellékollégiumokat is hirdetett, *Műhelygyakorlatok* III-IV. évesek számára és a szakdolgozóknak külön heti 15 órás foglalkozás lett szervezve.

1932-ben Tóth Lajos, az orvoskari Fizikai Intézet adjunktusa habilitált „Kvantum- és elektronelmélet” tárgykörből a Bölcsészettudományi karon és ő is megkezdte előadásait, amelyek felváltva évenként többnyire *Elektronelmélet* és *Hullámmechanika* címet viselték.

1933 szeptemberében Wodetzky lemondott a szakelőadásáról és javaslatára Tóth Lajost választották meg.³⁸⁸ Wodetzky utóbb meggondolta magát és hosszabb huzavona után

---

³⁸³ Övé az utolsó habilitálás a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán: a megerősítés már a Természettudományi Karra érkezett.

³⁸⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1922/23. tanév, XIII. rendes ülés, 1923. máj. 29. 97. pont.

³⁸⁵ Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 252-253. pp.

³⁸⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1924/25. tanév, X. rendes ülés, 1925. febr. 26. 68. pont. – Megerősítése: VKM 27275/1925. IV. sz.; BTK Jegyzőkönyvek 1925/26. tanév, I. rendkívüli ülés, 1925. szept. 7. 4. pont. – Megerősítése: VKM 73093/1925. IV. sz.

³⁸⁷ Az első fizika doktorálás és disszertáció 1924-ből való (Czanik Eszter: Narkotikumok befolyása a felületi feszültségre), az első tanári szakdolgozat pedig 1926-ból való (Szombathy Ilona: Az energia megmaradásának elve a fizikában).

³⁸⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1933/34. tanév, II. rendes ülés, 1933. szept. 29. 9.n) pont. – Megerősítése: VKM 24155/1933. IV. sz.

úgy oldották meg a kérdést, hogy Wodetzky az elméleti, Tóth a kísérleti fizika szakelőadója lett.

Mivel 1934 szeptemberében Wodetzkyt a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem csillagászati tanszékének élére nevezték ki, a tanszék betöltéséig Tóth vállalta az elméleti és a kísérleti fizika szakelőadói tisztét.

Az orvoskari fizikai tanszékre 1935 júniusában Horthy kormányzó árkosi Gyulai Zoltánt³⁸⁹ nevezte ki nyilvános rendkívüli tanári rangban³⁹⁰ (1936 szeptemberében lett nyilvános rendes tanár) és 1935 szeptemberében s bölcsészkar tanácsa Gyulai Zoltánt elméleti és kísérleti, Tóth Lajos kísérleti fizika szakelőadóvá választotta.³⁹¹

Gyulainál is az 5 órás *Kísérleti fizika* volt a főkéllégium, 2 órás mellékollégiuma változatos (*Thermodynamika, Kathod és csősugarak, Radioaktivitás, Fényelektromosság, Atomfizika*, stb.). II. és III. éveseknek 4-4 órás *Laboratóriumi gyakorlatok*, illetve *Műhelygyakorlatok*, szakdolgozók részére *Fizikai mérések* gyakorlat szolgált. Speciális órái is voltak: *Bevezetés az előadási kísérletezésbe* (2 óra) és *Fizikai kollokvium. (A modern fizikai irodalom megbeszélése haladottabb hallgatók számára)* (1 óra). Tóth *Mechanika* előadásokat tartott.

Egy év múlva, 1936 szeptemberében Gyulai Zoltán az elméleti, Tóth Lajos a kísérleti fizikai szakelőadásáról lemondott (Gyulai a kísérleti részt megtartotta). Ugyanakkor berei Soó Rezső dékán javaslatára az elméleti fizikai szakelőadásra Széll Kálmán³⁹² kolozsvári ref. főgimnáziumi tanárt és egyetemi magántanárt hívták meg.³⁹³

Széll főkéllégiumként minden félévben 3 órás *Mechanika* előadást tartott, ehhez 1 órás gyakorlat társult. Mellékollégiumként felváltva tartott *Thermodynamika* és *Elektrodynamika* előadást. Speciális órája volt még néha: *Bevezetés az anyag korpuszkuláris elméletébe* (2 óra). Foglalkozásait heti 1 órában *Elméleti fizikai szeminárium* címmel hirdette meg.

Csúry Bálint dékán javasolta 1937 szeptemberében bizottság alakítását elméleti fizika tanszék szervezésére.³⁹⁴ A bizottság (Csúry, Szabó Dezső, Dávid Lajos és Gyulai Zoltán professzorok) létrejött, de a szervezés húzódott és csak másfél év múlva, 1939 júliusában tehetett javaslatot a bizottság (tagjai ugyanazok, kivéve Csúryt, helyette Darkó Jenő a dékán)

---

³⁸⁹ Róla megjelent: Tarján Imre: Gyulai Zoltán 1887-1968. Magyar Tudomány 14 (1969) 87-89.pp. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 253.p.

³⁹⁰ VKM 26285/1935. IV. sz.

³⁹¹ BTK Jegyzőkönyvek 1935/36. tanév, II. rendkívüli ülés, 1935. szept. 14. 7. pont. – Megerősítése: VKM 28293/1935. IV. sz.

³⁹² Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 253-254.pp.

³⁹³ BTK Jegyzőkönyvek 1936/37. tanév, I. rendkívüli ülés, 1936. szept. 7. 4. pont. – Megerősítése: VKM 26262/1936. IV. sz.

³⁹⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1937/38. tanév, II. rendes ülés, 1937. szept. 30. 8.o) pont.

Gyulai előadón keresztül a betöltésre, Széll Kálmán addigi szakelőadó meghívása mellett voksolva.³⁹⁵

1939 szeptemberében ki is nevezték Széll Kálmánt nyilvános rendkívüli tanári rangban az újonnan szervezett tanszékre.³⁹⁶

Ugyanebben az évben habilitált Szalay Sándor, az orvoskari Fizikai Intézet tanársegéde „Atomfizika és elektromosság” tárgykörből.

A második bécsi döntést követően a visszakapott kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen a kísérleti fizikai tanszékre Gyulai Zoltánt nevezték ki, a másik fizikai tanszékét a szegedi professzor Gombás Pál foglalta el, az ő helyére pedig a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem elméleti fizikai tanszékére Széll Kálmán került.³⁹⁷

Ezt megelőzően már október 8-án Széll Kálmánt Debrecenben elméleti fizika szakelőadóvá választották³⁹⁸, január elejéig el is látta tisztségét, ekkor távozott Szegedre. A debreceni Elméleti Fizikai Tanszékét a kolozsvári egyetem ellátásáról szóló törvény értelmében nem töltötték be.

Gyulai áthelyezésével azonban az orvoskari Fizikai Intézet nem maradhatott vezetés nélkül, Szalay Sándort³⁹⁹ nevezték ki nyilvános rendkívüli tanári rangban a tanszék élére. Régi bevált szokás szerint az orvoskari intézet vezetőjét a bölcsészkaron megválasztották kísérleti fizika szakelőadónak⁴⁰⁰ (egy időre rábízták az elméleti fizika előadását is, ezt azonban hamarosan átvette tőle Tóth Lajos).

1941-42-ben fél évig Orbán György volt pécsi magántanár, a Bölcsészettudományi Karon beosztott gimnáziumi tanár is elméleti fizika szakelőadó volt.

A II. világháború után is Szalay Sándor töltötte be a kísérleti fizika, Tóth Lajos pedig az elméleti fizika szakelőadóságot.

Szalay 1945-ig pontosan ugyanazokat az órákat tartotta, mint elődje, Gyulai Zoltán. 1945-től a főkéllégium (*Kísérleti fizika*) 6 órára nőtt, mellékollégiumai közül az egyik *Technikai fizika* volt, a másik változatos című (*Bevezetés a relativitás elméletébe, a sugárzások elméletébe, Atomfizika*). Megmaradt a *Fizikai kollokvium* és a *Műhelygyakorlatok*. A *Fizikai gyakorlatok* két csoportban 5-5 órás, míg a doktorátusra készülőknek 15 órás

---

³⁹⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1938/39. tanév, XII. rendkívüli ülés, 1939. júl. 3. 195. pont és melléklete. – A további jelöltek Gombás Pál és Neugebauer Tibor budapesti magántanárok voltak.

³⁹⁶ VKM 34319/1939. IV. sz.

³⁹⁷ VKM 34859/1940. IV. sz. és VKM 34862/1940. IV. sz.

³⁹⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1940/41. tanév, III. rendkívüli ülés, 1940. okt. 8. 10. pont.

³⁹⁹ Róla megjelent: Berényi Dénes: Szalay Sándor. Magyar Tudomány 33 (1988) 149-151.pp. Medveczky László: Szalay Sándor (1909. okt. 4. – 1987. okt. 11.). Debreceni Szemle, 1994/4. 582-604.pp. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 253.p.

⁴⁰⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1940/41. tanév, VI. rendes ülés, 1940. dec. 3. 35.c) pont.

Bevezetés a fizikai búvárkodásba foglalkozás szolgált. Tóth 3 órában *Mechanika* előadást tartott (II. éveseknek), illetve 2 órás *Thermodinamika* vagy *Elméleti elektromosság*tan órát.

1948 februárjában adott engedélyt a minisztérium az Elméleti Fizikai Tanszék újbóli felállítására és betöltésére.⁴⁰¹ Pukánszky Béla dékán vezetésével bizottság alakult (tagjai Varga Ottó, Kádár László, Soó Rezső és Tankó Béla professzorok), majd Varga Ottó előadó javaslata nyomán a két pályázó (Budó Ágoston szegedi tanárképző főiskolai tanár és Tóth Lajos debreceni szakelőadó) közül Budót jelölték első helyen, míg Tóth a második helyre szorult.⁴⁰²

A köztársasági elnök 1949 februárjában Budó Ágostont nevezte ki az Elméleti Fizikai Tanszékre nyilvános rendes tanári rangban.⁴⁰³ Budó nem sokáig volt a bölcsészkar tagja, mert májusban a Természettudományi Kar megalakulásakor tanszékével együtt ő is átkerült, majd egy év múlva Szegedre helyezték át.

Kémia Szakelőadás és Szerves Kémiai Tanszék

1923 májusában javasolta Milleker Rezső földrajzprofesszor a Bölcsészettudományi Kar ülésén, hogy a betöltésre kerülő orvoskari kémiai és fizikai intézetek vezetőinek bevonásával a bölcsészkaron is induljon meg a kémia és fizika tanárképzés.⁴⁰⁴ Milleker javaslata csak másfél év múlva, 1925 februárjában vált valóra, amikor is Bodnár János⁴⁰⁵ nyilvános rendes tanárt, az orvoskari Vegytani Intézet igazgatóját kémia szakelőadóvá választották.⁴⁰⁶

Bodnár megválasztása helyes döntésnek bizonyult, így ettől fogva minden tanév végén újra és újra megválasztották szakelőadónak a következő tanévre, így megindulhatott a bölcsészkaron a kémia tanári képzés és bölcsészdoktorátust is lehetett tenni.⁴⁰⁷ Óráit tekintve

⁴⁰¹ VKM 192857/1948. VI. sz. (kelt 1948. febr. 25-én).

⁴⁰² BTK Jegyzőkönyvek 1947/48. tanév, XV. rendes ülés, 1948. júl. 7. 172. pont és melléklete. – A bizottság előadója, Varga Ottó a javaslat előtt kikérte Bay Zoltán műegyetemi és Novobátsky Károly budapesti tudományegyetemi professzorok véleményét is. Szóba került jelöltként Fényes Imre kolozsvári ny. r. tanár is (később Budó utódja ő lett).

⁴⁰³ VKM 213332/1949. VI. sz.

⁴⁰⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1922/23. tanév, XIII. rendes ülés, 1923. máj. 29. 97. pont.

⁴⁰⁵ Róla megjelent: Szalay Tibor: Debreceni kémikusok. 5-39.pp. In: Patonay Tamás (szerk.): Debreceni kémikusok – A KLTE Kémiai Intézetének felépítése és tevékenysége – Demonstrációs kísérletek. KLTE Kémiai Intézete, Debrecen, 1984. (ugyanitt Arany Sándorról, Imre Lajosról, Lutter Béláról, Straub Jánosról, Tankó Béláról és Vecsey Tiborról).

⁴⁰⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1924/25. tanév, X. rendes ülés, 1925. febr. 26. 68. pont. – Megerősítése: VKM 27275/1925. IV. sz.

⁴⁰⁷ Az első kémia disszertáció és doktorálás 1924-ből való (Villányi Irén: I. A növényi amidáz-zimogén termobilitása. – II. Újabb adatok a rézvegyületek biokémiai hatásának ismeretéhez), ez volt az első természettudományi tárgyú bölcsészdoktori Debrecenben! Az első tanári szakdolgozatok kémiából 1928-ban készültek (Falus Magda, Meisels Erzsébet és Rutényi Piroska munkái).

Bodnár I. éveseknek 5 órás *Kísérleti kémiát* tartott, a felsőbb évfolyamoknak *Organikus (szerves) kémia*, *Analitikai kémia* és *Térfogatos kémiai analízis (titrimetria)* előadásokat 2, ill. 3 órában. A gyakorlatokat 3 csoportba szervezte, I. éveseknek heti 6, II-III. éveseknek heti 10, míg IV. éveseknek heti 15 órában. Bölcsészdoktori fokozatra készülőknek a heti 20 órás *Bevezetés a kémiai bűvárkodás módszereibe* és a heti 15 órás *Haladottabbak foglalkozása* című kollégium szolt.

A harmincas évek elejére Bodnár tehetséges tanítványaiból (Barta László, Straub János, Szabó Loránd, Szép Ödön, ifj. Tankó Béla, Vecsey Tibor stb.) sikeres kutatócsoportot hozott létre, akik mikro- és makroanalitikai, valamint biokémiai (főként dohánykémiai) eredményeinek aktív részesei voltak.

1930-ban habilitált a bölcsészkaron sztankahermányi Sztankay Aba gyógyszerész „A gyógyszerészeti műtan kémiája” tárgykörből és 1936 januári haláláig tartott előadásokat a forgalomban lévő gyógyszerek fajtáiról.⁴⁰⁸

A következő habilitálás 1940-ben Barta László, a pallagi mezőgazdasági kutatóállomás segédvegyészének nevéhez fűződik, aki „Dohánybiokémia” tárgykörből kért és kapott előadási jogot, előadásait is ilyen címmel hirdette. Felfelé ívelő tudományos pályáját 1942 márciusában bekövetkezett váratlan halála törte ketté.

A kémia tudományának differenciálódása, az oktatás nehézsége miatt Bodnár rákényszerült, hogy legjobb tanítványait bevonja a szakelődőségbe: 1938 februárjában megosztották oly módon, hogy a továbbiakban Bodnár János a kísérleti és analitikai kémia, ifj. Tankó Béla orvoskari magántanár pedig az organikus kémia szakelődője lett.⁴⁰⁹ Tankó *Organikus (szerves) kémia* előadást (3 óra) és gyakorlatot (10 óra) tartott, illetve felváltva *Organikus és anorganikus preparatív kémiát*. Átvette Bodnártól a *Haladottabbak foglalkozása* kollégiumot is.

1942 májusában ennél is továbblépett: másik tanítványa, Szép Ödön orvoskari magántanár kvalitatív analitikai kémiai szakelődő lett.⁴¹⁰ Mint megbízása szolt, *Kvalitatív analitikai kémia* előadást és gyakorlatokat tartott 3, ill. 10 órában (Bodnár tartotta a *kvantitatív analitikai kémiát*).

---

⁴⁰⁸ Sztankay előzőleg az Orvostudományi Karon kért habilitációt, de elutasították arra hivatkozva, hogy még nincs megszervezve a gyógyszerészképzés. Később az orvosi kar felháborodottan vette tudomásul, hogy a Bölcsészettudományi Kar mégis magántanárává habilitálta Sztankayt.

⁴⁰⁹ BTK Jegyzőkönyvek 1937/38. tanév, IX. rendes ülés, 1938. febr. 16. 96. pont. – Megerősítése: VKM 19674/1938. IV. sz.

⁴¹⁰ BTK Jegyzőkönyvek 1941/42. tanév, VIII. rendes ülés, 1942. máj. 6. 153. pont. – Megerősítése: VKM 89757/1942. IV. sz.

A vegyészhallgatók jutalmazására (az évente kitűzött pályatételek mellett) Bodnár 1938 májusában egykori mestere, a kolozsvári egyetem volt kémia-professzora, Fabinyi Rudolf emlékezetére kémia versenyanalízis jutalomdíjat alapított 50 pengő jutalmazással. A két alkalommal megtartott verseny nyertesei a következők voltak:

1938	Weszprémy Barna	50 P
1938	Cieleszky Vilmos	25 P
1941	Szabó Sándor	50 P

1945-ben megalakult a Szerves Kémiai Tanszék, amelyre a Kar Tankó Béla magántanár-szakelőadót hívta meg, de csak másfél év múlva, 1947 februárjában nevezte ki a köztársasági elnök Tankót nyilvános rendes tanári rangban.⁴¹¹

Gondoskodni kellett a bölcsészkaron a vegyészhallgatók specifikus oktatásáról, így a háború után ismét Bodnár János kísérleti kémia, Szép Ödön kvalitatív analitikai kémia, Tankó Béla pedig szerves kémia szakelőadó lett (Tankó tisztségét professzori kinevezéséig viselte). Tovább bővült a szakelőadók sora azáltal, hogy 1947 márciusában Arany Sándort, az agráregyetem ny. r. tanárát (volt bölcsészkaron ásvány-közzettani magántanárt) kémiai technológia⁴¹², 1947 júniusában pedig Di Gléria János agráregyetemi professzort fizikális kémia szakelőadónak választották meg.⁴¹³ Arany *Technológiai kémia*, Di Gléria *Fizikai kémia* előadást és gyakorlatokat tartott 5-5 órában.

Szép Ödön 1948 júniusában lemondott, helyette Straub János orvoskari magántanárt bízták meg.⁴¹⁴ 1948 októberében Arany Sándor is visszaadta megbízását, tárgyát Tankó professzor vette át.⁴¹⁵

Az idős Bodnár János professzor már 1948 őszén is, de 1949-ben folyamatosan súlyos beteg volt, így az orvoskari intézet vezetését és 1949 januárjától szakelőadói megbízását is Straub János vette át.⁴¹⁶ 1949 májusában megalakult a Természettudományi Kar és a kémia is átkerült, illetve az orvosi karon folytatódott tovább a munka.

⁴¹¹ VKM 39448/1947. VI. sz. – Tankó Béla 1946 januárjáig, hasonnevű édesapja, a filozófusprofesszor haláláig viselte az “ifj.” jelzót.

⁴¹² BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, VIII. rendkívüli ülés, 1947. márc. 14. 75. pont. – Megerősítése: VKM 71826/147. VI. sz.

⁴¹³ BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, XIV. rendes ülés, 1947. jún. 21. 159. pont. – Megerősítése: VKM 119589/1947. VI. sz.

⁴¹⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1947/48. tanév, XIII. rendes ülés, 1948. jún. 7. 163. pont. – Megerősítése: VKM 208747/1948. VI. sz.

⁴¹⁵ BTK Jegyzőkönyvek 1948/49. tanév, IV. rendes ülés, 1948. okt. 29. 134.i) pont. – Megerősítése: VKM 207958/1948. VI. sz.

⁴¹⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1948/49. tanév, XI. rendes ülés, 1949. jan. 25. 206. pont.

Matematika Szeminárium

Az egyetem szervezésekor létre nem hozott természettudományi tanszékek közül elsőként a matematika és fizika pótlására történt sikeres próbálkozás: Mitrovics Gyula pedagógiaprofesszor javaslatára 1924 szeptemberében Wodetzky József nyilvános rendes tanárt, az orvoskari Fizikai Intézet igazgatóját bízták meg a matematika és a fizika előadásával a bölcsészkaron szakelőadóként.⁴¹⁷

Wodetzky csupán egy évig töltötte be tisztét, 1925 októberétől orvoskari és bölcsészkar fizikai előadásai miatt nem vállalhatta tovább a matematika oktatását is. Ekkor (szintén Mitrovics javaslatára) pákói Dávid Lajos budapesti magántanárt bízták meg a matematika előadásával és választották szakelőadónak.⁴¹⁸

Dávid Lajos⁴¹⁹ nevéhez fűződik a tanszék alapjainak megszervezése, megválasztásával megindulhatott a bölcsészkaron a matematika tanári képzés és bölcsészdoktorátust is lehetett tenni.⁴²⁰

Előadásait tekintve egy 3 órás főkollégiumot tartott (*Függvénytan, Iteráció-elmélet, Valószínűség-számítás, Bolyai-geometria*, stb.), 2-2 órás mellékkollégiumot (az egyik mindig *Ábrázoló geometria* volt, a másik különféle: *Differenciálgeometria, Differenciálegyenletek, Csoportelmélet*, stb.). Ezek mellé járult még 1 órás *Matematikai szeminárium*.

Dávid 1928 márciusától matematika mellett ábrázoló geometria szakelőadó is volt⁴²¹, majd a tanszék létesítésekor 1929 szeptemberében őt nevezték ki élére nyilvános rendkívüli tanári rangban.⁴²² 1933 júniusában kapta meg a nyilvános rendes tanári rangot⁴²³, majd az 1934/35-ös tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja volt.

1931-ben tanársegéd kinevezését kérte Barna Béla személyében: „*hallgatóim száma évről-évre erősen nő. Az idén már 80 főnyi hallgatósággal kell gyakorlatot tartanom és ezért a kellő ellenőrzés és sikeres foglalkoztatás érdekében több csoportot kell alakítanom, mint*

---

⁴¹⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1924/25. tanév, II. rendes ülés, 1924. szept. 29. 7. pont. – Megerősítése: VKM 94536/1924. IV. sz.

⁴¹⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1925/26. tanév, III. rendes ülés, 1925. okt. 29. 29. pont. – Elutasítva: VKM 86146/1925. IV. sz., majd később mégis megerősítve: VKM 94364/1925. IV. sz.

⁴¹⁹ Róla megjelent: Dávid Péter: Dávid Lajos – a debreceni tudományegyetem első matematikaprofesszora. Múzeumi Kurír 39 (1982) 53-74.pp. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 251-252.pp.

⁴²⁰ Az első matematika doktorálás és disszertáció 1927-ből való (Springer István: Bolyai János geometriai axiómáinak kiegészítése), az első tanári szakdolgozat pedig 1926-ban készült (Szombathy Ilona: A másodrendű felületek tulajdonságai analitikai alapon). – Az első matematikai doktoráló volt egyben a Bölcsészettudományi Kar első kizárólagos (kormányzógyűlés = sub auspiciis Gubernatoris) doktora.

⁴²¹ BTK Jegyzőkönyvek 1927/28. tanév, XI. rendes ülés, 1928. márc. 28. 88. pont. – Megerősítése: VKM 28178/1928. IV. sz.

⁴²² VKM 410-11-1149/1929. IV. sz.

⁴²³ VKM 19553/1933. IV. sz.

eddig. De ehhez legalább egy új segéderő szükséges.” – írta 1931 októberében.⁴²⁴ Barna Béla végig mellette maradt tanársegédeként és a Tanárképzőintézetben is ő tartotta a matematikaórákat.

Rédei László mezőtúri ref. gimnáziumi tanár 1932-ben habilitált „Számelmélet” tárgykörből, előadásai is ezt a címet viselték. 1940-ig tartott órákat, majd a szegedi egyetem geometriai tanszékére nevezték ki professzornak.

A másik habilitáló 1938-ban Jelitai József budapesti gimnáziumi tanár volt, aki „A matematika története különös tekintettel Magyarországra” tárgykörből nyert képesítést és 1944-ig tartott órákat. Előadásait minden félévben *Fejezetek a matematika történetéből* címmel hirdette meg.

A második bécsi döntést követően a visszakerült kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem matematikai tanszékére 1940. okt. 19-én a székely származású Dávid Lajost helyezték át.⁴²⁵ Már előbb, október 8-án a debreceni egyetem bölcsészkarán matematika szakelőadóvá választották⁴²⁶, amelyet 1941 februárjáig el is látott. A második félévben Jelitai és Rédei magántanárok, valamint Barna Béla tanársegéd tartották az órákat külön megbízás nélkül.

Miután Jelitai Budapesten tanított, Rédei László eltávozott Szegedre és Barna Bélát katonai szolgálatra hívták be, előállt az a lehetetlen helyzet, hogy az 1941/42-es tanév első felében senki sem tartott matematikai előadásokat, így a matematika szakos hallgatók elvesztették a félévüket és ennek eredményeképpen tandíjkedvezményt sem kaphattak. A helyzet megoldására előbb Tóth Lajos orvoskari fizikai intézeti adjunktus, majd Barna Béla ajánlkozott szakelőadónak, de elutasították kérvényüket.

1942 januárjában rendeződött a matematikaoktatás, amikor is a korábban Szalay Sándor orvoskari fizikaprofesszor által ajánlott Varga Ottót, a prágai német egyetem volt magántanárát, a kolozsvári egyetem intézeti tanárát a minisztérium szolgálattételre beosztotta a debreceni egyetemhez.⁴²⁷ Nyomban meg is választották matematika szakelőadóvá a második félév sikeres elindításának érdekében.⁴²⁸

---

⁴²⁴ BTK Jegyzőkönyvek 1931/32. tanév, IV. rendes ülés, IV. rendes ülés, 1931. okt. 28. 30. pont.

⁴²⁵ VKM 34859/1940. IV. sz.

⁴²⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1940/41. tanév, III. rendkívüli ülés, 1940. okt. 8. 10. pont.

⁴²⁷ VKM 84715/1942. IV. sz. – Dávid Lajos is ajánlotta Vargát debreceni utódjául, ezért is fogadtatta el prágai magántanári habilitációját Kolozsvárott.

⁴²⁸ BTK Jegyzőkönyvek 1941/42. tanév, V. rendes ülés, 1942. jan. 28. 98. pont. – Megerősítése: VKM 85768/1942. IV. sz.

Varga Ottó⁴²⁹ maradt a háború után is a szakelőadó, majd a köztársasági elnök 1947 márciusában az újjászervezett matematikai tanszékre nyilvános rendkívüli tanárrá kinevezte.⁴³⁰

Nagy lendülettel fogott hozzá a matematika tanszék széleskörű kifejlesztéséhez: kinevezése után egy hónappal, 1947 áprilisában ábrázoló geometria szakelőadóvá választották⁴³¹, majd munkatársáról is gondoskodott: 1947 júniusában Gyires Béla intézeti tanár lett⁴³², majd 1948 júniusában Szele Tibor, a szegedi Bolyai Intézet tanársegéde (Dávid Lajos egykori tehetséges debreceni tanítványa) középiskolai tanárként lett beosztva.⁴³³ Mindezek után 1948 júliusában Varga megkapta a nyilvános rendes tanári rangot.⁴³⁴

Varga Ottó I. éveseknek *Differenciál- és integrálszámítást*, valamint *Analitikus geometriát* tartott, II-IV. éveseknek pedig *Függvényelméletet (gyakorlatokkal)*, valamint *Valószínűség-számítást*. Minden évfolyamnak kötelező volt még ezeken túl a *Proszeminárium* is. Mint ábrázoló geometria szakelőadó I. éveseknek *Projektív geometria*, a többieknek *Ábrázoló geometria* előadásokat hirdetett.

Szele Tibor 1948-ban magántanári képesítést is szerzett „*Algebra és kombinatorika*” tárgykörből, majd algebrai előadásokat tartott 1948/49. II. félévében.

1948 augusztusában a minisztérium elrendelte a kért második matematikai tanszék szervezését és a betöltésre javaslatot kért.⁴³⁵ Megalakult szeptemberben a tanszék betöltésére a bizottság (Bárcki Géza dékán, Tankó Béla, Kondor Imre és Varga Ottó professzorok), a bizottság előadója a meglévő matematikai tanszék vezetője, Varga lett. Azt javasolta, hogy mivel a matematika három részből áll (analízis, algebra és geometria) és ő inkább geometer, a másik két tudományszakból keressenek jelölteket. Ezek Szász Pál budapesti címzetes nyilvános rendkívüli tanár, Szele Tibor debreceni magántanár és Rényi Alfonz budapesti egyetemi tanársegéd lettek.⁴³⁶

Végül a következő ülésen nagy szavazattöbbséggel Rényi Alfonz meghívása mellett döntöttek⁴³⁷, de az ő professzori kinevezésére a hamarosan megalakuló Természettudományi Kar keretein belül került sor, ahová a matematikai tanszékek átkerültek.

---

⁴²⁹ Róla megjelent: Rapcsák András: Varga Ottó. Magyar Tudomány 15 (1970) 118-119.pp. – Tudományos munkásságáról: Varga Zoltán: i. m. 252.p.

⁴³⁰ VKM 51374/1947. VI. sz.

⁴³¹ BTK Jegyzőkönyvek 1946/47. tanév, IX. rendkívüli ülés, 1947. ápr. 15. 87. pont. – Megerősítése: VKM 71826/1947. VI. sz.

⁴³² VKM 66965/1947. VI. sz.

⁴³³ VKM 191601/1948. VI. sz.

⁴³⁴ VKM 201659/1948. VI. sz.

⁴³⁵ VKM 202745/1948. VI. sz.

⁴³⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1948/49. tanév, I. rendkívüli ülés, 1948. szept. 2. 2. pont.

⁴³⁷ BTK Jegyzőkönyvek 1948/49. tanév, II. rendkívüli ülés, 1948. szept. 18. 9. pont és mellékletei.

Tanárvizsgáló Bizottság és Tanárképzőintézet

Mielőtt a középiskolai tanárképzés 1949 előtti rendszerét részletesebben kifejteném, ki kell hangsúlyoznom, hogy az 1924. évi XXVII. törvénycikk alapján létrehozott Tanárképzőintézet nem volt a Bölcsészettudományi Kar része, hanem a Kar mellé rendelt intézmény. A debreceni egyetemi tanárképzés és a Tanárképzőintézet történetének feldolgozása külön disszertáció témája lehetne, így itt csupán rövid ismertetésre szorítkozhatok.

Az 1850-es években osztrák mintára átalakított egyetemi struktúra kétfajta feladatot tűzött a tudományegyetemek filozófiai fakultása elé; egyrészt a tudósképzés, másrészt a középiskolai tanárképzés lett.⁴³⁸ A második cél a bölcsészkarok oktatást a rosszul értelmezett tanszabadság miatt rendszertelenség és tervszerűtlenség jellemezte. A tanulmányi idő alatt például egyetlen vizsga sem volt kötelező, csak a tandíjkedvezményért, illetve –mentességért folyamodóknak kellett kollokválniuk.

A bölcsészkarok oktatás hiányainak legalábbis részleges pótlására és a tanárjelöltek gyakorlati kiképzésének biztosítására Pesten a tanári vizsgálatok lebonyolítására Pesten 1862-ben középiskolai tanárvizsgáló bizottságot, 1870-ben pedig középiskolai tanárképzőintézetet hoztak létre. Az 1883. évi XXX. törvénycikk rendelkezett a középiskolák tanárainak képesítéséről, de hatékonyságát nagyban csökkentette az, hogy a tanári diploma megszerzésénél nem tette kötelezővé a tanárképzőintézeti tagságot és homályos megfogalmazása lehetővé tette az iskolai gyakorlat megkerülését is.

A megalakuló Debreceni Tudományegyetem már 1915 januárjában megszervezte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a Tanárvizsgáló Bizottságot, elnökévé Láng Nándor, alelnökévé Pokoly József professzorokat nevezték ki. Szintén megbízást kapott nyolc egyetemi tanár, mint vizsgáló biztos. (A kinevezések öt évre szóltak, de ennek leteltével általában meghosszabbították őket.)

A Tanárvizsgáló Bizottság összetétele a következőképpen alakult:⁴³⁹

Vezetőség		
Elnök	Láng Nándor	1915/16. I. – 1931/32. II.
	Mitrovics Gyula	1932/33. I. – 1941/42. I.
	Pap Károly	1941/42. II.
	Fest Sándor	1942/43. I. -
Ügyvezető alelnök	Szabó Dezső	1928/29. I. -

⁴³⁸ A tanárképzés történetéről lásd: Ladányi Andor: A középiskolai tanárképzés történetének fő vonásai. Új Pedagógiai Szemle 1992/2. 54-66.pp.

⁴³⁹ A táblázatok az 1914/15. – 1944/45. tanévek tanrendjei alapján készültek, az 1945-1949 közötti időszakról nincsenek kimutatások.

Alelnök	Pokoly József	1915/16. I. – 1922/23. II.
	Pap Károly	1921/22. I. – 1941/42. I.
	Mitrovics Gyula	1926/27. I. – 1931/32. II.
	telegdi Róth Károly	1933/34. I. – 1936/37. I.
	Hankó Béla	1936/37. II. – 1941/42. I.
	vitéz Mészáros Ede	1941/42. II. -
Vizsgáló biztosok		
Filozófiából	Tankó Béla	1915/16. I. – 1938/39. II.
	Zivuska Jenő	1925/26. I.
	Mitrovics Gyula	1937/38. I. -
	Boda István	1939/40. I. -
Pedagógiából	Tankó Béla	1915/16. I. – 1920/21. II.
	Mitrovics Gyula	1921/22. I. -
	Makkai Sándor	1937/38. I. -
	Papp Ferenc	1937/38. I. -
	Karácsony Sándor	1943/44. I. -
Klasszika-filológiából	Láng Nándor	1915/16. I. – 1938/39. II.
	Darkó Jenő	1915/16. I. – 1939/40. I.
	Benigny Gyula	1925/26. I. -
	vitéz Besseney Lajos	1936/37. I. -
	Varga László	1940/41. I. -
	vitéz Mészáros Ede	1940/41. II. -
	Szabó Árpád	1940/41. II. -
Magyar irodalomból	Pap Károly	1915/16. I. -
	Zsigmond Ferenc	1925/26. I. – 1938/39. II.
	Ady Lajos	1928/29. II. – 1938/39. II.
	Péterffy László	1934/35. I. -
	Kerecsényi Dezső	1943/44. II. -
Magyar és finnugor nyelvészetből	Pápay József	1915/16. I. – 1930/31. II.
	Csúry Bálint	1933/34. I. – 1940/41. II.
	Bárczi Géza	1941/42. II. -
	Papp István	1941/42. II. -
Német nyelvészet és irodalomból	Huss Richárd	1915/16. I. – 1940/41. II.
	Pukánszky Béla	1941/42. I. -
Angol nyelv és irodalomból	Fest Sándor	1938/39. II. -
Francia nyelv és irodalomból	Huss Richárd	1917/18. I. – 1921/22. I. 1928/29. II. – 1940/41. II.
	Hankiss János	1921/22. II. -
	Fleri, Renato	1940/41. I-II.
Olasz nyelv és irodalomból	lovag Wallisch Oszkár	1940/41. I. -
	Trombatore, Gaetano	1941/42. I. -
	Szlovák irodalomból	Sziklay László
Szlovák és magyarországi nyelv és irodalomból	Kniezsa István	1940/41. I. – 1942/43. II.
	Rugonfalvi Kiss István	1915/16. I. -
	Szabó Dezső	1942/43. II. – 1943/44. I.
Egyetemes történelemből és művelődéstörténelemből	Szabó István	1943/44. II. -
	Pokoly József	1915/16. I. – 1923/24. I.
	Szentpétery Imre	1921/22. I. – 1923/24. II.
	Alföldi András	1923/24. II. – 1934/35. I.
	Szabó Dezső	1924/25. I. -
	Divéky Adorján	1940/41. II. -
Művészettörténetből	Paulovics István	1940/41. II. -
	Láng Nándor	1928/29. I. – 1938/39. II.
Földrajzból	Mitrovics Gyula	1939/40. I. -
	Milleker Rezső	1915/16. I. -
	Márton Béla	1925/26. I. -
	Karl János	1932/33. II. – 1938/39. II.

Ásvány-földtanból	Milleker Rezső	1926/27. I. – 1928/29. II.
	Hoffer András	1928/29. I. -
	telegdi Róth Károly	1929/30. II. – 1938/39. II.
	Ferenczi István	1938/39. I. -
Állattanból	Szilády Zoltán	1926/27. I. – 1934/35. I.
	Hankó Béla	1929/30. II. -
	Csukás Zoltán	1941/42. I. -
	Sátori József	1941/42. I. -
Növénytanból	Szilády Zoltán	1926/27. I. – 1928/29. II.
	Greguss Pál	1928/29. I. – 1934/35. I.
	berei Soó Rezső	1930/31. I. -
	Máthé Imre	1941/42. I.
Fizikából	Wodetzky József	1924/25. I. – 1933/34. II. 1934/35. II. – 1938/39. II.
	Gyulai Zoltán	1935/36. II. -
	Tóth Lajos	1935/36. II. -
	Széll Kálmán	1937/38. I. -
	Szalay Sándor	1940/41. II. -
Kémiából	Bodnár János	1924/25. I. -
	ifj. Tankó Béla	1939/40. I. -
Matematikából	Wodetzky József	1925/26. I. – 1938/39. II.
	Dávid Lajos	1926/27. I. -
	Varga Ottó	1942/43. I. -

A következő szakcsoportokból tartottak vizsgálatokat és adtak ki képesítő okleveleket:

1.	Görög és latin nyelv és irodalom	1914-	19.	Német és olasz nyelv és irodalom	1939-
2.	Magyar és latin nyelvészet és irodalom	1914-	20.	Magyar és angol nyelv és irodalom	1939-
3.	Magyar és német nyelvészet és irodalom	1914-	21.	Latin és angol nyelv és irodalom	1939-
4.	Német és latin nyelvészet és irodalom	1914-	22.	Német és angol nyelv és irodalom	1939-
5.	Történelem és magyar nyelvészet és irodalom	1914-	23.	Angol és francia nyelv és irodalom	1939-
6.	Történelem és latin nyelvészet és irodalom	1914-	24.	Magyar és szlovák nyelv és irodalom	1940-
7.	Történelem és földrajz	1914-	25.	Magyar és magyarorosz nyelv és irodalom	1940-
8.	Magyar és francia nyelvészet és irodalom	1917-	26.	Latin és szlovák nyelv és irodalom	1940-
9.	Francia és német nyelvészet és irodalom	1917-	27.	Latin és magyarorosz nyelv és irodalom	1940-
10.	Latin és francia nyelvészet és irodalom	1924-	28.	Német és szlovák nyelv és irodalom	1940-
11.	Fizika és kémia	1924-	29.	Német és magyarorosz nyelv és irodalom	1940-
12.	Fizika és matematika	1925-	30.	Angol és szlovák nyelv és irodalom	1940-
13.	Földrajz és természetrajz	1926-	31.	Angol és magyarorosz nyelv és irodalom	1940-
14.	Természetrajz és kémia	1926-	32.	Francia és szlovák nyelv és irodalom	1940-
15.	Művészettörténet és filozófia, mint 3. tárgy	1931-	33.	Francia és magyarorosz nyelv és irodalom	1940-
16.	Magyar és olasz nyelv és irodalom	1936-	34.	Olasz és szlovák nyelv és irodalom	1940-
17.	Latin és olasz nyelv és irodalom	1936-	35.	Olasz és magyarorosz nyelv és irodalom	1940-

18.	Olasz és francia nyelv és irodalom	1936-		
-----	------------------------------------	-------	--	--

A tanárképzés hiányosságain próbált segíteni a gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kezdeményezésére létrejött 1924. évi XXVII. törvénycikk, amely kötelezővé tette a tanárképzőintézeti tagságot azoknak, akik tanári diplomát kívántak szerezni.⁴⁴⁰ A törvény továbbá kimondta azt is, hogy ahol még nincs ilyen intézmény a bölcsészkar mellett, haladéktalanul meg kell szervezni, hogy „a tanári pályára készülő hallgatók négyévi egyetemi tanfolyamuk alatt szaktudományuk minden ágazatával tervszerű tanulmányi rendben megismerkedhessenek, s annak végeztével valamely középiskolákban hospitálások és sikeres próbatanítások által a tanításhoz szükséges gyakorlatot megszerezzék”.⁴⁴¹

1925 őszén a debreceni Tisza István-Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara mellett is megalakult a Tanárképzőintézet. A vezetőség és az igazgatótanács összetételét a következő táblázat mutatja:

Vezetőség		
Elnök	Pap Károly	1925/26. I. – 1941/42. II.
	Hankiss János	1942/43. I-II.
	Pukánszky Béla	1943/44. I. -
Ügyvezető alelnök	Szabó Dezső	1930/31. I. -
Igazgatótanács		
	Darkó Jenő	1925/26. I. – 1929/30. II.
	Láng Nándor	1925/26. I. – 1931/32. II.
	Milleker Rezső	1925/26. I. -
	Mitrovics Gyula	1925/26. I. – 1941/42. I.
	Szabó Dezső	1925/26. I. – 1929/30. II. 1932/33. I. -
	Bodnár János	1929/30. II. -
	Dávid Lajos	1929/30. II. – 1941/42. I.
	Hankiss János	1930/31. I. – 1941/42. II.
	Ady Lajos tankerületi főigazgató	1930/31. I. – 1935/36. I.
	Huss Richárd	1932/33. I. – 1940/41. II.
	vitész Bessenyei Lajos tankerületi főigazgató	1935/36. II. – 1939/40. II.
	Kiss József tankerületi főigazgató	1940/41. I. -
	vitész Mészáros Ede	1941/42. I. -
	Bárczi Géza	1942/43. I. -
	Karácsony Sándor	1943/44. I. -

A tanárképzést szerezni kívánó hallgatók (mai szóhasználattal „tanár szakosak”) már I. éves koruktól fogva nemcsak a bölcsészkarra, hanem külön a Tanárképzőintézetbe is beiratkoztak és itt a szaktárgyaiknak megfelelő órákat vettek fel, amelyek erősen gyakorlati jellegűek voltak, egy részük kifejezetten szakmódszertani.

⁴⁴⁰ Ladányi: Klebelsberg 112-115.pp.

⁴⁴¹ Idézi: Némedi: i. m. 17.p.

A tanárképzőintézeti órákat kisebb részben a tanszékvezető egyetemi professzorok, többnyire a gyakorlógimnázium tanárai, esetleg a többi középiskola kiemelkedőbb pedagógusai és az egyetemi tanársegédek látták el.⁴⁴²

A Tanárképzőintézet előadói a mindenkori professzorokon kívül a következők voltak:

Tantárgy	Név	Időszak
Pedagógiai theoretikum	Ady Lajos	1926/27. II. – 1935/36. I.
	Dr. vitéz Besseney Lajos	1935/36. II. – 1940/41. II.
	Dr. Jausz Béla	1941/42. I. – 1944/45. I.
Pedagógia	Dr. Szelényi Ödön	1930/31. I.
	Dr. Vekerdi Béla	1934/35. II. – 1935/36. I.
Latin-görög	Szutor Zoltán	1926/27. II. – 1933/34. II.
	Dr. Varga László	1930/31. I. – 1944/45. I.
	Ember Ernő	1932/33. II.
	Dr. Dobó Árpád	1934/35. I. – 1943/44. II.
	vitéz Fehérváry Dezső	1938/39. I. – 1944/45. I.
Magyar irodalom	Dr. Éber János	1938/39. I. – 1941/42. II.
	Dr. Kovács Máté	1942/43. I-II.
Magyar nyelv	Dr. Medveczky Károly	1926/27. I.
	Dr. Végh József	1943/44. I. – 1944/45. I.
Finn nyelv	Dr. Fazekas Jenő	1932/33. I-II.
Német nyelv	Dr. Horvay Róbert	1926/27. II. – 1935/36. I.
	Dr. Jausz Béla	1926/27. I., 1935/36. II. – 1944/45. I.
	Dr. lovag Wallisch Oszkár	1929/30. I. – 1936/37. I.
	Dr. vitéz Fejes Andor	1936/37. II. – 1944/45. I.
	Dr. Némedi Lajos	1941/42. I. – 1944/45. I.
Angol nyelv	Dr. Kerékgyártó Elemér	1941/42. II. – 1942/43. I.
	Dr. Hegedűs Lajos	1942/43. II. – 1944/45. I.
Francia nyelv	Dr. Horvay Róbert	1926/27. II. – 1934/35. I.
	Kiss Ernő	1934/35. I. – 1935/36. I.
	Dr. Kovács Máté	1935/36. II. – 1938/39. I.
	Dr. vitéz Fejes Andor	1936/37. II. – 1944/45. I.
	Dr. Kiss Árpád	1942/43. I.
Olasz nyelv	Dr. lovag Wallisch Oszkár	1931/32. I. – 1944/45. I.
Rutén nyelv	Jaszkov Cyrill	1941/42. I. – 1942/43. I.
Történelem	Dr. Madai Pál	1927/28. I. – 1944/45. I.
	Dr. Dobó Árpád	1934/35. I. – 1943/44. I.
	Dr. Varga Zoltán	1937/38. II. – 1941/42. I.
Földrajz	Dr. Márton Béla	1928/29. II. – 1944/45. I.
Természettudomány	Dr. Szondy György	1930/31. I. – 1940/41. II.
	Dr. Balogh Béla	1941/42. I. – 1944/45. I.
Ásvány-földtan	Dr. Vigh Gyula	1939/40. I. – 1943/44. II.
	Dr. Szalai Tibor	1940/41. I. – 1944/45. I.
	Dr. Hoffer András	1941/42. I. – 1944/45. I.
Állattan	Dr. örösi Pál Zoltán	1931/32. I. – 1940/41. I., 1943/44. I.
	Dr. Satori József	1936/37. II. – 1942/43. I.
	Dr. Csukás Zoltán	1942/43. I. – 1944/45. I.
	Dr. Pongrácz Sándor	1943/44. II.
	Dr. Wagner János	1944/45. I.
Növénytan	Dr. Máthé Imre	1941/42. I. – 1944/45. I.

⁴⁴² Sajnos néha a professzorok “tanárképzős” előadásai is ugyanolyan színvonalatlanok vagy részletkérdésekben elveszőek voltak, hogy a tanárképzés törvényben előírt “szakszerűsége” és “tervszerűsége” nem valósulhatott meg.

Fizika	Nyáry Béla	1930/31. I. – 1931/32. I.
	Dr. Tóth Lajos	1933/34. I. – 1944/45. I.
	Makranczy Béla	1944/45. I.
	Morvay Ferenc	1944/45. I.
Kémia	Dr. ifj. Tankó Béla	1934/35. I. – 1944/45. I.
	Dr. Szép Ödön	1941/42. I. – 1944/45. I.
Matematika	Dr. Vajnóczky István	1928/29. I. – 1931/32. I.
	Dr. Barna Béla	1931/32. I. – 1944/45. I.
	Tóth István	1933/34. II. – 1935/36. I.
	Faragó Tibor	1936/37. I. – 1938/39. II.
	Barra György	1938/39. I. – 1943/44. II.
	Dr. Varga Ottó	1942/43. I. – 1944/45. I.
Metodikai rajz	Balczer György	1934/35. I. – 1937/38. II.
	Bánszky Tamás	1932/33. II.
	Bars László	1938/39. I. – 1944/45. I.
Egészségtan	Dr. Pap Zoltán	1928/29. II. – 1941/42. I. (többnyire mindig az I. félévben)

A tanárképzésnek ez a rendszere a II. világháború után megmaradt és a nagy felsőoktatási reform keretében 1949 januárjában számolta fel egy kormányrendelet a Tanárképzőintézetet és a Tanárvizsgáló Bizottságot, munkakörüket a Bölcsészettudományi Kar (ezen belül a Neveléstudományi Tanszék) vette át.⁴⁴³

A tanári kar és az asszisztencia

I. A tanári kar

Tanév	Professzorok		Magántanárok		Szakelőadó	Lektor
	Nyilvános rendes tanár	Nyilvános rendkívüli tanár	Címzetes nyilvános rendkívüli tanár (kitüntetett magántanár)	Magántanár		
1914/15.	6	3	-	-	-	3
1919/20.	12	-	-	3	-	3
1924/25.	10	2	-	7	2	4
1929/30.	12	4	-	15	3	5
1934/35.	14	-	5	22	4	8
1939/40.	15	2	7	28	8	11
1943/44.	11	4	10	28	12	10
1948/49.	17	-	10	33	29	9

Az egyetem megszervezésekor a Bölcsészeti Akadémiáról átvett és az újonnan kinevezett tanárok (9 fő) többnyire nyilvános rendes tanári rangot kaptak, csak a három fiatalabb (Tankó, Milleker és Huss) lett nyilvános rendkívüli tanár, néhány éven belül ezek is elérték a nyilvános rendes tanári rangot. Az I. világháború végére a pedagógia, az ókortörténet, a török filológia (ennek megszűnése után a francia nyelv és irodalom) professzorának kinevezésével 12-ben állandósult a húszas évek folyamán a tanárok létszáma. Az 1929-ben megszervezett természettudományi tanszékek vezetőivel nőtt a létszám, de a gazdasági válság idején alkalmazott redukció miatt két tanszéket (ókortörténet és latin filológia) nem töltötték be. 1938-1940 között ismét új tanszékek szerveződtek, de 1940-ben a kolozsvári egyetem visszaállításával a természettudományi szakok professzorait Kolozsvárra helyezték át és csak 1945 után kaptak újra professzort ezek a tanszékek.

⁴⁴³ VKM 260/1949. Eln. sz. (közölve a Bölcsészettudományi Kar 1949. jan. 25-i XI. rendes ülésén). – Megjegyzendő, hogy Karácsony Sándor pedagógiaprofesszornak korábban is voltak olyan javaslatai, hogy a tanárképzést külön intézet helyett a Neveléstudományi Tanszék eredményesebben el tudná végezni.

A szakelőadók létszámának jelentős emelkedése szembevetve a táblázatban. A hiányzó illetve szünetelő tanszékek pótlására előadók alkalmazása kedvelt megoldása lett a bölcsészkar tanácsának és eleinte a hiányzó természettudományi oktatás pótlására, majd minden más fontos, de még nem oktatott stúdium bevezetésére alkalmazták, végül már túlzásba is esve (1949-re 17 professzorra 29 szakelőadó jutott).

A magántanárok és a címzetes nyilvános rendkívüli tanárok (azaz kitüntetett magántanárok) létszáma is gyorsan növekedett.⁴⁴⁴ A lektorok alkalmazása kezdetben csak a három főnyelv (angol, francia, német) oktatására szorítkozott, de a lehetőségekhez mérten nemzetiségi nyelveknek is igyekeztek lektorátust szervezni, illetve egyéb nagy világnyelveknek (olasz, spanyol, lengyel, orosz, stb.).

II. Az asszisztencia

Tanév	Díjtalan gyakor- nok	Fizetés- telen tanár- segéd	Fizetés- telen adjunktus	Díjas gyakor- nok	Fizetéses tanár- segéd	Könyvtár -kezelő demonst- rátor	ÁDOB- gyakor- nok	Berendelt gimnáziumi tanár	Intézeti tanár
1924/25.	-	-	-	1	1			-	-
1929/30.	10	-	-	1	2			-	-
1934/35.	23	4	-	2	2		3	-	-
1939/40.	34	16	2	4	1		1	1	1
1943/44.	37	14	2	5	1			3	1
1948/49.	8	12	8	7	3	12		8	4

A professzor munkáját segítő tanszéki segédszemélyzetet már kevéssel az egyetem megszervezése után kértek a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, de csak 1921-ben engedélyeztek a Földrajzi Intézet számára fizetéses gyakornoki és tanársegédi helyet, majd 1925-től a Történelmi Szemináriumnak szintén fizetéses tanársegédet, emellett 1926-tól illetve 1928-tól több szemináriumnak díjtalan gyakornoki helyet. A gazdasági válság idején a pénzügyi redukció miatt nem engedélyez(het)tek újabb fizetéses helyeket, ezért megnőtt a díjtalan gyakornokok és fizetéstelen tanársegédek száma⁴⁴⁵, ugyanakkor az Állástalan

⁴⁴⁴ Megjegyzendő, hogy az orvosi karon jóval több magántanárt habilitáltak, a teológiai és jogi karokon pedig elenyészően keveset. Ez a tendencia jellemző a többi tudományegyetemre is. Vö. Ladányi Andor: A gazdasági válságtól... 106-107.pp.

⁴⁴⁵ Ladányi: i. m. 18.p.

Diplomások Országos Bizottsága (Á. D. O. B.) néhány segélydíjas helyet létesített ideiglenesen.

Az 1938-1940 között alakult új tanszékek többnyire szintén fizetéstelen asszisztenciát kaptak. 1945 után bevezették a fizetéses könyvtárkezelő-demonstrátori rendszert⁴⁴⁶ és csökkentették az „ingyen dolgozó” díjtalan segéd személyzet létszámát, mintegy előrevetítve az 1949-es nagy felsőoktatási reformot. Táblázatunk utolsó sora ennek előzetes eredményeit mutatja.

---

⁴⁴⁶ A természettudományi tanszékeken csak demonstrátor, a szellemtudományi tanszékeken “könyvtárkezelő-demonstrátor”.

Magántanári habilitációk

Míthogy a tárgyalt időszakban egyszemélyes tanszékek működtek és a tanszabadság elve alapján a professzor tudományos érdeklődési köre némileg megszabta a tanszék profilját, a magántanárok órái jelentettek némi változatosságot a meghirdetett tanrendben.

A magántanárokról a korabeli habilitációs szabályzat⁴⁴⁷ alapján alkothatunk képet:

“Az egyetemi magántanárok határozott tanszakok nyilvános tanítására jogosított doktorok, kik jogosítványuknál fogva előadásaikat az egyetemen hirdethetik s tarthatják meg.” (1. §.)

Ki lehetett magántanár? *“Magántanári képesítést csak az nyerhet, aki valamely, nyomtatásban megjelent, önálló és szigorúan tudományos dolgozattal bizonyítja, hogy az egyetem valamelyik karához tartozó tudomány szak egész körére kiterjedő ismeretei mellett, e tudomány önálló művelésére képes és akitől várható, hogy a tudomány s a felső oktatás terén hasznos tevékenységet fog kifejteni.”* (4. §.)

Többnyire gimnáziumi tanárok, múzeumi tudományos munkatársak (korabeli szóhasználatnál “múzeumi örök”), illetve az egyetemi tanársegédek közül folyamodtak magántanári habilitációért, hiszen egy-egy tanszék betöltésénél általában a pályázó magántanárok közül jelölt a kar és választott a minisztérium.

A habilitáció folyamata a következőképp alakult: csak bölcsészdoktori fokozattal (3. §.) és tudományok tevékenységgel (4. §.) rendelkezők indulhattak, megjelölve azt a szaktárgyat vagy témakört, amelyből képesítést szerezni óhajtottak. Csatolni kellett a folyamodványhoz a legalább három évvel korábban kelt doktori oklevelet, életrajzot, az előadások négy félévre tervezett vázlatát, a pályázó tudományos dolgozatait és annak a professzornak az engedélyét, akinek tanszéken előadni óhajt, hogy a helyiségeket és taneszközöket használhatja. (6. §.)

A dékán a benyújtott kérvényt mellékletekkel együtt egy előadónak adta ki, aki megvizsgálta, hogy a formai követelményeknek megfelel-e a folyamodvány és témaköre a kar tanulmányi köréhez tartozó-e. (7. §.) Ezután a következő rendes kari ülésen az előadó bejelentette a kérelmet, amire a tantestület szavazással határozott a képesítésre bocsátásról és az illető vagy a rokонтanszékek professzorai közül két bírálót rendelt ki. (8-9. §.)

A bírálatok elkészülte után a következő kari ülésen megvitatták a nyomtatott bírálatokat és szavaztak arról, hogy a jelöltnek a *venia legendi*-t megadják, azaz további

cselekményekre bocsássák. (10-11. §.) “További cselekmények” alatt a magántanári kollokviumot és a magántanári próbaelőadást kell érteni, amelyek sikeres letétele után⁴⁴⁸ a kar következő ülésén magántanárrá habilitálták a jelöltet és jóváhagyásra felterjesztették a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz. (12-18. §.)

A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán 78 habilitáció folyt le (az elsőt Pröhle Vilmos nyújtotta be 1915. nov. 16.-án, az utolsót Ubrizsy Gábor 1948. dec. 17-én), ezek közül hét áthabilitálás más egyetemről (Kolozsvárról Pröhle Vilmos, Bruckner Győző, 1945 után Kiss Tihamér, Horváth János és Homonnay Nándor; Pécsről Merényi Oszkár; Szegedről Kovács Lajos). Továbbá volt még kilenc visszavont habilitációs kérelem (ezek végül más egyetemen folytatták le habilitációjukat vagy professzori kinevezés miatt tárgytalanná vált, pl. Mészöly Gedeon, Rapaics Raimund, Szilády Zoltán, Asztalos Miklós, Szabó T. Attila).

Legrövidebb ideig vitéz Kárpáthy-Kravjánszky Mór volt magántanár (1940 júniusában habilitáltak és decemberben el is hunyt) és Juhász Géza (1945 júniusában habilitáltak, novemberben professzor lett), leghosszabb ideig pedig Benigny Gyula (1917-től 1949-ig).

1928-tól nők is szerezhettek magántanári képesítést, a debreceni egyetemen az országban elsőként 1930. márc. 26-án Vendl Mária “Kristálytan” tárgykörből.⁴⁴⁹

Míg a budapesti tudományegyetemen többször előfordult, hogy tudományos munkákkal alig rendelkező minisztériumi tisztviselőt vagy más politikust kormányzati nyomásra habilitáltak magántanárrá⁴⁵⁰, a debreceni bölcsészkaron – már csak azért is, mert vidéki egyetemről van szó – ez ismeretlen: talán Márffy Oszkáré, Veszprémy Ferencé és Vatai Lászlóé érint ilyen problémát, de adatok hiányában ez sem meg nem erősíthető, sem nem cáfolható.

Szokás volt az idősebb, hosszú ideje oktató magántanárokat nyilvános rendkívüli tanári címre felterjeszteni, amit a mindenkori államfő adományozott. 1948 márciusától a készülő felsőoktatási átalakítás miatt már senkit sem lehetett javasolni.⁴⁵¹

A debreceni egyetem bölcsészkaráról a következő magántanárok kaptak nyilvános rendkívüli tanári címet:

---

⁴⁴⁷ Egyetemi magántanári habilitatio szabályzata. Debrecen, [é. n.]

⁴⁴⁸ Idősebb kutatónak vagy tanárnak felmentést adtak a magántanári kollokvium, néha a próbaelőadás alól is. (22. §.)

⁴⁴⁹ A Klebelsberg Kunó törekvésének következtében létrejött VKM 16065/1928. sz. rendelet tette lehetővé a nők számára a habilitálást. – A nők habilitálásáról lásd: Ladányi Andor: A gazdasági válságtól... 108-109.pp.

⁴⁵⁰ Bíró Judit: i. m. 65. és 101.pp.

⁴⁵¹ VKM 191672/1948. VI. sz.

<i>Név</i>	<i>Mikor</i>	<i>Név</i>	<i>Mikor</i>
1. Zsigmond Ferenc	1930. okt. 17.	9. Bruckner Győző	1941. ápr. 23.
2. Leffler Béla	1932. aug. 5.	10. Vendl Mária	1941. ápr. 23.
3. Benigny Gyula	1932. dec. 15.	11. Arany Sándor	1941. ápr. 23.
4. Márton Béla	1933. szept. 1.	12. Vajthó László	1944. febr. 19.
5. Fehér Géza	1933. nov. 4.	13. Vekerdi Béla	1946. jún. 17.
6. Kundt Ernő	1937. nov. 17.	14. Balogh Béla	1946. nov. 11.
7. Pongrácz Sándor	1937. nov. 17.	15. Berényi Dénes	1946. nov. 30.
8. Hoffer András	1937. dec.		

Két alkalommal fordult elő, hogy a habilitált magántanár nem hirdetett egyáltalán előadást, ezért két év múlva a szabályzat 29. §-a értelmében elvesztette magántanári jogosítványát (1921-ben Gyulai Ágost és 1948-ban Vatai László).

A magántanárok tanszékenkénti mennyiségi eloszlása a következő⁴⁵²:

Filozófia	Pedagógia	Klasszika-filológia	Magyar nyelvészet	Magyar irodalom	Német	Angol	Francia	Török	Történelem	Művészettörténet	Földrajz	Ásvány-földtan	Állattan	Növénytan	Fizika	Kémia ⁴⁵³	Matematika
4	6	3	5	13	4	2	2	1	7	1	5	6	8	6	2	2	3

Megtévesztőek lehetnek az egyes tanszékeknél álló számok, mert pl. az indogermanista Benigny Gyula vagy a földrajzos Márton Béla évtizedeken át tartott órákat, míg mások összesen csupán egy-két félévig, vagy addig sem, az utolsóként habilitáltak (Szemes Gábor, Nagy Jenő, Ubrizsy Gábor) pedig a készülő reform jegyében történő átalakulás miatt már nem élhettek magántanári jogaikkal.

1949-ben a felsőoktatási reform a magántanári habilitációt is eltörölte a régi egyetemi tanári struktúrával együtt.

⁴⁵² Abban, hogy melyik magántanár melyik tanszékhez tartozik, hagyományosan az volt a döntő, hogy ki volt a habilitációjánál a két bíráló közül az első bíráló. Én is ezt vettem alapul, két kivétellel: Benigny Gyula mind a német, mind a klasszika-filológia, Fehér Géza mind a klasszika-filológia, mind a magyar történelem tanszékein tartott órákat.

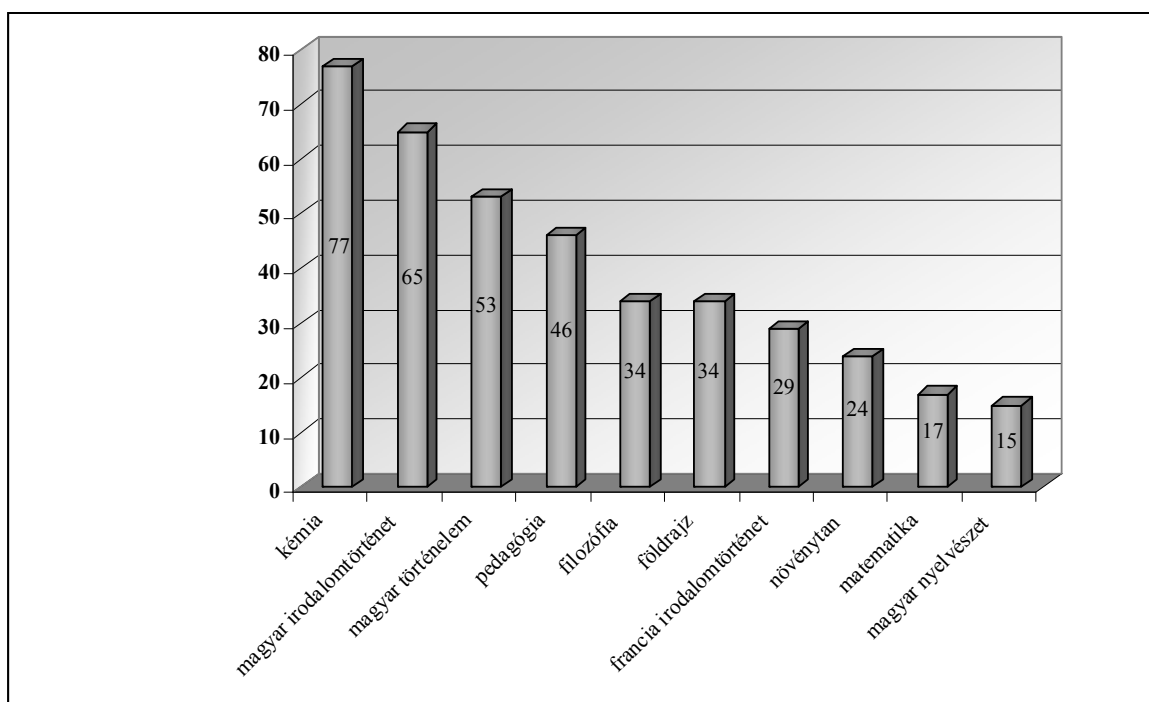
⁴⁵³ Kémiából (vegyészetből) volt több habilitálás is, de azokat többségét az orvosi karon adták be és folytatták le.

Doktorálások

1916. május 12-től 1949. július 9-ig 527 bölcsészdoktori szigorlat került bejegyzésre a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának doktori szigorlati jegyzőkönyveiben. Ezek közül 196 summa cum laude (37,2%), 216 cum laude (41%), 102 rite (19,3%) eredménnyel zárult, 4 elmaradt (0,78%) és 9 elégtelen eredmény (1,7%) miatt fél éves eltiltási periódus után megisméltésre került, immár sikerrel. A szigorlati bizottsági tagok vajszívúsége folytán még további 8-10 esetben a főtárgynál vagy egyik melléktárgynál adott rite (elégéses) eredmény a valósnál jobb eredményt mutat, amire utaltak ki a jegyzőkönyvben a rite mellé odaírt „alig”, „vix” (latinul „alig”), „éppen hogy”, „még”, „gyöngye” jelzésekkel.

A sikeres doktorálások főtárgy szerinti csoportosítása: kémia 77 fő (15%), magyar irodalomtörténet 65 fő (12,6%), magyar történelem 53 fő (10,3%), pedagógia 46 fő (8,9%), filozófia és földrajz 34-34 fő (6,6%), francia irodalomtörténet 29 fő (5,6%), növénytan 24 fő (4,6%), matematika 17 fő (3,3%), magyar nyelvészet 15 fő (2,9%), német irodalomtörténet 14 fő (2,7%), angol irodalomtörténet, fizika és latin filológia 13-13 fő (2,5%), állattan 12 fő (2,3%), német nyelvészet 8 fő, görög filológia 7 fő, magyar művelődéstörténet 6 fő, földtan 5 fő, archeológia és finnugor nyelvészet 4-4 fő, ásvány-kőzettan, egyetemes történelem és szociológia 3-3 fő, kozmográfia és olasz irodalomtörténet 2-2 fő, végül diplomatika, esztétika, francia nyelvészet, “keleti népek ókori története”, meteorológia és ókori történelem 1-1 fő.

A tíz legnépszerűbb doktorálási tárgyat a következő grafikon mutatja:

A fontosabb és jellemzőbb doktori szigorlati tárgycsoportosítások a következők voltak (a tanszékek, illetve tárgyak hagyományos sorrendjében haladva):

Filozófia: túlnyomó többségében esztétikát (30 fő = 88,2%) és pedagógiát (28 fő = 82,3%) választottak melléktárgyként, egyszer-egyszer előfordul magyar irodalomtörténet, magyar nyelvészet, magyar történelem, illetve a negyvenes évek második felében matematika-fizika is (pl. Lakatos Imre, a későbbi neves angliai filozófus).

Esztétika: míg melléktárgyként (filozófiához, pedagógiához, magyar irodalomtörténethez) nagyon gyakori, főként csak Tibori János választotta 1946-ban filozófia és francia irodalomtörténet mellé.

Pedagógia: érthető módon filozófiát (45 fő = 97,8%, azaz csak 1 fő nem!) és esztétikát (32 fő = 69,5%) választottak hozzá többnyire melléktárgyak gyanánt, de sok más mellett matematikát (4 fő), illetve vegytant (kémia) (!?) is (ez utóbbi Ravasz Gizella kémiatanárnő volt, aki nevelés témakörrel foglalkozott).

Görög filológia: mind a hét doktoráló a latin filológiát választotta egyik melléktárgyul, a másik változó volt (ókori történelem, archeológia, filozófia, pedagógia, stb.).

Latin filológia: a többség görög filológiát választotta egyik melléktárgyul (10 fő = 76,9%), de magas az ókori történelem aránya is (5 fő = 38,4%). Kedvelt volt még a filozófia, magyar irodalomtörténet vagy valamelyik nyelvészet.

Magyar irodalomtörténet: főként esztétikát (29 fő = 44,6%), magyar nyelvészetet (21 fő = 32,3%), filozófiát (16 fő = 24,6%) vagy pedagógiát (14 fő = 21,5%) választottak

hozzá, de gyakran szerepelt valamelyik irodalomtörténet is (francia, német vagy római) is melléktárgyul.

Könyvtártudomány: bár főtárgyként nem szerepelt, egyik melléktárgyul választotta 1935-ben Bucsay Mihály filozófia, 1936-ban Fazekas József francia irodalomtörténet mellé. Minthogy 1931 januárja óta Nyireő István könyvtárigazgató tartott könyvtörténeti és könyvtártudományi előadásokat, külön kérelemre így szerepelhetett szigorlati melléktárgyként.

Magyar nyelvészet: többnyire a magyar népnyelvkutatással foglalkozó Csúry Bálint és Bárczi Géza tanítványaiból kerültek ki és melléktárgyak egyikének főként a finnugor nyelvtudományt választották (13 fő = 83,6%). A második melléktárgy változatos volt, magyar irodalomtörténet, pedagógia, latin filológia és mások.

Finnugor nyelvészet: 1924-1932 között a finnugor nyelvész Pápay József tanítványaiból került ki a négy doktoráló, melléktárgyaik különfélék voltak (2-2 alkalommal római irodalomtörténet és pedagógia).

Német irodalomtörténet (1925-ig német filológia néven): érthető módon főként német nyelvészetet (mind a kilenc német irodalomtörténetből doktori szigorlatozó), vagy indogermán összehasonlító nyelvészetet (5 fő), néha magyar és francia irodalomtörténetet, magyar nyelvészetet, pedagógiát választottak hozzá.

Német nyelvészet: német irodalomtörténet volt a természetesen adódó melléktárgy, ugyanígy az indogermán összehasonlító nyelvészet.

Indogermán összehasonlító nyelvészet: Benigny Gyula magántanár és Huss Richárd professzor előadásai és szakelőadósága nyomán választották németből vagy magyar és finnugor nyelvtudományból doktorálók melléktárgyként.

Angol irodalomtörténet: rögtön adódott az angol nyelvészet mint első melléktárgy (10 fő = 76,9%), de gyakori volt a magyar és a német irodalomtörténet is. Angol nyelvészet nem szerepelt főtárgyként egyszer sem, mert Fest Sándor angolprofesszor irodalomtörténész volt, így tanítványai is angol-magyar történelmi és irodalomtörténeti témával foglalkoztak. Többen jöttek Fest volt Eötvös-kollégiumi tanítványai közül doktorálni Debrecenbe.

Francia irodalomtörténet (1928-ig francia filológia): adódott melléktárgyként a francia nyelvészet (23 fő = 79,3%), de gyakran szerepelt filozófia, pedagógia és magyar irodalomtörténet is. Érdekes, hogy több debreceni egyetemi professzor és tisztviselő lánya doktorált főtárgyként (Darkó Irén, Kölonthe Sára, Sztehlo Judit) vagy melléktárgyként (pilismaróti Bozóky Mária, Juhász Izabella, Kállay Magda) francia irodalomtörténetből, sőt egy arisztokrata hölgy is Budapestről (1934-ben királyfiai báró Jeszenák Adrienne).

Francia nyelvészet: 1933-ban Magyar Zoltán doktorált belőle, francia irodalomtörténet és filozófia melléktárgyakkal.

Olasz irodalomtörténet: a két doktoráló 1943-ban Zányi Edith és 1944-ben Csüllög Mária volt. Melléktárgyakul egyikük filozófiát, másik pedagógiát és mindketten olasz nyelvészetet választottak.

Magyar történelem: legnépszerűbb melléktárgyak a középkori egyetemes történelem (24 fő = 45,3%), a földrajz (17 fő = 32%), a diplomatika (15 fő = 28,3%), újkori egyetemes történelem (14 fő = 26,4%) voltak, de más tárgyakat is választottak, négy doktorálónak még magyar alkotmány- és jogtörténetet is engedélyeztek.

Magyar művelődéstörténelem: a melléktárgyak itt is változatosak voltak, két esetben a hatból magyar alkotmány- és jogtörténet.

Ókori történelem: mint főtárgyból az egyetlen doktoráló 1938-ban Galambos József ref. segédlelkész volt, akinek melléktárgyai református egyháztörténet és pedagógia.

“Keleti népek ókori története”: külön minisztériumi engedélyre a statusquoante izraelita hitközségek kérésére 1943-ban Rosenfeld Izrael ungvári rabbi doktorálhatott ilyen főtárgyból, sémi nyelvek és filozófia melléktárgyakkal. (Előzőleg 1941-ben “ségi nyelvek” főtárgyból a bölcsészdoktorálási kérvényét elutasították.)

Egyetemes történelem: itt a magyar történelem és a földrajz volt a népszerű melléktárgy.

Kelet-Európa története: az 1939-ben Divéky Adorján vezetésével a varsói magyar intézetből alakult tanszéken négyen doktoráltak lengyel történelemből, melléktárgyakul főleg a legközelebbi témaköröket, a magyar és az egyetemes történelmet választva.

Diplomatika: míg második tárgyként történelem mellett népszerű volt, főtárgyként csupán 1917-ben Herpay Gábor főlevéltáros szigorlatozott belőle, magyar történelem és magyar irodalomtörténet melléktárgyakkal.

Szociológia (társadalomtudomány, -ismeret): Balogh István szakelőadó és Szabó Árpád professzor irányításával 1948-ban hárman doktoráltak belőle (Balogh Elemér, Magos György, Pinczési Pál), főleg magyar irodalomtörténet melléktárggyal.

Archeológia (régészet): a négy doktoráló egyik melléktárgyul ókori történelmet választott, a másik változatos volt. Az 1944 novemberében Budapesten tartott egyetlen debreceni bölcsészdoktorálás jelöltje, Mészáros Gyula László is régészetből doktorált.

Művészettörténet: Mitrovics Gyula szakelőadó tanítványai közül 1934-35-ben hárman (Mándi Márta Emília, Zombor Zoltán és Szabó Irén) választották melléktárgyul.

Földrajz: a legnépszerűbb melléktárgy a kozmográfia volt (27 fő = 79,4%), majd a magyar történelem (9 fő = 26,4%) és a földtan (7 fő = 20,6%).

Meteorológia: Berényi Dénes szakelőadósága révén lehetett doktorálni e tárgyból, Flórián Endre 1948-ban kozmográfia és földtan melléktárgyakkal tett doktori szigorlatot.

Kozmográfia (csillagászati földrajz): főtárgyként csak 1947-ben Barta György, a budapesti Meteorológiai Intézet és Guman István, a budapesti Csillagvizsgáló Intézet munkatársai doktori szigorlatoztak belőle kísérleti fizika és matematika mellett, de melléktárgyként földrajzhoz és matematikához nagyon népszerű volt.

Ásvány-kőzetan: mindhárom jelölt (Fux Vilma, Kulcsár László és Marton Mária) földtant választott melléktárgyul.

Földtan (geológia): többnyire az ásvány-kőzetan és a földrajz voltak a praktikus melléktárgyak (4-4 fő = 80%).

Őslénytan (paleontológia): főleg állattanhoz, illetve földtanhoz és ásvány-kőzetanhoz választott melléktárgy.

Állattan: a melléktárgyak főleg növénytan (6 fő = 50%), földrajz és földtan (5-5 fő = 41,6%) és őslénytan (4 fő = 33,3%) voltak.

Növénytan: legnépszerűbb melléktárgy a földtan (21 fő = 87,5%), majd az állattan (14 fő = 58,3%), illetve a földrajz (7 fő = 29,1%).

Fizika és elméleti fizika: mind a 13 doktoráló matematikát választott első melléktárgyul, emellett a kémia szerepelt többször (6 fő = 46,1%).

Kémia (vegytan): túlnyomó többségében kísérleti fizikát (59 fő = 76,6%) és ásvány-kőzetant (51 fő = 66,2%) választottak hozzá. Hogy kémiából doktoráltak a legtöbben, abban nagy szerepe volt annak a tényezőnek, hogy a természettudományi tanszékek megalakulásával párhuzamosan létrehozott kémiai szakelőadóságot betöltő Bodnár János orvoskari professzorhoz sokan jöttek a budapesti József nádor Műegyetemről doktorálni.

Matematika: többnyire kozmográfiát (13 fő = 76,5%) és ábrázoló-projektív geometriát (10 fő = 58,8%) választottak hozzá.

Ábrázoló-projektív geometria: a matematikaprofesszor Dávid Lajos szakterülete, így érthető, hogy melléktárgyként ebből is lehessen doktorálni.

Pályatételek – pályamunkák

Már a megalakulást követő második tanévtől lehetőségük volt a törekvőbb hallgatóknak arra, hogy egy-egy tanszék által évente meghatározott témákban pályaműveket nyújtsanak be: *“VKMin. 1915. febr. 11-én kelt 10525/1915. sz. alatt hozzájárult, hogy a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karon a hallgatóságnak az önképzésre és tanulmányozásra serkentésre céljából a jövő 1915/16. tanévtől kezdődőleg, a főtanszakok köréből, előre megállapított terv szerint, tanévről-tanévre pályatételek tűzessenek ki s azok eredményes megfejtői részére buzdításul és méltánylásul megfelelő [...] pályadíjak helyeztessenek kilátásba.”*⁴⁵⁴ Az alább idézett szabályok a Kar története során érdemben egyszer sem változtak, mindössze a beadási határidő módosult április 1-ről április 20-ra 1931-től:

- 1. A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem által hirdetett pályakérdésekre csakis ennek az egyetemnek rendes hallgatói pályázhatnak. A pályázatban résztvehetnek olyanok is, aki a pályázati határidő lejártakor ugyan már az egyetemtől nyert végbizonyítvány birtokában vannak, de a pályakérdés meghirdetésekor még az egyetem rendes hallgatói voltak.*
- 2. A pályaművek nyelve, hacsak más nincs kikötve, magyar.*
- 3. A pályaművek beadásának határideje minden év április 20. napja. A pályadíjak kiosztása az egyetem évzáró közgyűlésén történik.*
- 4. A pályaművek negyedrért alakban, idegen kézzel, vagy lehetőleg írógéppel, tisztán, de mindkét esetben csak a lap egyik oldalára írva, lapszámozva, bekötve és jeligével ellátva, az illetékes kar dékáni hivatalában nyújtandók be.*
- 5. A pályaművekhez használt források és segédeszközök általánosságban s együttesen a munka elején megjelölendők; a felhasználás helyei pedig felismerhetően, rövidítetten lapszám szerint is idézendők vonal alatt. (A teljes cím, kiadás, megjelenési hely s idő.)*
- 6. A szerző nevét, egyetemi tanszakát, illetőleg a pályázatra való jogosultság megjelölését tartalmazó lepecsételt levélen ugyanaz a jelige álljon, mint a pályamű címlapján.*
- 7. A felsorolt feltételeknek meg nem felelő, vagy a kitűzött határidő után beadott pályaművek pályázatra nem bocsáttatnak, illetőleg nem jutalmaztattnak.*

---

⁴⁵⁴ BTK Jegyzőkönyv, 1914/1915. tanév, VII. rendes ülés, 1915. márc. 10. 50. pont.

8. *Az illetékes kar a pályadíjat az aránylag legjobb pályaműnek csak abban az esetben adja ki, ha az magában véve is méltó a jutalomra. Ha két olyan pályamű találtatnék, melynek mindegyike magában véve is méltó a jutalomra, a kar közöttük megoszthatja a pályadíjat.*
9. *A pályadíjat rendszerint csak egy dolgozó nyerheti el; a társszerzők nem nyerhetnek jutalmat. De ha valamely pályakérdésnél az azt kitűző kar többek közreműködését is helyénvalónak találná, ezt a körülményt a pályázat meghirdetésekor külön megjegyzi, s ez esetben a pályadíj társszerzőknek is kiadható.*
10. *A benyújtott pályaművek nem adatnak vissza, hanem a kar levéltárában helyeztetnek el.*
11. *A pályamű a szerző tulajdona marad, aki azt szabadon kiadhatja. Ha a pályamű kiadásával az egyetemi pályázatra, illetve jutalmazásra hivatkozik, köteles a bírálatokat egész terjedelmükben a dolgozat mellett kinyomtatni.*

Figyelemre méltó, hogy a kijelölt témák önálló kutatómunkát, vagy egy-egy tudományos problémára tett megoldási javaslatot vártak el a hallgatóktól, nagyfokú kreativitásra ösztönözve őket ezzel. A sikeres pályaművekért kezdetben meghatározott összegű pályadíj, majd jutalomdíj járt. A gazdasági válság miatt 1932-től az elfogadást nyert munkák szerzői csak plakettet kaptak, majd a harmincas évek végétől a plakett mellé pénzjutalmat is.

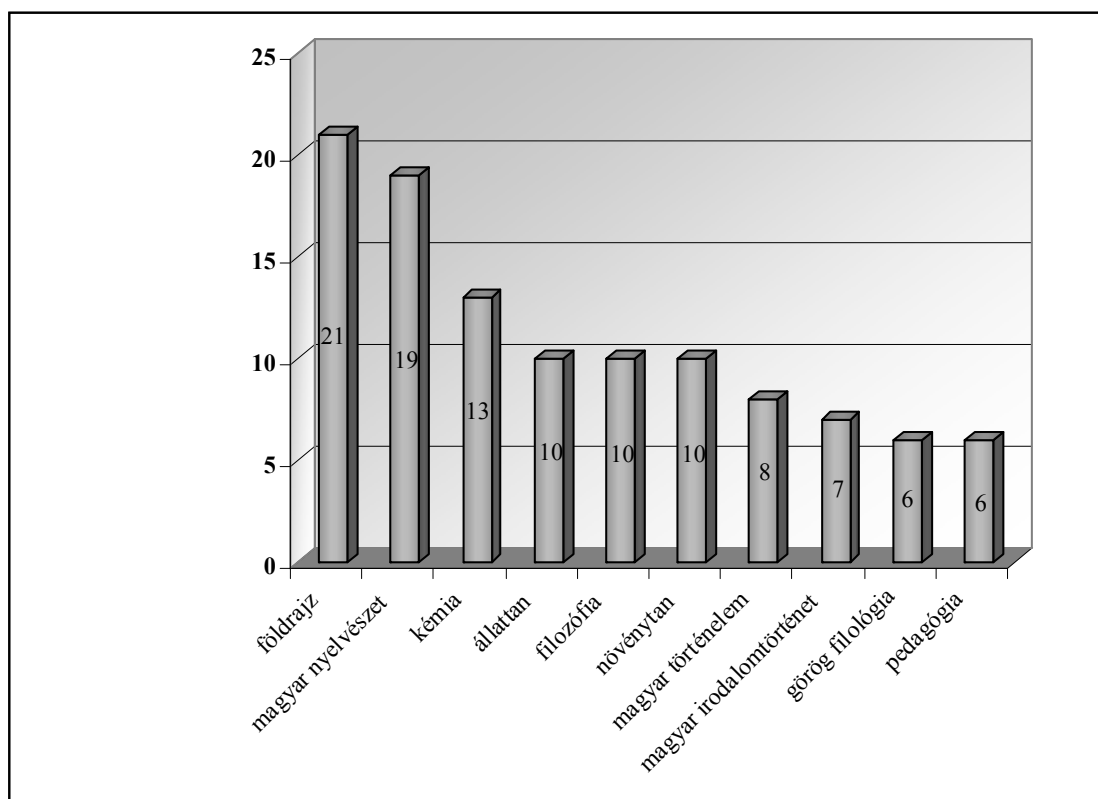
Az 1915-1949 között kiírt pályatételekre 145 pályamű érkezett be a Bölcsészettudományi Kar dékánjához, amelyek 4 elutasított, gyenge színvonalú dolgozat (2,7%) kivételével dicséretben és jutalomban részesültek. Az egyetem első évetizedében alig adtak be pályamunkákat, majd megnőtt az alkotói kedv, főleg a harmincas években. A II. világháború után már kevés pályamű született (1946-1949 között 7 db. = 4,8%).

Az időbeli eloszlást a következő táblázat mutatja:

Tanév	15/16.	17/18.	20/21.	21/22.	23/24.	27/28.	28/29.	29/30.	30/31.	31/32.	32/33.	33/34.
Munka	1	1	1	1	1	2	3	7	5	6	10	13
Tanév	34/35.	35/36.	36/37.	37/38.	38/39.	39/40.	40/41.	41/42.	42/43.	46/47.	47/48.	48/49.
Munka	8	6	14	10	12	13	9	8	7	1	3	3

Témakörök szerint a beadott pályaművek: földrajz 21 db. (14,5%), magyar nyelvészet 19 db. (13,1%), kémia 13 db. (8,9%), állattan, filozófia és növénytan 10-10 db. (6,9%), magyar történelem 8 db. (5,5%), magyar irodalomtörténet 7 db. (4,8%), görög filológia és pedagógia 6-6 db. (4,1%), ásvány-földtan, fizika, latin filológia, matematika és német nyelv és irodalom 5-5 db., egyetemes történelem, francia nyelv és irodalom és Kelet-Európa történet

3-3 db., angol nyelv és irodalom 1 db. Nem született pályamunka olasz nyelv és irodalom, ókori történelem, régészet és szláv nyelvészet és irodalom témakörökből.

A földrajz témában született, kiugróan magas számú dolgozatoknak az az oka, hogy a tárgyalt időszak legnagyobb részében (1921-1942 között) Milleker Rezső professzor olyan átfogó témakört jelölt meg (*“Szabadon választott tétel Magyarország földrajzából”*), amelyből könnyen lehetett írni és szívesen írtak is pályaművet. A magyar nyelvészeti munkák túlnyomó részben Csúry Bálint népryelvkutatást népszerűsítő tevékenységének, a kémiaiak pedig Bodnár János iskolateremtő képességének köszönhetőek.

Mint említettem, a 145 dolgozathoz 4 nem felelt meg (1-1 egyetemes történelem, földrajz, kémia és matematika tárgyú), ezenkívül joghallgató nyújtott be 3 (0,7%) és teológushallgató 10 (6,9%) pályaművet.

Három alkalommal adott be jutalmazásra került pályaművet Puskás Zoltán teológushallgató (filozófia 3x), Ubrizsy Gábor (növénytan 2x, földrajz), Varga László (görög filológia 2x, latin filológia), kétszer adott be Balázs Béla teológushallgató-bölcsészahallgató (filozófia 2x), Dercze Lajos (magyar irodalomtörténet-német irodalomtörténet), Gáspár Gyula (földrajz-történelem), Giday Kálmán (pedagógia-földrajz), Jakab Tamás (görög filológia 2x), Oláh József (földrajz 2x), Ördögh László (pedagógia-fizika), Pollner Pál (ásvány-földtan, földrajz), Schág Dániel (állattan 2x), Sóvágó Mihály joghallgató (földrajz-állattan), Szabó István Mihály (állattan 2x), Török Tibor (kémia 2x) és Vágó Szilárd (állattan-földrajz).

A Bölcsészettudományi Karon 1915-1948 között meghirdetett pályatételeket és lásd a 3. mellékletben:

A Kar hallgatói társadalma (1914-1949)

I. Bevezetés

A Bölcsészettudományi Kar hallgatói társadalmát még nem vizsgálták meg alaposabban (Varga Zoltán is csak általános, egész egyetemre vonatkozó megállapításokat tesz⁴⁵⁵), így a korabeli évkönyvek és almanachok alapján kíséreltem meg feldolgozni a bölcsészhallgatók társadalmát.

Legfőbb forrásaim az egyetem kiadott évkönyvei voltak (1919-ig külön Évkönyv és Almanach, attól fogva Évkönyv és almanach címen), de nem jelent meg az 1918/19-es és 1919/20-as és 1942/43-astól kezdve nem adták ki őket. Viszont ezeknek összeállított nyomdai példányai megvannak az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában egészen az 1946/47-es tanévig bezárólag, bár az utolsó évkönyv-kéziratok egészen kezdetlegesek. Az 1945 utáni időszakra inkább a Rektori Hivatal iktatott iratai között lévő Diákjóléti Bizottság jegyzőkönyveit használtam.

A szöveg között lévő táblázatok a fentebb jelölt forrásokból készültek, a táblázatok minden egyes adatát külön-külön meghivatkozni nem érdemes, így ezekre a forrásokra egyedileg, lapszám szerint csak akkor utalok, ha megkülönböztetni kívánt esetekről, figyelemre külön érdemes adatokról van szó. Külön ki kell emelnem, hogy a korabeli évkönyvekben a táblázatok és a hallgatói lista nem fedik egymást, ennek oka a tandíj nem fizetés miatt törölt hallgatók beszámítása vagy elhagyása a statisztikai adatokból (ez teljességgel rendszertelen és az összevetést olykor komolyan megnehezíti).

A szakirodalmat tekintve nélkülözhetetlenek és alapvető fontosságúak Ladányi Andornak a XIX-XX. századi magyar felsőoktatást vizsgáló könyvei, tanulmányai.⁴⁵⁶, bár más egyetem hasonló adatsorairól nincs tudomásom, kivéve a pécsi Erzsébet Tudományegyetemről 1940-ben megjelent monográfiát.⁴⁵⁷

II. A bölcsészhallgatók társadalma

1. Keretszám, létszám, nemi megoszlás

⁴⁵⁵ Varga Zoltán: i. m. 64-79.pp.

⁴⁵⁶ Ladányi Andor: A gazdasági válságtól a háborúig (A magyar felsőoktatás az 1930-as években). Argumentum Kiadó, [Budapest], 2002.; Ladányi Andor: A magyar felsőoktatás a 20. században. Akadémiai Kiadó, [Budapest], [2000].; Ladányi Andor: Klebelsberg felsőoktatási politikája. Argumentum Kiadó, Budapest, 2000.

⁴⁵⁷ Szabó Pál, vitéz: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága I-II. Pécs, 1940. – Az I. rész 113-124. és 129-130. Lapjain.

Tanév (I. félév)	Teológiai Kar	Jogi Kar	Orvosi Kar	Bölcsészettudományi Kar			Összesen
				Rendes	Rendk.	Össz.	
1914-15.	108	215	-	29	2	31	354
1915-16.	89	166	-	33	2	35	290
1916-17.	55	169	-	27	6	33	257
1917-18.	48	176	-	41	5	46	270
1918-19.	81	635	-	84	14	98	814
1919-20.	66	423	-	134	21	155	744
1920-21.	58	298	-	96	10	106	462
1921-22.	54	333	168	92	8	100	655
1922-23.	67	301	371	74	12	86	825
1923-24.	80	344	401	71	7	78	903
1924-25.	91	328	381	93	3	96	894
1925-26.	99	331	365	111	6	117	912
1926-27.	101	404	342	135	14	149	996
1927-28.	107	487	273	176	5	181	1048
1928-29.	124	570	268	223	5	228	1190
1929-30.	158	657	292	272	-	272	1379
1930-31.	181	715	298	315	2	317	1511
1931-32.	201	659	320	327	4	331	1511
1932-33.	201	649	336	337	1	338	1524
1933-34.	207	632	346	340	2	342	1527
1934-35.	189	605	320	292	-	292	1406
1935-36.	178	537	298	298	1	299	1312
1936-37.	170	528	274	284	-	284	1256
1937-38.	161	482	226	222	1	223	1092
1938-39.	142	463	207	200	1	201	1013
1939-40.	119	480	274	214	1	215	1088
1940-41.	110	528	279	190	-	190	1097
1941-42.	65	542	262	227	1	228	1097
1942-43.	46	571	265	242	2	244	1124
1943-44.	51	641	334	285	2	287	1318
1944-45.	44	271	274	180	1	181	770
1945-46.	41	393	481	240	28	268	1183
1946-47.	57	466	599	285	60	345	1467
1947-48.	76	580	612	396	62	458	1726
1948-49.	n. a.	n. a.	n. a.	449	34	483	1655

Bár a húszas évektől 1945-ig az összes tudománykaron államilag megállapított keretszám volt a felvehető elsőéves hallgatókra vonatkozólag (a debreceni bölcsészkaron ez 75-100 között változott) olykor a kevés jelentkező miatt, máskor kivételezések, jogszabály, rendelet eltérő értelmezése, oportunos alkalmazása miatt gyakorlatilag mindig eltértek ettől.⁴⁵⁸ Ladányi Andor összefoglaló munkájában is megállapítja (az értelmiségi túlképzés kapcsán) *“a felvehető hallgatók létszámának kontingálása teljesen alkalmatlannak bizonyult az egyetemek »túlnépesedésének« megakadályozására.”*⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Nem érthetek egyet Hollósi Gábor állásfoglalásával a keretszámok determináló erejét illetően: Hollósi Gábor: A Jog- és Államtudományi Kar hallgatói társadalma (1914-1949). 34-35.pp. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2006.

⁴⁵⁹ Ladányi: A gazdasági válságtól... 50.p.

A fenti táblázat mutatja az egyetem hallgatóságának számát karonkénti eloszlásban mindig az első félévet alapul véve. Mint látható, az egyetem legnépesebb kara a jogi volt (1945-ig), utána következett az orvosi (szintén 1945-ig, onnantól fogva az orvosira jártak legtöbben) és hozzájuk viszonyítva jóval kevesebb jártak bölcsészkarra és a teológusok száma mindvégig csekély maradt, bár a harmincas évek elején megközelítették.

Megfigyelhető mindegyik karon, hogy a II. világháború után rohamos léptekkel nő az egyetem hallgatóság létszáma minden egyes karon, ez a fiatal demokráciának az egyetem kapuit a széles néptömegek előtt megnyitni akaró törekvésével magyarázható. A hallgatói létszám változásáról lásd a 4. mellékletet.

A bölcsészhallgatók létszáma a debreceni Tudományegyetemen

Tanév	I. félév		II. félév		Tanév	I. félév		II. félév		Tanév	I. félév		II. félév	
	R.	Rk.	R.	Rk.		R.	Rk.	R.	Rk.		R.	Rk.	R.	Rk.
1914/15	29	2	28	1	1926/27	94	7	102	5	1938/39	199	1	219	1
1915/16	33	2	26	4	1927/28	176	5	172	3	1939/40	214	1	206	-
1916/17	27	6	32	5	1928/29	223	5	219	2	1940/41	190	-	189	-
1917/18	41	5	51	3	1929/30	272	-	247	-	1941/42	227	1	219	2
1918/19	84	14	92	6	1930/31	315	2	306	1	1942/43	242	2	220	2
1919/20	134	21	120	17	1931/32	326	4	320	2	1943/44	285	2	277	1
1920/21	96	10	97	6	1932/33	337	1	319	-	1944/45	180	1	215	13
1921/22	92	8	84	5	1933/34	340	2	305	1	1945/46	240	28	239	27
1922/23	74	12	75	11	1934/35	292	-	281	-	1946/47	285	60	295	48
1923/24	71	7	70	3	1935/36	298	1	280	1	1947/48	396	62	375	46
1924/25	93	3	85	-	1936/37	248	-	270	-	1948/49	443	35	407	20
1925/26	114	3	113	1	1937/38	222	1	197	-					

Jelmagyarázat: R. = rendes hallgató, Rk. = rendkívüli hallgató

A Bölcsészettudományi Kar hallgatói létszáma a kezdeti csekély létszám után (az első három – világháborús – tanévben 30-35 fő között mozgott) lendületesen növekvő ütemet mutatott, a tetőpont az 1919-20-as tanév, amikor (az elszakított területekről menekülők révén) a 155-főt is elérte. Ezután ismét csökkent a létszám (az 1923-24-es tanévben 78-ra!). Innen ismét erőteljes emelkedés következett be, az 1933-34-es tanévre elérte a 342 főt, majd lassú apadás tapasztalható 1940-41-ig, a világháború alatt ismét kissé növekedett a létszám. A tragikus 1944-45-ös tanévben a magyarországi harcok miatt értelemszerűen radikális csökkenés áll be (sokan el sem tudtak jutni az egyetemre), majd a háború után a fent említett demokratikus nyitás következtében nem csupán nő, egy-két éven belül megkétszereződik a létszám.

Mai szemmel furcsa jelenség a rendkívüli hallgatók megjelenése: rendkívüli hallgatóként azt lehetett felvenni, aki legalább a 16. életévét betöltötte, és olyan – de rendes hallgatói státuszhoz nem elegendő – előképzettsége volt, hogy a választott előadásokat eredménnyel hallgathatta. A rendkívüli hallgatók nem beiktatás, hanem beírás útján kerültek az egyetem kötelékébe, egyetemi polgárokká nem váltak, de a fegyelmi szabályoknak mindenben alá vannak vetve.

A nőhallgatók létszáma a debreceni bölcsészkaron

Tanév	I. félév		II. félév		Tanév	I. félév		II. félév		Tanév	I. félév		II. félév	
	R.	Rk.	R.	Rk.		R.	Rk.	R.	Rk.		R.	Rk.	R.	Rk.
1914/15	n. a.		n. a.		1926/27	48	n. a.	45	n. a.	1938/39	96	-	59	-
1915/16					1927/28	70	n. a.	64	n. a.	1939/40	79	-	75	-
1916/17					1928/29	76	n. a.	72	n. a.	1940/41	82	-	82	-
1917/18					1929/30	95	-	93	-	1941/42	108	-	105	1
1918/19					1930/31	114	-	100	-	1942/43	125	1	110	-
1919/20	45	7	45	6	1931/32	114	-	121	-	1943/44	156	1	150	-
1920/21	38	5	38	5	1932/33	122	-	115	-	1944/45	92	1	94	8
1921/22	35	6	35	2	1933/34	129	1	112	-	1945/46	122	8	122	13
1922/23	29	9	32	8	1934/35	95	-	99	-	1946/47	124	19	128	19
1923/24	29	5	35	1	1935/36	99	-	96	-	1947/48	166	26	155	16
1924/25	42	n. a.	40	-	1936/37	104	-	98	-	1948/49	183	15	179	11
1925/26	44	n. a.	41	n. a.	1937/38	61	-	57	-					

Jelmagyarázat: R. = rendes nőhallgató, Rk. = rendkívüli nőhallgató

Bár 1896 óta nők is felvételt nyerhettek bizonyos tudománykarokra (bölcsezet, természettudomány, orvostudomány), a különböző egyetemek igyekeztek korlátozni a nőknek az egyetemre való bejutását és alacsony létszámban vettek csak fel nőhallgatókat.⁴⁶⁰ Ennek a kirekesztő, helyi szempontokon nyugvó rendszernek Klebelsberg Kunó 1926. évi rendelete vetett véget, bár nők továbbra is csak azokra a karokra lehettek felvéve, amelyekre eddig is, pl. a jogi, teológiai karok zárva maradtak előttük.⁴⁶¹

A debreceni bölcsészkaron a nőhallgatók aránya a tárgyalt időszakban 32-44 % között mozgott, de pl. a második világháború alatt (a férfiak katonai szolgálatra való behívása miatt) felment 54 %-ig is. A nőhallgatók arányára lásd az 5. mellékletet.

⁴⁶⁰ A nőknek egyetemre való felvétele nagy vitákat kavart: pl. a húszas években: Kornis Gyula kultúrpolitikus kemény hangú, nőellenes kirohanása (Kornis Gyula: Nők az egyetemen. Napkelet, 1925. 60-71., 149-184.pp.) és a válaszreakció erre (Czeke Marianne – Ritoók Emma: Nők az egyetemen. Napkelet, 1925. 496-504.pp. és Bobula Ida: Az egyetemi nőkérdés Magyarországon. Napkelet, 1928. 581-595.pp.)

⁴⁶¹ Az egyetemi nőhallgatókra újabban: Ladányi Andor: Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve. Educatio, 1996/3. 375-383.pp., Ladányi: Klebelsberg 90-96.pp. és Ladányi: A gazdasági válságtól...83-88.pp.

2. Elsőévesek és a kart elhagyók

Kimutatás a Bölcsészettudományi Karra beiktatott elsőéves, továbbá újból beiktatott felsőbb éves hallgatókról																
Tanév	Első éves		Debreceni index alapján újból		Budapesti Tudományegyetemről		Kolozsvári tudományegyetemről		Pozsonyi tudományegyetemről		Külföldi egyetemről		Magyarországi akadémiaikról		Összesen	
	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.
1914/15	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	18	4	31	4
1915/16	20	7	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	-	22	8
1916/17	15	11	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	17	12
1917/18	25	7	-	4	-	3	-	-	-	-	1	-	-	-	26	14
1918/19	46	24	1	-	5	2	-	1	-	-	-	-	1	-	53	27
1918/19 pf.	4		-		-		-		-		-		-		-	
1919/20	61	35	5	1	11	-	12	-	-	-	1	-	-	-	90	36
1919/20 pf.	1		-		-		-		-		-		-		1	
1920/21	28	11	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	29	12
1921/22	20	5	2	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	24	5
1923/24	14	10	2	-	1	3	-	-	-	-	1	-	-	-	18	13
1929/30	100	7	1	4	1	2	Szegedi tudományegyetemről		Pécsi Tudományegyetemről		2	-	Magyarországi akadémiaikról		105	11
							1	-	-	-			-	-		
1930/31	102	11	2	3	1	3	1	-	-	-	1	1	-	-	107	18
1931/32	94	7	3	7	2	1	2	-	-	-	-	-	1	-	102	15
1932/33	88	11	10	4	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	99	16
1933/34	91	3	6	5	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	99	10
1934/35	86	9	5	7	2	-	1	1	-	-	3	1	-	-	97	18
1935/36	79	3	15	8	3	3	-	-	-	-	2	-	-	-	99	14
1936/37	67	6	12	7	1	-	-	-	-	-	2	1	-	-	82	14
1937/38	49	5	12	3	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	67	6
1938/39	61	5	10	9	-	1	-	-	1	1	9	1	-	-	81	17
1939/40	52	7	6	-	1	1	-	-	-	-	11	2	-	-	70	10
1940/41	54	10	9	4	-	1	1	1	2	-	-	-	-	-	66	16
1941/42	77	n.a.	5	n.a.	2	n.a.	1	n.a.	-	n.a.	1	n.a.	-	n.a.	86	n.a.
1942/43	88	5	3	1	2	2	-	-	-	-	3	-	-	-	96	8
1943/44	106	n. a.	2	n. a.	2	n. a.	3	n. a.	Kolozsvári tudományegyetemről		3	n. a.	-	n. a.	118	n. a.
									2	n. a.						
1944/45	58	63	1	-	3	18	-	-	-	4	-	-	-	-	62	85
1945/46	76	30	23	16	3	3	-	-	2	2	-	-	-	-	104	51

Jelmagyarázat: f. = félév, pf. = pótjélév, n. a. = nincs adat

A beiktatott hallgatókat illetően nem állnak rendelkezésünkre kimutatások az 1922-23-as, az 1924-25-ös és 1928-29-es közötti, illetve az 1946-47-es tan évektől fogva. Mindezek ellenére bizonyos következtetések levonhatóak az adatokból: Az első félévben

“magyarországi akadémiákról” beiratkozó 18+4 hallgató minden bizonnyal az egyetem elődjének számító Bölcsészeti Akadémiáról jött át. Az 1919-20-as tanévben Kolozsvárról érkezett 12 fő már a történelmi Magyarország felbomlása során a román megszállás elől menekült el, míg a 11 budapesti ittléte a Tanácsköztársaság bukásával magyarázható, továbbá az 1944-45-ös 3+18 Budapestről érkező pedig a főváros ostromával és pusztulásával függ össze.

Külföldi hallgató viszonylag kevés számban fordult elő, az 1938-39-es 9+1 és az 1939-40-es 11+2 hallgató a Felvidék déli részének visszacsatolása után a pozsonyi Komensky és a prágai Károly Egyetemről iratkozott át. A pécsi bölcsészkar 1940-től kezdődő szüneteltetésének hatása nem érezhető Debrecenben, már csak a nagy távolság és a közbeeső budapesti egyetem miatt sem.

Végeredményben Debrecennek “elszívó” hatása (kivéve nagyobb tragikus eseményeket) nem mutatható ki.

A debreceni Tudományegyetem bölcsészeti karától távozási és végbizonyítvánnyal megvált hallgatók száma														
Tanév	T. B.		VB.		Tanév	T. B.		VB.		Tanév	T. B.		VB.	
	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.		I. f.	II. f.	I. f.	II. f.		I. f.	II. f.	I. f.	II. f.
1914/15	-	2	-	-	1926/27	4	3	6	10	1938/39	4	2	10	18
1915/16	1	-	-	-	1927/28	5	2	-	5	1939/40	-	7	7	22
1916/17	1	-	1	2	1928/29	2	-	1	6	1940/41	7	11	7	22
1917/18	1	1	1	3	1929/30	2	1	-	10	1941/42	2	7	7	30
1918/19	2	1	2	3	1930/31	1	1	4	9	1942/43	3	8	12	32
1919/20	2	4	2	9	1931/32	-	-	2	-	1943/44	2	8	10	32
1920/21	2		1		1932/33	4	3	4	13	1944/45	-	7	1	16
1921/22	1	4	4	8	1933/34	4	3	1	14	1945/46	5	11	7	30
1922/23	1	1	3	16	1934/35	1	3	7	11	1946/47	9	11	2	13
1923/24	-	-	2	-	1935/36	1	2	5	6	1947/48	8	12	15	19
1924/25	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1936/37	5	9	13	13	1948/49	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
1925/26	1	1	7	12	1937/38	1	7	5	12					

Jelmagyarázat: T. B. = távozási bizonyítvány, VB. = végbizonyítvány, f. = félév, n. a. = nincs adat

Akárcsak a debreceni Bölcsészettudományi Karnak más egyetemre, így másik egyetem hasonló karának Debrecenre gyakorolt “elszívó” hatása sem jelentős. Itt nem találkozunk könnyebb szigorlatozás végett olyan átjárással, mint amilyen pl. a jogi karon jellemző volt⁴⁶².

⁴⁶² „...régóta divatos szokás, mely a könnyebb elhelyezkedés vagy a könnyebb szigorlatozás reményében 2-3 egyetemet is összejárát a szemfüles diákkal... Valóban, főként joghallgatóink gyöngébb fajsúlyú eleme a VII-ik és a VIII-ik szemeszterben rendszerint Pécs és Szeged felé gravitál...” – éppen Pap Károly irodalomprofesszor, az 1924-25-ös tanév rektora mutatott rá erre. Évkönyv 1924-25. 106-107.pp.

Viszont az 1940-es évek első felében a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem visszaállításával érezhető némi változás: az erdélyiek illetve az áthelyezett professzorok tanítványai átmentek Kolozsvárra, a jobban felfejlesztett természettudományi tanszékek is vittek el hallgatókat Szegedre. Az 1945 utáni elvándorlás célpontja már inkább Budapest, ennek viszont inkább politikai okai voltak.

Természetesen a kart elhagyni nemcsak távozási bizonyítvánnyal lehetett, hanem tanári oklevél birtokában vagy tanári munkakörre nem jogosító, ún. “bölcészdiplomával” is. Mivel a tanárképzés és a Tanárképzőintézet történetét megírni nem fér bele e munka keretibe, alapvető kikutatások hiányában arra nem lehet választ adni, hogy melyik évben hányan hagyták el oklevéllel zsebünkben a kart, csupán a végbizonyítványok száma alapján lehet következtetni. A bölcésztdoktorátusok – mivel ezek nem szükségszerűen az egyetemi tanulmányok végén következtek be⁴⁶³ – itt nem tárgyalhatóak, külön fejezetben lesznek ismertetve. Míg a karra belépők (korabeli szóhasználattal: újonnan vagy újból iktatottak) pontosan mérhetőek, éppen a fentebb említett okok miatt az karról való kilépés nem összevethető más karok, egyetemek adatsoraival.

3. Anyanyelv szerinti megoszlás

A bölcészthallgatók száma anyanyelv szerinti megosztásban												
Tanév	Magyar		Német		Török		Horvát		Tót (szlovák)		Bolgár	
	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.
1914/15	31	29	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1915/16	35	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1916/17	33	35	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
1917/18	42	51	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-
1917/18 pf.	13	13	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
1918/19	93	94	4	4	-	-	1	-	-	-	-	-
1918/19 pf.	13		3		-		Rutén		-		-	
1919/20	151	137	3	-	-	-	-	-	1	1	-	-
1920/21	105	102	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
1921/22	99	88	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
1922/23	84	84	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
1923/24	78	73	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1925/26	116	111	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
1926/27	148	152	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1927/28	180	175	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1928/29	226	218	1	2	1	1	-	-	-	-	-	-
1929/30	271	246	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-

⁴⁶³ A szabályzat szerint nyolc érvényes félév kellett minimum a doktorálási kérelem benyújtásához, de az sem volt ritka, hogy egyetemi tanulmányaik végezte után évekkel doktoráltak.

1930/31	316	306	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-
1931/32	329	320	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1
1932/33	337	317	1	2	-	-	-	-	-	-	Angol	
1933/34	340	307	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
1934/35	284	277	-	-	-	-	-	-	Orosz		-	-
1935/36	298	280	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-
1936/37	283	269	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-
1937/38	223	197	-	-	Lengyel		-	-	-	-	-	-
1938/39	200	217	-	1	-	1	-	-	-	1	-	-
1938/39. pf.	29		-		-		-		-		-	
1939/40	205	197	1	-	1	1	8	8	Szlovák		-	-
1940/41	177	180	1	-	1	1	11	8	-	-	-	-
1941/42	221	214	-	-	1	1	6	6	-	-	Szerb	
1942/43	235	207	-	-	1	-	7	5	-	-	1	1
1943/44	279	270	-	-	-	-	6	6	1	1	Olasz	
											1	1
1944/45	233	223	-	-	1	1	-	-	-	-	Szerb	
											-	1
1945/46	268	267	-	-	-	-	-	-	Román		-	-
									1	-		
1946/47	344	342	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
1947/48	457	420	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Jelmagyarázat: f. = félév, pf. = pótjélév; 1917/18 pf. esetében: I. f. = 1918. III. 1-től tartott 12 hetes tanfolyam, II. f. = 1918. VI. 1-től tartott pótszemeszter												

Az 1924-25-ös és az utolsó, 1948-49-es tanévet leszámítva, találhatóak adatok a hallgatóság anyanyelvi megoszlását tekintve. Mindvégig a többség magyar (mindig 90 % felett), ezen kívül németek vannak általában egy-két fővel képviseltetve. A hazai nemzetiségek közül a szerbek, románok, szlovákok alig fordulnak elő, a rutének pedig Kárpátalja visszacsatolása után 1939-től jelennek meg nagyobb számban (ekkor 8-11 fő)⁴⁶⁴, ez azonban csökken, a II. világháború után pedig a határok lezárása miatt meg is szűnt. Ritkaságszámba megy angol (Rose Moskovitz) bolgár (Boiklieff Dimo) vagy olasz hallgató (Ursits Dezső); orosz (Popoff Mihály) és lengyel menekült (a harmincas években Szablinszki László, a lengyel lektor, a negyvenes években Dyhdalewicz Danuta).

4. Vallási felekezet szerinti megoszlás, az egyetem református jellege

⁴⁶⁴ A kárpátaljai rutének főként a legközelebbi egyetemre, Debrecenbe jöttek: „Mivel a kárpátaljai rutén diákok zöme a debreceni egyetemet látogatja, ennek az egyetemnek az ügye engem is közelebről érdekel.” – írta vitéz leveldi Kozma Miklós volt belügyminiszter, Kárpátalja kormányzói biztosa, aki szívén viselte a rutén diákok sorsát. Levelét idézi: Ladányi Andor: A gazdasági válságtól... 176.p.

A bölcsészhallgatók vallás szerinti megoszlása																		
Tanév	Római katolikus		Görög katolikus		Görög keleti		Református		Evangélikus		Unitárius		Izraelita		Izslám		Felekezeten kívüli	
	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.
1914/15	2	1	-	-	-	-	27	28	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
1915/16	4	3	1	1	-	1	26	22	2	2	-	-	2	1	-	-	-	-
1916/17	5	6	-	-	1	1	22	23	3	4	-	-	2	3	-	-	-	-
1917/18	9	9	-	-	1	1	24	32	9	9	-	-	3	3	-	-	-	-
1918/19	13	20	6	6	-	1	63	52	11	8	-	-	5	11	-	-	-	-
1918/19 pf.	4		-		-		8		3		-		1		-		-	
1919/20	43	36	4	4	-	-	81	79	12	9	-	-	14	9	-	-	1	1
1920/21	29	27	5	4	-	-	60	60	8	9	-	-	4	3	-	-	-	-
1921/22	28	24	3	3	-	-	54	48	9	7	-	-	6	7	-	-	-	-
1922/23	17	17	3	3	-	-	51	50	6	7	1	-	8	9	-	-	-	-
1923/24	17	14	4	3	-	-	46	46	5	3	-	-	6	7	-	-	-	-
1929/30	44	45	7	6	1	1	170	155	22	18	2	1	26	21	-	-	-	-
1930/31	61	60	14	15	2	2	188	183	22	19	1	1	29	27	-	-	-	-
1931/32	65	61	10	9	2	2	207	200	14	15	1	1	31	34	-	-	-	-
1932/33	62	59	7	6	1	1	217	202	14	15	1	1	36	35	-	-	-	-
1933/34	73	70	9	6	-	-	218	197	13	10	-	-	29	23	-	-	-	-
1934/35	61	58	7	7	-	-	195	187	9	9	-	-	20	20	-	-	-	-
1935/36	68	62	6	8	1	1	192	182	11	11	-	-	21	17	-	-	-	-
1936/37	74	69	8	8	1	1	172	168	5	5	-	-	24	19	-	-	-	-
1937/38	51	44	3	2	-	-	149	133	5	4	-	-	15	14	-	-	-	-
1938/39	52	69	7	5	-	-	126	128	4	7	-	-	16	11	-	-	-	-
1939/40	62	59	11	10	-	-	121	116	8	8	-	1	13	12	-	-	-	-
1940/41	52	47	13	13	-	-	107	111	8	8	1	1	9	9	-	-	-	-
1941/42	45	46	14	13	-	1	148	140	10	10	1	1	10	10	-	-	-	-
1942/43	47	42	16	15	1	1	153	141	16	12	1	1	10	10	-	-	-	-
1943/44	60	57	21	21	-	-	172	169	19	18	2	1	13	12	-	-	-	-
1944/45	41	57	12	13	-	-	109	103	10	9	-	-	9	46	-	-	-	-

Jelmagyarázat: I. = I. félév, II. = II. félév, pf. = pót félév

1945/46. Vallási megoszlás: VKM. 1945. okt. 15-én kelt 54642/1945. V. sz. rendelete alapján törölve.

A hallgatók vallására vonatkozóan sem áll rendelkezésünkre teljes adatsor, mivel az 1920-as évek második felében az évkönyvek ilyen kimutatást nem közölnek, 1945. okt. 15-én pedig a beiratkozók vallás szerinti nyilvántartását a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletben eltörölte.⁴⁶⁵

A tárgyalt időszakban végig jellemző a reformátusok kimagasló aránya (52-65 %), ez Debrecen város református jellegével (“kálvinista Róma”) és az egyetem református egyházi előzményeivel magyarázható.⁴⁶⁶ Még a távoli Dunántúlról (pl. Somogy, Vas vármegyéből),

⁴⁶⁵ VKM 54642/1945. V. sz.

⁴⁶⁶ Gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter nyilatkozta 1928-ban: „A debreceni egyetem három fakultása – ha nem is jogilag, de történetileg – folytatása a debreceni ősrégi ref. főiskola hittudományi, jogi és bölcsészeti

illetve 1938 után a visszacsatolt Nyitra-Pozsony vármegyéből is jönnek református vallású hallgatók a debreceni bölcsészkarra, igen sok a református lelkész gyermeke.

A második legnagyobb csoport a római katolikusok (20-28 %), s mint az ország első számú, uralkodó hitfelekezete, nagyszámú jelenlétük természetes.

Az izraeliták aránya jelentősen változó (szélsőértékek 2-13 %), a húszas-harmincas évek antiszemita hangulata, kilengései miatt csökken, a zsidótörvények alatt 6 %-on stagnál. A harmadik zsidótörvény szigorúsága („*numerus nullus*”) ellenére vettek fel újabb, zsidó származású hallgatókat, még 1944 szeptemberében is! Érdekes és figyelemreméltó azonban, hogy az 1945-46-os növekedés után a negyvenes évek végére teljesen lecsökken az izraelita vallású hallgatók száma (2,3 %)! Minden bizonnyal bölcsészkar sajátosság a zsidók alacsony aránya, más társadalmi pályákon és az azokra előkészítő karokon, főiskolákon találhatóak meg nagyobb számmal, mint a tanári képzettséget adó bölcsészeti kar.

A görög katolikusok aránya 2 % körül mozgott és csak Kárpátalja visszacsatolása után ugrott meg (7-8 %), hiszen ez a felekezet Észak-Kelet-Magyarországra jellemző (Kárpátalján kívül a trianoni területen Szabolcs és Hajdú vármegyék).

Görög keletiek csak néha-néha 1-1 fő, illetve unitáriusok szintén, ez utóbbiak erdélyi menekültek. Az 1919-1920-as tanévben van egy felekezen kívüli (Pálúr József), az 1928-29-es tanévben van egy iszlám vallású (Arifkhán Ibrahim).

A vallás szerinti megoszlásra lásd a 6. mellékletet.

5. A hallgatók szüleinek társadalmi megoszlása⁴⁶⁷

---

akadémiájának. [...] A történelmi előzményekből folyik, hogy noha a debreceni egyetem kizárólag állami intézmény, mégis erősen protestáns színezete van. [...] Debrecen protestáns miliője hozta létre azt az állapotot, hogy a hazai protestantizmus a debreceni egyetemen a saját géniuszának megtestesülését látja.” – Idézi: Ladányi Andor: Klebelsberg 104-105.pp.

⁴⁶⁷ Míg a bölcsészhallgatók társadalmi-szociális viszonyainak ismeretéhez és táblázatos kimutatásaihoz a megjelent és kéziratban maradt évkönyvek szolgáltatott adatokat, a szülők foglalkozás szerinti megoszlásának ismertetéséhez nem fogadtam el az évkönyv nyújtotta adatokat (így nem is használtam fel azokat), inkább az eredeti anyakönyvi lapok alapján újra számoltam ötvenkénti bontásban. Ugyanis az évkönyvben

- a) nem szerepel ilyen kimutatás egészen az 1933/34-es tanévig.
- b) nem tünteti fel külön kategóriaként a nagykorú hallgatókat. Természetes, hogy egy 40 éves ügyvédet vagy szerzetest nem lehet besorolni a szülője foglalkozása szerint.
- c) pap, tanár, tanító egy kategória. Ebből külön vettem a lelkészeket, akik jelentős számban küldték gyermekeiket a debreceni egyetemre (bölcsészkarra is).
- d) külön kategóriák a kisbirtokos és a földműves. Az anyakönyvek adatszolgáltatásában ez nem szétválasztható, mert egy ugyanazon személy apját hol gazdálkodónak, hol kisbirtokosnak, hol kisgazdának, hol földművesnek tünteti fel, teljesen rendszertelenül.

A harmincas években egy tréfás mondas keringett a négy tudománykar hallgatóinak általános társadalmi helyzetéről: „*a gazdag ember okos fia megy orvosnak, a gazdag ember buta fia jogásznak, a szegény ember okos fia bölcsésznek, a szegény ember buta fia teológusnak*”. Idézi: Tóth Pál Péter: *Messiások*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 259.p. (Kovács Kálmán-interjú).

Az egyetemi hallgatók szülő foglalkozása szerinti megoszlásáról lásd: Andorka Rudolf: *Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele, 1898-1942*. Statisztikai Szemle, 1979/2. 176-198.pp. – Mivel kimutatásai között

Tanév	Köztisztviselő	Altiszt	Nyugalmozott altiszt	Magán tisztviselő	Tanár, tanító	Lelkész	Orvos, ügyvéd	Katona, rendőr	Nyugdíjas és „magánzó”	Nagy- és középbirtokos	Kisbirtokos, gazda, földműves	Gyáros, nagykereskedő, nagyiparos	Kisiparos, kiskereskedő	Házmaster, szolga, alkalmazott	Munkás	Nagykorú hallgató	Összesen
1914/15. I. félév	1	3	-	-	1	-	1	2	5	-	10	-	4	1	-	3	31
1919/20. I. félév	16	4	3	9	28	9	7	1	20	5	12	2	17	2	1	19	155
1924/25. I. félév	7	4	3	4	12	1	7	-	22	1	12	2	8	2	2	9	96
1929/30. I. félév	20	14	11	8	44	11	9	4	52	-	34	2	44	5	3	11	272
1934/35. I. félév	22	21	13	12	42	9	10	3	75	4	37	1	17	5	4	17	292
1939/40. I. félév	21	8	13	5	26	13	11	8	41	1	25	-	18	1	3	21	215
1943/44. II. félév	44	17	6	12	36	15	9	14	30	1	21	3	30	4	7	31	278
1948/49. II. félév	48	17	23	9	42	12	12	12	44	1	78	1	45	9	10	64	427

A debreceni egyetemi hallgatóság nagy részét végig a Horthy-korszak folyamán – ahogyan ezt Varga Zoltán kimutatja⁴⁶⁸ - a kis- és középpolgári családok adják, és ez igaz a Bölcsészettudományi Karra is. A köz- és magántisztviselők, illetve a nyugdíjasok (ezen kategória alatt általában nyugdíjas köztisztviselők értendők) és az értelmiségiek (pap, tanár, tanító) aránya 50 % körül mozgott, gyakran túl is lépte azt.

Ladányi Andor a hallgatók társadalmi összetételét vizsgálva kimutatja az egyetemek közötti eltéréseket, eszerint Debrecen sajátossága: *“Az egyetemek közül... a pap, tanár, tanító kategóriáé a debreceni..., a kisbirtokos parasztok gyermekeinek aránya a debreceni..., az altiszteké pedig a debreceni és a pécsi egyetemen volt a legmagasabb.”*⁴⁶⁹

Az előbb felsoroltak közül a nyugdíjasoké a legnagyobb hányad, hiszen a tisztviselők gyakorta már elég későn, megfelelő egzisztenciális körülmények megteremtése után vállaltak gyermeket, s mire az felnőve egyetemre került, a szülő már nyugdíjas korba lépett. A korabeli

---

csak az egyetemek külön-külön összesített (15. tábla, 191. lap) és a bölcsészkaroknak is összesített adatai (10. tábla, 188. lap.) szerepelnek, ezért a mi adatsorainkkal való összevetése fenntartásokkal kezelhető és csupán a nagyságrendeket szemléltethető lehet.

További kutatások forrása lehet és főként a Debreceni Tudományegyetem mind a négy karának hallgatóságát vizsgáló disszertáció (Király Sándor PhD-hallgató készíti) hasznos forrása a Fővárosi Statisztikai Hivatal által készített kimutatás 1923-tól 1942-ig (BFL. IV. 1405.g. 1-10. doboz). – Eme dolgozathoz ez már nem volt felhasználható: Okai: 1) a levéltári anyag töredékessége, 2) megvannak az eredeti anyakönyvek, amiről az adatszolgáltatás annakidején készült, 3) nem terjed ki a teljes vizsgált időszakra, 4) inkább összegyűjtésműködés, mind egyes kartörténeti munkához használható, 5) eltolódtak volna a disszertáció fejezeteinek harmonikus arányai.

⁴⁶⁸ Varga Zoltán: i. m. 67.p.

⁴⁶⁹ Ladányi: A gazdasági válságtól... 61.p. – Ladányi részben átveszi Andorka Rudolf megállapításait (Andorka: i. m. 193.p.).

évkönyvek és a különböző statisztikák gyakorlatától eltérően külön vettem a tanár, tanító (12-18 %) és lelkész (1-6 %) kategóriákat, hiszen külön-külön is jelentős csoportot alkotnak. A tanítók aránya a bölcsészettel, a (református) lelkészek nagy száma az egyetem református jellegével magyarázható.

Kisbirtokos, gazdálkodó és földműves (a korabeli kimutatásokban ez utóbbi nem mindig elkülöníthető) szülővel rendelkezik a bölcsészhallgatók 7-12 %-a, ez az arány csak az 1940-es évek második felében emelkedik (1948-49-re 18 %-ra), kisiparos gyermeke 8-10 % (találhatóak szélső értékek 5-16 %-ig). E két kategória magas jelenléte valószínűleg az debreceni egyetem vidéki voltával függ össze. Mindenesetre Varga Zoltánnak a határozott állítása (*„Jellemző a parasztszülők gyermekeinek rendkívül alacsony aránya is.”*⁴⁷⁰) finoman szólva árnyalásra, pontosításra szorul, amelyet újabb kutatások dönthetnek csak el véglegesen.

Az aktív és nyugdíjas altisztek számaránya is jelentős (8-11 %), azonban viszonylag állandó.

Bár az eddigi egyetemtörténeti munkákban (mind debreceni, mind általános) mellőzött, de mégis jelentős és figyelmen kívül nem hagyható csoport a nagykorú hallgatók léte a debreceni Bölcsészettudományi Karon, már számarányuk miatt is (9-12 %, a mélypont 1929-30-as tanév 4 %-kal, de 1948-49-re felmegy 15 %-ra!). Ezek általában felnőtt tanítók, középiskolai tanárok, szerzetesek, esetleg ügyvédek, akik sajátmaguk továbbképzése, illetve tanulmányaik kiszélesítése végett iratkoztak be hosszabb-rövidebb időre. Kétségtelen, hogy mivel önálló egzisztenciák, nem lehet a (gyakorta már régen meghalt vagy nyugdíjas) szülő foglalkozását vizsgálni.

A szülők foglalkozását tovább vizsgálva a kisebb csoportok közül az orvos, ügyvéd (általában 3,2 – 3,4 %) és katona, rendőr (1 – 6 % között váltakozik) szülővel rendelkezők említhetőek meg, ezek általában nem bölcsésznek adták gyermeküket, inkább a jogi, orvosi pálya felé orientálódtak. *„Szembetűnő a munkás szülőktől származó hallgatók csaknem teljes hiánya.”* – állította meg már négy évtizede is Varga Zoltán.⁴⁷¹ Valóban, mindössze 1-2 fővel van jelen ez a társadalmi csoport, viszont a létszámuk – habár csekély mértékben is – folytonosan emelkedik, a nagy áttörést ebben a tekintetben majd az 1949-es reform hozza meg. A szülő foglalkozása szerinti megoszlásra lásd a 7. mellékletet.

6. Lakóhely szerinti megoszlás⁴⁷²

⁴⁷⁰ Maga is elismeri pár sorral lejjebb: „a parasztság dolgozó és kizsákmányoló rétegét a pontatlan kategorizálás következtében szinte lehetetlen világosan elkülöníteni” Varga Zoltán: i. m. 67.p.

⁴⁷¹ Varga Zoltán: i. m. 67.p.

⁴⁷² Itt szintén nem használtam az évkönyveket, hanem az eredeti anyakönyvek alapján számoltam ki öt évente az adatokat. Ugyanis az egyetemi évkönyvekben (a korszellemből eredő felfogásnak megfelelően) nem lakóhely,

Vármegye, ill. egyéb közigazgatási egység	1914/15. I. félév	1919/20. I. félév	1924/25. I. félév	1929/30. I. félév	1934/35. I. félév	1939/40. I. félév	1943/44. II. félév	1948/49. II. félév
Debrecen sz. kir. város	6	44	37	73	88	63	79	175
Abauj-Torna	-	4	-	4	2	5	3	2
Alsó-Fehér	-	1						
Arad	-	2						
Bács-Bodrog	-	-	-	1	-	-	1	-
Baranya	-	1	-	1	1	1	1	1
Bars és Hont						1	-	
Békés	3	4	2	9	19	16	14	21
Bereg	-	1				8	6	
Beszterce-Naszód	-	2				-	-	
Bihar	-	2	2	9	9	5	20	20
Borsod	1	2				11	11	
Borsod és Gömör			2	10	26			10
Csanád	1	3						
Csanád, Arad és Torontál			1	1	-	-	3	
Csongrád	1	3	1	1	2	1	6	4
Esztergom	-	-				-	-	
Fejér	-	-	-	2	1	3	-	-
Gömör és Kis-Hont	-	1				4	6	
Győr	-	-						
Győr-Moson-Pozsony			-	2	2	-	-	1
Hajdú (kivéve Debrecen)	7	16	13	32	31	12	14	47
Háromszék	-	-					1	
Heves	1	-	-	6	6	2	-	2
Jász-Nagykun-Szolnok	1	16	11	25	19	11	16	24
Kolozs	-	2					-	
Komárom	-	1				4	-	
Komárom és Esztergom			-	3	2			1
Máramaros	-	1				1	4	
Maros-Torda	-	4					2	
Nógrád	-	-				3	-	-
Nógrád és Hont			-	1	-			
Nyitra	-	1						
Nyitra és Pozsony						1	2	
Pest-Pilis-Solt-Kiskun ⁴⁷³	3	2	6	19	16	12	22	12
Sáros	-	1						
Somogy	1	-	-	2	1	1	1	-
Sopron	-	-	-	-	1	-	-	1
Szabolcs	-	14				20	21	
Szabolcs és Ung			5	27	34			59
Szatmár	4	14				-	13	
Szatmár, Bereg és Ugocsa			2	13	7			30
Szeben	-	1						
Szilágy	-	2					1	
Szolnok-Doboka	-	1					-	
Temes	-	1						
Tolna	-	-	-	-	2	1	-	-
Torda-Aranyos	1	1					-	

hanem születési hely szerinti megoszlást közöltek, ezzel is demonstrálva, hogy mennyi elcsatolt területről származó hallgató jár az egyetemre. A hallgatóság területi összetételéhez nem a születési hely, hanem a lakóhely szolgálhat vizsgálódási alapul, ez pedig sohasem szerepel évkönyvekben (kivéve 1914/15., 1915/16., 1916/17. és 1928/29. tanévek).

⁴⁷³ Budapesttel együtt.

Torontál		2						
Ugocsa	-	1				2	4	
Ung	1	-				7	6	
Vas	-	1	-	-	2	3	1	1
Veszprém	1	1	-	3	6	2	4	-
Zala	-	-	-	2	-	-	-	1
Zemplén	-	2	1	9	10	9	11	11
Csonka-Magyarország			83	255	287	209	277	423
Elcsatolt terület	Cseh-Szlovákiához		3	6	-	-	1	1
	Jugoszláviához		1	-	1	-	-	-
	Romániához		9	11	4	5	-	1
	Szovjetunióhoz							2
Külföldi	-	-	-	-	-	1	-	-
Összesen	29	155	96	272	292	215	278	427

Mint a táblázatból kitűnik, a hallgatók jelentős része debreceni (26-38 %), ez az arány a negyvenes évek végére felmegy 41 %-ig is. Nagyobb számban voltak hallgatók a környező megyékből: Hajdú (5-13 %), Jász-Nagykun-Szolnok (5-11 %), Szatmár (2-9 %) és főleg Szabolcs (5-13 %). Kevesebben, de még mindig jelentős számban érkeztek Békés, Bihar, Borsod, Heves, Zemplén vármegyéből. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből egyrészt Budapestről, másrészt református központokból (Cegléd, Nagykőrös) jöttek hallgatók.

Mindezekből kitűnik, hogy az ország keleti, főleg északkeleti fele az egyetem rekrutáló bázisa (ahogyan Darkó Jenő professzor mondta 1933-ban: „*A tények bizonyítják, hogy Miskolctól le Békésig legalább nyolc vármegyének a debreceni egyetem a tudományos központja.*”)⁴⁷⁴ Viszont a Dél-Alföld már nem tartozik a törzsterülethez, onnan inkább a közeli Szegedre mentek inkább.

A területi eloszlásra is hatással volt a Debreceni Tudományegyetem református jellege⁴⁷⁵: egyrészt már említett református központokból (Cegléd, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Nagykőrös, Pápa), de még távoli vidékekről is érkeztek (Somogy, Vas vagy a visszacsatolt Nyitra-Pozsony vármegye) református vallásúak.

Trianon előtt szinte az egész magyar államterületről volt egy-két hallgató, 1920 után a többség csonka-magyarországi (míg a húszas évek elején még 86 %, 1949-re már 99,1 %) az elcsatolt területekről érkezők száma egyre kisebb! A Felvidék déli részének és Kárpátjának visszacsatolásával (1938-39) zömében kárpátaljaiak jöttek a legközelebbi egyetemre Debrecenbe, a második bécsi döntés már kevéssé érintette az egyetemet és a bölcsészeti kart, hiszen Kolozsvárott újraindult a magyar egyetem.

Külföldi hallgató alig akadt (Marianne Runze, Rose Moskovitz, Karl Oberhuber, J. Howell Johnson), a többség inkább az ország fővárosának egyetemére ment.

⁴⁷⁴ Lásd a 40. jegyzetpontot!

⁴⁷⁵ Lásd a hallgatók vallási felekezeti megoszlásáról szóló fejezetet.

A lakóhely szerinti megoszlásra lásd a 8. mellékletet.

III. A bölcsészhallgatók segélyezése

1. Leckepénzkezdvezmények

A tandíjkezdvezményben részesült hallgatók számának alakulása a Bölcsészettudományi Karon												
Tanév	Tandíjmentes								Köztisztviselői			
	egész		háromnegyed		fél		negyed		egész		fél	
	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.
1914/15	19	23			3	2						
1915/16	13	20			2	1						
1916/17	5	10			2	-						
1917/18	18	18			2	2						
1917/18 pf.	1				-							
1918/19	22	25			6	3						
1918/19 pf.	4				-							
1919/20	30	20			14	7						
1919/20 pf.	-				-							
1920/21	31	39			20	8						
1921/22	31	21			10	8						
1923/24	19	18			2	2						
1924/25	25	31			5	2						
1925/26	38	53			16	13						
1926/27	62	68			31	24						
1927/28	58	46			38	30						
1928/29	65	74			25	35			51	34	25	27
1929/30	69	90			29	29			72	40	32	52
1930/31	56	48			33	54			75	56	62	63
1931/32	46	24			34	37			103	100	1	60
1932/33	17	25			40	46			76	92	88	83
1933/34	27	28			41	41			85	80	69	65
1934/35	27	30			35	38			73	83	25	21
1935/36	32	34			31	19			71	74	17	16
1936/37	-	-	12	12	17	21	26	40	56	47	9	9
1937/38	-	-	5	5	12	13	22	21	42	42	13	16
1938/39	6	1	8	11	25	43	16	31	24	30	8	11
1938/39 pf.	18		-		4		-		-		-	
1939/40	1	1	6	8	36	32	33	16	41	49	12	17
1940/41	1	16	8	51	24	59	12	25	56	-	17	-
1941/42	17	22	62	57	41	59	16	19				
1942/43	22	28	50	59	52	66	22	2				
1943/44	28	39	55	56	70	74	19	9				
1944/45	31	25	49	43	44	58	29	15				
1945/46	29	34	26	22	55	26	5	5				

Jelmagyarázat: f. = félév, pf. = pótfélév

Már az egyetem megnyitásától fogva kétféle tandíjkezdvezmény létezett: egész tandíj, illetve a felének elengedése. Az 1928-29-es tanévtől van adatunk arra, hogy az állami tisztviselők gyermekei szintén kaptak egész, vagy fél tandíjmentességet. Mivel az állami tisztviselők gyermekeinek „alanyi jogon” járt tandíjkezdvezmény, illetve –elengedés, ez a többiek részéről ellenérzést váltott ki és a kollokviumok (amelyek alapján kapták mások a tandíjkezdvezményt) színvonalát erősen süllyesztette. A tisztviselői tandíjkezdvezmény végül is csak az 1940-41-es tanévvel szűnt meg.⁴⁷⁶ Az 1936-37-es tanévtől a kétféle (nem tisztviselői) tandíjkezdvezmény négyfelé oszlott: egész, háromnegyed, fél és egynegyed kezdvezményt, illetve tandíjelengedést lehetett kapni.

A külön tisztviselői tandíjkezdvezmény bevezetéséig (1928-29) általában a hallgatók 28-48 %-a kapott egész, vagy fél tandíjmentességet (szélső értékek: 1916-17-ben: 21,2 %, 1914-15-ben: 70,9 %). 1928-19-től kezdve a gazdasági válság mélyüléséig, illetve a klebelsbergi éra megszűnéséig (1932-33-as tanév) a hagyományos tandíjkezdvezmény aránya csökken (39,4 %-ról 16,8 %-ra), a tisztviselői tandíjkezdvezményé növekszik (33,3 %-ról 48,5 %-ra). Néhány évi változatlanság után az 1938-39-es tanévtől a tisztviselői megszűnéséig (1940-41) fordított a helyzet: a hagyományos tandíjkezdvezmény aránya növekvő, a tisztviselői csökkenő. Ezután a háborúig a tandíjkezdvezményben és –elengedésben részesültek aránya 59 %-ban állapotodott meg.

A beiratkozott bölcsészhallgatók tandíjcsoportok szerinti megoszlása az 1946/47. és az 1947/48. tanévben ⁴⁷⁷																					
Tanfélév	Tanulmányi eredmény	I.		II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.		VIII.		IX.		1000 Ft.	
		B.	T.	B.	T.	B.	T.	B.	T.	B.	T.	B.	T.	B.	T.	B.	T.	B.	T.	B.	T.
1946/47 I. félév	Jeles	102	-	28	-	10	20	7	30	-	40	2	50	3	60	2	70	1	80	-	?
	Jó	60	-	9	20	6	35	-	50	2	65	-	80	-	95	1	110	-	120	-	?
	Elégséges	47	20	7	50	1	80	-	110	1	140	-	170	-	200	-	230	-	260	-	?
	Elégtelen	50	40	-	90	2	140	2	190	-	240	-	290	-	340	-	390	-	440	-	?
1946/47 II. félév	Jeles	130	-	18	-	9	20	11	40	2	60	-	80	-	100	1	120	-	150	1	230
	Jó	75	-	4	20	2	35	5	65	-	95	-	125	-	155	-	185	-	230	-	?
	Elégséges	18	20	2	50	1	80	-	140	-	200	-	260	-	320	-	380	-	470	-	?
	Elégtelen	49	40	7	90	2	140	1	240	-	340	-	440	-	540	-	640	-	800	-	?

⁴⁷⁶ „szakitottam azzal az egyoldalú, bizonyos fokig kasztrendszerű támogatással, amely a tisztviselő gyermekek támogatását jelentette és általában a tehetséges fiatal magyar gyermekeket kívánom támogatni.” – nyilatkozta korábban Hóman Bálint oktatási miniszter. – Idézi Hóman szavait és tisztviselői tandíjkezdvezménnyel foglalkozik: Ladányi: A gazdasági válságtól... 65-66.pp.

⁴⁷⁷ Rektori beszámoló és évkönyv 1946/47. (HBmL. XXVI. 1/b. 13.d. 2816/1946-47. RH. – 688/1946-47. e.qu.sz.) és Rektori beszámoló és évkönyv 1947/48. (HBmL XXVI 1/b. 19.d. 2432/1947-48. RH. – 46/1948-49. e.qu.sz.)

1947/48 I. félév	Jeles	132	-	25	-	10	20	11	40	2	60	2	80	1	100	1	120	-	150	3	230
	Jó	93	-	11	20	11	35	5	65	-	95	1	125	2	155	-	185	-	230	-	?
	Elégséges	56	20	11	50	3	80	2	140	1	200	-	250	-	320	-	380	-	470	-	?
	Elégtelen	58	40	7	90	3	140	1	240	1	340	-	440	-	550	-	640	-	800	-	?
1947/48 II. félév	Jeles	134	-	26	-	21	20	8	40	1	60	2	80	2	100	1	120	-	150	3	230
	Jó	65	-	11	20	6	35	4	65	2	95	-	125	-	155	-	185	-	230	-	?
	Elégséges	19	20	1	50	-	80	1	140	-	200	-	260	-	320	-	380	-	470	-	?
	Elégtelen	93	40	10	90	3	140	1	240	1	340	1	440	-	540	1	640	-	800	-	?
<i>Jelmagyarázat: I., II., III., stb. = tandíjosztály, 1000 Ft. = 1000 Ft.-on felüli jövedelem után tandíjat fizetők, B. = az adott tandíjosztályba tartozó bölcsészhallgatók száma, T. = a tandíj összege fejenként forintban</i>																					

Az 1946-47-es tanévtől az addig megszokott helyett teljesen új, a tanulmányi eredmény (jeles, jó, elégséges vagy elégtelen) és a szülők vagyoni helyzete (I-X. kategória, továbbá az 1000 Ft. feletti jövedelműek) alapján nivellált tandíjkategóriákat hoztak létre, amely elméletileg negyven féle beosztást ismert. Gyakorlatilag a magasabb tandíjosztályba tartozó (magasabb apai jövedelemmel rendelkező) bölcsészhallgató kevés volt (a X. kategóriába tartozó egy sem, ezért nem jelöltem a táblázatban külön oszlopként), 1000 Ft. feletti jövedelmű is csak ritkán.

Ez a rendszer sem szüntette meg a társadalmi igazságtalanságokat, sőt a negyvenes évek végi nagyobb munkás-paraszt arány erőltetésével kontraszelektív módszert alkalmazott. Megfigyelhető, hogy a legrosszabbul tanuló szegény származású hallgató messze kevesebb tandíjat fizetett (40 Ft.), mint a legjobban tanuló „gazdag” (230 Ft.).

Viszont ebből a felosztásból mind a jó, mind a rossz tanulók arányát meg lehet figyelni: pl. az 1946-47-es tanév I. felében a bölcsészhallgatók 51 %-a jeles, 17,1 %-a elégtelen tanulmányi eredményű volt, majd az 1947-48-as tanév II. felére 47 %-ra csökkent a jeles, viszont 27 %-ra nőtt az elégtelen hallgatók aránya.

2. Ösztöndíjak és segélyek 1945-ig

a) Az egyetemi szervek szerepe

Az egyetem mindenkori vezetője, a rektor is próbált a hallgatók helyzetén javítani, amennyire az egyetem szűkös költségvetése engedte.

Rektori (egyéni) segélyek								
Tanév	Bh.	Ö. /fő / K	Tanév	Bh.	Ö. /fő / P	Tanév	Bh.	Ö. /fő / P
1914/15	6	20-50 K	1932/33	17	11-60 P	1937/38	5	10-65 P
1915/16	6	20-50 K	1933/34	46	10-25 P	1938/39	13	10-30 P

1924/25	6	400 ezer – 1 millió K	*1934/35	41	10-35 P	1939/40	11	10-40 P
Jelmagyarázat: Bh. = bölcsészhallgató, Ö. /fő / K vagy P = fejenkénti összeg Koronában vagy Pengőben, * = mint rektori kölcsönsegély								

A források hiányából fakadóan nem tudjuk bizonyosan, hogy csak a feltüntetett években részesültek-e bölcsészhallgatók rektori segélyben, de a segélyezés eme formája sem elhanyagolható, különösen a harmincas évek közepén öltött nagyobb méretet.

Ugyanez a szórványosság jellemző a kar dékánja által nyújtott segélyekre is:

Kari (dékáni) segélyek								
Tanév	Bh.	Ö. /fő / P	Tanév	Bh.	Ö. /fő / P	Tanév	Bh.	Ö. /fő / P
1926/27	7	16-80 P	1940/41	1	11 P	1942/43	-	-
1939/40	1	20 P	1941/42	3	20-50 P	1943/44	2	40-50 P
Jelmagyarázat: Bh. = bölcsészhallgató, Ö. /fő / P = fejenkénti összeg Pengőben, * = mint kölcsönsegély								

Intézményesített formában a Diákjóléti Bizottság fennhatósága alatt:

A „Bursa pénztárból” az egyetemi Diákjóléti Bizottság révén tandíj, vizsga-, beiratkozási díj címen segélyt nyert bölcsészhallgatók										
Tanév	I. félév		II. félév		Tanév	Bh.	Összesen / P	Tanév	Bh.	Összesen / P
	Bh.	Összesen / P	Bh.	Összesen / P						
1925/26	2	1.275.000 K	3	1.912.500 K	1931/32.	81	1989 P	1938/39	99	1536, 50 P
1926/27	2	96 P	1	20 P	1932/33	93	1878,10 P	1939/40	204	2506 P
1927/28	6	219 P	7	330 P	1933/34	229	3224,30 P	1940/41	83	2537,75 P
1928/29	2	65 P	14	495 P	1934/35	119	1962 P	1941/42	38	1599,25 P
1929/30	22	510 P	26	820 P	1935/36	161	1768 P	1942/43	36	723 P
1930/31	20	491 P	34	720,50 P	1936/37	186	2032 P	1943/44	25	2190 P
	9	296 P*	10	260 P*	1937/38	134	1931,50 P			
Jelmagyarázat: Bh. = bölcsészhallgató, P = Pengő, K = Korona, * = Tandíj, vizsga-, beiratkozási díjra megtérítendő kölcsönsegély										

Nagy előrehaladást jelentett a Diákjóléti Bizottság Bursa-pénztárának megalapítása 1925-ben, mert így már nem alkalmoszerűen, hanem szervezett formában, minden évben tudtak a hallgatóságnak segélyt nyújtani, mint a fenti táblázatból látható, bizonyos évben akár több mint száznak is (pl. 1933/34-ben a hallgatók 67 %-a, 1936/37-ben 75 %-a, 1939/40-ben 95,3 %-a kapott!).

b) A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium segélyei és ösztöndíjai

A közszerződéses alkalmazottak gyermekeinek tanulmányi ösztöndíja (köztisztviselői ösztöndíj)								
Tanév	Bh.	Ö. /fő / P.	Tanév	Bh.	Ö. /fő / P.	Tanév	Bh.	Ö. /fő / P.

1927/28	13 + 22 T	n. a.	*1931/32	8 + 25 T	50, 100, 150, 200, 300	1939/40	39	100, 150, 200
1928/29	7 + 28 T		1932/33	35 T	100, 150, 200	1940/41	36	50, 75, 110, 130, 160
1929/30	2 + 35 T	800 P	1933/34	41	100, 150, 200	1941/42	21	100, 150, 190, 195, 200
1930/31	27 T	n. a.	1934/35	44	50, 100, 150	1935/36 – 1938/39: nincs adat		
<i>Jelmagyarázat: Bh. = bölcsészhallgató, Ö. / fő / P. = fejenkénti összeg Pengőben, * = a megszüntetett köztisztviselői ösztöndíj helyett kiutalt (bölcsészkar + tanárképzőintézeti) jutalomdíj, n. a. = nincs adat, T = tanárképzőintézeti tag (bölcsészhallgató)</i>								

Klebelsberg diák-szociálpolitikája szoros kapcsolatban állott osztálypolitikájával, tervei és intézkedései elsősorban az I. világháború után nagymértékben eladósodott, tönkrement középosztály, azon belül a közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek támogatására irányultak.⁴⁷⁸ Ezen alapkoncepció jegyében született meg 1927-re a közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek ösztöndíja: „Az ösztöndíjakcióval [...] éppen azt a célt kívánom elérni, hogy végre pozitívumot teremtsünk és a középosztály gyermekeinek megadjuk a lehetőséget arra, hogy [...] anyagi gondoktól mentesen végezhesék tanulmányaikat.” – nyilatkozta Klebelsberg.

Már törvényjavaslat formájában is sokat támadták („nem tehetségvédelem, hanem osztályvédelem”), majd a bevezetése után antidemokratikus volta, rossz példamutatása (tanulmányi eredménytől függetlenül kapták) miatt főleg a debreceni egyetem tiltakozott ellene, megváltoztatását, kiterjesztését sürgetve.

Miniszteri segélyben részesült bölcsészhallgatók száma és a részükre kifizetett összegek							
Tanév	VKM rendelet	Bh.	Össz. (P)	VKM rendelet	Bh.	Össz. / P	
1931/32.	14.450/1932. IV.	123	3801 P	14.290/1932. IV.	94	2626,02 P	
1932/33	24.741/1932. IV.	58	1064 P	16.474/1933. IV.	21	535 P	
1933/34	14.032/1933-34. IV.	24	270 P	23.937/1933-34. IV.	57	730 P	
1934/35	23.224/1934. IV.	47	600 P	20.619/1935. IV.	36	370 P	
1935/36	30.109/1935. IV.	30	350 P	18.339/1936. IV.	19	285 P	
1936/37	28.368/1936. IV.	32	295 P	20.867/1937. IV.	27	329 P	
1937/38	28.521/1937. IV.	24	325 P				
1938/39	29.976/1938. IV.	65	866 P				
1939/40	26.267/1940. IV.	28	645 P				
1940/41	37.265/1940. IV. és más rendeletek	23	868,92 P	28.170/1940. IV. (ruhasegély)	25	1217 P	
				36.387/1940. IV. (ruhasegély)	34	410 P	
1941/42	37.265/1940, 37.196/1941, 39.942/1941, 43.626/1941, 48.020/1941, 86.808/1942	36	2645 P				
1942/43	96.314/1942, 64.677/1943, 66.314/1943	111	8860 P	95.445/1942, 65.407/1943	15	1300 P	
1943/44	67.809/1943, 69.001/1943, 71.132/1943,	87	6800 P				

⁴⁷⁸ Ladányi: Klebelsberg 69-74.pp. – Nem véletlenül viseli az egész fejezet találóan az „Diák-szociálpolitika – osztálypolitika” címet.

73.746/1943, 54.125/1944			
<i>Jelmagyarázat: Bh. = bölcsészhallgató, Össz. / P = összesen kifizetett segély Pengőben</i>			

A szegény sorsú hallgatók a minisztériumtól vár(hat)ták legnagyobb mértékben a segítséget, ezeknek a rendkívüli utalványok különösen a II. világháború alatt növekedtek meg és érték jelentős eredményt (míg pl. 1933/34-ben 7% kapott segélyt, 1942/43-ban már 45,5 %).

A Horthy Miklós-ösztöndíjas bölcsészhallgatók										
<i>Tanév</i>	<i>200 P / Bh</i>	<i>360 P / Bh</i>	<i>600 P / Bh</i>	<i>Tanév</i>	<i>200 P / Bh</i>	<i>360 P / Bh</i>	<i>600 P / Bh</i>	<i>Tanév</i>	<i>400 P / Bh</i>	<i>800 P / Bh</i>
1937/38	13	11	8	1940/41	9	18 *	2	1942/43	23***	3
1938/39	2	1	3	1941/42	9	19 **	3	1943/44	21	4
1939/40	6	21	6					1944/45.	2	1
<i>Jelmagyarázat: Bh = bölcsészhallgató, P = Pengő * = ebből 3 fő csak I. félévre ** = ebből 9 fő csak I. félévre 180 P, *** = ebből 1 fő csak I. félévre</i>										

1937 augusztusának végén jelent meg a Horthy Miklós-ösztöndíjalap, amely Hóman Bálint miniszter intenciói szerint nem a társadalmi hovatartozás, hanem a rászorultság mértékét (és persze nemzethűségi szempontokat) igyekezett figyelembe venni.⁴⁷⁹ A korábbiakhoz képest újdonság, hogy legmagasabb, 600 pengős kategória a díjtalan gyakornokok számára volt fenntartva, ezzel segítve némileg a fizetéstelen asszisztencia régóta tarthatatlan helyzetének javítását.

A Horthy-ösztöndíjat a miniszter 1945-ben megszüntette, helyébe az állami szociális ösztöndíj lépett.

A Bölcsészettudományi Kar belföldi tudományos kutatói ösztöndíjasai							
<i>Tanév / Összeg</i> (per fő)	200 P	350P	400 P	550 P	600 P	800 P	1000 P
1928/29	2	-	-	-	-	-	1
1929/30	2	1	-	1	-	-	3
1930/31	-	-	-	1	1	-	3
1931/32	2*						
1932/33	2*						
1933/34	-	-	1	-	-	-	-
1934/35	-	-	2	-	-	2	-
1935/36	-	-	-	-	-	3	-
1936/37	-	-	2	-	-	3	-
1937/38	-	-	3	-	-	-	-
1938/39	-	-	4	-	-	2	-

⁴⁷⁹ Ladányi: A gazdasági válságtól... 66.p.

1939/40	-	-	6	-	-	2	-
1940/41	-	-	3	-	-	2	-
1941/42	-	-	5	-	-	-	-
1942/43	-	-	7	-	-	-	-
1943/44	-	-	-	-	6	-	-
<i>Jelmagyarázat: * =nincs összeg megnevezve</i>							

Mint a táblázatból látható, 1928-tól minden évben itthoni tudományos kutatásra, levéltári anyaggyűjtésre, terepbejárásra, terepen való gyűjtésre néhány hallgató, illetve tanársegéd, gyakornok kapott kisebb-nagyobb belföldi kutatási ösztöndíjat, ezeknek többsége később neves szakember, tudós kutató lett.

A Bölcsészettudományi Kar külföldi ösztöndíjasai							
Tanév /Hová (per fő)	Bécsi Collegium Hungaricum	Berlini Collegium Hungaricum	Római Collegium Hungaricum	Franciaország – állami	Olaszország – állami	Nyári tanfolyam (nyári egyetem)	Egyéb
1924/25	2	-	-	-	-	-	-
1926/27	-	-	-	-	2	-	-
1927/28	2	2	-	2	2	-	-
1928/29	1	-	1	-	-	-	-
1929/30	2	1	-	1	-	-	-
1930/31	1	1	2	1	-	-	-
1931/32	2	2	1	1	-	-	-
1933/34	1	-	-	1	-	-	-
1934/35	1	-	-	-	-	-	-
1935/36	1	-	-	1	-	1 Perugia, 1 München	1 DDA, 1 Finnország, 1 Ausztria, 1 Lengyelország
1936/37	1	1	-	-	1	1 Perugia, 1 Berlin, 1 Heidelberg	1 Anglia, 1 Lengyelország
1937/38	-	-	-	1	2	1 Perugia, 1 Freiburg, 1 Heidelberg	1 DDA, 2 Lengyelország, 1 MW
1938/39	1	-	-	-	3	1 Heidelberg, 1 Freiburg, 1 Hamburg	1 DDA, 2 Lengyelország, 1 Finnország
1939/40	-	-	-	1	-	-	-
1940/41	-	-	-	-	1	-	4 DDA, 1 Humboldt-ösztöndíj
1941/42	-	-	-	-	1	3 Perugia	-
1942/43	1	1	-	1	1	-	1 DDA, 1 Finnország, 1 Szlovákia
1943/44	-	-	-	-	2	-	-

1946/47	1	-	-	-	-	-	2 Szovjetunió, 1 USA
<i>Jelmagyarázat: DDA = Deutscher Akademischer Austauschdienst ösztöndíj, MW = Mitteleuropäischer Wirtschaftstag</i>							

Hasonlóan a belföldi tudományos kutatói ösztöndíjakhoz, a szakprofesszorok ajánlásai alapján minden évben néhányan kaptak külföldi egyetemen tanulmányokra, tudományos intézetekben való kutatásra. Elsősorban a bécsi és a berlini Collegium Hungaricumokat lehetne kiemelni (a római művészeti jellegű volt, ezért nem mentek oda annyian tudományegyetemekről), de többen mentek Párizsba vagy a politikai kapcsolatok erősödésével Olaszországba, Lengyelországba. A harmincas évek közepétől a világháborúig a külföldi nyári egyetemek látogatása is elterjed (Freiburg, Heidelberg, Perugia), főképpen azért, mivel a minisztérium a korábbi időszaktól eltérően adott anyagi támogatást.

c) Debrecen szabad királyi város szerepvállalása

Debrecen városa a bölcsészhallgatók számára kétféle ösztöndíjat kínált, de segínyt is nyújtott.

Debrecen sz. kir. város által létesített és kezelésében álló Ferenc József ösztöndíj alapítvány								
<i>Tanév</i>	<i>Bh.</i>	<i>Ö. / fős / K</i>	<i>Tanév</i>	<i>Bh.</i>	<i>Ö. / fős / P</i>	<i>Tanév</i>	<i>Bh.</i>	<i>Ö. / fős / P</i>
1915/16 – 1918/19	3	600, 500	1926/27	3	300 AK, 200 AK	1932/33 – 1943/44	3	348, 292
1920/21 – 1923/24		600, 500	1927/28		600 AK, 500 AK			
1925/26		3.262.500, 2 718 700	1928/29 – 1931/32		696, 585			
<i>Jelmagyarázat: Bh. = bölcsészhallgató, Ö. / fős / K vagy P = fejenkénti összeg Koronában vagy Pengőben, K = Korona</i>								

Még az uralkodó Ferenc József nyolcvanadik születésnapjára, 1910-ben hozta létre a város a leendő tudományegyetem bölcsészeti és orvoskari hallgatói javára százezer korona alaptőkével.⁴⁸⁰ Az egyetem megszervezése után, az 1915/16-os tanévtől folyamatosan kiadásra került, de csak a fent nevezett két kar hallgatói folyamodhattak. Minden évben a két karon három-három hallgató kaphatta meg, mégpedig úgy, hogy kettő a magasabb, egy az alacsonyabb díjkategóriában.

Az 1919/20-as és az 1924/25-ös tanévben nem pályáztak rá, az első oka nem ismert, a második esetben a pénz elértéktelenedése miatt.⁴⁸¹

⁴⁸⁰ Hivatalos neve: „I. Ferenc József apostoli király alapítvány tanulmányi célokra”.

⁴⁸¹ „Az alapítvány összege mindeztideig változatlan maradt és pénzünk elértéktelenedése folytán előállott az a helyzet, hogy egy kérvény papiroza többre kerül, mint az ösztöndíj összege, amiből következik, hogy hallgatóink nem is kívánják igénybe venni a megüresedett ösztöndíjakat. Ez még hagyján, de egy nagy probléma elé

Debrecen sz. kir. város által létesített és kezelésében álló Thaly Kálmán-féle ösztöndíj alapítvány								
Tanév	Bh.	Ö. /fő / K	Tanév	Bh.	Ö. /fő / P	Tanév	Bh.	Ö. /fő / P
1918/19	2	500	1925/26	2	1.175.000, 3.262.500 K	1936/37 – 1942/43	2	58, 87
1919/20		200, 300	1926/27		200, 300	1943/44		232, 348
1921/22, 1922/23			1927/28 – 1930/31		232, 348			
1924/25		100, 150	1931/32 – 1935/36		116, 174			
Jelmagyarázat: Bh. = bölcsészhallgató, Ö. /fő / K vagy P = fejenkénti összeg Koronában vagy Pengőben, K = Korona								

Az 1918-ban létrehozott, város egykori képviselőjéről elnevezett Thaly Kálmán ösztöndíjat évente minden karról ketten kapták meg, de a párok egyike mindig magasabb, a másik viszont alacsonyabb értékben. A bölcsészknál még annyi kikötés volt, hogy az ösztöndíjat egy adott évben elnyerő két hallgató egyike történelem, a másik magyar szakos legyen. Az 1923/24-es tanév kivételével (amikor is az összeg elértéktelenedése miatt nem pályázott senki) 1944-ig az egyik állandó ösztöndíjnak számított.

Megjegyzendő, hogy a II. bécsi döntés után létesült még a városnak "Erdélyért" ösztöndíja, amelyből 1 hallgató (Nagy Lajos) kapott három éven át (1941/42 – 1943/44) 1000-2000 P között váltakozó összegű ösztöndíjat.

Debrecen sz. kir. város törvényhatóságának adománya az egyetemi hallgatók segélyezésére										
Tanév	I. félév		II. félév		Tanév	Bh.	Összesen / P	Tanév	Bh.	Összesen / P
	Bh.	Összesen / P	Bh.	Összesen / P						
1924/25	*17	*800 AK	?	?	1930/31	70	2200 P	1938/39	25	173 P
1925/26	23	1040 AK	35	22.000.000 K	1931/32	19	192,50 P	1939/40	18	148 P
1926/27	41	1840 P	55	1345 P	1932/33	22	252,38 P	1940/41	8	228,20 P
1927/28	24	1010 P	14	1125 P	1934/35	21	174,70 P	1941/42	1	94,50 P
1928/29	10	82 P	10	820 P	1935/36	25	184,40 P	1942/43	8	445 P
1929/30	15	1220 P	14	840 P	1936/37	9	85,30 P	1943/44	6	448 P
1929/30	15	1220 P	14	840 P	1937/38	13	57,50 P			
Jelmagyarázat: Bh. = bölcsészhallgató, P = Pengő, K = Korona, AK = Aranykorona, * = "A folyó félévben", nem tudjuk melyikben										

A város évente folyósított élelmezési segélyéből az egyetemi Diákjóléti Bizottság osztott ki segélyeket, bár ezek mértéke – mind a részesültek számát, mind a segély nagyságát tekintve – eléggé változó és esetleges volt, mindamelllett folyamatossága révén a diáksegélyezés egyik alappillérenek számított.

állították a dékáni hivatalt a szomorúan megváltozott viszonyok. Egyik kiváló hallgatónk, Pap István, ki néhány féléven át élvezte ezt az ösztöndíjat, most beteg és postán kellene hozzájuttatni az ösztöndíjat, ami több mint kétszeresébe kerülne az egész ösztöndíj összegének." – Rugonfalvi Kiss István professzor jelentése. BTK Jegyzőkönyvek 1924/25. tanév, III. rendkívüli ülés, 1924. okt. 2. 20. pont

Bár nem tartozik teljesen ide, mégis itt említendő meg, hogy Budapest székesfőváros Kárpátalja visszacsatolásának emlékére létesített alapítványt kárpátaljai illetőségű (nemcsak Budapesten tanuló) egyetemi hallgatók számára ösztöndíjat, ebből a debreceni Bölcsészettudományi Karon 1941/42-ben 1, 1942/43-ban 2 hallgató kapott 200-200 pengőt, 1943/44-ben az említett két hallgató juttatását felemelték 400 pengőre.⁴⁸²

d) Magánszemélyek alapítványai

A dualizmus időszakának utolsó éveiben, az egyetem megalakulása után a Református Kollégiumban meglévő alapítványok kamataiból részesültek az egyetemi hallgatók is. Az Évkönyvek adatközlése rendkívül esetleges ezeket illetően, hol részletes kimutatásokat, hol szűkszavú összesítéseket lehet találni csak. Minthogy a segélyezés rendszere nem változott a forradalmakig, célszerűnek tűnik az 1915/16-os tanév meglehetősen részletezett kimutatását hozni példának:

A bölcsészhallgatóknak kifizetett szorgalmi- és ösztöndíj-összegek, valamint forrásaik az 1915/16-os tanévben ⁴⁸³								
Ref. Koll. alapítvány	Bh.	Ö. /fő / K	Ref. Koll. alapítvány	Bh.	Ö. /fő / K	„Egyéb” alapítvány	Bh.	Ö. /fő / K
Ajtai	1	20	Jákóné	1	30	Révész E.	1	100
Balla Athanáz	1	120	Kendeffy	1	8 (könyv)	Szabó-Bethlen	1	80
Basa György	1	150	Németh tábornok	1	80	Szegedi IV.	3	50
Biedermann	1	30	Pásztor-Szentesi	2	40	Szondy-Kenessey	3	60
Czur-Kádass	5	1200*	Péczei VI.	1	50			

Jelmagyarázat: Ref. Koll. = debreceni Református Kollégium, Bh. = bölcsészhallgató, Ö. /fő / K. = fejenkénti összeg Koronában, * = összesen ennyi, könyv = könyvjutalom

Megjegyzés: előfordult, hogy ugyanaz a személy két vagy három alapítvány kamataiban is részesült!

A húszas években a háborús inflációt követő elértéktelenedés miatt ezek az alapok részint megszűntek, részint teljesen jelentéktelenné váltak, ezért a helyükre lassanként újabb alapokon nyugvó, magánszemélyek adakozásából létrejövő alapítványok léptek.

Sztura Szilárd temesvári ügyvéd elhunyt leánya, Erzsébet emlékére tett alapítványt, amelyből 1924/25-ben Gabala Ibolya kapott 100000 koronát⁴⁸⁴, a következő évben Hankiss János franciaprofesszor adott a legkiválóbb francia szakos hallgatónak 2696000 koronát.

⁴⁸² Áhi Elvira huszti (Máramaros vm.), Orosz László szárdobosi (Máramaros vm.) illetőségű volt.

⁴⁸³ Évkönyv 1915/16. 149.p.

⁴⁸⁴ Évkönyv 1924/25. 176.p. – ezt minden évben egy német vagy francia szakos hallgató kaphatta meg (a második féléves korában elhunyt Sztura Erzsébet német-francia szakos volt). A kizárólagosan bölcsészkar alapítvány hamarosan elértéktelenedett, így érdemi segélyezést csak egy esetben tudott kifejtetni.

Ugyanebben az évben Zelma Lagerlöf svéd író nő küldött 2 millió koronát, ezt Dr. Ambrus Ilona és Lukács Laura bölcsészhallgatók kapták.⁴⁸⁵

Ezekon az esetleges és egyedi adományozásokon kívül azért szervezettebb keretek között is folyt a hallgatók segélyezése:

Grósz Emil budapesti sebészprofesszor Tóth Lajos államtitkár nevére tett alapítványt, amelyet rendszeresen újból és újból kiegészített. Ezt minden évben más karhoz tartozó hallgató kapta (mégis többnyire teológusok), az 1923/24-es tanévben Binder Ilona bölcsészhallgatónak jutott belőle 25463 korona.⁴⁸⁶

Családi, illetve területi jellegű volt a karatnai Köntzey Sándorné-féle segélyalapítvány, amelyet a Köntzey-családdal rokonságban állók, illetve Nagy- és Kis-Küküllő vármegyéből származók nyerhettek el. A bölcsészkaron 1934-1938 között Szily Éva, illetve az 1935/36-os és következő tanévben még Szimics Mária kapták meg.

A harmincas-negyvenes években ezek mellett továbbra is megmaradtak az egyedi felajánlásokból származó ösztöndíjak: az 1931/32-es tanévben Horthy Miklós kormányzó feleségének 1000 pengős adományából 12 bölcsészhallgató kapott 600 pengőt.

A negyvenes évek elején Popoff Mihály lektor tiszteletdíját (450 pengő) ajánlotta fel rászoruló hallgatóknak, az 1942/43-as tanévben 12 fő kapott 20-80 pengő közötti összeget⁴⁸⁷. Az 1943/44-es tanévben is ugyanez az összeg kiosztásra került, de nem tudjuk, hányan mekkora összeghez jutottak.

e) Pénzintézetek és egyesületek ösztöndíjai, jutalomdíjai

Nem elhanyagolható szerepe van a pénzintézetek által adományozott segélyeknek is a két világháború közötti időszakban: 1922/23-ban a Magyar Általános Hitelbank alapítványa adott 4000 korona ösztöndíjat egy bölcsészhallgatónak⁴⁸⁸, majd az 1936/37-es tanévben a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete Tiszántúli körzete által adományozott segélyből jutott 37 bölcsésznek összesen 200 pengő és 10 fillér.⁴⁸⁹

Folyamatossága és rendszeressége révén külön kiemelendő a Láczy Leó Mensa Alapítvány.⁴⁹⁰ Az 1921-ben a bank részéről az elhunyt elnök nevére tett alapítványból 1930-

---

⁴⁸⁵ Évkönyv 1925/26. 50.p.

⁴⁸⁶ Évkönyv 1923/24. 135.p.

⁴⁸⁷ Évkönyv 1942/43. 466.p.

⁴⁸⁸ Évkönyv 1922/23. 186.p.

⁴⁸⁹ Évkönyv 1936/37. 401.p.

⁴⁹⁰ Lásd erről bővebben: Király Sándor: A Mensa Academicához kötődő alapítványok története. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi

tól 1944-ig adtak étkezési támogatást, egyik tanévben a teológiai és jogi karról, a másik tanévben az orvosi és bölcsészeti karról 1-1 fő.

Területi alapon épült fel a Mezőcsáti járás községeinek alapítványa (Borsod vm.), amely az erről a vidékről származókat próbálta segélyezni. Az 1932/32-es tanévtől az 1935/36-os tanévig bölcsészhallgató kapta meg ezt (Kupay Eszter, majd Nagy György).

Más (alkalmi) egyesületi, intézményi jótékonyaságról is van tudomásunk: a izraelita hitközség Reichmann Ármin-alapítványa 1916/17-ben Hajdú Benjáminnak 60 koronát⁴⁹¹, 1921/22-ben Nagy Józsefnek adott 180 koronát⁴⁹², az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület debreceni osztálya 1939/40-ben egy bölcsészhallgató (Varga Piroska) mellett egy-egy joghallgatónak, jogszigorlónak és orvosnak is segélyt folyósított.⁴⁹³

f) Református egyházi ösztöndíjak

Minthogy a Debreceni Egyetem a Református Kollégium főiskolájából, a három akadémiai fakultásból fejlődött ki, ennek alapján az egyetemnek 1949-ig erősen református színezete volt.⁴⁹⁴ Ez a magyarázata annak, hogy a Református Egyház is szerepet játszott hallgatók segítésében, bár erről nincsenek részletes és pontos információink. A Baltazár Dezső püspök által Észak-Amerikában gyűjtött alapból az 1931/32-es tanévben 16 bölcsészhallgató kapott összesen 220 pengőt, valószínűleg más években is történtek ilyen kifizetések.

A II. világháború idején érdekes módon katonai irányba megy el az egyházi segélyezés, ugyanis a debreceni VI. hadtest protestáns lelkészi hivatala adományozott 80-80 pengős ösztöndíjakat főleg a Református Hittudományi Kar hallgatói számára, de a többi karon is kaptak belőle, így a bölcsészkaron 1941/42-ben vitéz Nagy Barnabás és 1943/44-ben Ruber Magdolna.

g) Lencz Géza-féle vármegyei gyűjtési alap

A Lencz Géza-féle vármegyei gyűjtési alapból segélyben részesült bölcsészhallgatók

<i>Tanév</i>	<i>Bh.</i>	<i>Ö. / fő / P</i>	<i>Össz. / P</i>	<i>Tanév</i>	<i>Bh.</i>	<i>Össz. / P</i>	<i>Tanév</i>	<i>Bh.</i>	<i>Össz. / P</i>

Doktori Iskola, [Debrecen], 2006. 63-76.pp. – A 2.b) alfejezet szól a Láczy Leó Mensa alapítványról (69-71.pp.)

⁴⁹¹ Évkönyv 1916/17. 124.p.

⁴⁹² Évkönyv 1921/22. 190.p.

⁴⁹³ Évkönyv 1939/40. 289.p.

⁴⁹⁴ Lásd Klebelsberg Kunó miniszter nyilatkozatát az egyetem református jellegéről fentebb.

1929/30	5	50, 60 P	280 P	1933/34	15	680 P	1938/39	8	335 P
1930/31	9	50 P	450 P	1934/35	10	480 P	1939/40	12	505 P
1931/32	9	50 P	450 P	1935/36	8	345 P	1940/41	10	410 P
1932/33	18	40, 50 P	850 P	1936/37	10	405 P	1941/42	7	305 P
				1937/38	7	300 P	1942/43	8	330 P
<i>Jelmagyarázat: Bh. = bölcsészhallgató, Ö. / fő / P = fejenkénti összeg Pengőben, Össz. / P = összesen kifizetett segély Pengőben</i>									

Lencz Géza teológusprofesszor által a rektorsága alatt, 1925/26-ban (főként a megyéktől) gyűjtött alap kamataiból az 1929/30-as tanévtől kezdve adtak segélyeket.

Felépítésére vonatkozóan az 1932/33-as tanév lehet példa. Ekkor a 40 és 50 pengő közötti összegeket az 12 főnek illetőség szerinti, azaz megyék szerinti forrásból, egy főnek a szintén itt kezelt Debreceni Első Takarékpénztári alaphoz, két fő részére pedig az alaphoz tartozó ún. „vegyes adományok”-ból adták ki.⁴⁹⁵ Későbbi modellévek kiválasztását nagyban akadályozza, hogy az évkönyvi kimutatások a részletezett eredet-megjelöléstől és a fejenkénti lebontástól 1933/34-től eltekintenek. Rendszeressége miatt ez is a hallgatói segélyezés egyik alappillérenek számított.

h) Könyvjutalmak

A tárgyalt időszakban végig az egyetlen állandó könyvjutalmazás volt, mégpedig a Magyar Tudományos Akadémia főtitkári hivatal részéről, az 1914/15-ös tanévtől kezdve az akadémia kiadványaiból 10-10 kötet egy-egy olyan bölcsészhallgatónak, „aki különösen behatóan foglalkozott nyelv, illetőleg történelemtudományokkal.”⁴⁹⁶ 1938-tól kezdve az eddigi kettő (magyar nyelvészet, történelem) mellé magyar irodalomból kiváló hallgató is kapott jutalomköteteket. A II. világháború után sem szűnt meg eme jutalmazás, de már csak magyar irodalomból és nyelvészetből jeleskedők számára.

Megemlítendő még, hogy 1926-tól 1932-ig a pedagógiai vizsgán legjobban szereplő tanárjelöltek kaptak egy példányt Posch Jenő „Lelki jelenségeink” c. munkájából⁴⁹⁷, 1931-től 1940-ig minden évben „egy természettudományos érdeklődésű hallgató” Kaán Károly ny. államtitkár „Természetvédelem és természeti értékek” c. nagyszabású kötetét nyerte el.

1936-ban a La Fontaine Társaság a Kalevala megjelenésének századik évfordulójára díszes kiadásban jelentette meg Vikár Béla új műfordítását, ebből is kapott minden évben (az MTA ajándékképpen) egy-egy magyar szakos hallgató.

⁴⁹⁵ Évkönyv 1932/33. 277.p. – Vármegyei ösztöndíjak/fő: Arad-Csanád-Torontál 1, Békés 1, Bihar 1, Borsod 2, Hajdú 1, Jász-Nagykun-Szolnok 2, Szabolcs 1, Szatmár, Ugocsa-Bereg 2, Zemplén 1.

⁴⁹⁶ BTK Jegyzőkönyvek 1936/37. tanév, VIII. rendes ülés, 1937. márc. 18. 77. pont

⁴⁹⁷ Lásd bővebben a Neveléstudományi Szemináriumnál!

Az Ébredő Magyarok Egyesülete debreceni csoportja 1926/27-ben *Tormay Cecil: Bujdosó könyv* és *Henry Ford: A nemzetközi zsidó* c. munkájának egy-egy példányát ajándékozta arra érdemes bölcsészhallgatóknak.⁴⁹⁸ Nem kétséges, hogy ezek az ajándékok az ifjúság politikai szemléletének célzott formálását szolgálták.

A könyvjutalmazás a II. világháború után sem ment ki a divatból, csak a megváltozott helyzetnek megfelelően másféle tematikájú, stílusú könyveket osztogattak: 1948 karácsonyára 48 bölcsészhallgató kapott ilyesféle jutalomkönyveket: *Rákosi: Magyar demokrácia*, *Sztálin: A leninizmus alapjai*, *Lenin: Egy lépés előre*, *Fagygyejev: Ifjú gárda*, stb. Volt néhány szerencsés, akik legalább *József Attila összes költeményeit* vagy József Jolánnak a bátyjáról írt monográfiáját kapta meg...⁴⁹⁹

3. A segélyezés új alapokon álló rendszere 1945-től

Szabó István történelemprofesszor 1945 szeptemberében jelenthette be: „A Diákjóléti Bizottság egy évi szünetelés után munkáját megkezdte”.⁵⁰⁰ Azonban a szervezés munkája eltartott egy ideig, így tényleges segélyezést csak 1945 decemberétől tudtak folytatni.

a) Rendszeres segélyek és ösztöndíjak

A háború utáni demokratikus kormányzat legjelentősebb vívmányai közé tartozott a Horthy Miklós-ösztöndíj helyébe lépő szociális ösztöndíj.⁵⁰¹

Havi szociális ösztöndíj és segély												
Hónap	Folyamatosan beiratkozott hallgatók						Első féléves hallgatók					
	1. fokozat		2. fokozat		3. fokozat		1. fokozat		2. fokozat		3. fokozat	
	Bh.	Ö. /fő/ P	Bh.	Ö. /fő/ P	Bh.	Ö. /fő/ P	Bh.	Ö. /fő/ P	Bh.	Ö. /fő/ P	Bh.	Ö. /fő/ P
1945 december	17	50000	16	37500	18	25000	3	50000	4	37500	2	25000
1946 január	17	80000	14	60000	18	40000	3	80000	4	60000	2	40000
1946 február	20	220000	15	165000	21	110000	5	220000	4	165000	2	110000
1946 március	22	800000	19	60000	25	400000	7	800000	5	60000	2	400000

Rászorultság és tanulmányi eredmény alapján osztották be ösztöndíj szerinti fokozatokba a hallgatókat, külön a már az egyetemen tanulókat és külön azokat, akik akkor

⁴⁹⁸ Évkönyv 1926/27. 122.p.

⁴⁹⁹ Diákjóléti Bizottság 1948. dec. 18-i II. rendkívüli ülése (HBmL. VIII. 1/b. 108.d. 1493/1948-49. RH.)

⁵⁰⁰ Diákjóléti Bizottság 1945. szept. 7-i I. rendkívüli ülése (HBmL. VIII. 1/b. 92.d. 131/1945-46. RH.)

⁵⁰¹ VKM 66000/1945. III. sz. rendelettel alapítva.

lettek első félévesek (az ő esetükben még nem lehetett tanulmányi átlagot számítani, így az érettségi eredményt vették figyelembe).

A táblázatból kitűnik, hogy havi szociális ösztöndíjat nagyon kevesek kaptak, a szelekció mértékére és mikéntjére jellemző az, hogy azok nyerték el főként az ösztöndíjat, akik földműves és munkás családból valók voltak. Emellett háromszor annyi személy lett elutasítva, ahol a szülő foglalkozása minden esetben értelmiségi, tisztviselő vagy közalkalmazott. Mindazonáltal megfigyelhet, hogy nemcsak az infláció következtében az összeg, hanem lassan növekvő mértékben az ösztöndíjban (és segélyben) részesülők száma is gyarapodott.

1946 tavaszán a nagyarányú pénzromlás miatt a diáksegélyezés gyakorlatilag leállt egy időre.⁵⁰²

Havi rendkívüli tanulmányi segélyek								
Hónap	Bh.	Ö. / fő / Ft.	Hónap	Bh.	Ö. / fő / Ft.	Hónap	Bh.	Ö. / fő / Ft.
1945 december	28	10000-20000 P	1947 április	63	20 Ft	1948 április	30	20 Ft
1946 március	5	400000, 600000 P	1947 május	52	20 Ft	1948 május	19	20 Ft
1946 aug.-szept.	21	25-122 Ft	1947 június	44	20-40 Ft	1948 június	32	30-80 Ft
1946 október	22	20-30 Ft	1947 október	46	30, 40 Ft	1948 augusztus	17	46-200 Ft
1946 november	25	25, 30 Ft	1947 november	29	25 Ft	1948 szeptember	65	20, 30Ft
1946 december	41	20-30 Ft	1947 december	8	30 Ft	1948 október	26	20 Ft
1947 január	19	20-50 Ft	1948 január	15	28 Ft	1948 november	67	30 Ft
1947 február	20	20-50 Ft	1948 február	18	25 Ft	1948 december	23	20-200 Ft
1947 március	36	20-50 Ft	1948 március	49	30 Ft			

Jelmagyarázat: Bh. = bölcsészhallgató, Ö. / fő / Ft. = fejenkénti összeg Forintban

A pénzügyi stabilizáció után felhagytak az addigi fokozatok szerinti megoszlással és szociális szempontok alapján felállított rangsorrend alapján részesítettek hallgatókat rendkívülinek nevezett, ám havi rendszerességgel utalt tanulmányi segélyben. Megfigyelhető, hogy a bizottság igyekezett inkább több hallgatónak keveset adni, csak ritkán fordult elő, hogy nagyobb összegeket fizettek volna ki egyes rászorulóknak.

b) Alkalmi segélyezések

⁵⁰² Elnök [Szabó István professzor] rámutat arra, hogy az egyes összegek [minisztériumból való] kiutalása és a pénz megérkezése között eltelt kettő-három hét alatt a kiutaláskor még jelentős összegek értékük csekély hányadára csökkentek. Így pl. május hó elsején egy adópengő 630, a mai napon [máj. 16.] pedig 5100 pengőnek felel meg. Ezek az értékcsökkenések lehetlenné teszik a Diákjóléti Intézmények helyreállítási munkálatait, a szociális ösztöndíj kifizetésekor még egy villamosjegyre sem elegendő." Diákjóléti Bizottság 1946. máj. 16-i IX. rendes ülése (HBmL. VIII. 1/b. 97.d. 200/1946-47. RH.).

Alkalmi segítyezés viszonylag ritkán és esetlegesen fordult elő ebben az időszakban: 1947 októberében a skandináv államokból érkezett ruhasegély szétosztása (7 bölcsészhallgató kapott cipőt, 2 személy télikabátot, 19 pedig öltönyt)⁵⁰³, ami adalékul szolgálhat a hallgatóság szociális, megélhetési viszonyait illetően. 1948 januárjában a debreceni Városi Tanács adott 25 bölcsészhallgatónak segítyt (14 fő 30 forintot, míg 11 fő 60 forintot kapott).⁵⁰⁴

4. A bölcsészhallgatók kollégiumi elhelyezése

A kollégiumokban elhelyezett bölcsészhallgatók száma															
Tanév	Ref. Koll.		OBÜE	SzLK	SzEFHE	KmFH	TII		HMLk		BDo				
	E. I.	Ök.					I. f.	II. f.	I. f.	II. f.	I. f.	II. f.			
1915/16	n. a.		1	1	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.				
1917/18 pf.	5	n. a.	-	n. a.											
1919/20	n. a.		-	n. a.											
1922/23			n. a.									-			
1923/24			-									n. a.			
1924/25			-												
1925/26			1												
1926/27			-										18		
1927/28			-										15		
1928/29			2										14 + 2 tj.		
1929/30			-									4	13 + 5 tj.		
1930/31			n. a.									4	36	35	19
1931/32	n. a.	-										35	36	40	39
1932/33	7	32			31	37 + 3 tj.									
1933/34	4	27			27	40 + 3 tj.									
1934/35	55	5			4	34	30	30							
1935/36	n. a.				5	26	25	22 + 6 tj.							
1936/37	48	2			4	n. a.		n. a.							
1937/38	54	M			n. a.	n. a.	n. a.		16						
1938/39	48						17 + 4 tj.								
1939/40	49						18	17	28 + 2 tj.	11					
1940/41	46		17	15			22 + 10 tj.	22 + 9 tj.	7						
1941/42	42	M	n. a.	n. a.	15		31 + 5 tj.	6							
1942/43	K				40	13	13	39 + 1 tj.	37 + 1 tj.	6					
1943/44					n. a.	K		46 + 4 tj.	66 + 3 tj.	6	3				
1945/46	M		M	M	M	H		H		15	13				
1946/47.						11	8	35	40	6	7				
1947/48.						12	19	43	49	8	6				
1948/49.						41	n. a.	17	n. a.	M					

⁵⁰³ Diákjóléti Bizottság 1947. okt. 21-i I. rendkívüli ülése (HBmL. VIII. 1/b. 102.d. 658/1947-48. RH.).

⁵⁰⁴ Diákjóléti Bizottság 1948. jan. 13-i V. rendes ülése (HBmL. VIII. 1/b. 108.d. 1122/1947-48. RH.).

Jelmagyarázat és megjegyzések:

Ref. Koll. E. I. = a Református Kollégium Egyetemi Internátusa, Ref. Koll. Ók. = a Református Kollégium Ó-kollégiuma
OBÜE = Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület Internátusa (működik: 1915. szept. elejétől 1935. júl. 1-ig, mert elnéptelenedett.)

SzLK = Szent László Kollégium (működik: 1915. szept. 16-tól)

SzEFHE = Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete Internátusa (működik az 1921/22-es tanévtől)

KmFH = Kelet-magyarországi Főiskolai Hallgatók debreceni internátusa

HMLk = Horthy Miklósné leánykollégium (1945-től: Egyetemi Leánykollégium)

BDo = Bocskay Diákotthon (működik: 1939. okt. 3-tól)

TII = Tisza István Internátus (1945-től: Nagyerdei Internátus) (működik az 1921/22-es tanévtől, 1940. okt. 5-ig rövid ideig katonai célokra lefoglalták.)

f. = félév, n. a. = nincs adat, tj. = gyakorló tanárjelölt, M = megszűnt, K = katonai célra lefoglalták, H = használhatatlan állapotban

Mint a táblázat alakjából is látszik, a kollégisták létszámát nem lehet meghatározni teljesen, csak szórványos adataink vannak egyes kollégiumokból és egyes időpontokból. Ugyanis a kollégium gondnokainak évi beszámolóit nem készülték el minden évben és részletességük, adataik lebontása meglehetősen változó.

IV. Bölcsészhallgatói szervezetek

A Debreceni Tudományegyetemen 1945 előtt több ifjúsági egyesület működött, ezek történetét, szerepét eddig alig, vagy egyáltalán nem vizsgálták.⁵⁰⁵ Több vallási alapon szerveződött (református: Bethlen Gábor Kör, Soli Deo Gloria Szövetség; római katolikus: Szent László Kör; evangélikus: Luther Szövetség; görög katolikus: Vasvári Pál Kör), területileg (biharvármegyei hallgatók Tisza István Köre; Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete), cserkészeti (Hatvany professzor Öregcserkész Csapat) vagy sport (Debreceni Egyetemi Athletikai Club). Mivel ezek hallgatósága vegyes volt, csupán azzal a két szervezettel kívánok foglalkozni, amely tagságát tekintve csak bölcsész: az Egyetemi Kör Bölcsész Szakosztálya és az „Árpád” Bajtársi Egyesület.

Az Egyetemi Kör Bölcsész Szakosztálya

Az első világháború előtt és alatt nem volt olyan széleskörű egyesületi élet az egyetemeken, mint ami később, a Horthy-korszak alatt jellemző. Az I. világháború előestéjén

⁵⁰⁵ Legújabbban azonban megjelent: Kerepeszki Róbert: Ifjúsági egyesületek a debreceni Tisza István Tudományegyetemen a két világháború között. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2006. 51-62.pp.

megalakuló Debreceni Tudományegyetemen is csak egyetlen ifjúsági egyesület jött létre, az Egyetemi Kör 1915-ben, a maga karonkénti szakosztályaival.⁵⁰⁶

Az Egyetemi Kör Bölcsész Szakosztálya 1916. okt. 7-én alakult meg, Láng Nándor latinprofesszor, azon tanévi rektor irányításával, akit a szervezés körüli érdemeiért két hónap múlva, nov. 2-án örökös díszelnökké választottak.⁵⁰⁷ A szakosztály tisztikara a következőképp oszlott meg: elnök, főtitkár, főjegyző, pénztáros, ellenőr (Tankó Béla filozófiaprofesszor volt a felügyelő tanár). A szerveződés nagy lendülettel indult, terveztek irodalmi szakosztályt (folytatása a régi Református Kollégiumban volt Magyar Irodalmi Önképző Társaságnak), amelynek feladata a debreceni írók emlékének ápolása, irodalmi estélyek rendezése, irodalmi pályatételek kitűzése, stb. lett volna, de más tudományos előadások megtartása is szóba került.

Azonban a nagy tervekből nem lett semmi, a többi szakosztályokhoz hasonlóan (kivéve a jogászokat) elég passzív maradt a bölcsészeti. Az 1921/22. évi jelentés is szomorúan állapítja meg: „*vitadélutánokat is akartak rendezni, de azt a tagok elfoglaltsága miatt nem sikerült*”⁵⁰⁸, az 1928/29-es így ír: „*theológus és bölcsész osztály semmiféle szerepet nem vitt*”.⁵⁰⁹

A Bölcsészeti Szakosztály alkalmanként segítette rászoruló tagjait (1923/24-ben Schnitzer Béla, Péter Zoltán, Szabó Zoltán és Tóth Margit bölcsészhallgató kapott 200-200 K segélyt), rendezett ismerkedő estélyt és végig az Egyetemi Kör könyvtárosai innen kerültek ki (legtovább Tassy Ferenc).

Előfordult egy verekedésbe torkolló összetűzés is: „*1925 január 9 én délután 3 órakor a Kollégiumi Internátus 26 számú szobájában, mely az Egyetemi Kör könyvtárának helyiségéül szolgál, Brassay Károly bölcsészethallgató Tassy Ferenc főkönyvtárost tetteleg bántalmazta. Brassay bh. e tetteivel – mivel az Egyetemi Kör könyvtárának helyiségében követte azt el – megsértette az Egyetemi Kör házirendjét. Minthogy azonban fent nevezett nem tagja az Egyetemi Körnek, az Egyetemi Kör nem járhat el vele szemben.*”⁵¹⁰ Az ügy a Bölcsészettudományi Kar Tanácsa elé került, ahol Brassayt megrovásra ítélték.⁵¹¹

A húszas évek közepétől kezdve (a többi szakosztályhoz hasonlóan) már csak a hallgatók biliárdozási, kártyázási, sakkozási és dominózási lehetőségeit szolgálta. Egyedül a

⁵⁰⁶ Az Egyetemi Kör történetének rövid összefoglalása: Kerepeszki: Ifjúsági egyesületek 52-53.pp.

⁵⁰⁷ Évkönyv 1916/17. 133.p.

⁵⁰⁸ Évkönyv 1921/22. 197.p. – A tagság nagyfokú passzivitása jellemző magára az egész Egyetemi Körre is a húszas évek elejétől kezdve. Lásd: Kerepeszki: Ifjúsági egyesületek 52-53.pp.

⁵⁰⁹ Évkönyv 1928/29. 175.p.

⁵¹⁰ Bertók Lajos ügyvezető alelnök levele az Egyetemi Tanácshoz és Pap Károly rektorhoz. (HBmL. VIII. 1/b. 1084/1924-25. RH.)

Jogász Szakosztály volt aktív, később már az évkönyvekbe csak innen érkezik be jelentés. A pontos megszűnésről nincsenek adataink, de már 1922-ben érezni lehetett másféle ifjúsági egyesületi formák kialakulását: „felszólítást kaptak a bajtársi egyesület megalakítására, de ezt nem tartották szükségesnek, mert e nélkül is sok egyesület van”.⁵¹²

A bölcsészkar „Árpád” Bajtársi Egyesület

„Az egyesület célja: A debreczeni egyetem bölcsészeti karának ifjúságát, a közülük kikerülő doktorokat, valamint a bölcsészeti kar tanárait, az egész életre kiható és kiterjedő olyan szervezetben egyesíteni, amely a választott hivatás kifogástalan betöltéséhez szükséges képességek megszerzését lehetőleg biztosítja, a nyílt, őszinte, férfias jellemet, a kötelesség érzetét, a megalkuvást nem tűrő becsületességet és igazságszeretetet fejleszteni, egymásnak kölcsönös támogatására kötelek s a nemzeti érzés és keresztény erkölcsi világnézet ápolásával a magyar haza boldogulását – politikai vonatkozások kikapcsolásával – tervszerűen szolgálja.” – fogalmazták meg az alakuláskor.⁵¹³

A két világháború közötti időszak sajátos ifjúsági szervezetei az ún. bajtársi egyesületek.⁵¹⁴ Szervezetileg nem tartoztak az Egyetemi Tanács hatáskörébe, hanem az 1919 augusztusában Budapesten létrejött Turul Szövetség része voltak, annak debreceni kerületi vezetőségétől függtek.⁵¹⁵ A debreceni Tisza István-Tudományegyetemen a jogászok „Werbőczy” és az orvostanhallgatók „Csaba” bajtársi egyesülete után harmadikként 1922. okt. 18-án alakult meg a bölcsészhallgatóké „Árpád” névvel.⁵¹⁶

A bajtársi egyesületekről sajnálatosan eléggé szórványos információink vannak, többnyire az Évkönyvek végén található egyesületi jelentések változó részletességű és használhatóságú beszámolóira vagyunk utalva. A pontos létszámról esetleges adataink vannak csupán: 1926/27-ben 143 fő (bölcsész: 117 = a kari hallgatók 78,5 %-a) 1927/28-ban 128 fő, 1929/30-ban 199 fő, 1934/35-ben 179 fő (a bölcsészhallgatók 61,3 %-a) 1939/40-ben 80 fő (37,2 %).

Az egyesület eleinte két törzsre oszlott: a Csokonai-törzs és Lorántffy-leánytörzs. Mivel a teológusoknak nem volt külön bajtársi egyesületük, az 1926/27-os tanévben csatlakozva a bölcsészekhez, megalakították a maguk külön törzsét „Bethlen” néven. Ebben a

⁵¹¹ BTK Jegyzőkönyvek 1924/25. tanév, X. rendes ülés, 1925. febr. 26. 72. pont.

⁵¹² Évkönyv 1921/22. 197.p. – Még ebben is passzívak voltak...

⁵¹³ Az Árpád Bajtársi Egyesület alapszabálya 5. §. Rekt. Ikt. 458/1922-23. etsz. (HBmL. VIII. 1/b. 12.d.)

⁵¹⁴ A debreceni egyetemi bajtársi egyesületekről összefoglalás: Kerepeszki: Ifjúsági egyesületek 56-60.pp.

⁵¹⁵ Kerepeszki: Ifjúsági egyesületek 56.p.

tanévben megszűnt a leányok külön törzse, viszont megalakult a Bolyai-törzs. Ebből az időpontból még a törzsek külön létszáma is ismeretes: Csokonai 71 fő, Bolyai 46 fő, Bethlen 26 fő. Az 1927-28-as tanévben megalakult még a Kőrösi Csoma Sándor-törzs is. Mivel a teológusok „örökösen tisztújításban vajúdtak” és csak az 1928/29-es tanévben közülük fegyelmi eljárás során 6 fő kizárásra, 5 megdorgálásra és 2 megintésre került⁵¹⁷, szakításhoz vezetett és 1932 májusában önállóvá váltak a hittanhallgatók és megalakították külön Bocskai bajtársi egyesületüket.⁵¹⁸ Az 1934/35-ös tanév folyamán újjászerveződött a leánytörzs „Szilágyi Erzsébet” név alatt, majd végül 1938. márc. 13-án alakult meg végül a Dominus-törzs.

A törzsfői tábor hívta össze a nagygyűlést, ahol megválasztották az egyesület vezérét. A vezért munkájában az adminisztratív alvezér, a reprezentatív alvezér, a nádor, a főkincstáros, az I. kincstárőr, a II. kincstárőr, a főlovászmester, a főudvarnagy, a főállományvezető, a főíródeák és a darufő segítette. A fegyelmi ügyeket a Gyulaszék intézte. Az egyesület hagyományosan „Árpád dísztáborozást” mindig februárban és részt vett az egyetemi ünnepeken is.

Az összetételt illetően az újoncok (juniorok) a darvak voltak, akik 3 félév után avatás révén váltak teljes jogú tagokká (seniorokká), azaz leventékké. Darvak és leventék beiratkozott hallgatók lehettek, míg dominusok a végzett és az egyesületben továbbra is tevékenykedő volt leventék, valamint a bölcsészkar dékáni hivatal dolgozói közül az arra érdemesek. Patrónusok a kar professzorai közül kerültek ki, élükön a bajtársi egyesület tanárelnökeivel, akik a “primus magister” címet viselte az egyesületben. Részletezett létszám csak az 1932/33-as tanévről van: ekkor volt 1 magister, 15 patronus, 64 dominus, 124 levente és 49 daru.

Az Árpád Bajtársi Egyesület primus magister-i máltóságát végig Tankó Béla filozófiaprofesszor töltötte be, a patrónusok közé tartoztak Csúry Bálint, Darkó Jenő, Hankiss János, Mitrovics Gyula, Pápay József, Rugonfalvi Kiss István professzorok (1930. febr. 16-án öt új patrónust avattak: pákói Dávid Lajost, Hankó Bélát, Pap Károlyt, telegdi Róth Károlyt és berei Soó Rezsőt⁵¹⁹).

A bajtársi egyesület mint a kar legnagyobb ifjúsági szervezete összefogta a hallgatóság nagyobbik részét és mai kifejezéssel élve “szabadidőprogramokat” szervezett: táncos-, kultúr-

---

⁵¹⁶ HBmL. VIII. 1/b. 12.d. 382/1922-23. RH.

⁵¹⁷ Évkönyv 1928/29. 101.p.

⁵¹⁸ Kerepeszki: Ifjúsági egyesületek 57.p.

⁵¹⁹ Évkönyv 1929/30. 385.p.

és bibendi-táborozásokat.⁵²⁰ Az 1932/33-as tanévben Zombor Zoltán “regős bajtárs” 30 tagú zenekart alapított, míg Kaszás Janka bölcsészhallgató az “Árpád női gitár és mandolin zenekar”-t szervezte meg. Kissé rosszállóan jegyzi meg az 1928/29-es beszámoló: a Bolyai- és a Kőrösi Csoma Sándor-törzsek “*a diákéletet vígabb oldaláról fogták fel*”.⁵²¹

Persze tévedés lenne ezek alapján azt hinni, hogy egy bajtársi egyesület a vidámság és a móka színhelye lett volna csupán. Míg a húszas években széthúzás, a fegyelmi ügyek jellemezték a szervezetet, a harmincas évek elejétől kezdve⁵²² produktív, hasznos munka a jellemző.

Rendeztek irodalmi- és vitaesteket: 1936 áprilisában fakultásközi konferenciát rendeztek a jövő kérdéseiről; 1938 januárjában a megalakulás 15 éves évfordulóján Hankiss, Mitrovics és R. Kiss professzorok, valamint Némedi Lajos magántanár tartottak tudományos előadásokat; 1939. dec. 15-én kulturális műsor rendeztek (persze bibendi-táborozással egybekötve!) az Angol Királynő szálloda zöld termében; 1940-ben Györffy István emlékére népnyelvi szókincsgyűjtő emlékversenyt szerveztek Bakó Elemér és Végh József, akik Csúry Bálint népnyelvkutató professzor tanársegédei voltak.

1936-ban az egyesületen belül hat csoportot alakítottak ki más-más feladatkörrel:⁵²³

1. Szociográfiai (A Debrecentől 2 km. távolságra lévő Téglavető telep szociográfiáját készítették el, erről beszámoltak a törzsi táborozásokon és az Új Vetés folyóiratban is jelentettek meg cikkeket. Karácsonykor 300 pengő értékű élelem és tuházi cikket osztották ki.)
2. Természetráji (Télen a szakirodalmat vitatta meg, tavasszal botanikai kirándulásokon vettek részt.)
3. Konyári népművelési (A Bihar vármegyei Konyár községben előadásokat tartottak, népművelési csoportokat szerveztek. 160 kötetes kölcsönkönyvtárat is létesítettek.)
4. Népnyelvi, néprajzi (Népnyelvkutatói szaktanfolyamot rendeztek a tagoknak Csúry professzor irányítása mellett.)
5. Diákjóléti (A város kereskedőinél 5-20 %-ig terjedő kedvezményt biztosított az egyesület tagjainak, valamint kedvezményes színházjegyeket.)
6. Jegyzetkiadó (Több professzor előadását adták ki litográf eljárással.)

---

⁵²⁰ A bibendi-táborozás jellegét elárulja, hogy általában a Leveles-csárdában került megrendezésre és maga latin bibendi kifejezés a bibere = inni ige nyelvtani alakja (ezeken a bibendi-táborozásokon a patronusok némelyike is gyakran részt vett).

⁵²¹ Évkönyv 1928/29. 101.p.

⁵²² 1932-ben az elkészült főépületbe való beköltözéskor két helyiséget is kaptak (Alagsor 8. és II. em. 247.), ekkor szereztek reprezentációs eszközöket is (zászló, buzogány, dobfelszerelés).

⁵²³ Évkönyv 1936/37. 440-442.pp.

Sajátságos, hogy a többi bajtársi egyesülettől eltérően az Árpád nem tartott politikai demonstrációkat, nem vett részt pl. revíziós nagygyűléseken. Aktuálpolitikai események sem hatottak olyan erősen, mint más (pl. jogász) bajtársi egyesületnél. Ha mégis, nem politikai, inkább (a fentebb ismertetett feladatköröknek megfelelően) humánus-emberbaráti módon: 1938-ban az I. bécsi döntés után a visszatért felvidéki Hanva község számára 280 pengő segílyt gyűjtöttek és ismeretterjesztő, oktató munkát végeztek az egyetemre érkező felvidéki hallgatók körében.

Azonban mint minden bajtársi egyesületnek, ennek militarista jellegét is hangsúlyozni kell, például az 1929/30-as tanévben a bajtársak hetente egyszer reggeli tornagyakorlaton, kéthetente éleslövészeten vettek részt.

Bibliográfia

Könyvészet

- A Debreceni m. kir. (1921-től Tisza István) Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja. Debrecen, 1914-15 – 1941/42. [1920/21-től egyben jelent meg az Évkönyv és Almanach, addig külön kötetek!]
- Agyagási Klára (főszerk.): A szlavisztika 50 éve a Kossuth Lajos Tudományegyetemen 1949-1999. Debrecen, 1999.
- Baránszky-Jób László, Boda István, Faragó Tibor, Vajthó László és Zombor Zoltán (szerk.): Mitrovics-émlékkönyv tudományos működésének ötvenedik évfordulójára. Budapest, 1939.
- Barcza József (szerk.): A Debreceni Református Kollégium története. Budapest, 1988.
- Bíró Judit: Magántanárok a pesti tudományegyetemen 1848-1952. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 12.) ELTE, Budapest, 1990.
- Csikai Gyula (főszerk.): 25 éves a Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Kara 1949-1974. A KLTE Természettudományi karának kiadványa, Debrecen, 1975.
- Diószegi István (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1635-1985. Budapest, 1989.
- Fehér Lajos: Így történt. (Tények és tanúk) Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979., 1981².
- Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2005.
- Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből II. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2005.
- Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2006.
- Jakab László – Keresztes László: A debreceni magyar és finnugor nyelvtudományi tanszékek története (1914-1990). (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai 55.). Debrecen, 1990.

- Kálnási Árpád: Fejezetek a Csűry-iskola történetéből. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai 72.) Debrecen, 1998.
- Ladányi Andor: A gazdasági válságtól a háborúig (A magyar felsőoktatás az 1930-as években). Argumentum Kiadó, [Budapest], 2002.
- Ladányi Andor: A magyar felsőoktatás a 20. században. Akadémiai Kiadó, [Budapest], [2000].
- Ladányi Andor: Klebelsberg felsőoktatási politikája. Argumentum Kiadó, Budapest, 2000.
- Némedi Lajos: A Kossuth Lajos Tudományegyetem rövid története 1912-1987. (a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem 75 éve) Debrecen, 1988.
- Péterffy László (szerk.): Emlékkönyv Pap Károly főiskolai (akadémiai és egyetemi) tanári működésének harmincadik évfordulójára. Debrecen, 1939.
- Soó Rezső, berei: A debreceni Egyetemi Növénytani Intézet és Botanikus Kert tíz éve 1929-1939. Debrecen, 1940.
- Soó Rezső, berei: A debreceni Egyetemi Növénytani Intézet és Botanikus Kert 1940-ben. Debrecen, 1941.
- Szabó Pál, vitéz: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága I-II. Pécs, 1940. [a II. rész személyi adattár]
- Szentpéteri Kun Béla: Az egyetem alakulás története. (A debreceni Kollégium története I/2.) [Debrecen], 1941.
- Tóth Pál Péter: Messisások. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- Tóth Pál Péter: Metszéspontok – A Turultól a Márciusi Frontig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
- Ujváry Zoltán (szerk.): 50 éves a Néprajzi Tanszék – Jubileumi kötet. (Folklor és Etnográfia 100.) Debrecen, 1999.
- Vajthó László: Tanári pályám emlékezete. Tankönyvkiadó, Budapest, 1969.
- Varga László: A debreceni református kollégium tanárainak klasszika-filológiai munkássága 1738-tól 1849-ig. Debrecen, 1930.
- Varga Zoltán: A debreceni tudományegyetem története I. [Debrecen], [1967].

Cikkek, tanulmányok

- Andorka Rudolf: Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele, 1898-1942. Statisztikai Szemle, 1979/2. 176-198.pp.
- Barta János: Különös levélváltás. Kortárs 1986/6. 140-141.pp.
- Barta János: Németh László debreceni katedrája. Kortárs 1984/11. 1798-1809.pp.
- Békés, Ágnes: The Rebirth of the Debrecen English Department after 1945. Angol Filológiai Tanulmányok 11(1977) 11-17.pp.
- Bobula Ida: Az egyetemi nőkérdés Magyarországon. Napkelet, 1928. 581-595.pp.
- Czeke Marianne – Ritoók Emma: Nők az egyetemen. Napkelet, 1925. 496-504.pp.
- Dankó Imre: Néprajzi oktatás Debrecenben 1949 előtt. In: Ujváry Zoltán (szerk.): Eredmények és feladatok. A Gömör-kutatás és a Debreceni Néprajzi Intézet. Gömör Néprajza XXX. Debrecen, 1991. 125-134.pp.
- Dankó Imre: Ötven év története. In: Ujváry Zoltán (szerk.): 50 éves a Néprajzi Tanszék – Jubileumi kötet. (Folklór és Etnográfia 100.) Debrecen, 1999. 36-58.pp.
- Dávid Péter: Dávid Lajos – a debreceni tudományegyetem első matematikaprofesszora. Múzeumi Kurír 39 (1982) 53-74.pp.
- Fay Béla: Szabó István – életközlelől. In: Rác István (szerk.): Szabó István Emlékkönyv. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998. 24-37.pp.
- Forisek Péter: Alföldi András a debreceni egyetemen (1923-1930). Debreceni Szemle 2005/2. 231-238.pp.
- Hollósi Gábor: A Jog- és Államtudományi Kar hallgatói társadalma (1914-1949). In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2006. 34-50.pp.
- Kerepeszki Róbert: Balkanológiai program a Debreceni Egyetemen a 20. század első felében. In: Velkey Ferenc (szerk.): Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LVII. – Történeti Tanulmányok XIII. DE, Debrecen, 2005. 229-253.pp.
- Kerepeszki Róbert: Darkó Jenő tudományos szervező tevékenysége a m. kir. Tisza István Tudományegyetemen. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből II. Debrecen, 2005. 57-84.pp.
- Kerepeszki Róbert: Ifjúsági egyesületek a debreceni Tisza István Tudományegyetemen a két világháború között. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2006. 51-62.pp.

- Király Sándor: A Mensa Academicához kötődő alaptványok története. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2006. 63-76.pp.
- Kiss József Mihály: Párhuzamos utak a kolozsvári és a pozsonyi egyetem válságos időszakának történetéhez. In: Kiss József Mihály (szerk.): Tanulmányok a magyar felsőoktatás XIX-XX. századi történetéből. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 14.) Budapest, 1991. 123-161.pp.
- Kornis Gyula: Nők az egyetemen. Napkelet, 1925. 60-71., 149-184.pp.
- Ladányi Andor: Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve. *Educatio*, 1996/3. 375-383.pp.
- Madarász Imre: A Debreceni Egyetem Olasz Tanszékének története. *Debreceni Szemle*, 2006/4. 551-554.pp.
- Magyarné Techert Margit: A diplomás nők helyzete Magyarországon. *Magyar Szemle*, 1938/5. 43-51.pp.
- Maller Sándor: Fest Sándor emlékezete. *Irodalomtörténet* 66 (1984) 654-665.pp.
- Máthé Imre: Debreceni Egyetemi Botanikus Kert. *Debreceni Képes Kalendárium* 1942. 119-123.pp.
- Molnár István, D.: Ötvenéves-e a debreceni szlavisztika? *Debreceni Szemle* 1999/3. 424-434.pp.
- Mudrák József: A bölcsészkar egykori professzora: Divéky Adorján. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I. Debrecen, 2005. 24-26.pp.
- Mudrák József: A Debreceni Egyetem volt Régészeti Intézetének története és előzményei. In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I. Debrecen, 2005. 4-20.pp.
- Mudrák József: A Debreceni Tudományegyetem Görög-latin Philológiai Szemináriumának története (1914-1949) *Antik Tanulmányok* 50 (2006) 323-331.pp.
- Mudrák József: A debreceni Tudományegyetem Történelmi Intézetének (Szemináriumának) rövid története 1914-1949. In: Velkey Ferenc (szerk.): *Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LVII. – Történelmi Tanulmányok XIII.* DE, Debrecen, 2005. 215-227.pp.
- Mudrák József: A Francia nyelv és irodalom Tanszék kialakulása a Debreceni Egyetemen (1914-1923). In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I. Debrecen, 2005. 21-23.pp.

- Mudrák József: Az Állattani és Növénytani Intézet a Bölcsészettudományi Karon (1929-1949). In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2006. 8-13.pp.
- Mudrák József: Gyakornokok, tanársegédek, adjunktusok, intézeti tanárok, Á.D.O.B. gyakornokok és beosztott gimnáziumi tanárok a Bölcsészettudományi Karon (1921-1950). In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2006. 110-130.pp.
- Mudrák, József: L'histoire du Séminaire de Philologie Gréco-latine à l'Université de Debrecen de 1914 à 1949. Acta Classica Universitatis Debreceniensis 42 (2006) 223-232.pp.
- Mudrák József: Pályatételek és pályamunkák a Bölcsészettudományi Karon (1914-1949). In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből II. Debrecen, 2005. 41-56.pp.
- Mudrák József: Román Philológiai Szeminárium – Francia Intézet. Debreceni Szemle 2007/2. 235-239.pp.
- Mudrák József: Szemináriumok, intézetek vezetői és szakelőadók a Bölcsészettudományi Karon (1914-1949). In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2006. 101-109.pp.
- Sinor Dénes: Emlékezés Pröhle Vilmosra. Magyar Nyelv 91 (1995) 100-103.pp.
- Szalay Tibor (szerk.): Debreceni kémikusok. In: Patonay Tamás (szerk.): Debreceni kémikusok – A KLTE Kémiai Intézetének felépítése és tevékenysége – Demonstrációs kísérletek. KLTE Kémiai Intézete, Debrecen, 1984. 5-39.pp.
- Szentpéteri Kun Béla: A debreceni bölcsészeti akadémia. In: Pap Károly-émlékkönyv. 197-205.pp.
- Szentpéteri Kun Béla: Kollégium – Egyetem. Debreceni Képes Kalendárium 1939. 44-47.pp.
- Szentpéteri Kun Béla: Küldöttségjárások az egyetemért. Debreceni Képes Kalendárium 1942. 51-53.pp.
- Ujváry Gábor: Magyar állami ösztöndíjasok külföldön 1867-1944. Levéltári Szemle, 1993/3. 14-26.pp.

Ujváry Zoltán: Gunda Béla kinevezése a debreceni egyetemre és a Néprajzi Intézet megalakulása. In: Ujváry Zoltán (szerk.): 50 éves a Néprajzi Tanszék – Jubileumi kötet. (Folklór és Etnográfia 100.) Debrecen, 1999. 19-35.pp.

Ujváry Zoltán: Gunda Béla kinevezése a debreceni egyetemre és a Néprajzi Intézet megalakulása. *Ethnica*, 1999/1. 2-5.pp.

Varannai Zoltán: Numerus clausus. *Rubicon* 1997/1. 20-22.pp.

Kéziratok

A Debreceni Tudományegyetem Évkönyve 1918/19. (DE Kézirattár, Ms. 7/2.)

A Debreceni Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja 1919/20. (DE Kézirattár, Ms. 7/3.)

A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja 1942/43. (DE Kézirattár, Ms. 7/7.)

A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja 1943/44. (DE Kézirattár, Ms. 7/4.)

A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja 1944/45. (DE Kézirattár, Ms. 7/5.) [nagyon hiányos!]

A Debreceni Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja 1945/46. (DE Kézirattár, Ms. 7/6.) [nagyon hiányos!]

A Debreceni Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja 1946/47. (DE Kézirattár, Ms. 7/1.) [nagyon hiányos!]

Fazekas Jenő: A debreceni ref. kollégium tanárainak classica-philologiai munkássága a XIX. század közepétől napjainkig. Tanári szakdolgozat, 1930. (DE Kézirattár, A 1129.)

Simon Tibor: Önéletrajz. (Budapest, 2000., a szerző tulajdona)

Írattári, levéltári források

Bölcsészettudományi Kar Anyakönyvek (eleinte megnevezése: Származási Ívek). 1914/15. – 1948/49. Bölcsészettudományi Kar Dékáni Hivatal, raktár. [144 kötet]

Bölcsészettudományi Kar Doktori Szigorlati Jegyzőkönyvek 1916-1949. Bölcsészettudományi Kar Dékáni Hivatal, Dékáni Tanácsterem. [4 kötet]

Bölcsészettudományi Kar Tanácsülési Jegyzőkönyvei 1914/15. – 1949/50.
Bölcsészettudományi Kar Dékáni Hivatala, Dékáni Tanácsterem. [hiányzik az
1943/44., 1944/45. és 1945/46. tanév!]

Bölcsészettudományi Kar Dékáni Hivatal Iktatott Iratok 1943/44 –1945/46. HBmL. VIII. 8/b.
42-47.d. (1945 utáni része: XXVI. 3/b. 1-5.d. alatt is)

Egyetemi Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1943/44 – 1945/46. HBmL. VIII. 1/a.

Rektori Hivatal Iktatott Iratok 1914/15. – 1949/50. HBmL. VIII. 1/b. 1-112., 116-117.d.
(1945 utáni része: XXVI. 1/b. 1-25.d. alatt is)⁵²⁴

Természettudományi Kar Személyi Anyag 1948/49. HBmL. XXVI. 5. 1-2.d.

Egykori hallgatók visszaemlékezései (levélben vagy személyes interjú során)

Atlasz Ilona	Budapest	L
Bedey Endre, dr.	Szolnok	SZ
Borók Imre, dr. (†)	Kisújszállás	L
Borsos Olga, dr.	Budapest	L
Felföldy Lajos, dr.	Budapest	SZ
Kállay Magdolna, dr.	Debrecen	SZ
Kosdy Gabriella	Debrecen	SZ
Lakatos Gizella, dr.	Budapest	L
Málnási Erzsébet, dr.	Nyíregyháza	SZ
Nagy Barnabás, vitéz, dr.	Budapest	SZ
Nemesi Ilona	Debrecen	SZ
Palumby Gyula	Miskolc	SZ
Pelyvás-Ferenczik István, dr.	Debrecen	SZ
Pólya László, vitéz, dr.	Debrecen	SZ
Rudnay Károly	Gödöllő	L
Sarkady János, dr. (†)	Debrecen	SZ
Simon Tibor, dr.	Budapest	SZ
Ujfalussy József, dr.	Budapest	L
Wolfinau Magdolna	Máriapócs	L
Zányi Edith, dr.	Debrecen	SZ

Segtségüket az egyetem történetének megértésében ezúton is köszönöm!

⁵²⁴ A XXVI. fondfőcsoport (felsőoktatási intézmények története 1945 után) beolvasztása a VIII. főcsoportba (felsőoktatási intézmények története) jelenleg is tart a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban!

Mellékletek

1. melléklet

A Debreceni Tudományegyetem rektorai

Tanév	Rektor	Kar
1914-1915.	Kiss Ferenc	H.
1915-1916.	haraszi Bernolák Nándor	J.
1916-1917.	Láng Nándor	B.
1917-1918.	simai Erdős József	H.
1918-1919.	Kiss Géza	J.
1919-1920.	Kenézy Gyula	O.
1920-1921.	Pokoly József	B.
1921-1922.	Sass Béla	H.
1922-1923.	Teghze Gyula	J.
1923-1924.	Orsós Ferenc	O.
1924-1925.	Pap Károly	B.
1925-1926.	Lencz Géza	H.
1926-1927.	Illyefalvy Vitéz Géza	J.
1927-1928.	Verzár Frigyes	O.
1928-1929.	Darkó Jenő	B.
1929-1930.	Csánki Benjámin	H.
1930-1931.	Szentpéteri Kun Béla	J.
1931-1932.	Neuber Ede	O.
1932-1933.	Rugonfalvi Kiss István	B.
1933-1934.	Varga Zsigmond	H.
1934-1935.	Tóth Lajos	J.
1935-1936.	Benedek László	O.
1936-1937.	Tankó Béla	B.
1937-1938.	Csikesz Sándor	H.
1938-1939.	Bacsó Jenő	J.
1939-1940.	Hüttl Tivadar	O.
1940-1941.	Mitrovics Gyula	B.
1941-1942.	Kállay Kálmán	H.
1942-1943.	szepesváraljai Haendel Vilmos	J.
1943-1944.	Bodnár János	O.
1944-1945. I. félév	Hankiss János	B.
1944-1945. II. félév	Bodnár János (rektorhelyettes)	O.
1945-1946.	simai Erdős Károly	H.
1946-1947.	pilismaróti Bozóky Ferenc	J.
1947-1948.	Fornet Béla	O.
1948-1949.	Pukánszky Béla	B.

A rektorok neve után lévő betű az egyetem azon karát jelzi, amelyhez az illető professzorok rektorságuk évében tartoztak: H.= hittudomány, J.= jog- és államtudomány, O.= orvostudomány, B.= bölcsészet-, nyelv és történettudomány.

A Bölcsészettudományi Kar dékánjai és prodékánjai (1914-1950)

Tanév	Dékán	Prodékán
1914-1915.	Pokoly József	Láng Nándor
1915-1916.	Láng Nándor	Pokoly József
1916-1917.	Pap Károly	Láng Nándor
1917-1918.	Pápay József	Pap Károly
1918-1919.	Darkó Jenő	Pápay József
1919-1920.	Rugonfalvi Kiss István	Darkó Jenő
1920-1921.	Tankó Béla	Rugonfalvi Kiss István
1921-1922.	Milleker Rezső	Tankó Béla
1922-1923.	Huss Richárd	Milleker Rezső
1923-1924.	Mitrovics Gyula	Huss Richárd
1924-1925.	Szabó Dezső	Mitrovics Gyula
1925-1926.	Szabó Dezső	Láng Nándor
1926-1927.	Szabó Dezső	Milleker Rezső
1927-1928.	Rugonfalvi Kiss István	Szabó Dezső
1928-1929.	Rugonfalvi Kiss István	Milleker Rezső
1929-1930.	Hankiss János	Rugonfalvi Kiss István
1930-1931.	Milleker Rezső	Hankiss János
1931-1932.	Milleker Rezső	Hankiss János
1932-1933.	Milleker Rezső	Hankiss János
1933-1934.	Pap Károly	Milleker Rezső
1934-1935.	pákéi Dávid Lajos	Pap Károly
1935-1936.	Hankó Béla	pákéi Dávid Lajos
1936-1937.	berei Soó Rezső	Hankó Béla
1937-1938.	Csűry Bálint	berei Soó Rezső
1938-1939.	Darkó Jenő	Csűry Bálint
1939-1940.	Rugonfalvi Kiss István	Darkó Jenő (†), majd Pap Károly
1940-1941.	Tankó Béla	Rugonfalvi Kiss István
1941-1942.	Milleker Rezső	Tankó Béla
1942-1943.	Szabó Dezső	Milleker Rezső
1943-1944.	Fest Sándor	Szabó Dezső
1944-1945. I. félév	Divéky Adorján	Fest Sándor
1944-1945. II. félév	Szabó Dezső (dékánhelyettes)	-
1945-1946.	Járdányi-Paulovics István	Karácsony Sándor
1946-1947.	Mészáros Ede	Járdányi-Paulovics István
1947-1948.	Pukánszky Béla	Mészáros Ede
1948-1949.	Bárcki Géza	Kádár László
1949-1950.	Szabó István	Bárcki Géza

2. melléklet

Szemináriumok, intézetek vezetői és szakelődök⁵²⁵

Bölcsészeti (filozófiai) Szeminárium – igazgatója:

Dr. Tankó Béla ny. r. (1916. XI. 28-ig ny. rk.) tanár	1914. VIII. 26. – 1946. I. 26.(†)
<i>Dr. Mitrovics Gyula ny. r. tanár (helyettes)</i>	1926. I. 30. – 1926. VI. 30.
<i>Dr. Karácsony Sándor ny. r. tanár (helyettes)</i>	1946. II. 22. – 1947. IX. 15.
<i>Dr. Török István hittud. ny. r. tanár (helyettes)</i>	1947. X. 11. – 1947. XII. 1
<i>Dr. Vekerdi Béla c. ny. rk. tanár (helyettes)</i>	1947. X. 11. – 1947. XII. 1.
Dr. Kondor Imre ny. r. tanár	1947. IX. 10. – 1949. XII. 31.

Neveléstudományi Szeminárium – igazgatója:

<i>Dr. Tankó Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1916. XII. – 1918. VI. 8.
Dr. Mitrovics Gyula ny. r. tanár	1918. VI. 8. – 1941. IX. 1.
<i>Faragó Tibor tanársegéd (helyettes)</i>	1938. IX. 25. – 1938. X. 2.
<i>Dr. Mitrovics Gyula nyug. ny. r. tanár (helyettes)</i>	1941. IX. 10. – 1941. XII. 30.
<i>Dr. Tankó Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1942. I. 28. – 1942. VI. 30.
Dr. Karácsony Sándor ny. r. tanár	1942. VI. 30. – 1949. XII. 31.
<i>Dr. Tankó Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. VI. 8.
<i>Dr. Kiss Árpád magántanár (helyettes)</i>	1947. X. 11. – 1947. XII. 15.

Görög – Latin Philológiai Szeminárium

I. Klasszika-filológiai Tanszék (görög) -vezetője

Dr. Darkó Jenő ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1940. I. 8.(†)
<i>Dr. Benigny Gyula magántanár(helyettes)</i>	1930. IX. 25. – 1930. XII. 31.
<i>Dr. Szutor Zoltán középiskolai tanár (helyettes)</i>	1930. IX. 25. – 1930. XII. 31.
<i>Dr. Varga László középiskolai tanár (helyettes)</i>	1940. I. 18. – 1940. X. 19.
Dr. Szabó Árpád ny. r. (1946. IV. 30-ig ny. rk.) tanár	1940. X. 19. – 1948. VI. 25.
<i>Dr. vitéz Mészáros Ede ny. r. tanár (helyettes)</i>	1941. IX. 1. – 1941. XII. 31.
<i>Dr. Varga László magántanár (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. III. 21.
<i>Dr. Mészáros Ede ny. r. tanár (helyettes)</i>	1945. IX. 5. – 1946. VI. 30.

Görög nyelv és irodalom szakelőd

Dr. Mészáros Ede ny. r. tanár	1948. IX. 2. – 1949. IX.
-------------------------------	--------------------------

II. Klasszika-filológiai Tanszék (latin) - vezetője

⁵²⁵ Ez a melléklet megjelent: Mudrák József: Szemináriumok, intézetek vezetői és szakelődök a Bölcsészettudományi Karon (1914-1949). In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV. DE BTK Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, [Debrecen], 2006. 101-109.pp. – Természetesen azóta történt néhány helyesbítés, javítás a listán (Alföldi András kinevezése, Pröhle Vilmos kinevezése és felmentése, Szentpétery Imre felmentése).

Dr. Láng Nándor ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1932. I. 31.
<i>Dr. Darkó Jenő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1931. IX. 1. – 1932. I. 31.
<i>Dr. Darkó Jenő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1932. II. 11. – 1940. I. 8.(†)
<i>Dr. Varga László középiskolai tanár (helyettes)</i>	1940. I. 18. – 1940. X. 19.
Dr. vitéz Mészáros Ede ny. r. tanár	1940. X. 19. – 1949. IX.
<i>Dr. Varga László magántanár (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. IV. 5.

Közép- és újlatin irodalom szakelőadó

Dr. Mészáros Ede ny. r. tanár	1948. IX. 1. – 1949. IX.
Dr. Varga László magántanár	1948. IX. 1. – 1949. IX.

Magyar nyelvtudományi és összehasonlító finn-ugor és ural-altáji nyelvészeti Szeminárium – igazgatója

Dr. Pápay József ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1931. VI. 9.(†)
<i>Dr. Pap Károly ny. r. tanár (helyettes)</i>	1931. VI. 10. – 1932. X. 29.
<i>Dr. Zsigmond Ferenc c. ny. rk. tanár (helyettes)</i>	1931. VI. 10. – 1931. XII. 2.
<i>Dr. Benigny Gyula magántanár (helyettes)</i>	1932. IX. 1. – 1932. X. 29.
<i>Dr. Csúry Bálint magántanár (mb. vezető)</i>	1932. X. 29. – 1932. XII. 13.
Dr. Csúry Bálint ny. r. (1935. VII. 6-ig ny. rk.) tanár	1932. XII. 13. – 1941. II. 13.(†)
<i>Dr. Bakó Elemér tanársegéd (helyettes)</i>	1941. II. 12. – 1941. III. 1.
<i>Dr. Végh József tanársegéd (helyettes)</i>	1941. II. 12. – 1941. III. 1.
<i>Dr. Papp István magántanár (helyettes)</i>	1941. II. 18. – 1941. IX. 13.
<i>Dr. Bartha Károly magántanár (helyettes)</i>	1941. III. 1. – 1941. IX. 13.
Dr. Bárczi Géza ny. r. tanár	1941. IX. 13. – 1952.
<i>Dr. Pap Károly nyug. ny. r. tanár (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. I. 31.
<i>Dr. Juhász Géza tankerületi főigazgató (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. I. 31.
<i>Dr. Papp István magántanár (helyettes)</i>	1945. II. 1. – 1945. IV. 8.

Finn nyelvészet szakelőadó

Dr. Papp István magántanár	1945. IX. 25. – 1949. XII. 31.
----------------------------	--------------------------------

Magyar irodalomtörténeti Szeminárium – igazgatója

Dr. Pap Károly ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1942. IX. 1.
<i>Dr. Pap Károly nyug. ny. r. tanár (helyettes)</i>	1942. IX. 9. – 1942. XII. 31.
<i>Dr. Hankiss János ny. r. tanár (helyettes)</i>	1943. I. 1. – 1943. VI. 30.
Dr. Kerecsényi Dezső ny. r. (1944. X. 7-ig ny. rk.) tanár	1943. VIII. 7. – 1945. III. 24.(†)
<i>Dr. Pap Károly nyug. ny. r. tanár (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. VI. 30.
<i>Dr. Juhász Géza tankerületi főigazgató (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. XI. 10.
Dr. Juhász Géza ny. r. tanár	1945. XI. 10. – 1964.

Germán Filológiai Szeminárium és Német Intézet – igazgatója

Dr. Huss Richárd ny. r. (1918. IV. 3-ig ny. rk.) tanár	1914. VIII. 26. – 1941. II. 14.(†)
<i>Dr. Pápay József ny. r. tanár (helyettes)</i>	1914. XI. 4. – 1915. VI. 30.

<i>Dr. Láng Nándor ny. r. tanár (helyettes)</i>	1914. XI. 4. – 1916. V.
<i>Dr. Tankó Béla ny. rk. tanár (helyettes)</i>	1915. IX. 29. – 1916. V.
<i>Dr. Pápay József ny. r. tanár (helyettes)</i>	1916. I. 21. – 1916. V.
<i>Dr. Hankiss János ny. r. tanár (helyettes)</i>	1938. III. 7. – 1938. XI. 24.
<i>Dr. Benigny Gyula c. ny. rk. tanár (helyettes)</i>	1938. III. 7. – 1938. XI. 24.
<i>Dr. Fest Sándor ny. r. tanár (helyettes)</i>	1941. II. 17. – 1941. IV. 26.
<i>Dr. Hankiss János ny. r. tanár (helyettes)</i>	1941. II. 17. – 1941. IV. 26.
<i>Dr. Pukánszky Béla ny. r. tanár</i>	1941. IV. 26. – 1949. XII. 31.
<i>Dr. Fest Sándor ny. r. tanár (helyettes)</i>	1942. IX. 9. – 1942. XII. 31.
<i>Dr. Hettesheimer Ernő gimnáziumi tanár (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. IV. 5.

Indogermán nyelvészet szakelőadó

<i>Dr. Huss Richárd ny. r. tanár</i>	1934. IV. 30. – 1941. II. 14.(†)
<i>Dr. Benigny Gyula c. ny. rk. tanár</i>	1941. II. 17. – 1941. VI. 30.

Indoeurópai nyelvészet szakelőadó

<i>Dr. Benigny Gyula c. ny. rk. tanár</i>	1946. IX. 16. – 1949. XII. 31.
---	--------------------------------

Angol Szeminárium – igazgatója

<i>Dr. Fest Sándor ny. r. tanár</i>	1938. IX. 1. – 1944. XII. 30.(†)
<i>Dr. Tankó Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. II. 28.
<i>Dr. Csorba András gimnáziumi tanár (helyettes)</i>	1945. III. 1. – 1945. VI. 30.
<i>Dr. Tankó Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1945. IX. 5. – 1946. I. 26. (†)
<i>Dr. Hankiss János ny. r. tanár (helyettes)</i>	1945. IX. 5. – 1946. VIII. 30.
<i>Dr. Benigny Gyula c. ny. rk. tanár (helyettes)</i>	1945. IX. 5. – 1946. VIII. 31.
<i>Dr. Ország László magántanár (helyettes)</i>	1946. IX. 3. – 1947. III. 10.
<i>Dr. Ország László ny. r. tanár</i>	1947. III. 10. – 1949. XII. 31.

Francia Intézet és Román Filológiai Szeminárium – igazgatója

<i>Dr. Huss Richárd ny. rk. tanár (helyettes)</i>	1916. V. 19. – 1920. VI. 30.
<i>Dr. Hankiss János magántanár (helyettes)</i>	1920. IX. 16. – 1923. IV.
<i>Dr. Hankiss János ny. r. (1929. III. 19-ig ny. rk.) tanár</i>	1923. III. 29. – 1949. XII. 31.
<i>Dr. Bárczi Géza ny. r. tanár (helyettes)</i>	1943. IX. 1. – 1944. VI. 30.
<i>Dr. Hettesheimer Ernő gimnáziumi tanár (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. I. 31.
<i>Molnár András gimnáziumi igazgató (helyettes)</i>	1945. III. 1. – 1945. V. 8.

Olasz Intézet – igazgatója

<i>Fleri, Renato (helyettes)</i>	1938. XI. 24. – 1939. VIII. 31.
<i>Dr. Giusso, Lorenzo ny. rk. tanár</i>	1939. IX. 1. – 1940. IV. 30.
<i>Fleri, Renato (helyettes)</i>	1939. XI. 29. – 1939. XII. 1.
<i>Dr. Trombatore, Gaetano ny. rk. tanár</i>	1941. II. 18. – 1944. VIII.
<i>Csobán Endre városi levéltáros (helyettes)</i>	1945. I. 1. – 1945. IV. 3.
<i>Dr. Tóth László lektor (helyettes)</i>	1945. IV. 3. – 1946. IX. 3.
<i>Dr. Hankiss János ny. r. tanár (helyettes)</i>	1946. IX. 3. – 1946. XII. 31.

Dr. Trombatore, Gaetano ny. r. tanár 1948. V. 8. – 1949. III.(?)

Olasz nyelv és irodalom szakelőadó

Fleri, Renato 1935. XI. 30. – 1939. VIII. 31.
Fleri, Renato 1939. XI. 29. – 1939. XII. 1.
Fleri, Renato 1940. IV. 30. – 1941. II. 18.
Dr. Hankiss János ny. r. tanár 1946. IX. 3. – 1947. XII. 31.
Dr. Trombatore, Gaetano olasz egyetemi magántanár 1948. I. 1. – 1948. V. 8.

Török nyelv és irodalom Szeminárium – igazgatója

Dr. Pröhle Vilmos ny. r. tanár 1919. X. 10. – 1923. IX. 28.

Szláv Szeminárium – igazgatója

Dr. Pukánszky Béla ny. r. tanár (helyettes) 1941. IX. – 1943. II. 17.
Dr. Sziklay László középiskolai tanár (helyettes) 1943. II. 17. – 1944. X. 5.
Fencik László középiskolai tanár (helyettes) 1944. XII. 11. – 1945. VI. 30.

Szláv irodalom szakelőadó

Dr. Sziklay László középiskolai tanár 1939. IX. 1. – 1943. II. 17.

Szláv nyelvészet szakelőadó

Dr. Kniezsa István c. ny. rk. tanár 1939. IX. 1. – 1940. X. 19.
Dr. Benigny Gyula c. ny. rk. tanár 1948. IX. 1. – 1949. XII. 31.

Orosz nyelv és irodalom Szeminárium – igazgatója

Dr. Kovács Ferenc tanársegéd (helyettes) 1945. IX. 5. -1947. XII. 31.
Dr. Benigny Gyula c. ny. rk. tanár (helyettes) 1948. I. 1. – 1948. VI. 30.
Dr. Juhász Géza ny. r. tanár (helyettes) 1948. I. 1. – 1948. VI. 30.
Dr. Kovács Ferenc tanársegéd (helyettes) 1948. IX. 1. – 1948. IX. 18.
Dr. Benigny Gyula c. ny. rk. tanár (helyettes) 1948. IX. 28. – 1949. VIII. 31.(?)
Dr. Juhász Géza ny. r. tanár (helyettes) 1948. IX. 28. – 1949. VIII. 31.(?)
Dr. Pukánszky Béla ny. r. tanár (megbízott) 1949. IX. 1.(?) – 1949. XII. 31.

Történelmi Szeminárium – igazgatója

Dr. Pokoly József ny. r. tanár 1914. XI. 4. – 1922. XII. 11.
Dr. Rugonfalvi Kiss István ny. r. tanár 1924. XII. 18. – 1942. IX. 30.
Dr. Divéky Adorján ny. r. tanár 1942. IX. 30. – 1945.
Dr. Szabó Dezső ny. r. tanár 1945. – 1949. IX. 27.
Dr. Szabó István ny. r. tanár 1949. IX. 27. – 1959.

Magyar történelmi Szeminárium – vezetője

Dr. Rugonfalvi Kiss István ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1942. X. 1.
<i>Dr. Pokoly József ny. r. tanár (helyettes)</i>	1914. XI. 4. – 1915. XII. 31.
<i>Dr. Darkó Jenő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1914. XI. 4. – 1915. XII. 31.
<i>Dr. Pap Károly ny. r. tanár (helyettes)</i>	1914. XI. 4. – 1915. XII. 31.
<i>Dr. Szabó Dezső ny. r. tanár (helyettes)</i>	1941. IX. 10. – 1943. VI. 30.
Dr. Szabó István ny. r. (1944. X. 7-ig ny. rk.) tanár	1943. VIII. 7. – 1959.
<i>Dr. Madai Pál tanügyi főtanácsos (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. VI. 8.
<i>Dr. Simon László középiskolai tanár (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1945. IV.
<i>Dr. Varga Zoltán gimnáziumi tanár (helyettes)</i>	1945. III. 1. – 1945. IV.

Egyetemes történelmi Szeminárium – vezetője

Dr. Pokoly József ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1918. VI. 18.
Dr. Szentpétery Imre ny. r. tanár	1918. IX. 1. – 1923. VIII. 21.
<i>Dr. Szentpétery Imre ny. r. tanár (helyettes)</i>	1923. VIII. 21. – 1923. XII. 22.
Dr. Szabó Dezső ny. r. tanár	1924. II. 14. – 1959.

Ókori történelmi Szeminárium – vezetője

Dr. Pokoly József ny. r. tanár	1918. VI. 18. – 1922. XII. 11.
Dr. Alföldi András ny. r. (1929. III. 19-ig ny. rk.) tanár	1923. VIII. 13. – 1930. XII. 31.
<i>Dr. Szabó Dezső ny. r. tanár (helyettes)</i>	1925. VI. 1. – 1926. VI. 1.
<i>Dr. Szabó Dezső ny. r. tanár (helyettes)</i>	1930. IX. 25. – 1940. X. 19.
Dr. (1945. III. 10-től Járdányi-)Paulovics István ny. r. tanár	1940. X. 19. – 1949. IX.

Ókori Tudományok Intézete – igazgatója

Dr. Járdányi-Paulovics István ny. r. tanár	1949. IX. – 1952. XII. 9.(†)
--	------------------------------

Kelet-Európa Történeti Szeminárium

Dr. Divéky Adorján ny. r. tanár	1939. VII. 1. – 1947. I. 21.
<i>Dr. Szabó Dezső ny. r. tanár (helyettes)</i>	1943. I. 15. – 1943. VII. 1.
<i>Dr. Szabó Dezső ny. r. tanár (helyettes)</i>	1943. IX. 1. – 1944. VI. 30.
<i>Dr. Szabó Dezső ny. r. tanár (helyettes)</i>	1944. XII. 11. – 1948. XII. 31.

Társadalomtudomány szakelőadó

Dr. Balogh István magántanár	1947. V. 31. – 1948. VII. 7.
Dr. Vass Tibor jogi magántanár	1947. X. – 1949. VIII. 31.

Archeológia szakelőadó

Dr. Láng Nándor ny. r. tanár	1926. XI. 26. – 1932. I. 31.
Dr. Roska Márton ny. r. tanár	1937. IX. 1. – 1938. VII. 28.

Régészeti Intézet – vezetője

Dr. Roska Márton ny. r. tanár 1938. VII. 28. – 1940. X. 19.
Dr. (1945. III. 10-től Járdányi-)Paulovics István ny. r. tanár 1940. X. 19. – 1949. IX.

Művészettörténet szakelőadó

Dr. Mitrovics Gyula ny. r. tanár 1932. IX. 30. – 1941. IX. 1.
Dr. (1945. III. 10-től Járdányi-)Paulovics István ny. r. tanár 1941. IX. 1. – 1949. IX.
Dr. Baranyai Béláné Dr. Dannenberg Hildegard 1941. IX. 1. – 1943. I. 15.
Dr. Gáborjáni Szabó Kálmán (helyettes) 1945. III. 1. – 1946. IV. 8.
Dr. Kádár Zoltán magántanár 1948. IX. 1. – 1949. IX.

Néprajzi Intézet – igazgatója

Dr. Gunda Béla ny. rk. tanár 1949. IX. 1. – 1982.

Néprajzi szakelőadó

Dr. Gunda Béla ny. rk. tanár 1949. III. 1. – 1949. VIII. 31.

Földrajzi Intézet – igazgatója

Dr. Milleker Rezső ny. r. (1918. IV. 3-ig ny. rk.) tanár 1914. VIII. 26. – 1945. V. 8.(†)
Dr. Berényi Dénes adjunktus (helyettes) 1936. III. 1. – 1936. III. 21.
Dr. Mendöl Tibor magántanár (helyettes) 1936. III. 1. – 1936. III. 21.
Dr. Berényi Dénes magántanár (helyettes) 1944. XII. 11. – 1945. XII. 14.
Dr. Simon László középiskolai tanár (helyettes) 1944. XII. 11. – 1945. IV.
Dr. Márton Béla c. ny. rk. tanár (helyettes) 1945. IX. 5. – 1945. XII. 14.
Dr. Kádár László ny. r. (1947. VI. 16-ig ny. rk.) tanár 1945. XII. 14. – 1973.

Meteorológiai Intézet – igazgatója

Dr. Milleker Rezső ny. r. tanár 1934. V. 28. – 1945. V. 8.(†)
Dr. Berényi Dénes intézeti tanár 1945. V. 28. – 1946. V. 2.
Dr. Kádár László ny. r. (1947. VI. 16-ig ny. rk.) tanár 1946. V. 2. – 1949.

Meteorológia szakelőadó

Dr. Berényi Dénes c. ny. rk. tanár 1946. I. 21. – 1949. V. 16. → TTK

Leíró földrajz szakelőadó

Dr. Márton Béla c. ny. rk. tanár 1948. IX. 1. – 1949. V. 16. → TTK

Ásvány-, kőzet- és földtan szakelőadó

Dr. Milleker Rezső ny. r. tanár	1925. IX. 7. – 1926. XI. 23.
Dr. Hoffer András magántanár	1926. XI. 23. – 1929. VII.
Dr. Ferenczi István ny. rk. tanár	1940. X. 8. – 1940. XII. 27.
Dr. Hoffer András c. ny. rk. tanár	1941. I. 28. – 1944. X. 5.
Dr. Kovács Lajos magántanár	1945. IX. 5. – 1949. V. 16. → TTK

Ásvány-földtani Intézet – igazgatója

Dr. telegdi Róth Károly ny. r. (1933. VI. 29-ig ny. rk.) tanár	1929. VI. 28. – 1936. VI. 25.
<i>Dr. Hoffer András magántanár (helyettes)</i>	<i>1936. IX. 7. – 1937. VII.</i>
Dr. Ferenczi István ny. rk. tanár	1937. VI. 30. – 1940. X. 19.
Dr. Hoffer András c. ny. rk. tanár	1941. V. 28. – 1944. X. 5.
<i>Dr. Sători József tanárképzőintézeti tanár (helyettes)</i>	<i>1944. XII. 11. – 1945. VI. 30.</i>

Öslénytan szakelőadó

Dr. Vigh Gyula magántanár	1939. IX. 1. – 1944. X. 5.
---------------------------	----------------------------

Állattani Intézet – igazgatója

Dr. Hankó Béla ny. r. (1933. VI. 29-ig ny. rk.) tanár	1929. VI. 28. – 1940. X. 19.
Dr. Csukás Zoltán magántanár	1941. V. 28. – 1944. X. 5.
<i>Dr. Sători József tanársegéd (helyettes)</i>	<i>1941. V. 28. – 1942. II. 11.</i>
<i>Dr. Sători József tanárképzőintézeti tanár (helyettes)</i>	<i>1944. XII. 11. – 1946. XII. 17.</i>
Dr. Hankó Béla beosztott kolozsvári ny. r. tanár	1946. XII. 17. – 1948. V. 8.
Dr. Hankó Béla ny. r. tanár	1948. V. 8. – 1949. V. 16. → TTK

Állattan szakelőadó

Dr. Szilády Zoltán magántanár	1925. IX. 29. – 1929. VII.
Dr. Hankó Béla ny. r. tanár	1940. X. 8. – 1940. XII. 3.
Dr. Csukás Zoltán magántanár	1941. I. 28. – 1944. X. 5.
Dr. Sători József tanársegéd	1941. I. 28. – 1942. II. 11.

Növényteni Intézet – igazgatója

<i>Dr. Greguss Pál magántanár (helyettes)</i>	<i>1929. IX. 4. – 1929. XII. 18.</i>
Dr. berei Soó Rezső ny. r. (1935. VII. 6-ig ny. rk.) tanár	1929. XII. 18. – 1940. X. 19.
<i>Dr. Máthé Imre tanársegéd (helyettes)</i>	<i>1939. V. 1. – 1939. VI. 30.</i>
<i>Dr. Ujvárosi Miklós tanársegéd (helyettes)</i>	<i>1939. V. 1. – 1939. VI. 30.</i>
Dr. Máthé Imre magántanár	1941. V. 28. – 1944. VIII. 31.
<i>Dr. Sători József tanárképzőintézeti tanár (helyettes)</i>	<i>1944. XII. 11. – 1945. IX.</i>
Dr. Soó Rezső beosztott kolozsvári ny. r. tanár	1945. IX. – 1949. V. 16. → TTK

Növénytan szakelőadó

Dr. Szilády Zoltán magántanár	1926. I. 1. – 1927. IX. 29.
Dr. Greguss Pál magántanár	1927. X. 5. – 1929. XII. 18.

Dr. berei Soó Rezső ny. r. tanár	1940. X. 8. – 1941. I. 11.
Dr. Máthé Imre magántanár	1941. I. 28. – 1944. VIII. 31.

Embertani (antropológiai) szakelőadó

Dr. Balogh Béla magántanár	1942. I. 1. – 1944. X. 5.
Dr. Balogh Béla magántanár (1946. XII.-től c. ny. rk.) tanár	1945. X. 29. – 1947. XII. 3.(†)
Dr. Hankó Béla ny. r. tanár	1947. XII. 20. – 1948. VI. 30.
Dr. berei Soó Rezső ny. r. tanár	1947. XII. 20. - 1948. VI. 30.
Dr. Malán Mihály ny. r. tanár	1948. IX. 1. – 1949. V. 16. → TTK

Örökléstan szakelőadó

Dr. berei Soó Rezső ny. r. tanár	1947. XII. 20.–1949. V. 16. → TTK
----------------------------------	-----------------------------------

Elméleti és gyakorlati fizika szakelőadó

Dr. Wodetzky József ny. r. tanár	1925. II. 26. – 1933. IX. 26.
Dr. Tóth Lajos magántanár	1933. IX. 29. – 1934. III. 8.
Dr. Tóth Lajos magántanár	1934. IX. 27. – 1935. IX. 14.
Dr. Szalay Sándor ny. rk. tanár	1941. I. 28. – 1943. VIII. 31.

Elméleti fizika szakelőadó

Dr. Tóth Lajos magántanár	1934. III. 8. – 1934. IX. 27.
Dr. Tóth Lajos magántanár	1935. IX. 14. – 1936. IX. 7.
Dr. Gyulai Zoltán ny. r. (1936. IX.-ig ny. rk.) tanár	1936. I. 1. – 1936. IX. 7.
Dr. Széll Kálmán magántanár	1936. IX. 7. – 1939. VIII. 31.
Dr. Széll Kálmán ny. rk. tanár	1940. X. 8. – 1941. I. 3.
Dr. Tóth Lajos magántanár	1941. X. 1. – 1944. VII. 3.
Dr. Orbán György magántanár	1941. X. 1. – 1942. II. 11.
Dr. Szalay Sándor ny. rk. tanár (helyettes)	1944. XII. 11. – 1945. VI. 30.
Dr. Tóth Lajos magántanár	1945. IX. 5. – 1949. V. 16. → TTK

Elméleti fizikai Szeminárium – igazgatója

Dr. Széll Kálmán ny. rk. tanár	1939. IX. 1. – 1940. X. 19.
Dr. Budó Ágoston ny. r. tanár	1949. II. 17. – 1949. V. 16. → TTK

Kísérleti fizika szakelőadó

Dr. Wodetzky József ny. r. tanár	1934. III. 8. – 1934. VIII. 31.
Dr. Gyulai Zoltán ny. r. (1936. IX.-ig ny. rk.) tanár	1935. IX. 14. – 1940. X. 19.
Dr. Szalay Sándor ny. rk. tanár	1940. XI. 1. – 1941. I. 28.
Dr. Szalay Sándor ny. rk. tanár	1943. IX. 1. – 1944.
Dr. Szalay Sándor ny. r. (1946. V. 4-ig ny. rk.) tanár	1946. IX. 16 – 1949. V. 16. → TTK
Dr. Budó Ágoston ny. r. tanár	1949. IV. 1. – 1949. V. 16. → TTK

Kémia szakelőadó

Dr. Bodnár János ny. r. tanár	1925. II. 26. – 1939. VIII. 31.
Dr. ifj. Tankó Béla magántanár	1938. II. 16. – 1939. VIII. 31.

Analitikai kémia szakelőadó

Dr. Bodnár János ny. r. tanár	1939. IX. 1. – 1945. XII. 31.
Dr. Straub János ny. r. tanár	1948. IX. 1. – 1949. V. 16. → TTK

Organikus (szerves) kémiai szakelőadó

Dr. ifj. Tankó Béla magántanár	1939. IX. 1. – 1947. II. 17.
<i>Dr. Bodnár János ny. r. tanár (helyettes)</i>	<i>1944. XII. 11. – 1945. II. 28.</i>
<i>Dr. Straub János magántanár (helyettes)</i>	<i>1945. III. 1. – 1945. III. 31.</i>

Szerves Kémiai Intézet – igazgatója

Dr. Tankó Béla ny. r. tanár	1947. II. 17. – 1949. V. 16. → TTK
-----------------------------	------------------------------------

Kvantitatív analitikai szakelőadó

Dr. Szép Ödön magántanár	1942. IX. 1. – 1944. X. 5.
Dr. Szép Ödön magántanár	1945. IX. 5. – 1948. VI. 5.

Kísérleti kémiai szakelőadó

Dr. Bodnár János ny. r. tanár	1947. I. 8. – 1948. VI. 5.
-------------------------------	----------------------------

Kémiai technológia szakelőadó

Dr. Arany Sándor ny. r. tanár	1947. III. 14. – 1948. X. 29.
Dr. Tankó Béla ny. r. tanár	1948. X. 29. – 1949. V. 16. → TTK

Fizikai kémia szakelőadó

Dr. Di Gléria János ny. r. tanár	1947. IX. 1. – 1949. V. 16. → TTK
----------------------------------	-----------------------------------

Matematikai szakelőadó

Dr. Wodetzky József ny. r. tanár	1924. IX. 29. – 1925. X. 29.
Dr. Dávid Lajos magántanár	1925. X. 29. – 1929. VII.
Dr. Dávid Lajos ny. r. tanár	1940. X. 8. – 1941. VI. 19.
Dr. Varga Ottó magántanár, intézeti tanár	1942. I. 28. – 1947. III. 18.
<i>Dr. Szalay Sándor ny. rk. tanár (helyettes)</i>	<i>1944. XII. 11. – 1944. XII. 31.</i>
<i>Dr. Morvay Ferenc ny. gimnáziumi tanár (helyettes)</i>	<i>1945. I. 1. – 1945. IV. 8.</i>
Dr. Rényi Alfréd magántanár	1949. II. 1. – 1949. V. 16. → TTK

Matematikai Szemnarium – igazgatója

Dr. Dávid Lajos ny. r. (1933. VI. 29-ig ny. rk.) tanár	1929. VI. 28. – 1940. X. 19.
Dr. Varga Ottó magántanár, intézeti tanár	1942. I. 28. – 1947. III. 18.
Dr. Varga Ottó ny. r. (1948. VII. 20-ig ny. rk.) tanár	1947. III. 18. – 1949. V. 16. → TTK

Ábrázoló geometria szakelőadó

Dr. Dávid Lajos magántanár	1928. III. 28. – 1929. VII.
Dr. Varga Ottó ny. rk. tanár	1947. IV. 15. – 1949. V. 16. → TTK

Analitikus geometria szakelőadó

Dr. Szele Tibor magántanár, intézeti tanár	1949. IV. 1. – 1949. V. 16. → TTK
--	-----------------------------------

3. melléklet

A Bölcsészettudományi Karon meghirdetett pályatételek szakonként 1915-1949⁵²⁶

Sor- szám	Cím	Tanév
--------------	-----	-------

1. Filozófiából

1.	A psychologismus és logismus a mai filozófiában, főleg ismeretelméletben és logikában, a többi diszciplínákra való kihatásaiban.	1915-16.
2.	A logicismus és psychologismus vitája az ontológiai és értékelméleti tanokban.	1916-17.
3.	A pragmatizmus ismertetése és bírálata.	1917-18.
4.	Az immanens filozófia ismertetése és bírálata.	1918-19.
5.	A kísérleti lélektan jelentősége az elméletben és gyakorlatban	1920-21.
6.	A pragmatizmus kritikai ismertetése.	1921-22. – 1923-24.
7.	Böhm Károly filozófiája.	1923-24.
8.	Kant filozófiájának valamely részlete szabadon választva: ismeretana, v. esztétikája, v. egyénisége, v. vallástana, v. történelembölcsélete.	1924-25. – 1926-27.
9.	Kant esztétikája.	1927-28., 1928-29.
10.	A Sokrates előtti görög filozófia problémáinak kibontakozása.	
11.	A fenomenológia és a lélektan kritikai összehasonlítása.	1929-30.
12.	Egy debreceni filozófus ismertetése.	
13.	Az öntudat értelmezése Böhm Károly tanában és a modern lélektanban.	1930-31., 1931-32.
14.	Platon ideatana.	1932-33.
15.	A szeretet lélektana.	
16.	Böhm Károly erkölcsfilozófiája. (Az Ember és világa III. és V. k. alapján.)	1933-34.
17.	A lelki élet funkciói és ezek kölcsönhatása.	1934-35.
18.	A szabadság jelentése és értéke.	1935-36., 1936-37.
19.	Descartes filozófiája.	1937-38.
20.	Böhm Károly értékelmélete.	1938-39.
21.	Kant criticizmusának motívumai és ezek érvényesítése a három kritikában.	1939-40.
22.	A szellem fogalmazásai a modern filozófiában.	1940-41.
23.	Az idealizmus fajtái.	1940-41. – 1942-43.
24.	Miért érthetőek a dolgok?	1943-44.
25.	Lessing vitája a hamburgi Goezevel.	1943-44. – 1947-48.
26.	Kant Prolegoménái a kritikai rendszer kialakulásában.	1944-45. – 1947-48.
27.	A debreceni Kollégium filozófus tanárai.	1948-49.
28.	A Didaktika fejlődése Kanttól Hegelig.	

2. Pedagógiából

1.	Az egyetemi paedagogika történelmi fejlődése az egyetem ideáljából levezetve.	1918-19.
2.	Az értelmi képességek megállapítására vonatkozó kísérletek.	1920-21. – 1925-26.

⁵²⁶ Ez a melléklet a beérkezett pályamunkákkal kibővítve megjelent: Mudrák József: Pályatételek és pályamunkák a Bölcsészettudományi Karon (1914-1949). In: Hollósi Gábor (szerk.): Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből II. Debrecen, 2005. 41-56.pp.

3.	Az érzelmi nevelés fontossága, lehetősége és eszközei.	1926-27.
4.	Első magyar folyóirataink pedagógiai törekvései 1848-ig.	1927-28., 1928-29.
5.	Reakciós idő és tanulmányi előmenetel egybevetése. A levonható következtetések.	1929-30. – 1931-32.
6.	Magyar neveléstudományi irodalom a szabadságharc előtt.	1932-33.
7.	A reakciós idő pedagógiai vonatkozásai.	1933-34.
8.	A játék pedagógiája.	1934-35.
9.	Az intelligencia-vizsgálatok módszerei.	1935-36.
10.	Az emlékezet pedagógiája különös tekintettel a kísérleti eredményekre.	1936-37.
11.	A matematikai intelligencia pedagógiai vonatkozásai.	1937-38.
12.	Az iskolai osztály közösségi szellemének kialakulása.	1938-39.
13.	A különböző szuggesztív hatásoknak szerepe a nevelésben.	1939-40.
14.	Sajátos pszichológiai szempontok a nőnevelésben.	1940-41. – 1942-43.
15.	A debreceni középiskolai internátusok hatása a magyar művelődésre.	1943-44. – 1947-48.
16.	A kollégiumi nevelés multja, jelene és jövője.	1948-49.

3. Klasszika-filológiából

1.	Az antik történetírás elmélete s az elmélet következményei.	1915-16.
2.	Horatius és a görög lírikusok.	1916-17., 1917-18.
3.	A debreczeni református kollégiumi gyűjtemény antik emlékeinek leírása.	1917-18., 1918-19.
4.	A vallás a homerosi eposokban.	1918-19.

4. Görög filológiából

1.	A vallásos élet a homerosi eposzokban.	1920-21.
2.	Aischylos és Sophoklés kardalainak összehasonlítása tartalmi és alaki szempontból.	1921-22. – 1925-26.
3.	A Hyppolitos-monda feldolgozásai a görög irodalomban.	1926-27.
4.	Keleti eredetű kultuszok a görög vallásban.	1927-28., 1928-29.
5.	Görög hatások a magyar reformkor irodalmában.	1929-30.
6.	Antik hatások Kazinczy Ferenc műveiben.	1930-31.
7.	Cicero hatása a magyar szónoki irodalomra.	1931-32.
8.	Az epigramma fejlődése a görögöknél.	1932-33.
9.	Az epigramma a hellenizmus korában.	1933-34.
10.	A szkithák etikájának nyomai a görög irodalomban.	1934-35.
11.	A thrákokra vonatkozó néprajzi adatok a görög irodalomban.	1935-36., 1936-37.
12.	A Dionysos-kultusz eredete, fejlődése és hatása a görög művelődésre.	1937-38.
13.	Skytha-görög kulturális érintkezések.	1938-39.
14.	A görögség kapcsolatai az északi nomád népekkel Homeros alapján.	1939-40., 1940-41.
15.	A homerosi kérdés mai állása.	1941-42. – 1946-47.
16.	A platonai idealizmus bírálata.	1947-48.
17.	A platonai idealizmus Herakleitos kritikája.	1948-49.

5. Latin filológiából

1.	Ovidius adatai Róma társadalmi viszonyainak rajzához.	1915-16.
2.	Róma társadalmi viszonyainak rajza Ovidius költészetében.	1916-17.
3.	A nemzeti elem a római aranykori költők költészetében.	1920-21. – 1929-30.
4.	A Monumentum Ancyrianum, Velleius Paterculus és Tacitusnak Pannoniáról szóló adatai (szöveg, fordítással és kommentálással).	1930-31., 1931-32.
5.	Horatius hatása a felújulás korabeli magyar költészetre.	1932-33.

6.	A szkíthákra vonatkozó adatok a római irodalomban.	1933-34.
7.	A hunokra vonatkozó néprajzi adatok a római irodalomban.	1934-35.
8.	A latin nyelv és kultúra a Balkán	1935-36.
9.	A Scriptores Historiae Augustae forráskritikai elemzése.	1936-37.
10.	Catullus költészetének elemzése, fő tekintettel a forrásokra és párhuzamokra.	1937-38.
11.	A regény a római irodalomban.	1938-39.
12.	A mimusz a római irodalomban.	1939-40., 1940-41.
13.	Quem locum Horatius inter scriptores satirarum Romanos obtineat.	1941-42.
14.	De Petronii sermone vulgari.	1942-43. – 1947-48.
15.	Petronius vulgáris latin nyelve.	1948-49.

6. Magyar nyelvészetből

1.	A Debreczeni Codex nyelvi sajátosságai.	1915-16. – 1917-18.
2.	Egy kisebb magyar nyelvjáróterület nyelvi sajátosságainak ismertetése. (Eredeti kutatás alapján.)	1918-19.
3.	A debreczeni Grammatika méltatása.	1920-21.
4.	Debreczen és a nyelvújítás.	1921-22. – 1929-30.
5.	Egy hajdúsági nyelvjárás leírása.	1927-28. – 1929-30.
6.	Egyszerű mondatok az északi-osztjékban.	1930-31.
7.	Valamely tiszántúli kisebb nyelvjárás leírása.	
8.	Egy erdélyi vármegye helyneveinek megfejtése.	1933-34.
9.	A Wagner-féle Phraseologia 1750. évi kiadásának magyar szó- és szóláskincse.	1934-35.
10.	A magyar nyelv színelnevezései. (Szókincstanulmány.)	1935-36.
11.	Szöveg- és szókincsgyűjtemény valamely magyar helység népnyelvéből. (Bevetésül az illető helység nyelvjárásának vázlatos ismertetése.)	1936-37.
12.	A debreceni civisnyelv szókincse (egyeb debreceni foglalkozási ágak szerinti), vagy valamely népi foglalkozási ág szókincsének összegyűjtése és munkamenetének leírása.	1937-38.
13.	A debreceni civisnyelv földművelési műszókincse, munkamenetének leírása.	1938-39.
14.	Valamely magyar falunak egyik népi foglalkozási ága (munkamenet, műszókincs).	
15.	Wagner Phraeológája szókincs és jelentéstan szempontjából.	1939-40.
16.	A felső nyelvállású magánhangzók mennyiségi eltérései a magyar nyelvterületen. (Térképpel.)	1940-41. – 1948-49.

7. Magyar népnyelvből

1.	A debreceni civisnyelv földművelési műszókincse, munkamenetének leírása.	1939-40.
2.	Valamely magyar falunak egyik népi foglalkozási ága (munkamenet, műszókincs).	
3.	Valamely debreceni civisfoglalkozás munkamenete és szókincse. (Az élő nyelv és levéltári kutatás alapján.)	1940-41., 1941-42.
4.	Egy magyar falu valamely népi foglalkozásának munkamenete és szókincse.	
5.	Valamely debreceni civisfoglalkozás, vagy egy magyar falu valamely népi foglalkozásának munkamenete és szókincse.	1942-43. – 1948-49.
6.	Egy nyelvjárás, hangtani, vagy alaktani jelenség földrajzi hatása (kb. 50-100 km. hosszúságban).	

8. Magyar irodalomból

1.	Csokonai drámái, különös tekintettel mintáikra és népies elemeikre.	1915-16. – 1917-18.
2.	Földi írói pályájának beható méltatása, különös tekintettel költői és prózai munkásságára. (Eredeti források és kéziratok alapján.)	1918-19.
3.	Debreczen irodalmi élete a XIX. század első felében.	1920-21. – 1928-29.
4.	Arany János és Debreczen.	1927-28.
5.	Hogyan tükröződik az Alföld, közelebről Debreczen múlt századbeli költészetünkben?	1929-30., 1930-31.

6.	Debrecen szerepe a magyar természettudományi irodalom történetében.	1931-32.
7.	Debrecen hírlapirodalma a XIX. században.	1932-33.
8.	Debrecen szerepe irodalmunkban az 1848-49-iki szabadságharc idején.	1933-34.
9.	Debrecen szépirodalma a XIX. század második felében (1867-1900.).	1934-35.
10.	Debrecen színházának története a legrégebb időktől a kiegyezésig. (Forráskutatások alapján.)	1935-36.
11.	A Debreceni Csokonai Kör története. (Lehető tüzetesen, forráskutatások alapján.)	1936-37., 1937-38.
12.	A debreceni kollégiumi diákság irodalmi törekvései a XIX. század folyamán. (Irányok, eszmék, társulások, lapok, jelentősebb képviselők stb.). Eredeti források felhasználásával.	1938-39., 1939-40.
13.	Volt-e és milyen hatással volt Debrecen és kollégiumának szelleme és múltja az ifjú Arany lelkületére.	1940-41., 1941-42.
14.	Századunk jelesebb magyar műfordítói. (Műfordításunk újabb elveinek, irányzatainak és eredményeinek vázolásával.)	1942-43., 1943-44.
15.	A magyar versformák alakulása Arany után.	1944-45. – 1946-47.
16.	Az irodalomszemlélet új igénye.	1947-48.
17.	Egyén és típus Móríc Zsigmond műveiben.	1948-49.

9. Német nyelv és irodalomból

1.	Hogyan értékelték Kleist Ewaldot kortársai Magyarországon. (A debreczeni ref. kollégium könyvtárában található források felhasználásával.)	1915-16., 1916-17.
2.	A szepesi nyelvjárás tanulmányozás mai állása.	1917-18.
3.	Opitz Márton és Erdélyország.	1918-19.
4.	Heine világnézete.	1920-21., 1921-22.
5.	A balmazújvárosi német nyelvjárás hangtana.	1921-22.
6.	Lenau és Magyarország.	1922-23.
7.	A vokalizmus az erdélyi szász dialektusokban.	1923-24. – 1925-26.
8.	A reformáció eszméi a XVII. Századbeli német irodalomban.	1923-24. – 1925-26.
9.	A reformáció előtti erdélyi szász egyház szentjei és helységnevei, tekintettel az őshaza kérdésére.	1926-27. – 1928-29.
10.	A Franck von Franckenstein-féle "Rosetum" és az erdélyi magyarok.	1929-30.
11.	Német kulturnyomok Debrecenben.	1930-31.
12.	A régebbi és az újabb tiszántúli német telepítések.	1931-32.
13.	A mai Magyarország német telepítései és az ezekre vonatkozó irodalom bibliográfiája.	1932-33.
14.	Chaukalanda, das germanische Dacien.	1933-34.
15.	A Sárospatak melletti német nyelvsziget (Károlyfalva stb.) nyelve és népszokásai.	1934-35.
16.	A Sárospatak melletti német nyelvsziget (Károlyfalva stb.), valamint Balmazújváros német lakosságának nyelve és népszokásai.	1935-36., 1936-37.
17.	Melyek azok az elvek, amelyek érvényesülnek nyelvhatárokon és nyelvkeveredésnél az illető nyelvek fejlődésében?	1937-38. – 1940-41.
18.	Arany János és a német szellemi élet.	1941-42. – 1946-47.
19.	Goethe és a magyarság.	1947-48., 1948-49.

10. Indogermanisztikából

1.	Parataxis és hypotaxis az indogermán nyelvekben.	1934-35.
2.	Az indogermán és uralaltáji, ill. finnugor nyelvek közös alakjairól szóló eddigi elméletek.	1935-36., 1936-37.
3.	Melyek azok a tudományos elvek, amelyek a debreceni német filológiai szeminárium fennállása óta működésében kialakultak?	1937-38. – 1940-41.

11. Francia nyelv és irodalomból

1.	A református kollégium könyvtárában francia könyvei. (Jegyzékük; beszerzésük ideje és okai; eredetük helye;	1921-22. – 1929-30.
----	---	---------------------

	Debreczen és a francia gondolat; kéziratok)	
2.	A külföldi franciaság.	1926-27. – 1928-29.
3.	Debreceni írók és könyvek francia vonatkozásai.	1930-31.
4.	A magyarországi franciaság.	
5.	Debrecen szellemi élete és a francia ösztönzések.	1931-32., 1932-33.
6.	A francia nyelv és irodalom oktatása Debrecen és a Tiszántúl iskoláiban.	1933-34. – 1948-49.
7.	A magyar szabadságharc és a francia irodalom.	1947-48., 1948-49.

12. Angol nyelv és irodalomból

1.	Debreceni diákok Angliában.	1942-43.
2.	Angol útleírások Magyarországról (1067-1914).	1943-44. – 1947-48.
3.	Shakespeare-kultusz Magyarországon (1920-1945).	1948-49.

13. Olasz nyelvből és irodalomból

1.	Az olasz nyelv és kultúra múltja és jelene Debrecenben és a Tiszántúl iskoláiban.	1938-39. – 1948-49.
----	---	---------------------

14. Szláv nyelvészetből

1.	Valamelyik szlovák vagy magyar-orosz (rutén) helység nyelvjárása.	1940-41. – 1946-47.
----	---	---------------------

15. Szláv irodalomból

1.	Kárpátorosz dráma.	1940-41. – 1946-47.
2.	Magyar hatások a XIX. század szlovák irodalmára.	

16. Magyar történelemből

1.	I. Ferdinánd politikája.	1915-16.
2.	Összegyűjtendők a forrásokból s kritikailag megvizsgálandók mindazok az adatok, melyek a keleti (bizánci) egyháznak a magyarság körében végzett hittérítő munkájára vonatkoznak az Árpádok alatt.	1915-16. – 1917-18.
3.	Országgyűléseink nyomdokai az Anjou-korban.	1916-17.
4.	Sinay Miklós kéziratgyűjteményének ismertetése a magyar történelmi irodalom szempontjából.	1917-18., 1918-19.
5.	Debreczen ipara a XVIII. században.	1920-21. I.
6.	A kiskori magyar királyok és azok helyettesítése.	1921-22. – 1923-24.
7.	A szultánok magyar vonatkozású athnaméinek ismertetése.	1924-25., 1925-26.
8.	A királyi tanács szerepe az országgyűlések előkészítésében a XVI. és XVII. században.	1926-27.
9.	Debrecen az orosz megszállás alatt.	1927-28. – 1929-30.
10.	II. József türelmi rendelete és annak irodalmi hatása.	1930-31., 1931-32.
11.	Vallástügyi viszonyok a székelyföldön a XVI. és XVII. században.	1932-33.
12.	Gróf Zrínyi Miklós munkáinak történelmi kútfői jelentősége.	1933-34.
13.	A vármegye 1790-1848.	1934-35.
14.	Magyar harcászat a XVI. században.	1935-36., 1936-37.
15.	A vármegye a XVII. században.	1937-38.
16.	A székelyek hadi szervezete 1562-ig.	1938-39.
17.	III. Károly telepítései Magyarországon.	1939-40.
18.	Sinay Miklós történetírói működése.	1940-41., 1941-42.
19.	Lisznyai Kovács Pál történetírói munkássága.	1942-43. – 1945-46.
20.	Verbőczy társadalomszemlélete.	1946-47., 1947-48.
21.	Egy hajdúváros 1848-49-ben.	1948-49.

17. Egyetemes történelemből

1.	A hűbériség keletkezése a germán államokban.	1915-16., 1916-17.
2.	Az egyetemes történelem egysége, felosztása s a felosztások bírálata.	1917-18.
3.	A hűbériségnek, mint állami és társadalmi intézménynek egyetemes történeti jelentősége.	1918-19.
4.	A nemzetiségi kérdés a XIX. század első felében.	1920-21. I, 1921-22.
5.	Az európai hatalmak érdekcsoportjainak fejlődése és változásai az újkorban.	1922-23.
6.	A német császárok befolyása a pápaválasztásra.	1924-25. – 1933-34.
7.	Nagy Károly a régi és modern történetírás tükrében.	1941-42. – 1948-49.

18. Keleteurópai történelemből

1.	Báthory István mint lengyel király.	1940-41.
2.	Nagy Lajos lengyel királysága.	1941-42.
3.	Nagy Lajos lengyelországi uralma.	1942-43.
4.	Hedvig királynő a lengyel trónon.	1943-44. – 1948-49.

19. Ókori történelemből és klasszikus archeológiából

1.	Az ókori Magyarország történetére vonatkozó irodalom méltatása 1848-ig.	1924-25. – 1940-41.
2.	Debrecenvidéki római kori szarmata-település és leletek.	1941-42. – 1948-49.

20. Művelődéstörténetből

1.	A könyvnyomtatás története Magyarországon.	1939-40.
----	--	----------

21. Régészetből

1.	Magyarország és Erdély művelődéstörténeti kapcsolatai a régebbi kőkorban.	1939-40., 1940-41.
----	---	--------------------

22. Földrajzból

1.	Debreczen város földrajza.	1915-16.
2.	A Nyírség leírása.	
3.	Magyarország valamely kisebb földrajzi egységű vidékének leírása.	1916-17.
4.	Magyarország politikai és természetes határai.	1917-18. – 1920-21.
5.	Szabadon választott tétel Magyarország földrajzából.	1921-22. – 1942-43.
6.	Valamely szilágysági téma feldolgozása.	1943-44. – 1945-46.
7.	A dunai tájak a földrajz-tudomány szemszögéből.	1946-47.
8.	A természeti, vagy emberi tájelemek valamelyikének (mint pl. vízrajz, éghajlat, talaj; vagy politikai, vagy gazdaságtörténelem stb.) szerepe az Alföld életében, vagy ezek együttese egy alföldi táj monográfiájában.	
9.	A földrajzi helymeghatározás és földfelszíni tájékozódás módszereinek fejlődése az elmúlt háború alatt.	
10.	Kelet-Európának mint a föld egyik legkontinentálisabb tájának helyzete és jelentősége a világgazdaságban a szárazföldi, tengeri és légi közlekedés korában.	1947-48.
11.	Egy természeti, vagy emberi táj (pl. vízrajz, éghajlat, talaj, mezőgazdasági termelés, gazdaságtörténelem stb.) szerepe az Alföld életében, vagy a tájhatások együttes vizsgálata egy alföldi táj monográfiájában.	
12.	Modern vetületek a geográfia, a statisztika és a közlekedés szolgálatában.	
13.	Egy alföldi város, mint ipari és kereskedelmi földrajz.	1948-49.
14.	A földreform hatása az Alföld, vagy egy kisebb alföldi táj településére.	

23. Ásvány- és földtanból

1.	Leírandó Debrecen város és környéke altalajának felépítése és földtani fejlődéstörténete a debrecenkörnyéki fúrások alapján.	1930-31.
2.	Végeztessenek kristálytani vizsgálatok valamely hazai ásványfajon.	1931-32.
3.	Jellemeztessék a bánsági kontaktus-öv és annak világhírű ásványtársasága.	1932-33., 1933-34.
4.	A Nagy Magyar Alföld földtani múltja.	1934-35., 1935-36.
5.	A magyar föld harmadkori vulkánossága és annak termékei.	1936-37., 1937-38.
6.	A magyarországi triászkepződmények.	1938-39., 1939-40.
7.	A magyarországi krétakepződmények.	
8.	Szabadon választandó tanulmány az ásvány- és kőzettan tárgyköréből.	1940-41.
9.	Magyarország paleozoós üledékeinek összefoglaló ismertetése.	
10.	Valamely visszatért bányahely ásványai, gyűjtésekkel.	1941-42., 1942-43.
11.	Valamely visszatért terület geológiai viszonyai.	
12.	Valamely magyarországi ásványlelőhely ásványtársulásának leírása saját gyűjtések alapján.	1943-44. – 1945-46.
13.	Valamely magyarországi terület földtani leírása, saját gyűjtések és felvételek alapján.	1943-44. – 1946-47.
14.	A kőzetek kémiai mállása.	1946-47.
15.	A kémiális mállás szerepe és jelentősége az ásványképződés szempontjából.	1947-48.
16.	Valamely magyarországi terület geológiai leírása, saját gyűjtések és geológiai megfigyelések alapján.	1947-48., 1948-49.
17.	Differenciálódási folyamatok a magmában (a kőzettípusok kialakulása szemszögéből).	1948-49.
18.	Valamely rendszertani csoport (alsóbbrendűek, vagy magasabbrendűek köréből) fejlődéstörténeti végigvezetése az egyes földtörténeti időszakokon keresztül.	

24. Állattanból

1.	A rovarok vérének összehasonlító cytológiája.	1930-31., 1931-32.
2.	A debrecenkörnyéki Trichopterák ismertetése.	1932-33., 1933-34.
3.	A debreceni Nagyerdő bogárvilága ökológiai alapon feldolgozva.	1934-35.
4.	A rovarok Malpighi edényeinek alaktana és működése.	1935-36.
5.	A debreceni Nagyerdő lepkéi.	1936-37.
6.	Valamely környékbeli szabadon választott állatcsoport rendszertani és ökológiai leírása.	1937-38., 1938-39.
7.	A rovarok lélegzése saját készítmények alapján.	1939-40., 1940-41.
8.	Szabadon választott tétel az állatökológia, a faunisztika, a rendszertan, a szövettan, vagy az élettan köréből.	1941-42.
9.	Szabadon választott tétel az ökológia, az anatómia, az élettan, az örökléstan, a faunisztika, vagy a rendszertan köréből.	1942-43. – 1948-49.

25. Növénytanból

1.	Magyarország valamely kisebb, növényföldrajzilag egységes területének ökológiai és növényföldrajzi jellemzése.	1930-31.
2.	A Nagy-Alföld valamely jellemző vegetációjú területének ökológiai és növényföldrajzi jellemzése.	1931-32., 1932-33.
3.	Valamely kisebb ökológiai, rendszertani vagy növényföldrajzi kérdés kritikai feldolgozása.	1933-34. – 1942-43.
4.	Valamely kisebb növényföldrajzi, ökológiai, rendszertani vagy élettani tétel kritikai feldolgozása.	1943-44. – 1948-49.

26. Fizikából

1.	Vázoltassék a sugárnyomás fizikája: részletesen pedig egy rotáló gombnak mozgása gravitációs térben sugárnyomás superpositiójával.	1928-29. – 1931-32.
2.	A rövidhullám vétel tökéletesítése (kísérletileg).	1935-36.
3.	Lehetőleg állandó frekvenciájú rezgések előállítása Thomsonkörrel és elektroncsövekkel.	
4.	A fény elektromos vezetés ismertetése, lehetőleg saját kísérletei alapján.	1936-37. – 1938-39.
5.	Szabadon választott kísérleti tanulmány a fizika köréből.	

6.	A kristályok növekedésének mechanizmusa, lehetőleg saját kísérletek alapján.	1939-40.
7.	Szabadon választandó tétel a kísérleti fizika köréből.	

27. Elméleti fizikából

1.	Szabadon választandó tétel az elméleti fizika köréből.	1940-41.
2.	Szabadon választott tétel az atómmag-fizika köréből.	1941-42. – 1943-44.
3.	Szabadon választandó tanulmány az elméleti fizika köréből.	1944-45. – 1948-49.

28. Kísérleti fizikából

1.	Kristályosodási folyamatok mechanizmusáról, lehetőleg saját kísérletek útján.	1940-41.
2.	Szabadon választott kísérleti dolgozat a fizika területéről.	
3.	Kísérleti vizsgálatok a mesterséges rádióaktivitás köréből.	1941-42. – 1943-44.
4.	Szabadon választott tétel, saját kísérleti vizsgálatok alapján.	1941-42. – 1948-49.
5.	Vizsgálatok az atómmag-fizika köréből.	1944-45. – 1948-49.

29. Kémiából

1.	Vonatkozásba hozható-e a Fabinyi-féle perturbációs hipotézis az izotópiával?	1930-31. – 1934-35.
2.	Szabadon választandó analitikai kémiai tárgyú kísérleti tanulmány.	1932-33. – 1939-40.
3.	A Fabinyi-féle perturbációs hipotézis alapján előállított klórgázok összehasonlító fizikai és kémiai vizsgálata.	1935-36. – 1939-40.
4.	Szabadon választandó növénykémiai, biokémiai tárgyú kísérleti tanulmány.	

30. Kísérleti és analitikai kémiából

1.	A Fabinyi-féle perturbációs hipotézis alapján előállított klórgázok összehasonlító fizikai és kémiai vizsgálata.	1940-41. – 1948-49.
2.	Szabadon választandó analitikai kémiai tárgyú kísérleti tanulmány.	

31. Organikus kémiából

1.	Szabadon választott biokémiai vonatkozású organikus kémiai kísérleti tanulmány.	1940-41., 1941-42.
----	---	--------------------

32. Szerves kémiából

1.	Szabadon választott biokémiai vonatkozású szerves kémiai kísérleti tanulmány.	1942-43. – 1948-49.
----	---	---------------------

33. Matematikából

1.	A gömb felületének trigonometriája annál általánosabb föltétel alatt, hogy a gömb középpontján átmenő síkok metszik ki a háromszögoldalakat.	1930-31., 1931-32.
2.	Tárgyalandó és esetleg továbbfejlesztendő az iteráció-elmélet valamely része.	1932-33.
3.	A matematika részeinek rendszerezése.	1933-34.
4.	A többszörös végtelen sorok elmélete.	
5.	A matematika fölosztása, részeinek rendszerezése.	1934-35.
6.	Régi és új példák gyűjteménye a kétváltozós analitikus függvények elméletéhez.	
7.	A geometriai valószínűség elméletének megalapozása.	1935-36.
8.	A síkgörbék szingularitásának aritmetikai és geometriai vizsgálata.	1936-37.
9.	Megvizsgálendő és folytatandó mai függvénytan módszerekkel a racionális függvények Kummer (Cerelle's Journal 21. pag. 74-90, 193-225, 328-371) által elkezdett integrációs iterációja.	1937-38., 1938-39.
10.	Az analitikus függvények elméletének alapvonalai az integrál (s nem a differenciálhányados) előtérbe állításával.	1938-39.
11.	Szabadon választandó tanulmány az iteráció-elméletből.	1939-40.

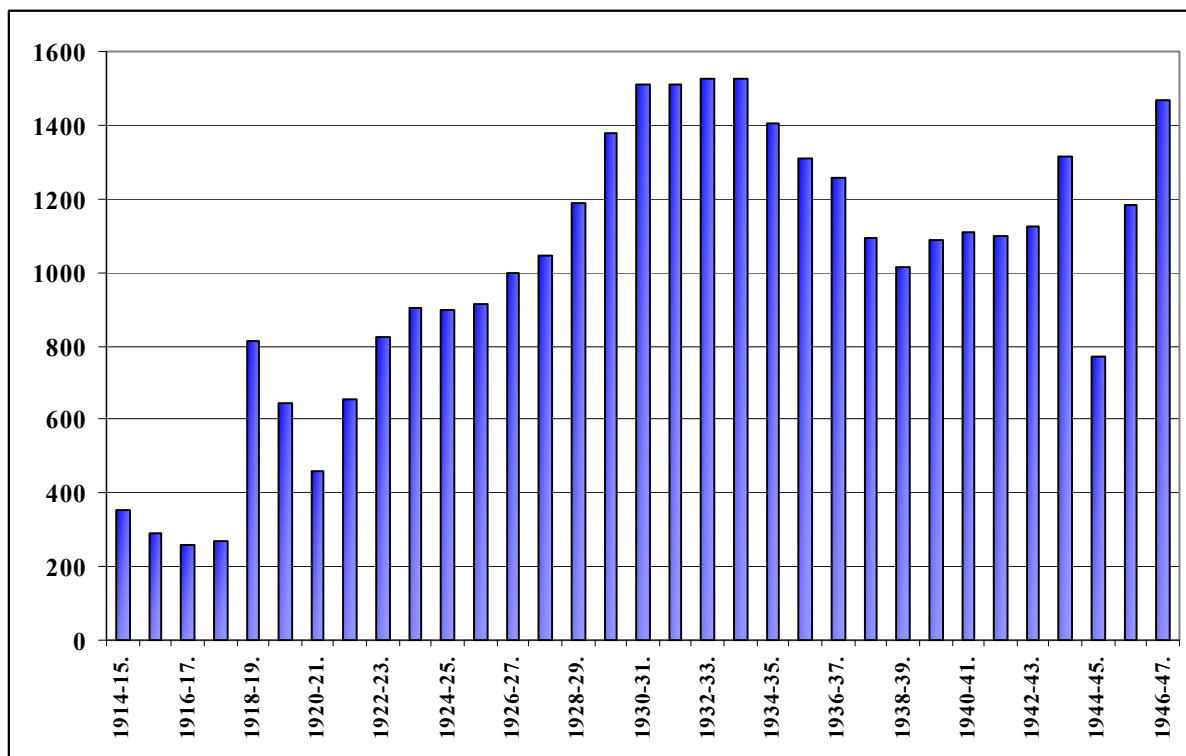
12.	Szabadon választandó tanulmány a valószínűségszámításból.	
13.	Az általános metrikus geometria valamelyik felépítési módja.	1940-41.
14.	Szabadon választott tanulmány a Bolyai geometriából.	
15.	Szabadon választott tanulmány a konformis leképezés elméletéből.	1941-42.
16.	Szabadon választandó tétel a magasabb differenciál-geometria köréből.	1942-43. – 1948-49.

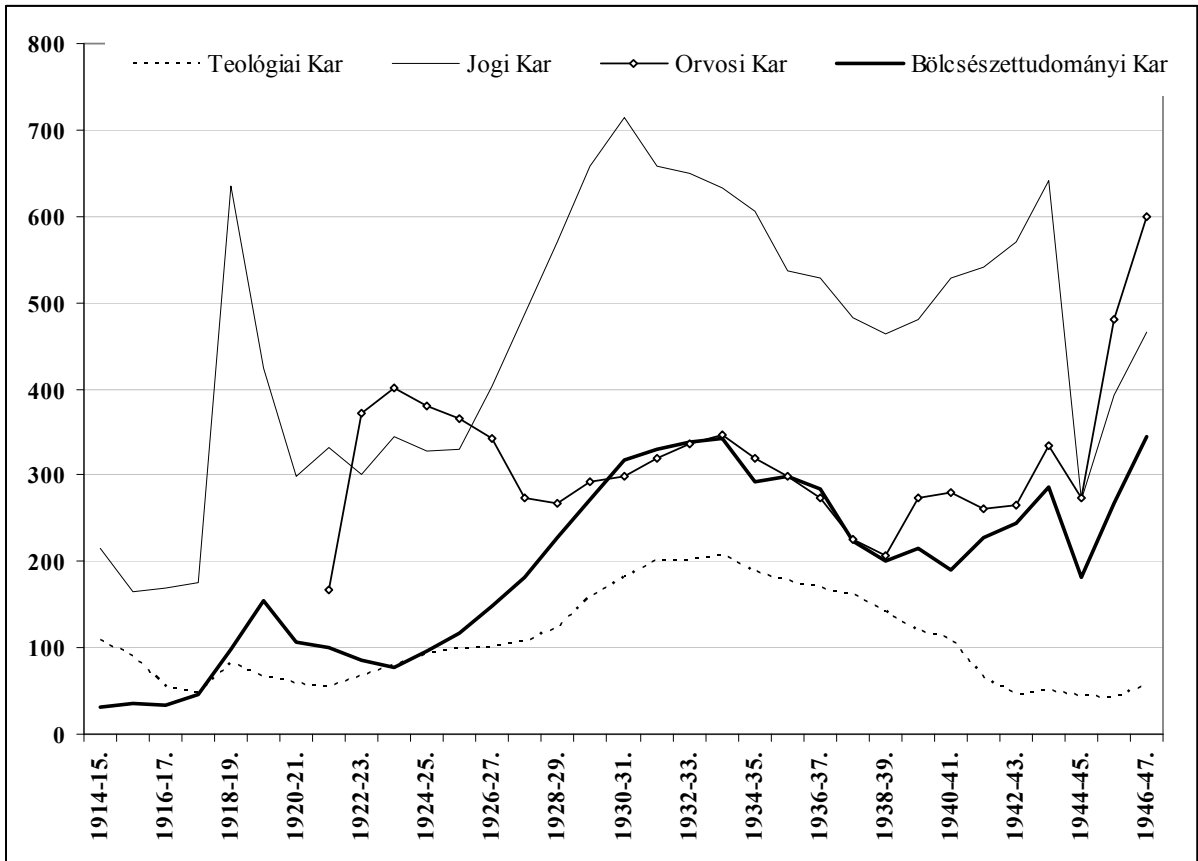
34. Embertanból

1.	A gyermek testi fejlődése az első telődés korában.	1947-48., 1948-49.
2.	Egy hajdúmegeyi, vagy szabolcsmegeyi község népnek antropológiai vizsgálata.	

4. melléklet

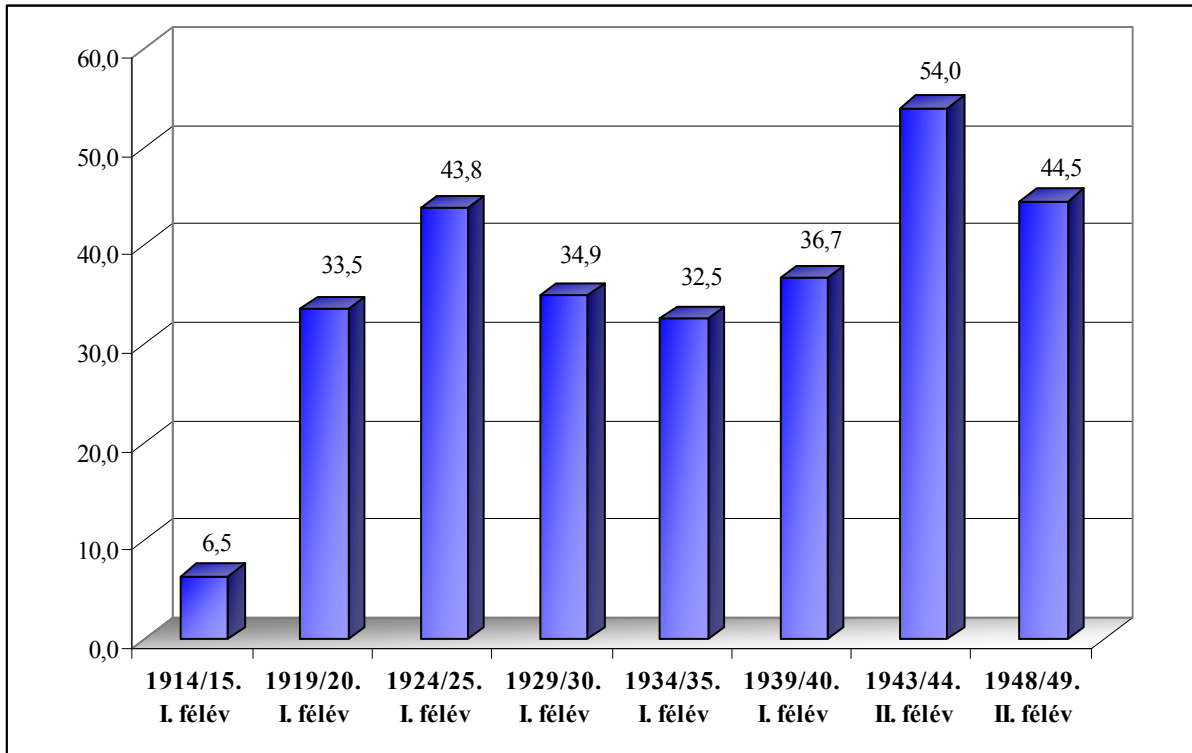
A hallgatói létszám alakulása a Debreceni Tudományegyetemen 1914-1947

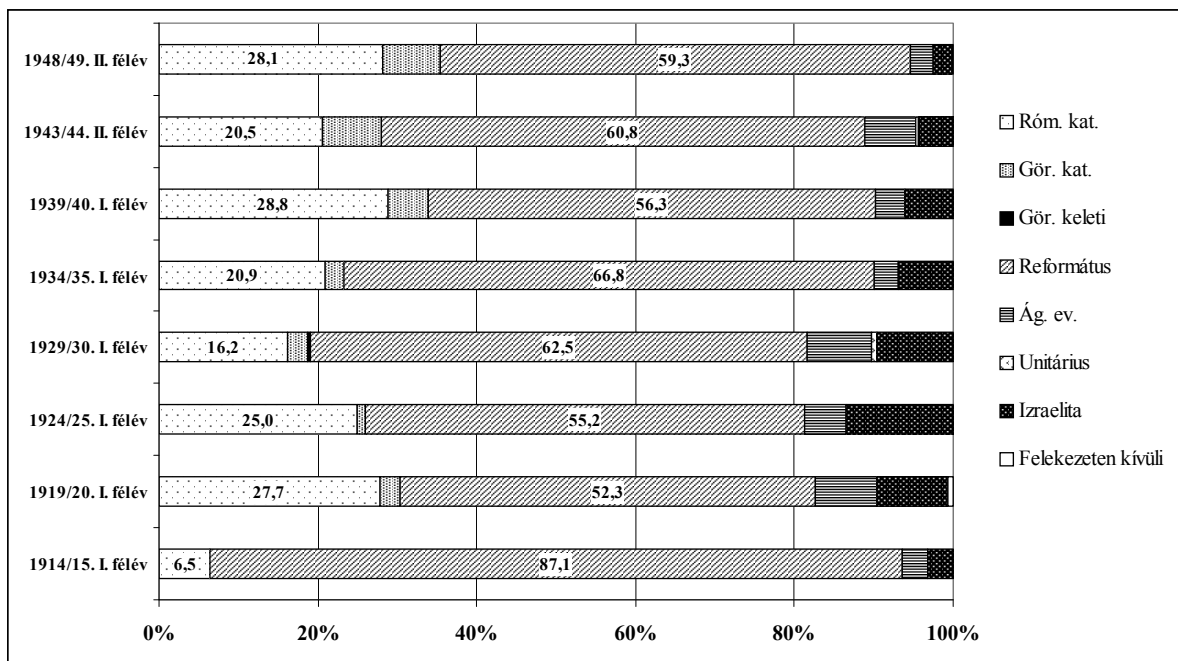
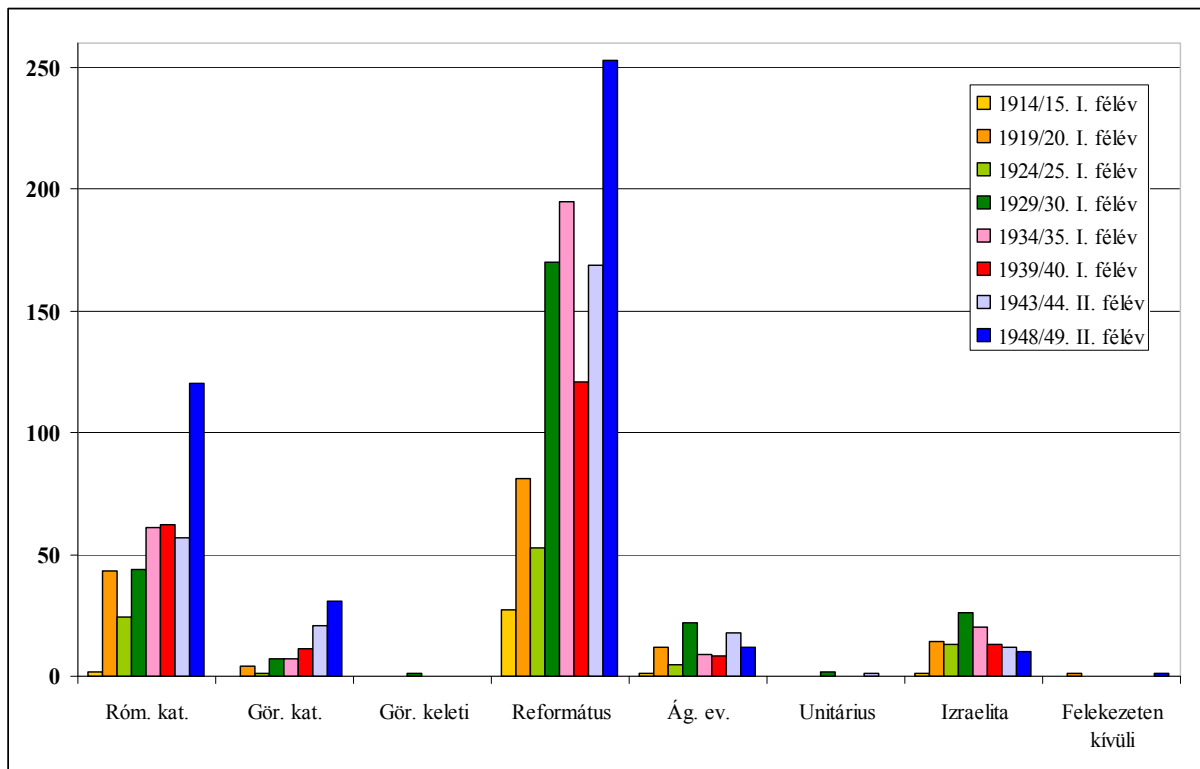
5. melléklet

A nőhallgatók arányának megoszlása a Debreceni Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Karán 1914-1949.

6. melléklet

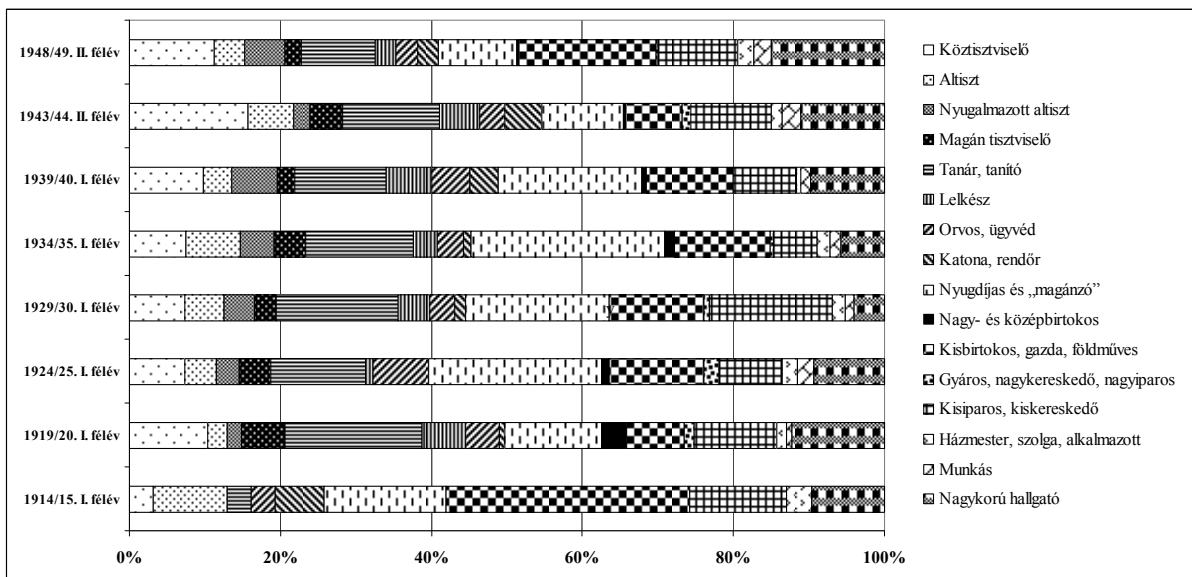
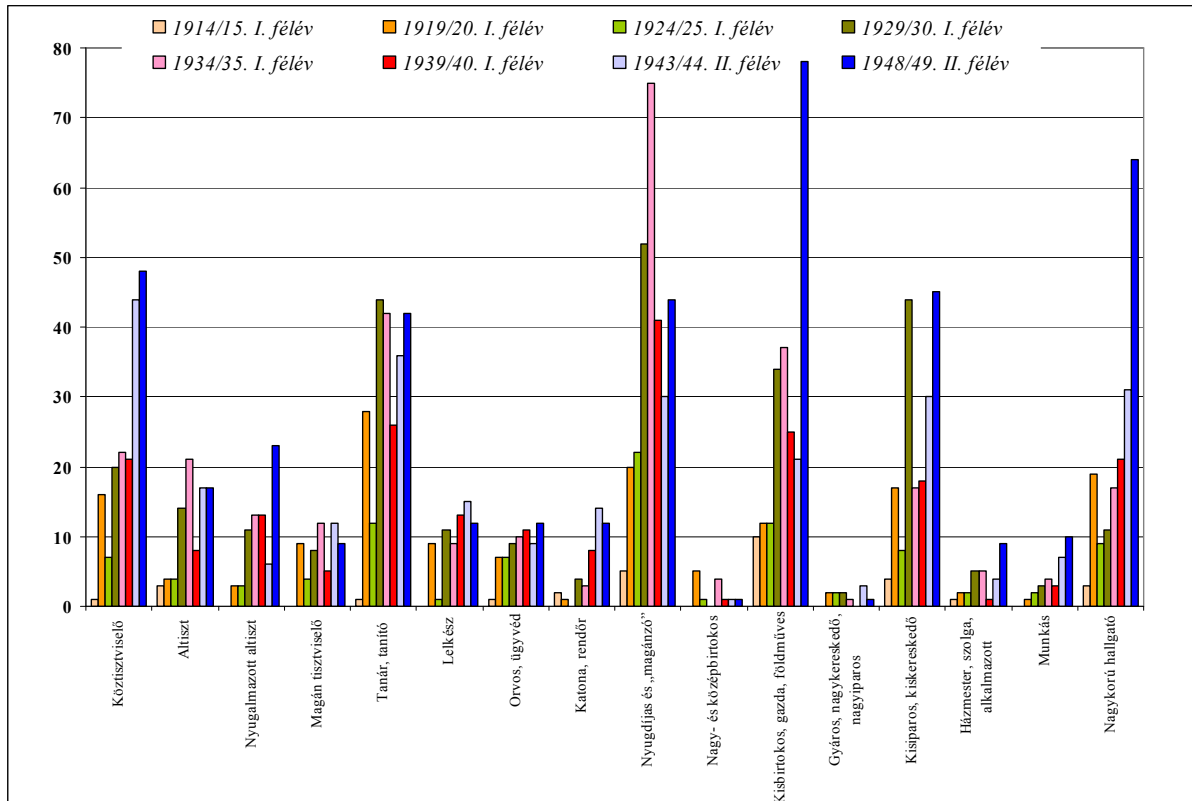
A bölcsészhallgatók vallás szerinti megoszlása 1914-1949.

7. melléklet

A bölcsészhallgatók szülő foglalkozása szerinti megoszlása 1914-1949.

7. melléklet

A bölcsészhallgatók lakóhely szerinti megoszlása 1914-1949.

